

MANUALE
SACRARUM CAEREMONIARUM
IN LIBROS OCTO DIGESTUM

A

PIO MARTINUCCI

PRAELATO DOMESTICO, PROTONOTARIO APOSTOLICO,
S. CONGR. CAEREMONIALIS SECRETARIO,
BIBLIOTHECAE VATICANAE ET PONTIFICIIS CAEREMONIIS
PRAEFECTO.

EDITIO ALTERA EMENDATA ET AUCTION.

LIBER QUINTUS

VOLUMEN IV.

ROMÆ
EX TYPOGRAPHIA LUDOVICI CECCHINI
1879.

MANUALE
SACRARUM CAEREMONIARUM
IN LIBROS OCTO PARTITUM

PIO MARTINUCCI
SECRETARIO DOMESTICO PRÆTORIARIO APOSTOLICO
ET CONGR. CAEREMONIALIS SECRETARIO
HIEROSOLYMAE VATICANAE ET PORTUENSIS CAEREMONIARUM

Sive novae editionis, sive quavis in idiomatice versionis ius sibi reservat auctor.

PHOTODUPLICATIONE CARBONATA ET AUCTIO

LIBER QUINTUS

VOLUME IV

ROMA

EX TYPOGRAPHIA M. BONI 1879

1879

SACRARUM CAEREMONIARUM MANUALE

DE FUNCTIONIBUS PONTIFICALIBUS.

LIBER V.

DE ELECTIONE EPISCOPI.

CAPUT I.

1. Summi Pontificis solius est Episcopus eligere.
2. Si Electus Romae degeret, supervacaneum esset opportuna tradere documenta, quum accipere ea possit a respectivis officialibus Curiae et ab ipsis Caeremoniariis apostolicis.
3. Sin Roma abesset, observandum erit quod praescribitur a Caeremoniali Episcoporum lib. I. cap. I. videlicet: simul ac nuncium suae promotionis officialiter acceperit, tonsuram sibi fieri iubebit ampliore qua utuntur ceteri ecclesiastici: induetur habitu praelatio cum rochetto et mantelletto, si extra dioecesim morabitur, cuius electus est Episcopus; sin in sua dioecesi erit, induetur mozzeta super rochetto. Si addictus esset alicui ordini regulari, utetur habitu, quem innuamus capite sequenti, ac si erit in sua dioecesi, non utetur mantelletto, sed mozzeta super vestem praelatitiam.
4. Scribet deinceps literas pro gratiarum actione ad Summum Pontificem et ad S. Collegium Cardinalium, quemadmodum iubet idem Caeremoniale capite superius notato.
5. Vicarius capitularis, quum nuncium officialiter acceperit de electione Episcopi, in omnibus ecclesiis urbis imperabit festivum campanarum sonum, et edicet etiam in tota dioecesi, ut die quadam in ecclesiis principalibus cantetur *Te Deum* cum orationibus praescriptis in Rituali pro gratiis Domino agendis,

quod suum illi Ecclesiae Pastorem concesserit. Si vigeat ibi consuetudo, fiet etiam processio cum interventu Cleri secularis et regularis eandem ob rem.

6. Electus, acceptis Literis Pontificiis, tradet Mandatum subscriptionis primae Dignitati Capituli, vel alii iuxta morem ut verbis eius in possessionem veniat coram tabulario et testibus. Deinde die et hora praestituta congregabitur Capitulum Cathedralis in aulam capitularem, quo veniet praedictus Procurator cum tabulario ac testibus et exhibebit mandatum Literasque Pontificias.

7. Procurator sedebit loco sibi attributo et a tabulario legentur tum Literae Pontificiae, tum instrumentum eius destinationis seu muneris procuratorii.

8. His, ut supra, expletis, praedictus Procurator, genibus flexis super pulvinum, leget formulam professionis Fidei quam iurabit verbis sui committentis: deinde duo seniores Capituli medium inter se accipient et ad ecclesiam comitabuntur Procuratorem Episcopi, qui cum ipsis procedet ad Altare primum, brevi orabit in medio gradu infimo, ascendet ad Altare et in medio osculabitur illud. Postea deducunt eum ad sedem seu thronum Episcopi, in quo paulisper sedebit; postremo iterum deducunt eum in aulam capitularem ibique sedens loco Episcopi allocutionem verbis eius ad Capitulum habebit, sensus ab eo sibi creditos exponens.

9. Transeuntes per ecclesiam, deducunt eum ad Episcopium. Ibi aperiet claudetque portas et perfungetur omnibus actionibus praescriptis in Mandato procuratorio, qua super re a tabulario fiet coram testibus publicum instrumentum.

10. Hac actione completa, supra portam Cathedralis et in ceteris locis consuetis suspendetur stemma novi Episcopi.

11. Ipso possessionis actu desinunt facultates Vicarii capitularis, eaque de causa Episcopus nominabit suum Vicarium generalem, qui dioecesim administret usque ad suum adventum; nominabit etiam reliquos Episcopalis Curiae officiales, si opus fuerit.

12. Quod ad consecrationem et traditionem etiam S. Pal-

lii, si fuerit Archiepiscopus, servabuntur ea, quae tradentur capitibus 4. 5. et 8. libri. VII.

13. Episcopus autem indicabit diem sui adventus pro primo ingressu, ut docebitur cap. III. huiusce libri.

DE HABITU EPISCOPI

CAPUT II.

1. **H**abitus ordinarius Episcopi semper laneus esse debet, nunquam sericus; ita tamen, ut panni genus conveniat anni tempor.

2. Duo sunt colores qui in habitu Episcopali praecipiuntur, *violaceus* nempe ac *niger*. Hoc ultimo colore utitur in diebus luctuosis, ut deinceps tradetur.

3. Forma habitus est vestis talaris cum syrma, quae ope fibulae cum ocello firmatur in parte postica ad extremum dorsum, et solvitur in functionibus solemnibus, ut notabimus respectivis capitulis. Vestis talaris violacea habebit ocellos, et orbiculos sericeos, coloris rubini, quibus clauditur ex parte antica, et orae textus pariter sericos eiusdem coloris in extremitatibus: serici etiam et coloris rubini erunt paramanus in extremitatibus manicarum, qui medium ferme palmum romanum in longitudinem patebunt. Supra vestem talarem praecinget sibi lumbos fascia serica concolore vesti talari, videlicet aut violacea aut nigra, et binae eius extremitates defluentes super latus sinistrum per palmum ornabuntur duobus floccis sericis eiusdem coloris.

4. Formae eiusdem, ac supra, erit vestis talaris nigra, sed habebit orbiculos, ocellos, orae textus et paramanus e serico coloris violacei. Fascia erit sericea coloris item nigri cum floccis similibus (a).

(a) Demirabitur fortasse quispiam, quae de habitu coloris nigri ab Episcopo utendo docuimus. Ea tamen praescribuntur a Caeremoniali Epi-

5. Supra vestem talarem Episcopus sibi induet rochetum exornatum textili pinnato convenienti, quod in extremis manicis ut melius custodiatur poterit contegi paramanu serico coloris respondentis vesti talari quam induet.

6. Supra rochetum induet mozzetam seu violaceam seu nigram, respondentem colori vestis talaris. Mozzeta violacea erit ex toto subsuta serico coloris rubini, quo modo erunt etiam fibulae, ocelli et orae textus. Nigra autem erit subsuta et ornata, ut supra, sed panno serico violaceo.

7. Etiamsi Caeremoniale non praescribat usum Crucis pectoralis, solent tamen Episcopi illa uti supra habitum ordina-

scoporum lib. I. cap. 3. n. 2. « Episcopum decet uti vestibus laneis et nigri coloris . . . » At enim dicet aliquis, hanc non esse praescriptionem, sed simplex consilium, eo quod Caeremoniale utitur verbo *decet*. Sane: sed in eodem Caeremoniali etiam alibi usurpatur verbum illud in rebus quoque strictim obligantibus. Quis enim neget, Episcopum obligari ad invigilandum bono spirituali sui gregis et oportere, ut bonis exemplis dux ei sit ac magister? Atqui hoc etiam loco Caeremoniale utitur verbo *decet*, ut videre est lib. II. cap. 38. n. 2. « Nam Episcopum decet, non solum verbo, sed etiam opere et exemplo usque ad extremum vitae spiritum alios docere et ad viam salutis dirigere ». Hanc igitur expressionem non simplex consilium, sed meram obligationem importare facile dignoscitur. Addendum, quod Caeremoniale conditum ad eum finem fuit, ut Episcopi et Ecclesiae ipsis subiectae modum et regulam habeant, quam sequantur in sacris functionibus peragendis, eaque de caussa haberi potest tamquam codex legum. Lex quidem non suadet, sed iubet. Usus autem vestium nigrarum in Episcopis cohaeret cum usu Emin. Cardinalium, qui diebus luctuosis dimitunt purpuram et habitu violaceo induuntur. Nec novum et inusitatum est Episcopum uti habitu nigro P. Antonius Caracciolo, Clericus regularis in notis ad Constitutiones suae Congregationis parte II. cap. 2. antiquissimum esse demonstrat Episcoporum usum adhibendi habitum nigrum. Sisinnius Episcopus Novatiana haeresi infectus, usus est vestibus albis de more suae sectae, ut scribit Socrates lib. VI. cap. 20. quumque in domo Arsacii Episcopi Constantinopolitani obiurgaretur, quare eiusmodi vestes indueretur, respondit « Tu prius dic mihi ubi sit scriptum, Episcopum debere nigra veste uti », Quibus verbis obicere volebat Arsacio ceterisque Episcopis catholicis, quod uterentur vestibus nigri coloris. Conf. Collectionem Conciliorum, ubi extant leges contra luxum et pompam habitus clericorum.

rium, ideoque Crux pectoralis deberet esse appensa chordulae sericeae viridis coloris auro intermixtae (a).

8. Color caligarum et collaris respondebit colori vestis.

9. Haec est forma et hic color habitus ordinarii, quo uti debent Episcopi in sua dioecesi, quum in publicum prodeunt ad aliquam functionem peragendam, vel ad quamcumque aliam actionem, quae ad ipsos pertineat; eodem uti pariter debent in congregationibus, quas convocant apud se et in examinibus ordinandorum.

10. Extra suam dioecesim debent induere mantelletum simile vesti talari, et habebit reflexus sericeos et orae textus

(a) Caeremoniale Episcoporum quo loco agit de habitu ordinario Episcopi (lib. I. cap. I.) non praescribit utendam esse Crucem pectoralem supra mozzetam aut supra mantelletum. Extensor illius videtur, strictim loquendo, non considerasse Crucem hanc ut ornamentum pontificale. Et re sane vera ab antiquo Ordine Romano *Qualiter Episcopus in Ecclesia Romana ordinetur*, inter ornamenta pontificalia non enumeratur. Praeterea vetustiores rerum sacrarum scriptores, videlicet Amalarius Fortunatus *de officiis ecclesiasticis*, Rabanus Maurus *de institutione clericorum*, Alfridius Strabo, Berno Abbas Augiensis, Micrologus, Ivo Carnutensis et Honorius Augustodunensis idem silentium servant de Cruce pectorali, eam nempe inter pontificalia ornamenta non recensent. Id tamen mirandum non est, siquidem Cruce pectorali utebantur quondam fideles omnes, qui Religionem christianam profitebantur. Ac silentio praeteritis, brevitatis gratia, auctoritatibus quas proferre possemus, iuvabit memorare tantum, quod in actis S. Ephesii Calaritani, qui passus est sub Diocletiano, narratur imperator ille poena capitis proposita vetuisse aurifices elaborare huiusmodi Cruces, quibus Christiani sine distinctione utebantur etiam crudesciente persecutione. Fine deinde persecutionibus imposito et christiana Religione in universum propagata, hic mos paulatim obsolevit et ab Episcopis tantum retentus est. Usus autem ipsius an existimari debeat tamquam indicium iurisdictionis et idcirco abdenda intra vestem ab Episcopo sit, quum extra suam dioecesim moratur, contrariae sententiae sumus. Ratio, qua movemur, est quod, praecise loquendo, reputari non potest ut ornamentum episcopale absolutum, siquidem in functione consecrationis Episcopi, quum Electus in principio paratus est vestibus sacris, Crux imponitur ei a cappellano, qui praedictis vestibus ipsum induit; e converso, baculus, annulus, mitra et chirothecae cum praescriptis precibus et formulis imponuntur ei a Consecrato-

coloris rubini, si violaceum, et coloris violacei, si nigrum erit. Mantelletum utuntur Episcopi extra dioecesim ut cooperiatur rochetum, quoniam sola mozzeta imposita rochetto indicat iurisdictionem, qua gaudet Episcopus in sua dioecesi, qua distinctione non licet amplius uti, quum de sua dioecesi egreditur.

11. Quod ad biretum, erit nigri coloris sericum aut laneum; solent autem uti laneo in hieme, serico in aestate. Galerius usualis erit formae communis et instructus erit flocco seu fascia serica viridis coloris sine ullo ornamento aureo.

12. Si Cardinalis veniet in dioecesim Episcopi, hic coram illo utetur supra rochetum mantelletum cum mozzeta. Dimittit autem etiam mozzetam, quamvis esset in sua dioecesi, si Car-

re. Aequivocationem arbitramur ex eo provenisse, quod Crucem Archiepiscopalem, quae ante Archiepiscopum deferretur, confuderint cum Cruce pectorali. Illa iurisdictionem prae se fert, ideoque non licet Archiepiscopo eam adhibere extra suam provinciam, neque coram Praesule superiori. Nihilominus hanc nostram opinionem iudicio eorum, ad quos spectat subicimus. Utile autem videtur referre partem ex ipso textu epistolae a Sum. Pont. Benedicto XIV. ad Praesulem Philippum Acciaioli Archiepiscopum Petrae Nuncium Apostolicum apud aulam Lusitanam.

« Rapporto all'uso che ci avvisa essersi costà introdotto, che i Vescovi »
 » ed il Nunzio non portino nè in città, nè a Corte la Croce pettorale, »
 » dirò assolutamente che questo è un vero abuso. Il distintivo della di- »
 » gnità vescovile è la Croce pettorale, nè si trova nel corpo canonico »
 » legge, nè vi ha de' Pontefici nostri predecessori costituzione veruna, »
 » per mezzo della quale venga proibita la delazione della Croce petto- »
 » rale ai Vescovi, che si trovano nelle diocesi de' Patriarchi, Arcive- »
 » scovi e Primati. Cotesti maestri delle cerimonie avranno appreso una »
 » tal grazianata da questi nostri di Roma, imperiti nelle leggi canonici »
 » che, i quali hanno proibito di portare la Croce ai Vescovi. Noi abbi- »
 » mo sempre accolto ogni Vescovo, che siasi presentato a Noi colla »
 » Croce, com'è più volte succeduto agli oltramontani, che non hanno »
 » dato orecchio alle insinuazioni di costoro. Ella intanto procuri di com- »
 » parere in città ed alla Corte, come ancora in occasione di far visita »
 » al Cardinal Patriarca, e se le venisse detto che i suoi antecessori non »
 » la portavano, risponda che questo fu un abuso, e che è mente nostra »
 » che ella la porti, e ci renda intesi di ciò che avverrà. » Quapropter sine timore errandi asserimus, nihil aliud indicari in Crucis pectoralis delatione, quam suscepta ab Episcopo consecratio.

dinalis esset Legatus a latere Summi Pontificis, dummodo Legatus praedictus esset intra limites suae legationis. Id ipsum factitabit Romae, et ubi resideat Summus Pontifex extra Urbem, si forte peregre abierit, vel alia de causa Roma abesset (a).

13. Episcopi regulares colorem habitus suae religionis retinebunt in vestitu praelatio et interdicitur eis usus cuiusvis ornamenti coloris violacei. Numquam utentur rochetto, et quum sacra paramenta induere debebunt, loco rochetti assument superpelliceum, quo induentur postquam dimiserint cappam aut mantelletum cum mozzeta ac priusquam lavent manus.

14. Clerici regulares eodem vestitu utuntur quo Episcopi assumpti de Clero seculari, et regula eadem servabitur ab Episcopis, qui deligentur ex ordine seu congregatione Canonicorum regularium, ex ordinibus militaribus, nempe S. Ioannis Hierosolymitani, S. Iacobi, S. Spiritus et reliquis.

15. Episcopi praeterea habebunt cappam, quae magna appellatur, quia ex parte anteriori debet pertingere usque ad terram, et ex parte posteriori habere debet longam syrnam. Cappam Episcoporum secularium erit semper lanea et coloris violacei: pannus autem erit plus minusve levis pro anni temporum diversitate: ante pectus et super humeros habebit caputium in hieme, videlicet ex primis Vesperis ante festum omnium Sanctorum usque ad Missam Sabbati sancti ornatum erit pellibus albis mustelae alpinæ, et a Sabbato sancto usque ad praedictum festum omnium Sanctorum tela serica coloris rubini.

16. Episcopi regulares tam in cappa, quam in pellibus et in tela serica caputii utentur colore habitus suae familiae.

17. Quod ad Episcopos assumptos ex congregationibus clericorum regularium aut Canonicorum regularium, vel ex or-

(a) Romae nunquam Episcopi utuntur mantelleto, sive habitu praelatio nigri coloris, excepto tempore Sedis Apostolicae vacantis. De usu mozzetae Episcoporum coram Cardinalibus non Legatis extat decretum S. Congregationis Rituum diei 20. Iulii 1621. quo asseritur vigere in Italia morem, ut mozzeta ab Episcopis deponatur, si adsit quicumque Cardinalis.

dinibus militaribus, observentur ea quae superius num. 14. huius capituli tradita sunt.

18. Notandum autem, quod Episcopus uti cappa debet in sua tantum dioecesi, neque uti ea licet extra dioecesim, quamquam plures una convenirent Episcopi, quemadmodum usuvenit in provincialibus Conciliis. Romae ab Episcopis adhibetur reflexa seu contracta in Sacello Pontificio solummodo, quoniam ibi Collegium repraesentant, et quia cappa est indumentum omnibus Praelatis commune, qui functionibus Pontificiis interveniunt.

19. Debet etiam Episcopis suus esse galerus pontificalis, qui forma et colore est communis omnibus tum secularibus, tum etiam regularibus. Forma galeri est orbicularis, coopertus panno laneo nigro ex parte superiori, et panno serico viridi ex inferiori, cum resticulis et floccis e serico viridi, quibus possit cohiberi in capite. Galerus iste, quo utentur in equitatibus solemnibus, appendetur ad pedes lecti funebris in obitu eorum et suspendetur sublime ad lacunar seu tabulatum ecclesiae supra ipsorum sepulturam.

20. Opus esset etiam habitu viatorio, iis coloribus quos superius respective indicavimus. Habitus viatorius est vestis talaris, quae ultra genu descendit, sine syrma, cui imponitur mantellum cum manicis sive alis, quae descendant aequae ac vestis: supra mantellum adesse deberet fascia serica nigri coloris circa collum, quae descendat ex parte anteriori et vulgo dicitur reflexus seu collare. Haec tamen forma vestitus non ita pridem obsolevit: item in diebus pluvialibus opus esset penula amplior ex panno colorum quos indicavimus. Quum autem nunc soleant Episcopi iter facere curru vecti, videretur non esse amplius habitu viatorio locus ac si forte peregrinentur, vestitu utentur convenienti personae, quam repraesentant.

21. Dies, quibus Episcopi uti debent habitu nigri coloris sunt sequentes:

22. Omnes dies esuriales, in quibus scilicet indictum est ieiunium, vel si ex indulto Apostolico ieiunium antiquatum est, celebratur officium aut commemoratio. Excipiuntur ex hac re-

gula vigilia Pentecostes et quatuor tempora aestiva, quoniam incidunt in tempus paschale. Excipiuntur etiam vigiliae, quae occurrere possent intra octavas SS. Corporis Christi, Assumptionis B. Virginis, omnium sanctorum, Sancti titularis Cathedralis, Patroni civitatis, et Dedicationis Cathedralis.

23. In omnibus feriis sextis intra annum, in quibus celebratur officium de ritu semiduplici aut simplici.

24. In Adventu et a Septuagesima usque ad Sabbatum Sanctum. In Quadragesima autem excipitur festum S. Iosephi Patroni Ecclesiae Catholicae, festum Annunciationis B. Virginis, in quo propter solemnem memoriam divinae Incarnationis adhibebitur color violaceus. Si festa haec incident in Dominicam Palmarum et in maiorem hebdomadam adhibebitur color niger.

25. Color violaceus a primis Vesperis S. Natalis usque ad totam octavam Epiphaniae ac toto paschali tempore, in usu erit semper, quodcumque sit officium, quod incidat in diem.

26. Si in dies exceptos num. 22. 23. et 24. incideret anniversarius electionis aut consecrationis Episcopi, vel alia circumstantia publicae laetitiae, color violaceus adhibebitur.

27. Reliquis omnibus anni diebus non comprehensis in exceptionibus superius notatis num. 22. 23. et 24. adhibebitur semper color violaceus.

28. In officiis pro defunctis, videlicet in commemoratione omnium fidelium defunctorum, in anniversario ultimi Episcopi defuncti in sua sede, in anniversario omnium Episcoporum et in aliis funeribus sive anniversariis, Episcopus utetur habitu nigri coloris.

29. In S. Visitatione dioecesis utetur diebus statutis habitu violaceo, etiamsi in ipsa visitatione obeunda absolutio pro defunctis facienda sit.

30. Quod ad colorem utendum in habitu praelatitio ab Episcopis regularibus, supervacuum non erit praxim in aula Pontificia servatam innuere, dum tamen non est animus privilegia concessa ordinibus regularibus imminuere, neque ipsos impellere ad nostra sequenda documenta, si forte obstarent cuidam ex privilegiis, quibus fruuntur.

31. Canonici regulares, Clerici regulares qui vulgo appellantur Theatini, et ceteri, nempe Barnabitae, Somaschi, Iesuitae, Minores, Ministri infirmorum, Matris Dei, scholarum piarum, insuper qui addicti sunt Congregationibus Oratorii, Doctrinariorum, Missionariorum, piorum Operariorum, Missionariorum Pretiosissimi Sanguinis, Passionistarum et SS. Redemptoris induunt eundem habitum ac Presbyteri seculares, ut supra monuimus.

32. Monachi Basiliani utuntur veste talari cum syrma nigri coloris, cum ocellis, orbiculis, paramanibus et orae textu e serico nigro, item fascia sericea nigra cum flocculis similibus, caligis et collario nigro, mantelleto et mozzeta simili vesti, cum panno subsuto, orbiculis, ocellis et orae textu e serico nigro. Cappa quoque est nigri coloris cum pelle nigra in caputio hiemis tempore et cum serico nigro in aestate.

33. Monachi Cassinenses idem habent indumentum ac Basiliani.

34. Monachi Camaldulenses utuntur collario et caligis albis, veste talari cum syrma lanea subtili cum orbiculis, ocellis, paramanibus et orae textibus e serico albo, fascia sericea alba cum flocculis similibus, mantelleto et mozzeta, ut veste, subsuta serico albi coloris cum orae textibus et orbiculis similibus. Cappa est coloris albi cum pelle pariter alba in caputio hiberno tempore et cum serico albo in aestate.

35. Monachi Vallumbrosani eodem quo Cassinenses induuntur habitu.

36. Camaldulenses Heremitae vestiuntur ut ceteri Camaldulenses, sed pannus eorum habitus est minus levis.

37. Cistercienses utuntur collario et caligis et veste albi coloris cum syrma, cum orbiculis, ocellis, paramanibus et orae textibus e serico albo, fascia sericea alba cum flocculis similibus, mantelleto et mozzeta nigra cum orae textibus, ocellis et orbiculis panno subsuto e serico nigro. Cappa autem est lanea nigra cum serico albo in caputio aestivo et cum pelle albi coloris hiberno tempore.

38. Cistercienses reformati, qui et Trappenses dicuntur, eodem habitu utuntur, sed panno rudiori.

39. Olivetani, ut Camaldulenses itemque ceteri e Congregatione quae nuncupatur de Monte Virgine.

40. Silvestrini, ut Cassinenses, sed color vestium et cappae est caeruleus obscurus.

41. Hieronymiani, ut Cistercienses, sed loco coloris nigri utuntur colore pullo.

42. Carthusiani, ut Cistercienses reformati.

43. Dominicani induunt caligas et collarium albi coloris, vestem cum syrma albi coloris cum paramanibus, orbiculis ocellis et orae textibus e serico albo, fasciam sericam albam cum floccis similibus, mantelletum et mozzetam nigram, cum panno subsuto, ocellis, orbiculis et orae textibus e serico albo, cappam nigram cum pelle alba in caputio hiemis tempore et cum serico albi coloris in aestate.

44. Minores Conventuales, Minores Observantes et eorum variae instaurationes ac tertius ordo S. Francisci utuntur collario et caligis coloris cineracei, veste talari cum syrma eiusdem coloris cum ocellis, orbiculis, paramanibus et orae textibus sericis coloris eiusdem, fascia sericea cum flocculis similibus coloris praedicti, mantelleto et mozzeta, ut veste talari, cappa coloris eiusdem cum pelle simili in caputio in hieme et cum serico in aestate.

45. Capuccini deberent easdem vestes adhibere ut Franciscani, sed non multis abhinc annis admiserunt colorem pullum in habitu cum in cappa; antiquitus sane induebantur ut Franciscani. Primus qui colorem in habitu mutavit, fuit Fr. Fridericus Bencivenga a Sum. Pont. Pio VII die 15 Aprilis 1817 electus ad sedes Bricinoriensem et Sarsinatensem simul coniunctas.

46. Augustiniani Heremitani, ut Monachi Cassinenses.

47. Carmelitani seu de antiqua observantia seu reformati induunt collarium et caligas pulli coloris, vestem talarem cum syrma eius coloris, cum paramanibus, ocellis, orbiculis et orae textibus e serico eiusdem coloris, fasciam sericeam cum flocculis similibus concolorem vesti talari, mantelletum et mozzetam albi coloris cum panno subsuto, orae textibus, ocellis, et

orbiculis e serico albo, cappam coloris pulli in hieme cum pelle albi coloris in caputio et cum serico albo in aestate.

48. Servitae, ut Augustiniani.

49. Mercedarii, ut Camaldulenses; sed collo appensum chordula albi coloris supra vestem talarem ferunt stemma sive insignia eis concessa in Ordinis institutione a Iacobo I. Celtiberiae rege, quae insignia respondent in pectore sub mantelletto et mozzetta.

50. Trinitarii calceati et Trinitarii reformati, ut Camaldulenses; sed supra mozzetam in sinistra pectoris parte ferunt Crucem, rubri et caerulei coloris formae respectivae, qua ipsi utuntur. Pannus, quem adhibent Trinitarii reformati, est minus levis.

51. Minimi, ut Augustiniani.

52. Hieronymiani a B. Petro Pisano, ut Capuccini.

53. Biretum erit aequale universis, nigri coloris, ut secularibus, et quod ad Regulares praedictos semper esse laneum deberet. Galerius autem usualis et alter pontificalis erit aequalis galero Episcoporum e Clero seculari, ut superius declaratum est.

54. Notandum praeterea, quod sa. mem. Pius IX, recurrente solemni celebratione centenarii de martyrio SS. Apost. Petri et Pauli benigne omnibus Episcopis cencessit usum pileoli violacei edito Brevi *Ecclesiarum omnium* diei 17. Iunii 1867.

55. Monemus denique, quod quatuor Patriarchis latinis tantummodo, Constantinopolitano, Alexandrino, Antiocheno ac Hierosolymitano concessum fuit a Benedicto XIII. uti mozzeta supra mantelletto, prout ex literis Apostolicis *Romanus Pontifex* diei 30. Septemb. an. 1724. quodque his solis Patriarchis tributus fuit a S. Cong. Caeremoniali die 3. Novembris an. 1826. usus flocci viridis auro immixti in galero usuali.

DE INGRESSU SEU PRIMO ACCESSU EPISCOPI
AD SUAM ECCLESIAM CATHEDRALEM

CAPUT III.

1. **P**ostquam Episcopus consecrationem Episcopalem Romae vel alibi acceperit, iuxta Constitutiones Pontificias, veniens in suam dioecesim, cum solempni pompa ingreditur in eam urbem, in qua statuta erit eius principalis residentia.

2. In Caeremoniali Episcoporum lib. I. cap. 2. describitur ritus observandus in his rerum adiunctis, quem nos methodo in aliis functionibus servata, hoc capitulo exponemus.

3. Novus Episcopus a Summo Pontifice consequetur aliquam gratiam spiritualem et praesertim indulgentiam plenariam lucranda a fidelibus, qui intererunt primae Missae pontificali ab eo solemniter celebrandae in Cathedrali.

4. Disponenda curabit ea omnia, quae opus sunt in itinere, insuper omne vestiarium supra dictum, paramenta sacra, et suppellex sacra, quam recensebimus lib. 6. in capite 4. appendicis; cappam et galerum pontificalem pro primo ingressu, ornamenta et stragula equorum in eodem adhibenda etc.

5. Praemittet ad suam dioecesim literas pastorales affigendas et distribuendas, et altero edicto diem sui ingressus praefiniet.

6. Vicarius generalis literas et edictum mandabit evulgandum et affigendum, et operam dabit ut omnia parata et disposita sint pro illa pompa. Deinde ad hanc ipsam rem indicet processionem, cui debet obligatorie intervenire Clerus tantum secularis (a).

7. Ecclesia parabitur more festivo, ut in functionibus perquam solemnibus, ac si nondum appensum erit, appendetur stem-

(a) Si forte erit in moribus patriis, ut processioni interveniant Confraternitates et Ordines regulares, servabitur quidem; est enim actus maioris obsequii, quod erga Superiorem ostenditur.

ma novi Episcopi in fronte ecclesiae, ut superius cap. I. huiusce libri monuimus.

8. Magistratus, seu qui civitatem repraesentant, invitabunt cives ad exornandos aulaeis ac tapetis externos domorum parietes in omnibus vicis, qua transibit processio.

9. Pariter urbis porta, qua ingreditur solemniter Episcopus, peristromatis exornabitur.

10. Emundandae ac verrendae sunt viae per quas transibit processio.

11. Praeparabitur extra praedictam urbis portam locus aliquis parum distans, in quo possit Episcopus aliquandiu conquirere et indui vestibus praelatitiis.

12. Intra eandem urbis portam praeparabitur sacellum, si quod erit; secus erigetur tentorium aliquod decens, ubi possit Episcopus sacris indui paramentis.

13. Praefiniatur etiam a quibus deferendum sit baldachinum in itinere, quod si breve non esset, statuatur locus, ubi commutari delatores eius debebunt.

14. Adventus autem Episcopi nunciabitur campanis omnium ecclesiarum aliquanto temporis spatio sonantibus pridie vel diebus praecedentibus iuxta dispositiones, quae a Curia Episcopali emittentur.

De rebus praeparandis.

Quo loco subsistet Episcopus extra urbem. — 15. Praeparabitur habitus praelatitiis pro Episcopo, videlicet vestis talaris cum fascia, rochetum, mozzeta et biretum. Si visitationes ibi erit excepturus Magistratus aliorumque virorum nobilium, curabitur ut locus sit decens.

16. Aderit etiam cappa pontificalis cum galero pontificali.

17. Vestiarium pro familiaribus Episcopi.

18. Si fieri soleat equitatus, parati erunt equi cum suis phaleris plus minus nobilibus et exornatis pro dignitate uniuscuiusque.

19. Aderunt etiam scabella lignea facile deportanda, in commodum eorum, qui conscendere equum debebunt, si forte

vestis talaris esset eis incommodo aut impedimento, quominus facile conscenderent.

Ad portam urbis. — 20. Porta paratibus, aulaeis et ornamentis, quae sint ad rem, exornabitur.

21. Praeparabitur tapetum cum pulvino extra portam sternendum, in quo geniculabit Episcopus, ut infra.

In sacello seu tentorio apud portam, in quo se parabit Episcopus. — 22. Locus iste decenter ornabitur, ibique statuatur faldistorium cum tegumento albi coloris positum super tapeto.

23. Praeparabitur abacus maior coopertus mappa, in quo disponentur paramenta albi coloris pro Episcopo, videlicet mitra pretiosa cum vimpa seu velo induendo a Cappellano ipsius, formale pretiosum, pluviale cum stola albi coloris, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus. Paramenta haec albo velo cooperientur. Prope abacum aderit baculus pastoralis: super eodem, superpelliceum pro Caudatario, et alterum pro Crucifero, si fuerit Archiepiscopus, et parva imago Crucifixi in lance argentea, albo velo serico contexta.

24. Extra sacellum seu tentorium praeparatum erit baldachinum albi coloris, sub quo incedet Episcopus.

25. Si Episcopus vectus erit equo, aderit scabellum ligneum et alter equus instructus phalera albi coloris cum stragulo nobili eiusdem coloris.

In ecclesia cathedrali. — 26. In limine portae praeparabitur tapetum, super quo subsistet Episcopus.

27. Super portam externam ecclesiae in fronte ipsius affigetur stemma gentilitium Episcopi.

In altari SS. Sacramenti. — 28. In Altari ardebunt sex cerei toto functionis tempore. Conopoeum tabernaculi seu ciborii et pallium erunt coloris congruentis officio diei.

29. Ante Altare praeparabitur faldistorium cum pulvinis albi coloris, in quo geniculabit Episcopus.

In Altari maiore. — 30. Instruetur sex candelabris nobilibus cum suis cereis albis cum Cruce aequali candelabris; in fronte ipsius apponetur pallium albi coloris nobile et gradus nobili tapeto sternentur.

31. In Altari a latere Epistolae ponetur legile cum pontificali (parte 3.) in quo inseretur oratio de Sancto Titulari recitanda ab Episcopo. Ante pedem Crucis ponetur Canon pontificalis pro benedictione ab Episcopo largienda. Aderit etiam scotula cum candela et tabella cum formula Indulgentiae.

32. Ante Altare statuatur faldistorium cum pulvinis albi coloris, in quo geniculabit Episcopus.

33. Thronus parabitur pannis sericeis albi coloris ac tapeto super gradibus. A lateribus Cathedrae eisdem item pannis ornatae aderunt duo scabella pro Diaconis assistantibus.

In sacrario. — 34. Praeparabitur pluviale albi coloris, quo induetur dignior Cleri, sed curabitur ut ornatu et qualitate sit inferius pluviali, quo utetur Episcopus.

35. Aderit etiam Crux processionalis, duo candelabra cum candelis pro Acolythis, vasculum aquae benedictae cum aspersorio ac thuribulum cum navicula.

36. Si fuerit Archiepiscopus non opus est Cruce processionali.

37. Pro cantoribus necesse est Pontificale, ex quo canentur antiphonae ibi notatae.

38. Statuetur etiam, qui psalmi quique hymni cantandi sint in itinere.

In functione.

39. Hora praetitura festivo Cathedralis campanarum sono functionis initium nunciabitur.

40. Clerus in sacrarium Cathedralis congregabitur, discessurus inde in processionem versus portam urbis (a).

41. Dignior Cleri induetur pluviali albi coloris supra rochetum aut superpelliceum, et Acolythis accendent cereos in candelabris.

42. Qui clerici destinati sunt ferendo vasculum aquae be-

(a) Si processioni intervenient Confraternitates et Regulares, congregari debebunt in Cathedrali, ubi deinde cum Capitulo illius in processionem se ordinabunt.

nedictae ac thuribulum, manebunt in sacrario. Clericus alter custodiet habitum choralem dignioris Cleri, utendum ut infra.

43. Ante Clerum praeibit Crux cum Acolythis; quod si fuerit Archiepiscopus, Crux non deferetur. Qui de Clero sunt, incedent bini eodem ordine ac in processionibus, et dignior pluviali paratus Clerum in fine sequetur.

44. Ad urbis portam erit Magistratus et nobilium ordo, ut obsequium praestet et comitetur Episcopum.

45. Clerus extra portam urbis exhibit. Crux cum Acolythis subsistet prope portam, ulterius cantores, tum Clerici Seminarii Parochi, Collegiatae, Beneficarii et Canonici Cathedralis.

46. Unus e clericis ad portam progressis accipiet Crucifixum albo velo contectum (quod iam praeparatum erit cum paramentis Episcopi) et se sistet in limine portae.

47. Qui clerici ministrare paramenta Episcopo debebunt, una cum cappellanis a baculo et a mitra ingredientur in sacellum seu locum illum, in quo parandus erit Episcopus.

48. Ne diutius quam par est expectet Clerus ad portam urbis, neve ante tempus adveniat Episcopus, conveniet in antecessum inter utrumque de hora, ut Episcopus perveniat paullo post adventum Cleri.

49. Episcopus iam indutus vestibis praelatitiis, cappa et galero Pontificali, ex equo descendet, si equitabit, et subsistet quo loco aderunt ultimi seu digniores de Clero.

50. Proficiscetur Crux et sequetur Clerus, introeunte in urbem Episcopo.

51. Ut steterit in limine Episcopus dimittet galerum pontificalem, et capiti detracto caputio cappae, geniculabit in pulvino. Dignior Cleri accipiet a clerico Crucifixum, quem praebebit Episcopo, et hic genibus flexis osculabitur eum.

52. Cantores interea cantabunt antiphonam *Sacerdos et Pontifex* etc.

53. Episcopus assurget, caput rursus cooperiet caputio, introibit in urbem et recta perget ad locum in quo sacris paramentis induendus erit.

54. In eundem locum intrabunt Canonici Cathedralis, si capax locus erit, sin minus, Diaconi assistentes tantum.

55. Clerus manebit in via, expectans tempus incedendi in processionem.

56. Si nobilium ordo et Magistratus in hac functione equitabunt, quo tempore se parabit Episcopus se in ordinem disponent ante Clerum.

57. Episcopus ingressus in sacellum seu locum praedictum sedebit in faldistorio et interea clericis distribuentur paramenta.

58. Caudatarius induet superpelliceum, itemque Crucifer, si fuerit Archiepiscopus. Hoc casu Acolythi candelabra gestantes, aderunt in sacello, ubi parabitur Episcopus.

59. Deinde Episcopus adiuvantibus Caeremoniario et Diaconis assistantibus, dimittet cappam et cubicularius expediet ei partem posteriorem vestis. Diaconi assistentes eum parabunt amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali albi coloris, cui imponetur formale pretiosum. Postea primus Diaconus assistens imponet Episcopo mitram.

60. Interea ordine sequenti instruetur processio. Famuli Magistratus et Episcopi cum familiaris vestimentis nobilibus, cives equo vecti, familiares nobiles Episcopi equo vecti, Magistratus, Nobiles et principes equo vecti, tum clavigeri ecclesiae, siqui erunt, cum suis insignibus; Crux Cleri delata a Subdiacono vel a Clerico induto superpelliceo, inter Acolytos gestantes candelabra cum candelis; cantores induti superpelliceo, qui cantabunt psalmos et hymnos cum concentu alternatim cum Clero; alumni Seminarii bini bireto capiti imposito; Parochi induti suis insignibus, si quae habebunt, secus superpelliceo; Collegiatae cum suis vestibus distinctis, si utuntur; Beneficarii Cathedralis; Canonici ejusdem; postremo dignior Capituli indutus pluviali albi coloris. Si fuerit Archiepiscopus, Crux archiepiscopalis cum imagine Crucifixi, conversa ad Archiepiscopum inter Acolytos, incedet ante Canonicos tantum, non ante totum Clerum: in hoc casu Crux duplex nempe ante totum Clerum et ante Canonicos deferri non debet, sed tantummodo Crux Archiepiscopi ante Canonicos.

61. Episcopus sinistra accipiet baculum et medius inter Diaconos incedet sub baldachino sustento a Nobilibus et a Ma-

gistratu, vel ab aliis, ad quos sive ex usu, sive ex privilegio spectabit deferre. Episcopum sequentur Caudatarius et Cappellani a mitra et a baculo.

62. Si Episcopus equo insidebit, postquam conscenderit equum, intrabit sub baldachinum. Diaconi assistentes incedent ante baldachinum, et ante Diaconos ibit Cappellanus a baculo, ferens ipsum elatum. Fraenum equi sustinebitur ab armigero veste formali induto.

63. Prope Episcopum equitabunt Praelati ac togati, siqui aderunt.

64. Nisi Episcopus erit equo vectus, ne ceteri quidem equitabunt. Si mos erit, ut Clero seculari adiungatur regularis et Confraternitates laicorum, incedent eodem ordine quo in processione de SS. Corpore Christi, iique omnes qui in equis procedent ante Clerum secularem, ne processio equitatu abrumptur, praeibunt Confraternitatibus initio processionis ipsius. Quod si pedibus ibunt, locum occupabunt Magistratui attributum a Caeremoniali, videlicet ante Clerum secularem.

65. Episcopus benedictionem populo dextera largietur.

66. Dum processio ad Cathedralem accedet, praesto erunt ad portam duo clerici cum thuribulo et cum vasculo, et aliquis ecclesiae inserviens ante portam ipsius explicabit tapetum.

67. Confraternitates et Clerus regularis, si aderit, disponetur in ordinem per ecclesiam.

68. Clerus secularis subsistet in medio navis principalis; Crux cum Acolythis in capite Cleri, qui in duas alas dirimitur, singulis aliquantulum ad portam conversis.

69. Episcopus si equo insidebit, ex eo descendet ante gradationem templi, ubi in commodum praeparabitur scabellum gradatum: pastorale sinistra resumet ac medius inter duos Diaconos assistentes et sub baldachino ingredietur in ecclesiam, sed subsistet in limine, ubi deponet baculum.

70. Dignior Cleri acceptum aspensorium tradet cum osculis Episcopo, qui accipiet illud nec dimittens mitram, signabit seipsum, deinde in medio, a sinistris et a dextris suis asperget Clerum qui aderit in ecclesia, eodemque modo asperget deinde po-

pulum extra ecclesiam manentem: aspersorium restituet digniori, qui cum osculis illud recipiet ac reddet clerico custodienti.

71. Thuriferarius tradet naviculam digniori; se sistet ante Episcopum et flexis genibus obiiciet ei thuribulum apertum. Dignior incensum cum osculis ministrabit Episcopo, qui cum usitata benedictione incensum demittet in thuribulum. Dignior restituet naviculam thuriferario et accepto ab eo thuribulo, se sistet ante Episcopum quinque aut sex passus procul ab ipso, et veneratus eum profunda inclinatione, adolebit illum triplici ductu; tum iterata reverentia ante eum, thuriferario restituet thuribulum. Thuriferarius a dexteris pluviale sustinebit dignioris. Episcopus postquam thurificationem acceperit, dextera benedicet digniorem, et baculum resumet.

72. Clerici cum aspersorio ac thuribulo in sacristiam revertentur.

73. Thurificato Episcopo, statim cantores intonabunt *Te Deum*, et alternatim cum populo prosequuntur ipsum cantare.

74. Crux cum Acolythis et Clerus procedet ad sacellum sive Altare SS. Sacramenti, in cuius presbyterio, si capax erit, locum sument saltem Canonici Cathedralis.

75. Ubi Episcopus ante aditum sacelli pervenerit, removebitur ac seorsim deponetur baldachinum. Episcopus ante faldistorium progressus, deponet baculum; a secundo Diacono assistente detrahetur ei de capite mitra et a primo pileolus. Deinde Episcopus uno genu faciet genuflexionem in pavimento, tum geniculabit super pulvino faldistorii et orabit: Diaconi assistentes expandet supra faldistorium fimbrias pluvialis, et genua flectent a lateribus eius Dignior Cleri cum pluviali geniculabit a sinistris Episcopi extra genuflexorium seu faldistorium: quocirca Diaconi assistentes advertent, ut a lateribus Episcopi genua submittant aliquantulum retro.

76. Cantores animum advertent ad canendum versiculum *Te ergo, quaesumus* etc. quum Episcopus genua flexerit ante Altare SS. Sacramenti, vel ante Altare maius.

77. Deinde Clerus eodem ordine profisciscetur ad Altare maius Acolythis relinquent candelabra in abaco et Crucifer pe-

dem Crucis infiget basi praeparatae. Clerus occupabit locum, qui spectabit ad ipsum in choro; Parochis et Collegiatis attribuetur locus, qui poterit eis competere.

78. Episcopus quum discedet de Altari SS. Sacramenti, genuflexionem faciet in pavimento, non super pulvino, et primus Diaconus assistens rursus capiti eius imponet pileolum et mitram. Resumet sinistra pastorale et in exeundo e sacello praedicto in promptu erit baldachinum, quod comitabitur eum ad Altare maius, ubi ad ingressum presbyterii removebitur eiusque hastae colligentur a duobus clericis, qui ad locum suum illud reportabunt.

79. Quum ante Altare maius pervenerit Episcopus deponet baculum eique a secundo Diacono assistente detrahatur de capite mitra. Reverentiam faciet ad crucem Altaris et geniculabit ad faldistorium; Diaconi assistentes extendent super faldistorium fimbrias pluvialis, tum geniculabunt a lateribus eius. Post Episcopum geniculabit Caudatarius, post caudatarium stabunt pedibus duo cappellani a mitra et a baculo.

80. Dignior Cleri pluviali indutus, comitante Caeremoniario, perget in latus posterius Epistolae Altaris, quo loco stare solet minister Missae privatae ministraturus ampullas Celebranti. Iam ibi aderit super legili praeparatum Pontificale (part. 3.). Completo cantu hymni *Te Deum*, dignior cantabit *†. Protector noster* etc. cum reliquis versiculis sequentibus et orationem *Deus omnium fidelium* etc.

81. Recitata praedicta oratione, dignior Cleri descendet de Altari, deponet pluviale apud abacum, resumet habitum choralem et in choro redibit ad stallum suum.

82. Episcopus assurget, reverentiam faciet ad Crucem, et a primo Diacono assistente rursus imponetur ei mitra: accipiet baculum sinistra et perget ad thronum: transiens per medium chorum, Clerum dextera benedicet.

83. Quum Episcopus venerit ad thronum, deponet baculum et sedebit in cathedra.

84. Clerus, incipiendo a Dignitatibus, Canonici et ceteris quo ordine in processionem incedebant, alter post alterum pro-

cedet ad thronum, faciens prius reverentiam vel genuflexionem ad Crucem Altaris, deinde reverentiam vel genuflexionem ante Episcopum priusquam ascendat ad thronum, et consensu throno dexteram Episcopi osculabitur.

85. Interea sonabunt organa, vel aliqua a contoribus latina sacra cantioncula cantabitur.

86. Praebito hoc a Clero obsequii et subiectionis actu erga Episcopum, hic sumpto sinistra baculo assurget ac procedet ad Altare; transiens per chorum, signum benedictis ad Clerum dextera faciet: Diaconi assistentes fimbrias eius sublevabunt: Caudatarius et duo Cappellani a mitra et a baculo sequentur eum.

87. Ante gradus Altaris ubi venerit Episcopus, deponet baculum et secundus Diaconus assistens detrahet ei de capite mitram.

88. Episcopus, facta ad Crucem reverentia, ad Altare ascendet medius inter Diaconus assistentes, qui fimbrias pluvialis eius attollent: Altare osculabitur in medio, deinde cum Diaconis ipsis transibit in cornu Epistolae quo loco Celebrans legit introitum. Cantores cantabunt antiphonam de Sancto Titulari ecclesiae, et post eam etiam versiculum. Episcopus tono feriali cantabit orationem de Sancto cum brevi conclusione. Advertatur, quod antiphona, versiculus et oratio non esse debet quae cantatur in festo, sed quae in suffragiis, excepto quod ingressus Episcopi incideret in festum sive in octavam de Sancto, quo casu antiphona, versiculus et oratio cantabitur de festo.

89. Interea ascendet ad Altare aut prima Dignitas, quae in Pontificalibus ministrare solet ut Presbyter assistens, aut Beneficiarius, vel alius quispiam de more cuiusque ecclesiae, qui publicet Indulgentiam, ut infra.

90. Completa oratione, Episcopus, imposita ipsi a primo Diacono mitra, redibit in medium Altare et benedictionem impertietur dicens *Sit nomen Domini* etc.

91. Si fuerit Archiepiscopus, non utetur mitra, et stabit conversus ad Crucem Archiepiscopalem, quae ante Altare sustinebitur a Beneficiario vel Cappellano genibus flexis.

92. Postea publicabuntur, ut supra, Indulgentiae, quibus

publicatis, Episcopus de Altari descendet medius inter Diaconos assistentes, reverebitur Crucem et redibit ad thronum, sequentibus clericis, qui recipient paramenta, et cubiculario ferente cappam. Si fuerit Archiepiscopus, post benedictionem a primo Diacono assistente rursus imponetur ei mitra. Transiens per chorum, dabit Clero benedictionem.

93. Ut redierit ad thronum, ab iisdem Diaconis exuetur paramentis, quae clerici recipient et super Altare deponent.

94. Interea ante Altare rursus collocabitur faldistorium.

95. Exuto paramentis Episcopo, rursus, adiuvantibus Diaconis, imponetur ei cappa a cubiculario, qui meminerit eius vestis extremitatem posteriorem illaqueare.

96. Episcopus de throno descendet, perget ad faldistorium, ubi flexis genibus brevi tempore orabit; tum ibit ad Altare SS. Sacramenti et ante ipsum quoque breves fundet preces: postremo, comitante universo Clero, Magistratu et reliquis, qui partes sustinent civitatis, ad suam residentiam deducetur.

97. Exeunte de ecclesia Episcopo, pulsabuntur organa et omnia simul aera campana.

98. De primo Episcopi in suam Cathedralem ingressu egimus in hoc capite, in ypothesi quod de Urbe Roma veniat novus Episcopus, ubi iuxta Canones episcopalem receperit consecrationem, prout ab ipso Caeremoniali supponitur.

99. Attamen evenire potest; 1°. quod novus Episcopus in eadem Urbe degat; 2°. quod in dioecesi habitet; 3°. quod iam consecratus sit et consequenter per translationem alteri ecclesiae praeficiatur; 4°. quod in ipsa sua Cathedrali consecrationem episcopalem sit recepturus.

100. Hisce casibus, qui fieri possunt, quique a Caeremoniali minime praevidentur, quid agendum sit innuamus, regulas ipsas sequentes, quas ipsum Caeremoniale similibus in circumstantiis tradere solet.

101. Et primo quidem in casu, si Episcopus in Urbe, vel in Dioecesi moretur, sit vel non consecratus, statim ac apostolicas litteras acceperit, efficiet ut per suum procuratorem legalis possessio capiatur, ut suam possit iurisdictionem exercere, quod sine hoc actu praestare minime posset.

102. Deinde diem statuet ad ingressum, seu primum ad cathedralem accessum; atque ad hoc dies festus ex praecepto generaliter ac regulariter eligitur.

103. Si in Urbe ipsa deget, ac si iam sit consecratus Episcopus, pontificalia sibi induet paramenta. De sua domo, si decens fuerit, vel de alia ecclesia vel sacello proximo processio ordinabitur modo in hoc capite statuto. De sua domo cappa indutus prodibit, ac prius quam ecclesiam vel sacellum praestitutum ingrediatur ut sacra vestimenta sumat, genuflexus Crucifixum osculabitur, quem dignior de Capitulo ei porriget.

104. Quod si consecratus non sit, sacras vestes non induet, eo quod pontificalibus paramentis uti non potest ante consecrationem. Si de dioecesi veniet, cappa induta, crucifixum osculabitur ad urbis portam, et deinde capite pileum gestans pontificali cappae caputio suprapositum, sub umbraculo ad Ecclesiam cathedralem procedet, ubi omnes descriptae caeremoniae perficientur. A Capitulo digniore precibus recitatis, Episcopus electus in throno assidebit, eo quod est sua propria sedes; Clerum accipiet ad obedientiam, et dein rediens ad Altare antiphona cum sancti titularis versiculo canetur, atque ab eo relativa oratio subiungetur. Postremo benedictionem impertietur dicens: *sit nomen Domini benedictum* etc. et indulgentiam largietur.

105. Si vero Episcopus electus in eadem esset Urbe, de domo sua, si decens erit ad ecclesiam deducetur cappa et pontificali pileo indutus usque ad ecclesiae ianuam, ubi genuflexus Crucifixum osculabitur, et hinc caeremonias omnes in praecedenti paragrapho descriptas confluet.

106. Pro consecratione, quod Capitibus IV et V libri VII dicitur, adimplebitur, hoc tantum discrimine, quod inthronizatio in functionis complemento efficietur ad thronum, minime vero ad faldistorium, prouti ibi praescribitur num. 149 et seq. Cap. IV et num. 232 et seq. Cap. V. Praeterea Episcopus electus, cum in sua sit residentia, ubi iurisdictione gaudet, in accessu ad Ecclesiam atque in reditu cappa utetur, benedictionem impertietur adstantibus, et supra omnes praecedentia pollebit, excepto casu, si consecrationem a suo metropolitano reciperet, quo in casu fiet quod praescribitur a Caeremoniale lib. I. Cap. 4. num. 4.

DE ACCESSU EPISCOPI AD ECCLESIAM
PRO SACRIS FUNCTIONIBUS PERSOLVENDIS.

CAPUT IV.

1. Quotiescumque Episcopus velit aut debeat ingredi in ecclesiam Cathedralem ad sacra officia peragenda, necesse est hac de re moneri Capitulum, ut omnia sint rite disposita.

2. De modo monendi Capitulum observabitur methodus iam recepta peculiariter in uuaquaque ecclesia.

3. Si in ecclesia asservabitur SS. Sacramentum in Altari maiori, vel in alio Altari, apud quod celebrabitur officium, removendum inde erit et in aliud Altare seu sacellum transferendum, quod absit a maiori vel ab alio Altari, ubi celebrabitur functio, ut in nimia populi frequentia vitentur irreverentiae, quae fere solent usuvenire.

4. Altare in quo custodietur vel reponetur SS. Sacramentum instruetur sex candelabris cum suis cereis, et ponetur conopoeum congrui coloris super tabernaculum: gradus autem Altaris sterni poterunt decenti tapeto.

5. Ante Altare convenienti intervallo statuatur genuflexorium, coopertum strato et binis pulvinis, uno videlicet ad brachia, altero ad genua Episcopi. Color strati, si Episcopus esset etiam Cardinalis, erit rubrus aut violaceus iuxta colorem, quo utetur in habitu Cardinalis-Episcopus. Sin esset Episcopus non Cardinalis, color erit viridis aut violaceus; videlicet viridis in quibus diebus utetur habitu praelatitio violaceo, et violaceus quum utetur habitu praelatitio nigro. Stratum et pulvini erunt e panno sericeo pro Cardinali et laneo pro Episcopo. Pulvini pro Cardinali Episcopo poterunt esse distincti praetextis aureis, idemque ornatus poterit esse in strato: pro Episcopo autem minime esset supervacaneum, si adhiberentur pulvini etiam sericei, praesertim in maioribus solemnitatibus, sed distincti praetexto sericeo eiusdem coloris.

6. Servari poterit usus, ubi vigeat, apponendi faldistorium loco genuflexorii, eoque casu sternetur parvum tapetum laneum, non sericeum, in pavimento et super ipso statuatur faldistorium, quod quum adhibeatur ad genuflectendum, erit dedita opera ita elaboratum, ut tegumento non sit opus, ut pulvinus ad brachia sit supra poma seu summitates faldistorii, utque infra pulvinum ad genua adsit parvum scabellum panno sericeo contextum aut variis coloribus gummi illitis depictum. Hoc casu pulvini erunt illius coloris, quem requirit officium, exceptis Missis funebribus et feria sexta maioris hebdomadae, in quibus pulvini adhibendi sunt e panno violaceo.

7. In sacrario erit in promptu vasculum aquae benedictae cum aspersorio, et apud Altare in quo fiet officium, praeparabitur thronus et illa omnia quae in relativis huius libri capitibus praescribentur.

8. Hora praestituta Beneficarii seu Mansionarii cum Clericis Seminarii subsistent ad portam ecclesiae, et unus e clericis adstabit portae dextrorsum cum vasculo et aspersorio: Canonici habitu choralis induti proficiscentur ad Episcopium, ubi ab Episcopo induto veste talari, fascia, rochetto et mozzeta excipientur in limine cubiculi salutatorii. Canonicis officiose benigneque exceptis, dimittet mozzetam adiuvante cubiculario et induet cappam, quam in totum explicabit Caeremoniarius et Cappellanus caudatarius.

9. Si fuerit Archiepiscopus, in eodem cubiculo prope ingressum aderit Cappellanus crucifer, qui sustinebit Crucem Archiepiscopalem.

10. Caudatarius et Crucifer induent et ipsi superpelliceum, quum Episcopus in ecclesia sacris paramentis erit induendus. Habitus hisce cappellanis ordinarius, est vestis talaris violacea supraque ipsam crocia e panno laneo subtili, pariter violacea.

11. Quod si Magistratus etiam intervenire deberet, dabitur opera ut ipse uno eodemque tempore cum Canonicis adsit in domo Episcopi, qui Magistratum, ut supra de Canonicis, excipiet.

12. In accessu autem ad ecclesiam sequens ordo servabitur.

13. Praeibit turba famularis Magistratus, si intererit, deinde Episcopi: tum familiares nobiles Magistratus et Episcopi: sequetur Magistratus immediate ante Episcopum: si fuerit Archiepiscopus, deferetur hoc loco Crux Archiepiscopalis, imagine Crucifixi versa ad Archiepiscopum, post quam incedet Episcopus sive Archiepiscopus solus cum cappa explicata, sustinente eius extremitatem posteriorem Cappellano caudatario. Sequentur Canonici bini, ita tamen, ut digniores sint propiores Episcopo (a).

14. Si esset Archiepiscopus, in hoc intervallo, inter Crucem Archiepiscopalem et Archiepiscopum incedere nemo debet.

15. Sin residentia seu palatium Episcopi longe abesset ab ecclesia, tum Canonici tum Magistratus expectabunt Archiepiscopum sive Episcopum ad portam ecclesiae. Distantia loci, propter quam Canonici eximuntur ab associando Episcopum, a S. Rituum Congregatione definita fuit ad ducentos passus.

16. Quum Episcopus propius aberit ab ecclesia, dignior Cleri accelerabit modice gradum et praesto erit in limine ecclesiae, quo ut venerit Episcopus, accipiet aspersorium et capite nudato porriget illud Episcopo, osculans manum eius. Episcopus deponet prius biretum et accepto aspersorio, nihil dicens, asperget se ipsum, tum conversus ad Canonicos et populum, asperget eos in medio, a sinistris et a dextris suis, deinde versus ecclesiam asperget Magistratum et populum, ut supra. Asperisionem aquae benedictae Episcopo peragente, omnes geniculabunt, etiam Magistratus, Canonicis tantum et Praelatis, si aderunt, exceptis.

17. Ingrediente in ecclesiam Episcopo, festivo more sonabunt sacra aera, exceptis illis diebus, quibus celebrantur officia pro defunctis.

(a) Neque Crux Cleri, neque candelabra Acolythorum in hac actione deferenda sunt, quum non sit processio, sed accessus. Ideo Archiepiscopo sua Crux praefertur, quia est insigne illius. Quum forte adessem olim in quadam Cathedrali, vidi in associatione Episcopi praeire Crucem cum candelabris, Seminarium, Beneficiarios, Canonicos et postremo loco ire Episcopum. Quaesivi a Caeremoniario, quare servaretur ordo ille? Respondit, se ipsum invexisse; solemniorem sibi eum videri et ad genium Episcopi accomodatorem.

18. Organa pulsabuntur diebus solemnibus et quum liceat per functionem, quae celebratur ita ut quibusdam etiam solemnibus, sicut feria V. in Coena Domini, a pulsandis organis abstineatur.

19. Beneficarii seu mansionarii, ingresso in ecclesiam Episcopo, sequuntur Canonicos eodem ordine ac supra. Clerici autem Seminarii eodem ordine sequuntur Beneficiarios seu mansionarios.

20. Episcopus in ecclesiam ingressus, procedet ad Altare, in quo asservatur SS. Sacramentum, ibique ante genuflexorium seu faldistorium deponet etiam pileolum, et facta in pavimento sine pulvino genuflexione, geniculabit in genuflexorio seu faldistorio et orabit; post orationem assurget, iterabit genuflexionem (a) et reposito in capite pileolo, proficiscetur ad Altare maius vel ad Sacellum, ubi cantabitur Tertia, iuxta methodum, quae relativis capitibus describetur.

21. Quum Episcopus orabit ante SS. Sacramentum, familiares recedent seorsim, Magistratus subsistet extra cancellos seu balaustrium sacelli, si faldistorium seu genuflexorium erit intra ambitum presbyterii; sin esset extra, subsistent a latere genuflexorii paullo post lineam, qua ipsum genuflexorium locatum est, seu dextrorsum seu sinistrorsum iuxta locum in quo situm erit sacellum: namque si sacellum sive Altare SS. Sacramenti situm esset a sinistra ingressus, Magistratus locum sumet a dextera; sin illud staret a dextera, hic consistet a sinistra, ut utroque casu possit statim praecedere Episcopum. Canonici autem genua flectent post Episcopum atque ita reliqui de Clero. Cappellanus deferens Crucem Archiepiscopalem geniculabit a sinistris genuflexorii.

(a) Advertat Episcopus, aut Praelatus, aut quisquis qui in orando adhibet pulvinar, quid Caremoniale lib. I. cap. XV. num. 5. praescribat in adoratione Ss. Sacramenti » Mox perget Episcopus ad altare Ss. Sacramenti, ubi genuflexus super pulvino, aut genuflexorio ibi parato » orabit; sed ante dictam genuflexionem *genuflectet* prius *in plano solo* » *absque pulvino*; et similiter cum voluerit discedere ab oratione OB RE-
» VERENTIAM SSMI CORPORIS CHRISTI. »

22. Eadem methodus servabitur in Episcopi reditu ab ecclesia ad eius residentiam, eiusque officium erit gratias agere Canonicis et Magistratui quum ingressus erit vestibulum Palatii, eosque dimittere, si ei videbitur, ne cogantur scalas ascendere.

23. Ista officiosa acceptio debetur Episcopo dioecesano tantummodo, neque porrigenda est ad alium quemvis Episcopum extraneum. Si qua de caussa peculiari oporteret, ut aliquis Episcopus extraneus veniret in ecclesiam cathedralem ad peragendam functionem quamdam, quae requireret character episcopale et Episcopus ordinarius legitime impeditus cogeretur eam committere Episcopo extraneo, qua ratione hic excipiendus sit agemus Cap. I. lib. VIII.

DE MISSA LECTA AB EPISCOPO CELEBRANDA

CAPUT V.

1. **S**uper Altari aderunt paramenta, videlicet in medio planeta, stola, Crux pectoralis, cingulum, alba, amictus, quae contegentur velo concolore ceteris paramentis; si Episcopus esset regularis, parabitur etiam superpellicium. Versus cornu Evangelii praeparabitur manipulus et in cornu Epistolae Missale cum cussino coloris respondentis reliquis paramentis. In Altari sex, aut quatuor saltem cerei ardebunt.

2. Super abaco praeparabitur calix cum purificatorio et super hoc patena cum hostia et palla, bursa cum corporali. Ampullae aquae et vini in pelvicula. Campanula et duo intorticia pro elevatione. Instrumentum pacis, si Episcopus alteri Missae intererit, sive adsit alter Praelatus. Urceus cum pelvi et manutergium in pelvicula.

3. Ante Altare statuatur genuflexorium cum strato et pulvinis, ac super genuflexorio ipso Canon pontificalis et scotula cum candela a latere.

4. Missa non differt a ritu descripto in Missali romano, praeter sequentes exceptiones.

5. Episcopus indutus veste talari praelatitia et fascia, rochetto et mozzeta, si morabitur in sua dioecesi, secus mantelletto et mozzeta, vel solo mantelletto, iuxta regulam traditam cap. II. huius libri, quum venerit ad Altare, in quo Sacrum operaturus erit, reverentiam faciet ad Crucem et in genuflexorio praeparato genuculabit.

6. A lateribus assistant ei duo cappellani superpellicio induti, quorum unus sustinebit scotulam accensam, alter evolvit folia Canonis super pulvino genuflexorii positi, quem Cappellanus non debet elatum sustinere, ne tergum parum decenter vertat ad Altare.

7. Episcopus leget psalmos praeparationis cum precibus semper flexis genibus et poterit etiam legere orationes pariter in Canone notatas ad vestes sacras pro Missa privata Episcopi, nisi memoria tenebit. Advertet etiam, ut psalmos et preces recitet secum ipse, non vero alternatim cum Cappellanis.

8. Completa precum recitatione, assurgit, procedet ante infimum gradum Altaris, reverebitur Crucem et adiuvantibus Cappellanis, Crucem pectoralem dimittet cum mozzeta seu mantelletto. Capiti rursus sibi imponet biretum et conversus aliquantulum versus partem Epistolae, lavabit manus, eique lotionem ministrabunt sui familiares nobiles in habitu usitato. Defectum familiarium nobilium poterunt supplere ipsi Cappellani, Episcopus regularis antequam lavet manus, induet superpellicium.

9. Lotis manibus, Episcopus deponet biretum et a Cappellanis induetur paramentis, videlicet amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, quam osculabitur priusquam imponatur ei, deinde stola, quam non decussabit super pectore, sed relinquet pendentem de collo et firmabit cingulo, ac postremo planeta. Si Missa fuerit de requie, accipiet ultimo loco manipulum.

10. Paratus Episcopus, reverentiam faciet ad Altare, inchoabit Missam. Postquam dixerit *Indulgentiam absolutionem*, etc. imponetur eius brachio sinistro manipulus, et advertet ne recitet orationem praescriptam pro manipulo, sed ut eam dicat

priusquam incipiat Missam. Imposito manipulo, prosequetur Missam ritibus consuetis.

11. Si in Missa dicetur *Gloria in excelsis*, post hymnum istum pro *Dominus vobiscum* dicet *Pax vobis* et respondebitur *Et cum spiritu tuo*. Si omitti debeat hymnus *Gloria*, dicet *Dominus vobiscum*.

12. In principio Canonis loco verborum *Et Antistite nostro N.* dicet *et me indigno servo tuo*.

13. Si aderunt et alii Praelati, quibus sit donanda pax, post orationem *Domine Iesu Christe, qui dixisti* etc. osculabitur Altare, deinde Instrumentum pacis dicens *Pax tecum*. Si Missa esset de requie, ritus dandae pacis omittetur.

14. Si communionem administraturus erit, meminerit dexteram obli cere ori communicandi ut eam osculetur, deinde illi porriget S. Particulam. In porrigendo sacro Christi Corpore pronuntiabit formulam consuetam, nempe *Corpus* etc. *custodiat animam tuam* etc.

15. Post ablutionem priusquam legat ✠ *Communio* subsistet in cornu Epistolae, latere sinistro verso ad Altare ibique denuo lavabit manus.

16. Sub finem Sacri triplicem benedictionem impertietur. Si fuerit Archiepiscopus, non utetur Cruce Archiepiscopali dum benedictionem impertietur, in Missis privatis.

17. Completo ultimo Evangelio, redibit ad medium Altaris, reverentiam faciet ad Crucem et se convertens super sinistram suam versus cornu Evangelii, descendet de Altari, se profunde inclinabit ad Crucem, dimittet manipulum et reliqua paramenta; tum rursus induetur mozzeta seu mantelletto ac recepto bireto redibit ad genuflexorium ibique leget preces pro gratiarum actione.

18. Si alteri Missae intererit, advertet ut assurgat capite nudato dum legetur Evangelium et osculans Missale, quod ei porrigetur a Cappellano, imponet super illud manus et dicet *Per evangelica dicta* etc. Ad offertorium non debet aquam in calice infundendam benedicere. Sic in osculando instrumento Pacis dicet *Et cum spiritu tuo*.

19. Episcopus in celebranda Missa privata debet induere habitum praelatitium et numquam epistogium, quod est habitus domesticus et familiaris, quo utuntur Praelati, idque saltem quum publice operantur in ecclesia. Dixi publice in ecclesia; siquidem solet adhiberi in sacello privato; neque audemus discernere, an id conveniat privatim.

DE OFFICIO CAPPELLANORUM
MISSAE LECTAE AB EPISCOPO INSERVIENTIUM

CAPUT VI.

1. Cappellani, qui assistent Episcopo in Missa lecta, esse numero poterunt duo aut tres, sacro ordine constituti; hi supra vestem talarem induent superpelliceum, et antequam Episcopus ad ecclesiam perveniat, praeparabunt vel praeparari iubebunt res notatas capite praecedenti num. 1. 2. et 3. tum accendent vel iubebunt accendi cereos Altaris et candelam scotulae: item eis erit curae apponere signacula in Missali ad Missam de festo vel feria occurrente, ad commemorationes et in Canone pontificali ad praeparationem, ad ordinem Missae, ad praefationem et ad canonem.

2. Advenienti ad ecclesiam Episcopo poterunt obviam currere ad portam ecclesiae vel sacristiae; ac si deerit superior ecclesiae sive alter qui vice fungatur illius, senior cappellanorum aspersorium ei praesentabit cum osculo consueto manus.

3. Hoc loco monemus etiam in posterum, quod quum res aliqua porrigatur Episcopo, osculari debent prius rem, postea manum Episcopi; sin aliquid ab ipso accipient, prius manum eius deinde rem acceptam osculabuntur, exceptis Missis de requie, in quibus omittuntur oscula praedicta. Notandum etiam, quod facienda est ad Crucem altaris genuflexio quotiescumque transibunt ante illam, quamquam in illo Altari non asservetur SS. Sacramentum.

4. Quum Episcopus genua submiserit in genuflexorio, primus cappellanus accipiet scotulam accensam et subsistet a sinistris eius sustinens scotulam prope ipsum, alter autem stabit a dextris illius ut evolvat folia canonis. Tertius cappellanus, si aderit, stabit prope abacum.

5. Postquam Episcopus finem fecerit recitandi preces pro praeparatione, secundus cappellanus accipiet canonem et primus scotulam, reverentiam vel genuflexionem facient ante eum, accedent ad Altare, genuflectent antequam ad illud ascendant, et primus ponet scotulam a dextera Missalis, alter ponet canonem apertum ad ordinem Missae in medio Altari, loco tabellae secretarum.

6. De Altari descendent, stabunt inter se divisi ante infimum gradum, et adveniente Episcopo, qui reverentiam faciet, illi eodem tempore ad Altare genuflectent.

7. Primus cappellanus detrahet Episcopo Crucem pectoralem, quam deponet super Altare, deinde mozzetam seu mantelletum, quod accipietur a cubiculario habitu nigri coloris induto, qui deponet illud super genuflexorio. Si Episcopus esset regularis induetur a cappellanis superpellicio, antequam manus lavet.

8. Si deerunt familiares nobiles, qui lotionem Episcopo ministrent, tertius cappellanus accipiet urceum cum pelvi et secundus mantile seu manutergium, vel si duo tantum fuerint cappellani, primus accipiet mantile, alter urceum cum pelvi venient ante Episcopum, qui si fuerit ordinarius, genu dexterum flectentes humi, manuum lotionem ei ministrabunt. Cappellanus primus porriget ei mantile cum osculis usitatis, idque faciet tum si aderunt familiares nobiles, tum si tres erunt cappellani. Idem cappellanus accipiet ab Episcopo biretum, quo se cooperire et detegere debet ipsemet, ac ponet illud super genuflexorio simul cum mozzeta seu mantelletto.

9. Postea secundus cappellanus ascendet ad Altare, et primo cappellano porriget paramenta, quibus ille induet Episcopum. Atque id notare necesse est, quod contra regulas Caeremonialis faciunt, qui capiti Episcopi imponunt biretum a parte posteriori, postquam induerit singula paramenta sacra; siquidem

Episcopus postquam laverit manus, dimittet biretum, neque amplius resumet illud, quum nunquam cum paramentis sacris uti debeat bireto, sed mitra, quam tamen adhibere debet in functionibus tantum pontificalibus.

10. Cappellanus primus induet Episcopum praedictis paramentis et adiuvabitur etiam a secundo, si opus fuerit.

11. Parato Episcopo, secundus Cappellanus accipiet manipulum et accedet ad eum a sinistris; primus adstabit a dextris.

12. Quum Episcopus reverentiam faciet antequam incipiat Missam, Cappellani geniculabunt a lateribus eius super pavimento eique respondebunt ad confessionem.

13. Notandum hoc loco, contra regulam esse quod fieri solet in aliqua civitate, ut si duo Canonici Cathedralis fungantur officio assistendi Episcopo in Missa lecta, stent in pedes ad confessionem. Rubrica Missalis aperte praescribit, ut omnes adstantes genua flectant ad Missam lectam, idque etiam Caeremoniale Episcoporum praescribit ipsi Episcopo, quum Missae lectae assistit.

14. Praeterea si Canonici solerent Missae lectae Episcopi assistere publice, dimittere habitum choralem debent et superpellicium induere, ac si utuntur rochetto, induent ipsum infra superpellicium in ecclesia cathedrali: superpelliceum enim est habitus ministrantium ad altare.

15. Dum Episcopus dicet *Indulgentiam* etc. assurget secundus cappellanus, osculabitur manipulum in alterutra Cruce laterali, imponet illum brachio sinistro Episcopi, quod dum faciet, osculabitur manum ejus; postea rursus geniculabit, excepta Missa de requie, in qua imponitur Episcopo manipulus statim post planetam, antequam Missam incipiat.

16. Dicente Episcopo *Oremus*, consurgent duo cappellani et aliquantulum attollent extremitatem anteriorem vestium Episcopi, et cum ipso ad Altare simul ascendent, medium fere passum post enim subeuntes.

17. Quum Episcopus osculatus erit Altare, accedent ad latera eius duo cappellani in cornu Epistolae, et primus iudicabit ei Missam, orationes et reliqua omnia quae legenda sunt et sco-

tulam sustinebit: alter evolvit folia Missalis, quum evolvenda erunt.

18. Ad *Kyrie* Episcopus redibit ad medium Altare et cappellani assistant ei; praeterea primus sustinebit scotulam et evolvit folia canonis, quum tempus erit: poterit id fieri etiam a secundo, si commodius fuerit.

19. Ad illa verba *Pax vobis* aut *Dominus vobiscum*, solus Episcopus convertetur ad populum.

20. Quum Episcopus genuflectet ad Epistolam, ad Evangelium, ad verba *Et incarnatus* etc. et in Canone, primus cappellanus manu sustinens scotulam, nunquam genuflectet.

21. In orationibus, in Epistola et in graduali, cappellani eandem rationem sequentur, ut in introitu.

22. Post graduale secundus cappellanus recedet aliquantum, ut libere possit transire Episcopus, qui veniet ad medium Altare dicturus *Munda cor meum* etc.

23. Tunc secundus cappellanus accipiet Missale cum cussino seu legili et se adiungens primo sustinenti scotulam descendet cum eo de Altari; facient simul genuflexionem ad Crucem, ascendent ad Altare in cornu Evangelii; secundus ibi deponet Missale, et primus cum scotula subsistet a sinistris Episcopi.

24. Quum Episcopus se signaverit ad verba *Sequentia sancti Evangelii* etc. secundus cappellanus transibit ad eius dexteram. Fine facto ab Episcopo legendi Evangelium, primus relinquet scotulam super Altari, et uterque simul attollent Missale aliquantulum, ut commode possit illud Episcopus osculari.

25. Deinde Episcopus dicet *Credo* aut *Dominus vobiscum* et duo cappellani adstabunt ei a lateribus; videlicet primus a sinistris sustinens scotulam et monstrans ipsi quae legenda erunt atque evolvens folia tum Missalis, tum canonis; secundus autem adstabit dexteræ Episcopi, ut ipsi assistat in ceteris actionibus.

26. Postquam Episcopus legerit Evangelium, cappellanus secundus de Altari a latere descendet, perget ad abacum, accipiet calicem cum omni apparatu eius, redibit ad Altare et ponet illum in latere Epistolæ: sumet bursam, extrahet corpo-

rale, bursam ponet versus cornu Evangelii, applicans eam gradui candelabrorum et corporale explicabit in medio.

27. Si aderit tertius cappellanus, afferet ad Altare ampullas vini et aquae in pelvicula, secus ad secundum spectabit eas accipere et ad Altare deferre.

28. Lecto ab Episcopo offertorii versiculo, secundus cappellanus amovebit pallam a patena et ponet super Altare; accipiet patenam cum hostia et porriget Episcopo, qui peraget oblationem illius. Interea calicem exterget purificatorio, accipiet ampullam vini et quum Episcopus supposuerit patenam corporali, vinum in calicem infundet, donec innuet Episcopus, ut desinat: relinquet ampullam vini in pelvicula, accipiet ampullam aquae, eaque oblata Episcopo, non genuflectens, dicet ei *Benedicite Reverendissime Pater*. Episcopus benedicet aquam dicens *Deus, qui humanae substantiae* etc. et cappellanus paucas aquae guttas infundet in calicem, rursus ponet ampullam in pelvicula, absterget purificatorio guttas in interna parte calicis, si adhaeserint, ponet purificatorium super patena, tradet calicem Episcopo et meminerit eum palla contegere postquam Episcopus eius oblationem peregerit. In Missa de requie, cappellanus non petet ab Episcopo benedictionem aquae, quam Episcopus non benedicet, sed tamen recitabit orationem *Deus, qui humanae substantiae* etc. Nisi aderit tertius cappellanus, referet ampullas ad abacum et ad Altare redibit.

29. Si administranda erit Communio, deferetur ad Altare pixis cum calice, secundus cappellanus illam ponet retro post calicem post offertorium.

30. Quum Episcopus dicet *Veni sanctificator* etc. secundus cappellanus tollet de medio Canonem et ponet ipsum in latere Epistolae apertum ad psalmum *Lavabo*.

31. Episcopus lavabit manus, sed in hac actione utendum non est ei bireto. Lotionem Episcopo ministrabunt familiares nobiles, si aderunt, secus cappellani, ut notatum est ab initio. Si cappellanus secundus non ministrabit lotionem, stans a latere in cornu Eistolae, elatum sustinebit canonem ante Episcopum, ut possit legere psalmum *Lavabo* etc.

32. Reverso ad medium Altare Episcopo ad dicendam orationem *Suscipe, Sancta Trinitas* etc. cappellanus secundus reponet canonem in medio, vel sustinebit super Altare a dextris Episcopi.

33. Dum Episcopus secreta^s recitabit, secundus cappellanus in promptu habebit canonem cum signaculo ad Praefationem: completa autem ab Episcopo recitatione secretarum, primus relinquet scotulam super Altari, Missale tollet de legili, claudet ac ponet ipsum super Altari, et secundus loco Missalis ponet canonem apertum ad praefationem: detrahet Episcopo pileolum, quem deponet in pelvicula, quam ei porriget tertius cappellanus, si aderit, secus perget ad abacum et pileolum ponet in pelvicula ibi praeparata.

34. Ad *Sanctus* duo clerici afferent intorticia, secus duo familiares Episcopi, iisque absentibus supplere poterunt secundus ac tertius cappellanus, quo casu primus vice fungetur secundi in iis actionibus, quae successive describentur (a).

35. Quum Episcopus dicet *Memento, Domine* etc. primus cappellanus relinquet scotulam in Altari et simul cum secundo recedent paullulum retro, servantes tamen locum uterque suum: hoc ipsum exsequentur ad alterum *Memento* pro defunctis.

36. Completo *Memento*, primus cappellanus recipiet scotulam et prosequetur officium suum assistendi Episcopo.

37. Quum Episcopus dicet *Quam oblationem* etc. si aderit pixis cum particulis consecrandis, secundus cappellanus admovebit eam super corporale versus dexteram Episcopi ac deteget ipsam.

38. Ad illa verba *Qui pridie* etc. primus cappellanus relinquet scotulam super Altari et simul cum secundo descendit in gradum superiorem ac dum se inclinabit Episcopus ut proferat verba consecrationis, geniculabunt in extremo suppedaneo.

39. Hostia consecrata, genuflectet Episcopus et cappellani

(a) Notandum, quod nullo prorsus modo convenit, ut intorticia ad *Sanctus* afferantur a duobus famulis veste familiari (*livrea*) indutis.

se inclinabunt, ac post genuflexionem attollent ei partem posteriorem planetae, quam dimittent statim ac Episcopus Hostiam reposuerit super corporale. Reposita Hostia super corporale, genuflectet Episcopus, et assurgent duo cappellani post genuflexionem ab Episcopo peractam: primus evolvit folium, si opus fuerit, indicabit Episcopo verba *simili modo* etc. ac rursus geniculabit; secundus autem deteget Calicem et rursus genua flectet, ut supra.

40. Si adierit pixis, cappellanus secundus priusquam detegat calicem, cooperiet illam operculo et faciet, ut eam Episcopus ponat quo loco erat; deinde Calicem deteget et rursus geniculabit.

41. Ad elevationem Calicis attollent planetam, ut in elevatione Hostiae, ac dum Episcopus demittet Calicem super corporale, assurgent cappellani, secundus rursus cooperiet Calicem genuflectent una cum Episcopo, et primus recipiet scotulam ex Altari ac prosequetur assistere ad librum.

42. Secundus autem deteget iterumque cooperiet Calicem ante *Pater noster* et ante *Agnus Dei*, genuflectens quum genuflectet Episcopus, porriget ipsi patenam et dabit osculandum Instrumentum pacis. Pax datur Praelatis aequalibus et superioribus Episcopo, non vero inferioribus. Cappellanus Praelato, qui intererit Missae, osculandum dabit instrumentum praedictum dicens *Pax tecum*. Meminerit autem revereri eum postquam acceperit pacem.

43. Si communio adstantibus administrabitur, postquam Episcopus sumpserit Calicem et deposuerit illum super corporale a sinistris suis, secundus cappellanus palla cooperiet illum. Deinde Episcopus genuflectet, accipiet Pixidem, quam admovebit ad medium corporale, deteget ipsam et genuflectet.

44. Hoc tempore tertius cappellanus flexis genibus super gradu infimo in latere Epistolae, vel loco eius secundus genuflexus in gradu superiori a latere eodem, curvans sese recitabit *Confiteor*. Primus relinquet scotulam super Altari, geniculabit in gradu superiori a latere Evangelii, donec Episcopus dixerit *Misereatur vestri* etc. et *Indulgentiam* etc.

45. Quum Episcopus ad Altare convertetur accepturus SS. Sacramentum, assurget primus cappellanus, qui accipiet patenam, non tamen utens purificatorio, multoque minus stola, et accedet ad dexteram Episcopi patenam supponens mento communicandorum. Scotula relinquetur in Altari, nec sustinenda est prope latus Episcopi Communionem administrantis.

46. Praeter duos clericos vel familiares cum intorticiis, qui manebunt flexis genibus ad totam Communionem, etiamsi non esset administranda adstantibus Eucharistia, duo clerici superpellicio induti tobaleam sustinebunt ante communicandos nisi balaustrium illa iam instructum fuerit.

47. Post Communionem discedent familiares seu clerici cum intorticiis, et cappellanus secundus pileolum reponet in capite Episcopi.

48. Interea secundus idem purificationem et ablutionem Episcopo ministrabit, primus reponet canonem ante Altare et Missale super cussino seu legili.

49. Secundus aut tertius referet ampullas ad abacum: primus transferet in cornu Epistolae Missale cum cussino seu legili et scotulam.

50. Postquam Episcopus ablutionem sumpserit, lavabit manus in latere Epistolae et nobiles familiares, vel loco ipsorum cappellani lotionem ei ministrabunt.

51. Primus cappellanus remanebit a dexteris Episcopi, ut ipsi indicet quae legenda erunt in Missali: secundus autem venit ad Altare, absterget calicem, complicabit corporale, res omnes ad abacum referet et ad sinistram Celebrantis redibit.

52. Ad benedictionem, Cappellani gemiculabunt in extremo suppedaneo, etiamsi essent Canonici ob rationem supra allatam num. 13. huiusce capitis.

53. Ad ultimum Evangelium secundus cappellanus sustinebit canonem a sinistra Episcopi, primus scotulam a dextra.

54. Completo ultimo Evangelio, secundus vel tertius canonem et scotulam referet ad genuflexorium.

55. Episcopus de altari descendet simul cum duobus cappellanis, qui exuent eum paramentis nempe manipulo, planeta.

stola, Cruce pectorali, cingulo, alba et amictu, et si esset regularis, etiam superpellicio, et haec deponent super Altare.

56. Postea cubicularius rursus imponet mozzetam humeris Episcopi et primus cappellanus Crucem pectoralem eique porriget biretum.

57. Redibit ad genuflexorium Episcopus et cappellani assistent ipsi, ut in praeparatione. Quum Episcopus preces recitare desierit, duo cappellani claudent canonem, recipient scotulam et canonem, reverentiam vel genuflexionem ad Episcopum conficient, et ad eius latera redibunt; quod si Episcopus alteri Missae intererit, geniculabunt a lateribus eius paullo retro.

58. Comitabuntur denique Episcopum ad portam ecclesiae vel sacrarii, quum de ecclesia profisciscetur.

DE MATUTINO SOLEMNI CUM LAUDIBUS
CELEBRATO AB EPISCOPO (a).

CAPUT VII.

De rebus praeparandis:

Apud Altare SS.

Sacramenti. — 1. **F**aldistorium vel genuflexorio cum strato et pulvinis, ut huius libri cap. IV. descriptum fuit.

2. Super Altari ornato prout festi ratio requirit, ardebunt

(a) Matutinus cum Laudibus celebrari solet ab Episcopo in maioribus solemnitatibus, ideoque num. 3, praescripsimus usum Mitrae pretiosae. Si qua de caussa censeret Episcopus colebrandum Matutinum cum Laudibus quo die uti Mitra pretiosa non licet, neque praeparabitur ipsa neque adhibebitur, idque intelligi volumus etiam in processu functionis, quum innuimus, quibus temporibus assumenda sit.

Quod autem ad dies spectat, quibus utenda sit mitra pretiosa, notantur in Caeremoniali Episcoporum lib. I. cap. 17. Deinceps etiam innuuntur relativis capitibus.

Ritus, quem describimus pro Matutino et Laudibus, deductus est de

sex cerei in candelabris maioribus, saltem in accessu et discessu Episcopi. Quod idem servabitur in altari, in quo Reliquia exposita erit illius sancti, de quo festum celebratur.

Apud Altare maius. 3. Altare istud exornabitur pallio, tobaleis et sex candelabris cum Cruce. Gradus sternentur tapeto nobili. Super Altare disponentur paramenta Episcopi, nempe pluviale et stola eiusdem coloris quem requirit officium, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae omnia contegentur velo concolore paramentis, et prope ipsa ponetur etiam formale pretiosum in lance. In latere Evangelii praeparabitur mitra pretiosa cum velo seu vimpa pro Cappellano illius, et in latere Epistolae aderit mitra auriphrygiata. Prope latus Evangelii praeparabitur baculus pastoralis.

4. Si fuerit Archiepiscopus, prope hoc ipsum latus Altaris praeparabitur etiam stylobata seu basis qua firmetur Crux Archiepiscopalis.

5. Ante Altare statuetur faldistorium cum pulvinis eiusdem coloris ut in paramentis.

6. In medio choro, vel etiam a latere, si transitum impedit Episcopo, ponetur legile maioris formae ornatum panno

dispositionibus Caeremonialis, nec mirandum, si num. 43. defendimus ad intonationem antipouonarum debere totum Clerum in choro assurgere, itemque si num. 84. dicimus aliquot Canonicos debere pluviale induere; uterque enim ritus perspicue a Caeremoniali praescribitur.

Eodem numero 84. de numero Canonicorum, qui debent pluviale induere, quum a Caeremoniali non sit statutum, esse poterunt quatuor, ut intonent quatuor antiphonas Laudum post Episcopum, vel etiam sex. servata regula ab eodem Caeremoniali tradita pro Vesperis lib. II. cap. 3. num. 16.

Porro hac libro agendum esset prius de Vesperis pontificalibus, postea de Matutino. Visum est non sequendum hoc loco ordinem Caeremonialis, siquidem in matutino celebrato ab Episcopo nulla unquam occurrit variatio, excepta nocte Natalis Domini, ut declarabitur libro sequenti. Vesperae autem subiacent variationibus rituum; quando Episcopus in crastinum celebrat, vel assistit Missae solenni; ideoque in capitibus consecutivis describemus ritum, qui servari potest in Vesperis, prout circumstantiae requirunt, ut vesperarum ritus Missae solennis ritui respondeat.

serico concolore paramentis, cum Breviario seu Lectionario pro cantoribus lectionum.

7. Super abaco alba tobalea cooperto aderunt duo candelabra cum cereis pro Acolythis, thuribulum cum navicula, Breviarium aut Antiphonarium instructum tegumento concolore paramentis Episcopi, scotula et canon pontificalis adhibendus ad benedictionem in fine Laudum. In eodem abaco praeparabitur *Directorium chori*, ad usum Canonici illius, qui debet praecinere antiphonas, ut inferius.

8. In promptu erunt quatuor aut sex pluvialia utenda a Canonicis seu Dignitatibus, cum suis amictibus.

9. Prope abacum ponentur duo ampla canistra seu corbes, quibus deferentur indumenta Canonicorum, qui se parabunt.

10. Thronus exornabitur lodicibus eius coloris, quem requirit Officium. Apponentur tria scabella pro Assistentibus, pulvinus quo utetur Episcopus in genuflectendo, et gradus throni cooperientur tapeto.

11. Quo loco stabunt cantores, qui praeintonare antiphonas debebunt, praeparabuntur duo exemplaria Directorii chori ad rite exsequendas intonationes.

12. Ad cancellos presbyterii statuentur candelabra maiora cum intorticiis vel cereis numero non minore quatuor, nec sex maiore (a).

In functione.

13. Hora praestituta, praevio campanarum sono, signum campanula sacristiae Canonicis et Clero dabitur proficiscendi ad associandum Episcopum, ut cap. IV. huiusce libri.

14. Ingrediente in ecclesiam Episcopo, pulsabuntur festivo

(a) In functionibus pontificalibus oporteret, ut intorticia ardentia ponerentur ad balastrium, ut praescribit Caeremoniale Episcoporum lib. I. cap. XII. num. 20. Eorum autem usus non levis est incomodi, ob ceram liquefactam, quae facile defluit super adstantes. In Sacello etiam Pontificio usque a die vigesima secunda Februarii an. 1818. antiquata fuerunt intorticia et surrogati cerei. In hisce nostris instructionibus visum est praescribere intorticia vel cereos, pro candelabris in ingressu presbyterii, idque relate ad omnes functiones pontificales.

more campanae et organa quoque, si licebit id fieri ratione ritus.

15. Post adorationem peractam ad Altare SS. Sacramenti, Episcopus procedet ad Altare maius, reverentiam faciet ad Crucem, geniculabit in faldistorio et recitabit orationem *Aperi Domine* etc.

16. Canonici et ceteri de Clero in chorum ibunt ad suum quisque locum et flexis genibus orationem praedictam recitabunt.

17. Cappellani, quorum alter a libro, alter a scotula, accipient antiphonarium et scotulam ac sequentur Episcopum pergentem ad thronum.

18. Quum suo quisque loco stabunt, Caeremoniarius ele-
vabit cappam Episcopi, quae explicata erit super faldistorium, et Episcopus assurget, iterabit reverentiam ad Crucem et solo Caeremoniario comitante ac sequente Caudatario sustinente cap-
pae eius extremitatem, ad thronum procedet.

19. Transiens per chorum Episcopus benedictet Clerum.

20. Profecto Episcopo de faldistorio, clericus unus in medio choro ponet legile cum Breviario, si prius positum non fuerit, ne transitum Episcopo impediret. Duo clerici faldistorium e medio amovebunt et seorsim reponent.

21. Episcopus in throno sedebit brevi temporis spatio, nullo assistente Canonico; deinde nudabit caput, assurget ac recitabit *Pater noster, Ave Maria et Credo*.

22. Se sistent ante Episcopum Cappellani cum libro et cum scotula.

23. Episcopus se signabit pollice super labia cantans *Domine labia mea aperies*: chorus respondebit *Et os meum* etc. Postea producens Crucis signum a fronte ad pectus, cantabit *Deus, in adiutorium* etc.

24. Cappellani cum libro et scotula, quum Episcopus non cantabit e libro, recedent a latere sinistro throni, extra gradum superiorem.

25. Cantato *Gl. Gloria Patri*, duo cantores, qui cantare debebunt Invitatorium, venient in medium chorum ante legile et facient genuflexionem ad Crucem, postea ad Episcopum.

26. Cantores praedicti si fuerint de Beneficiariorum seu

Mansionariorum coetu, induti erunt habitu choralis, sin minus, utentur superpellicio. Sedebunt autem, si Beneficarii, in suis stallis, sed curabitur ut sint proximi legili, quod est in medio choro, et locus unius respondeat alterius ex adversa chori parte. Sin autem de coetu praedicto non fuerint, sedebunt loco quo solent Cappellani, vel etiam alio iuxta consuetudinem ecclesiae.

27. Cantato *Alleluia* vel *Laus tibi, Domine* etc. duo cantores cantabunt Invitorium, ad quod respondebit chorus: simili modo cantabunt psalmum *Venite, exultemus* etc.

28. Ad illa verba *Venite adoremus et procidamus ante Deum* genuflectent omnes versus Altare, idque ipsum faciet Episcopus in throno, genuflectens super pulvino ab alterutro Cappellano posito super plano gradus Cathedrae.

29. Cantato *Gloria Patri* in Invitorio, si Episcopus eodem mane cantabit Missam solemnem, Caeremoniarius vel alius hoc fungens officio, accipiet ex abaco Directorium chori, se sistet ante Canonicum ministraturum in officio Subdiaconi in Missa, eumque invitabit inclinatione capitis. Canonicus respondebit ei simili salutatione, et descendens de stallo se illi adiunget. Procedent in medium chorum, reverentiam facient ad Altare, deinde ad Episcopum ante thronum. Canonicus librum accipiet a Caeremoniario sive ab alio cappellano.

30. Cantato ultimo versiculo Invitorii post *Gloria Patri* et responso a choro, Canonicus praemissa inclinatione ad Episcopum, praecinet ipsi hymnum Matutini.

31. Se sistent ante Episcopum duo cappellani cum libro et cum scotula, et Episcopus intonabit hymnum, quem prosequantur cantores in choro.

32. Canonicus, restituto libro Caeremoniario seu Cappellano statim ut Episcopus intonaverit hymnum, reverentiam iterabit ad Episcopum et ad Altare, redibit ad locum suum ibique salutabit Caeremoniarium, a quo comitatus fuerit.

33. Sin autem Episcopus non cantabit Missam, ne hymnum quidem intonabit, eoque casu intonabunt illum cantores in choro.

34. Duo cantores, qui in medio choro cantaverint Invita-

torium cum psalmo *Venite exultemus* etc. etiam si Episcopus non intonabit hymnum, statim ac suum officium compleverint, facta genuflexione ad Altare et ad Episcopum et mutua inter se reverentia, recedent ad stallum seu locum ipsis attributum.

35. Sub finem cantus hymni, redibunt in medium chorum et facta genuflexione ad Altare, deinde ad Episcopum, procedent ante primum Canonicum, seu primam Dignitatem, quae aderit in choro, et facta ad ipsum reverentia, primus ex eis, statim post hymnum, praecinet eidem Canonico primam antiphonam primi nocturni.

36. Primus Canonicus seu, Dignitas intonabit antiphonam primi nocturni, et cantores statim postquam illam intonaverint, reverentia eum salutabunt, quibus ille respondebit, et cum debitis genuflexionibus in medium chorum redibunt.

37. Quum a choro praedicta antiphona cantu gregoriano cantata erit, cantores supradicti intonabunt primum psalmum primi nocturni, quo intonato se simul convertent versus illam partem chori, quae prosecui debebit cantum psalmi. Iteratis deinde genuflexionibus ad Altare et Episcopum, ac facta inter se mutua reverentia, ad stallum suum revertentur.

38. Notandum autem, quod quum cantores qui psalmos intonabunt in medio choro, se convertent ad salutandam illam chori partem, quae cantum psalmi erit prosecutura, illi qui sedebunt in eo latere, non debent ad salutationem illam nudare caput; siquidem ea non est reverentia, cui sit ad invicem respondendum, sed quaedam est indicatio proseguendi cantum; quod quidem fit ut vitetur confusio, quae inde oriri posset, si forte obliti essent ad quos spectet prosecui cantum.

39. Interim a choro alternatim cantabitur primus psalmus tono dato a cantoribus praedictis. Primo versiculo considebunt omnes et ipse Episcopus, ac bireto caput cooperient.

40. Post *Gloria Patri* primi psalmi, cantores supradicti discedent de loco suo et cum debitis genuflexionibus redibunt in medium chorum.

41. Repetetur hoc tempore antiphona cantata, vel legetur alta voce a cantore aliquo ad legile chori, et interea sonabitur organis.

42. Sub finem repetitionis primae antiphonae, duo praedicti cantores, qui iam processerunt in medium chorum, iterabunt genuflexiones et pergunt ad chorum in latum oppositum primae dignitati seu Canonico, qui primam antiphonam intonavit.

43. Ibi reverentiam facient secundae Dignitati seu Canonico, qui primus erit in ordine sedendi. Canonicus seu Dignitas assurgit, cumque eo consurgit omnis chorus, videlicet tum illi qui sedent ex parte Canonici seu Dignitatis, quae intonabit secundam antiphonam, tum qui sedebunt ex parte opposita.

44. Repetita sive cantu sive organis prima antiphona, secundus praedictus cantor secundam antiphonam primi nocturni praecinere secundo Canonico, qui eandem antiphonam intonabit.

45. Intonata praedicta antiphona duo cantores reverentiam facient ad Canonicum, qui intonaverit, et in medium chorum redibunt cum debitis genuflexionibus.

46. Cantabitur interea secunda antiphona, et chorus qui consurrexerat ad intonationem antiphonae, rursus considerabit.

47. Cantata secunda antiphona, iidem cantores duo intonabunt secundum psalmum, et facta reverentia ad illam chori partem, quae prosequi debebit cantum, cum debitis genuflexionibus redibunt ad locum suum.

48. Cantabitur deinde psalmus secundus, ut superius inuimus, eoque absoluto, iidem cantores redibunt in medium chorum, utique postea ad tertiam antiphonam praecinendam tertio Canonico, qui sedebit post Dignitatem, vel Canonicum, qui primam antiphonam intonavit, eademque ratione utentur in ceteris psalmis qui supersunt in reliquis nocturnis, observando tum vicissitudinem chori in praeintonationibus, tum ritum praescriptum in intonatione antiphonarum et psalmodiarum.

49. Sub finem repetitionis tertiae antiphonae primi psalmi, in medium chorum venient cantores praedicti et factis ad Altare et ad Episcopum genuflexionibus, quum absolutus erit cantus seu repetitio antiphonae, adiciunt cantum versiculi iuxta tonum assignatum, eoque cantato, cum debitis genuflexionibus ad locum suum redibunt.

50. Interim ante Episcopum se sistent duo cappellani cum libro et scotula

51. Statim post cantatum versiculum, Episcopus caput nudabit bireto, quod tradet Caeremoniario assistenti, assurgit et cum eo chorus universus.

52. Episcopus subiungit verba *Pater noster* in cantu et prosequitur recitare secreto.

53. Caeremoniarius sive alius Cappellanus designatus sistet ante Canonicum, qui cantare debet primam lectionem. Notetur autem, quod lectiones canere ad sex digniores Canonicos spectat, et cantari incipient a minus digno seu iuniori, deinde a quinto, a quarto et sic successive de ceteris. Septima autem et octava cantandae sunt a duobus Diaconis, qui Episcopo assistent (a).

54. Itaque Canonicus, qui ad primam lectionem cantandam invitabitur, de suo stallo descendet, se addet Caeremoniario seu Cappellano, quocum vadet in medium chorum, ante legile prae-paratum pro lectionibus. Reverentiam ad Altare, et ad Episcopum exsequetur, postea consistet ante legile, tradens biretum Cappellano seu Caeremoniario.

55. Episcopus, postquam secreto recitaverit *Pater noster*, subiungit in cantu ultimum versiculum *Et ne nos* etc. chorus autem respondebit *Sed libera nos* etc. Absolutionem deinde Episcopus prosequetur *Exaudi, Domine* etc. et a choro responso *Amen*, Canonicus qui canturus erit lectionem, iunctis manibus convertetur ad Episcopum et ab illo inclinatus petet benedictionem, dicens *Iube, Domne, benedicere*. Episcopus impertietur ei benedictionem, cantans *Benedictione perpetua* etc. et animadvertet, quod tum in ista, tum in ceteris benedictionibus nullum manu faciendum est signum Crucis.

56. Chorus ad benedictionem Episcopi respondebit *Amen* et Canonicus qui eam petit, perstabit inclinatus versus Episcopum, donec chorus responderit *Amen* (b).

57. Tunc Canonicus rursus se convertet ad legile et super

(a) Si legitima vigeat in locis consuetudo, diversa ab iis quam hac paragrapho tradimus, poterit sine ulla controversia servari.

(b) Si lectio caneretur a Mansionario vel Beneficiario, hic dum petet benedictionem, debet uno genu versus Episcopum genuflectere.

ipso vel super libro in extremitatibus lateralibus imponet manus, expectans nutum Caeremoniarii seu Cappellani, ut cantare lectionem incipiat.

58. Impertita ab Episcopo benedictione, recedent de throno Cappellani cum libro et scotula; Episcopus sedebit et caput cooperiet bireto, quod ei porriget Caeremoniarius. Chorus quoque considebit.

59. Quum Episcopus sederit, Canonicus cantare primam lectionem incipiet.

60. In fine lectionis ad verba *Tu autem, Domine* etc. reverentiam faciet ad Altare, deinde ad Episcopum ac recepto bireto redibit ad stallum suum, ibique antequam sedeat, reverentia salutabit Caeremoniarium, a quo comitatus fuerit (a).

61. Interea cantabitur primum Responsorium simplici concentu, ad cuius versiculum intermisceri poterit sonus organorum.

62. Sub finem praedicti responsorii se sistent ante Episcopum duo cappellani cum libro et scotula.

63. Caeremoniarius seu Cappellanus postquam comitatus erit Canonicum, qui cecinerit primam lectionem, subsistet prope alterum Canonicum, qui canturus erit secundam.

64. Quum prope finem erit cantus responsorii, invitabit illum ad descendendum in medium et exsequetur eadem omnia quae descripta sunt pro prima lectione.

65. Episcopus autem benedictionem impertietur sedens, caput tantum nudabit bireto; quocirca responso *Amen* a choro, Canonicus cui contigerit cantare lectionem, immediate ipsam incipiet,

66. Idipsum observabitur in reliquis lectionibus, videlicet Episcopus dabit benedictionem sedens ad secundam, tertiam, quintam, sextam et octavam. Primam autem, ut supra dictum est, et quartam benedictionem dabit stans. Quod vero ad septimam spectat et nonam, paullo inferius docebitur.

67. Cantatis tribus lectionibus cum respectivis responsoriiis

(a) Si cantor lectionis non fuerit Canonicus, quum dicet *Tu autem, Domine*, etc. genuflectere debet.

primi nocturni, cantabitur secundum nocturnum ordine supradicto, et prima secundi nocturni antiphona intonabitur a quarto Canonico seu Dignitate, itemque septima; quae prima erit tertii nocturni intonabitur a Canonico, qui septimus in ordine chori sedehit.

68. Ad septimam autem benedictionem quod spectat, sequens ordo servabitur. Postquam Episcopus cecinerit formulam *Evangelica lectio* etc, stare perget et caput nudabit etiam pileolo.

69. Posteaquam Canonicus, qui cantabit lectionem, pronun- ciaverit verba *Et reliqua*, Episcopus rursus caput cooperiet pileolo et sedebit, cumque ipso considebit omnis chorus.

70. Tum Canonicus prosequetur cantare lectionem *Homilia* vel *De homilia* etc. Quam lectionem dum cantabit, meminerit manus imponere libro vel legili, idque etiam faciet ad verba Evangelii, quae dum dicet nec manus iunget, nec signabit li- brum aut seipsum.

71. Ad octavum responsorium duo Canonici seu Dignitates, quae debebunt Episcopo officio Diaconorum assistere, de suo stallo descendant, reverentiam ad Altare facient in medio choro, deinde venient ante thronum, ibique reverentiam facient ad Episcopum, tum locum commutantes, ut dignior stet dextror- sum, alter sinistrorsum, ad thronum ascendent et scabello con- sidebunt uterque suo (a).

72. Post cantatum *Gloria Patri* octavi responsorii, se si- stent ante Episcopum Cappellani cum libro et scotula.

73. Absoluto responsorio, consurget universus chorus et cum ipso etiam Episcopus, qui tradet biretum primo Diacono assistenti.

74. Episcopus cantabit *Iube Domine*, (non vero *Domne*) *benedicere* et chorus ei respondebit *Amen*. Episcopus ad illa verba *Iube, Domine, benedicere* inclinabitur versus Altare (b).

(a) Pro assistentia Episcopo praestanda a Canonicis in sacris functio- nibus, servabitur quod Caeremoniale Episcoporum praescribit lib. I. cap. XXVI.

(b) Notandum, quod Caeremoniale lib. II. cap. 5. num. 9. haec habet

Cantabit deinde nonam lectionem, cuius tempore Caeremoniarus sive alius Cappellanus, sumpto ex abaco libro pro intonando *Te Deum*, invitabit Canonicum, qui officio Subdiaconi in Missa erit ministraturus, vel si Episcopus Missam non cantabit, invitabit alterum Canonicum, sive ad quem spectabit praeconare Episcopo antiphonas et hymnos, et facta simul ad Altare tum ad Episcopum ante thronum reverentia, ibi consistent. In fine lectionis ad verba *Tu autem Domine* Episcopus versus Altare profunde caput inclinabit.

75. Lectione ab Episcopo cantata, Canonicus praedictus, libro accepto a Caeremoniario seu Cappellano, praecinnet Episcopo submissa voce *Te Deum laudamus*.

76. Episcopus intonabit *Te Deum*, quo intonato, Canonicus librum restituet Caeremoniario seu Cappellano et cum debitis reverentiis ad locum suum redibit.

77. Sic etiam duo cappellani cum libro et scotula de throno recedent.

78. Ad *ŷ. Te ergo quaesumus* etc. omnes genuflectent. Episcopus autem genuflectet super pulvino posito in scabellulo Cathedrae. Ad versiculum eundem, omnes caput nudabunt etiam pileolo, quod et ipse Episcopus faciet.

79. Post praedictum versiculum Episcopi paramenta apud Altare distribuentur clericis, qui debebunt illa ad thronum deferre.

80. Item aderunt clerici delegati afferendis pluvialibus ad Canonicos, qui se parabunt una cum Episcopo, et alii qui recipient insignia seu vestes canonicales, quas illi deponent.

81. Absoluto hymno *Te Deum*, continuabitur sonare organis, donec paratus fuerit Episcopus. Interea clerici cum paramentis procedent ad thronum, quo veniet etiam Cubicularius ut cappam Episcopi recipiat.

« Si adesset Legatus, aut aliquis alius Praelatus se maior, Episcopus versus ad illum peteret benedictionem; ille vero stans in loco suo responderet *Ad societatem* vel *Per evangelica dicta*, factis tamen prius mutuis reverentiis inter Episcopum et Legatum, seu alium superiorem maiorem. »

82. Ubi clerici ad thronum pervenerint, Diaconi assistentes Episcopo detrahent cappam, adiuvante Cubiculario, qui posteriorem vestis extremitatem expediet.

83. Post haec Diaconi assistentes induent eum amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali, supra quo ponetur formale a primo Diacono assistente.

84. Interea clerici huic rei designati deferent pluvialia ad Canonicos, qui se parare debebunt et alii clerici recipient indumenta Canonicalia. Praedicti Canonici numero quatuor aut sex, iuxta maiorem minoremve solemnitatem, supra rochetum, si utentur, secus supra superpelliceum induentur amictu et supra ipsum pluviali. Manebunt suo quisque loco: ac si Canonici hoc modo parati ordine inferiori essent quam alii, qui tempore matutini sedebunt primis locis, propter paramenta quibus sunt induti, sedebunt in primis chori subselliis, quae propiora erunt throno.

85. Episcopo parato imponetur a primo Diacono mitra pretiosa.

86. Episcopus brevi tempore sedebit ac secundus Diaconus detrahet eius capiti mitram.

87. Quam a Diacono accipiet Cappellanus a mitra et refferet ad Altare; accipiet autem alteram auriphrygiatam et portabit ad thronum.

88. Ante Episcopum se sistent Cappellani a libro et a scotula.

89. Episcopus assurget, eique attollente fimbriam pluvialis primo Diacono assistente, se signabit et cantabit *Deus, in adiutorium* etc.

90. Dum cantabitur *ŷ. Sicut erat* post *Gloria Patri*, Caeremoniarius sive alius Cappellanus, accepto ex abaco libro ad intonandas antiphonas, invitabit in choro Canonicum, qui officio Subdiaconi ministraturus erit in Missa, si Episcopus illo die Missam cantabit vel alter Canonicus iuxta consuetudinem ecclesiae, et cum debitis reverentiis eum comitabitur ad thronum.

91. Canonicus praedictus, postquam cantantum erit *Alleluia* vel *Laus tibi Domine* etc; reverentiam faciens ad Episcopum,

primam antiphonam ei praecinet e libro, quem manu acceperit.

92. Episcopus e libro, quem ante ipsum sustinebit Cappellanus antedictus, intonabit primam antiphonam, quam cantores prosequuntur in notis.

93. Intonata ab Episcopo antiphona, praedictus Canonicus discedet et cum debitis reverentiis ad stallum suum redibit.

94. Recedent etiam Cappellani cum libro et scotula, quae referri poterunt ad abacum.

95. Episcopus autem sedebit et capiti eius imponetur mitra auriphrygiata a primo Diacono assistente.

96. Duo cantores, qui praeintonaverint antiphonas in Matutino, quum cantabitur prima antiphona, procedent in medium chorum et factis ad Altare et ad Episcopum genuflexionibus, ibi consistent.

97. Cantata prima antiphona, duo praedicti cantores intonabunt primum psalmum, et inclinatione facta versus illam chori partem, quae cantum erit prosecutura, iterabunt genuflexionem ad Altare et Episcopum, et mutua se reverentia salutantes, redibunt ad locum in quo sedebunt.

98. Tum primus psalmus alternatim a choro cantabitur.

99. Ut intonatus erit psalmus, Presbyter assistens de suo loco descendet, et facta in medio choro reverentia ad Altare, deinde ante thronum ad Episcopum, ascendet ad thronum et sedebit in scabello, ut officio assistentis fungatur.

100. Quum cantabitur ✠. *Sicut erat post Gloria Patri*, iidem duo cantores venient in medium chorum et genuflexionem ad Altare et Episcopum conficient. Expectabunt ibi donec repetatur in notis vel ab organis antiphona prima, sub cuius finem iterata genuflexione ad Altare pergent ad chorum et progressi ante aut versus thronum, genuflexionem ad Episcopum exsequuntur.

101. Se sistunt ante primum Canonicum digniorem, qui erit indutus pluviali, ut superius traditum est.

102. Canonicus praedictus assurgit et cum eo chorus universus.

103. Primus cantor praecinet ei secundam antiphonam, quae repetetur ab ipso in notis.

104. Deinde duo praedicti cantores reverentia eum salutabunt, quibus ipse respondebit ac sedebit et cum eo rursus considebit chorus.

105. Interea cantabitur secunda antiphona, ac duo praedicti cantores, iterata genuflexione ad Episcopum deinde ad Altare, subsistent in medio choro.

106. Completo antiphonae cantu, duo cantores iidem secundum psalmum intonabunt et facta reverentia versus chori partem, quae psalmum canendo erit prosecutura, iterabunt ad Altare et Episcopum genuflexionem. Se deinde mutua reverentia salutantes, ad locum suum ad chorum redibunt.

107. Hoc ipsum observabitur in intonatione tertii, quarti, et quinti psalmi, quorum antiphonas intonabunt Canonici supradicti induti pluviali, ritu eodem ac superius de secundo psalmo.

108. Repetita antiphona quinta et cessante organorum sono, omnis chorus consurget et ipse Episcopus. Unus cantorum qui praecinuerunt antiphonas, vel ebdomadarius sive alius ad quem spectet de more ecclesiae, cantabit Capitulum quo loco solet cantari, ea tamen animadversione, ut si cantandum sit eo loco quo canitur Epistola, faciat reverentiam vel genuflexionem ad Altare et Episcopum antequam cantet illud, et postquam cantaverit, rediens ad locum suum repetat eandem reverentiam seu genuflexionem.

109. Dum cantabitur Capitulum, Caeremoniarius vel alius quispiam huic rei delegatus, accepto ex abaco libro ad praeintonandum hymnum, invitabit Canonicum, qui debet officio Subdiaconi ministrare in Missa Episcopi, vel etiam alium ad quem spectabit iuxta morem ecclesiae, et facta simul reverentia ad Altare, pergant ante thronum ibique reverentiam ad Episcopum conficient.

110. Cantato Capitulo et a choro responso *Deo gratias*, Canonicus praedictus accepto libro, praecinet Episcopo submissa voce principium hymni.

111. Episcopus, praeintonato a Canonico hymno, sedebit et secundus Diaconus assistens mitram detrahet capiti eius.

112. Ante Episcopum se sistent duo Cappellani cum libro et scotula.

113. Tunc Episcopus assurget et intonabit hymnum, qui cantabitur a choro.

114. Cappellani a libro et scotula recedent.

115. Canonicus praedictus, intonato ad Episcopo hymno, iterabit ante ipsum reverentiam et eodem ordine ac supra, redibit ad locum suum.

116. Interim a thuriferario in promptu habebitur thuribulum.

117. Sub finem hymni redibunt in medium chorum duo cantores ut cantent versiculum.

118. Item Cappellanus a mitra et alter a baculo accedent ad Altare et primus ibi relinquet mitram auriphrygiatam et accipiet alteram pretiosam; alter autem sumet baculum pastorem et cum rebus iis ad thronum simul redibunt.

119. Redibit ante thronum Canonicus etiam praedictus, qui antiphonam ante *Benedictus* praecinere Episcopo debet.

120. Absoluto hymni cantu, supradicti cantores in medio cantabunt versiculum post hymnum exsequentes genuflexiones, ut supra.

121. Cantato versiculo cum responsione chori, Canonicus idem, accepto libro, praecinet Episcopo antiphonam ante *Benedictus*.

122. Interea thuriferarius ad thronum accedet cum thuribulo.

123. Episcopus intonabit antiphonam, sedebit ac primus Diaconus assistens capiti eius imponet mitram pretiosam.

124. Recedent Canonicus, qui praeintonaverit antiphonam, et Cappellani a libro et scotula.

125. Ascendet ad thronum thuriferarius et ad Episcopum accedet Presbyter assistens, qui accepta a thuriferario navicula, ministrabit illi incensum.

126. Episcopus incensum demittet in thuribulum cum benedictione, deinde thuriferarius accedet ad Altare et subsistet prope suppedaneum in latere Epistolae.

127. Sub finem cantus antiphonae, duo cantores qui intonaverint antiphonam, redibunt in medium chorum, intonabunt *Benedictus*, postea cum debitis genuflexionibus ad locum suum revertentur.

128. Ad intonationem cantici *Benedictus* assurgit Episcopus seque Crucis signo signabit. Diaconi assistentes attollent ei fimbrias pluvialis.

129. Episcopus baculum sinistra accipiet ac descendet de throno, praecedente eum Presbytero assistente, adstantibus a lateribus Diaconis assistantibus, sequente Caudatario sustinente extremitatem vestis et duobus Cappellanis a mitra et a baculo.

130. Episcopus transiens per chorum, signum benedicentis ad Clerum faciet.

131. Progressus ante Altare, deponet baculum, et secundus assistens mitram tollet eius de capite.

132. Presbyter assistens ad Altare ascendet per latus Epistolae.

133. Episcopus, capite mitra nudato, reverebitur Crucem et ascendet ad Altare. Consenso suppedaneo, osculabitur Altare in medio ac thuribulum accipiet a Presbytero assistente.

134. Quum Presbyter assistens tradiderit Episcopo thuribulum, recedet extra Altare subsistens tamen in gradibus a latere Epistolae.

135. Episcopus, accepto thuribulo, adolebit Crucem et Altare, recitans *Benedictus* simul cum Assistantibus (a).

136. Absoluta thurificatione, restituet thuribulum Presbytero assistenti, qui aderit in latere Epistolae.

137. Primus Diaconus assistens mitram pretiosam rursus imponet Episcopo, qui descendet de Altari et iterata ad Crucem reverentia, accipiet baculum sinistra et cum eodem comitatu redibit ad thronum, benedicens Clerum dum per chorum transibit.

(a) In Laudibus ad *Benedictus* et in Vesperis ad *Magnificat* solet respectivum canticum recitari a Celebrante, dum peragit Altaris thurificationem. Haec recitatio a Caeremoniali non praescribitur et existimamus eam usu receptam esse, ut Celebrans recitare possit praedictum canticum, quod pars aliqua est Officii divini.

138. Presbyter assistens ante thronum subsistet nec platum ipsius conscendet.

139. Thuriferarius sequetur Episcopum et quum ante thronum venerit, consistet a dextris Presbyteri assistentis.

140. Episcopus ut ascenderit in thronum, deponet baculum et stans accipiet thurificationem a Presbytero assistente, qui profunda inclinatione ante et post thurificationem honorabit eum.

141. Interim ante thronum procedet Beneficiarius seu Cappellanus, ad quem iuxta morem ecclesiae, pertinebit adolere chorum.

142. Episcopus postquam thurificationem acceperit, benedicet Presbyterum assistentem et sedebit.

143. Secundus Diaconus assistens detrahet Episcopo mitram.

144. Episcopus assurget accipiet baculum, quem retinebit iunctis manibus, donec cantabitur *Benedictus*.

145. Presbyter assistens postquam Episcopum thurificaverit, tradet thuribulum illi, qui thurificaturus erit chorum, redibit ad scabellum suum et manu accepto bireto, accipiet thurificationem.

146. Deinceps primus et secundus Diaconus assistentes incensationem accipient, tum Canonici induti pluviali, postea reliqui Canonici et chorus ordine superius innuto Lib. I. cap. 5.

147. *Benedictus* cantabitur interpolate cum organis, quod fiet cum maiori minorive pausa, quum dependeat a chori incensatione, quae absoluta esse deberet ad *Gloria Patri*.

148. Cantato ✕. *Gloria Patri*, Presbyter assistens reverentiam faciet ad Episcopum et a latere descendens de throno redibit in chorum ad subsellium.

149. Post eundem versiculum cantatum, Episcopus deponet baculum, sedebit ac primus Diaconus assistens cooperiet caput eius mitra pretiosa.

150. Hoc tempore Acolythi, acceptis ex abaco candelabris, procedent ante Altare ibique genuflexionem facient, pergunt deinde ad thronum et genuflexionem ante Episcopum facient, subsistentes ad infimum gradum throni.

151. Completa antiphonae repetitione, se sistent ante Episcopum Cappellani cum libro et scotula.

152. Secundus Diaconus assistens mitram detrahet capiti Episcopi.

153. Assurget Episcopus et iunctis manibus conversus ad Altare cantabit *Dominus vobiscum*, deinde orationem respondentem Officio.

154. Huius orationis tempore redibunt in medium chorum duo cantores, qui praecinuerunt antiphonas, et cantabunt versiculos ceterarum commemorationum, vel *Benedicamus Domino*.

155. Post orationem officii, canentur iuxta rubricas reliquae commemorationes, si quae fuerint, quibus absolutis, Episcopus rursus subiiciet *Dominus vobiscum*.

156. Cantores praedicti subiungent canendo iuxta ritum officii, *Benedicamus Domino*, quo cantato, ad locum suum redibunt, factis genuflexionibus usitatis.

157. Acolythi cum candelabris discedent, et genuflexionibus ad Episcopum et ad Altare confectis, reponent ea super abaco.

158. Interea clericus quidam ad thronum deferet Canonem pro benedictione ab Episcopo largienda, eumque tradet Cappellano a libro, si opus fuerit, seu potius si in fine antiphonarii formula benedictionis desideretur.

159. Responso a choro, vel organorum sono *Deo gratias*, Episcopus non adiciens ✕. *Fidelium animae* etc. sedebit ac primus Diaconus assistens rursus eius capiti imponet mitram pretiosam.

160. Se sistent ante Episcopum Cappellani cum libro et scotula et Episcopus assurgens benedictionem impertietur canendo *Sit nomen Domini* etc. Ante autem quam dicat *Pater* accipiet baculum sinistra et Cappellanus a libro, ne impediatur ei populi conspectum, recedet ad sinistram, sustinens tamen adhuc librum apertum.

161. Si tamen fuerit Archiepiscopus, dum cantabitur *Benedicamus Domino*, procedet ante thronum Crucifer cum Cruce Archiepiscopali et genibus flexis in infimo throni gradu, sustinebit eam, imagine Crucifixi ad Archiepiscopum conversa.

162. Archiepiscopus benedictionem donabit non utens mitra, et antequam dicat *Pater*, reverentiam faciet ad Crucem, accipiet baculum et impertietur benedictionem et Crucifer de throno discedens Crucem rursus in basi collocabit.

163. Largita ab Episcopo benedictione, venient ad thronum clerici, qui paramenta Episcopi referre ad Altare debebunt et simul cum ipsis Cubicularius, qui referet cappam Episcopi.

164. Venient etiam in chorum alii clerici, qui recipient pluvialia a Canonicis adhibita et alii quoque cum indumentis illorum.

165. Quum ad thronum pervenerint clerici, Diaconi assistentes exuent Episcopo paramenta, quae reponentur super Altari et cooperientur velo, quo tegebantur a principio.

166. Eodem tempore exuentur Canonici, qui usi fuerint pluviali, resument sua quisque indumenta et ad subsellium suum redibunt.

167. Interea reponetur ante Altare faldistorium cum pulvinis in commodum Episcopi.

168. Exuto paramentis Episcopo, Diaconi assistentes iterum imponent ei cappam adiuvante Cubiculario, qui extremitatem posteriorem vestis Episcopi alligabit.

169. Episcopus resumpta cappa, recipiet biretum, de throno descendet, benedicet Clero et perget ad faldistorium ante Altare, in quo genibus flexis brevi orabit.

170. Comitante deinde Clero, visitabit SS. Sacramentum et ad suam residentiam revertetur.

DE VESPERIS PONTIFICALIBUS,
QUAE MISSAM PONTIFICALEM POSTRIDIE
CELEBRANDAM PRAECEDUNT. (a)

CAPUT VIII.

De rebus praeparandis.

Apud Altare SS.

Sacramenti. — 1. Genuflexorium strato contextum et cum pulvinis, sive faldistorium ut cap. IV. huius libri.

2. Sex cerei in Altari, accendendi saltem quum in accessu ad ecclesiam et in discessu Episcopus ibi orabit.

In Altari maiore. — 3. Sex candelabra nobilia cum cereis albis et Cruce candelabris aequali (b).

4. Pallium nobile coloris illius quem requirit Officium.

5. Praeter tres tobaleas aderit et altera explicata seu velum explicatum super mensa, in cuius medio disponentur paramenta pro Episcopo, videlicet formalium in pelvicula, plu-

(a) Sacrae solemnitates regulariter a primis vesperis initium sumunt. Caerem. Episc. lib. 2. cap. 1. num. 1.

(b) In sacris functionibus adhibendi cerei sunt e cera alba, exceptis officiis pro defunctis, matutinis tenebrarum et feria VI. in Parasceve, in quibus praescribitur usus candelarum e cera communi, seu non purgata. Hinc error est et abusio, praesertim in festis solemnibus alicuius ecclesiae. uti candelis coloribus depictis, cum ornamentis inauratis; siquidem huiusmodi ritus locum habet solummodo in Missa solenni a Summo Pontifice cantata. Peius autem esset, si adhiberentur candelae seu cerei lignei vel confecti e bractea variis coloribus depicta, et desuper imposita esset exigua pars albae cerae; videretur enim sordide factum neque conveniens cultui divino, in quo debent omnia esse magnifica et decencia. Hoc praecipue notare volumus ad advertendam abusionem, quae sensim invehitur in quamdam etiam ecclesiam, ubi regulariter peraguntur officia, ut respectivos Superiores ad remedium huic rei afferendum cohortemur.

viale cum stola, Crux pectoralis, cingulum, alba, amictus, quae omnia contegentur amplo velo concolore paramentis.

6. In latere Evangelii mitra pretiosa et in latere Epistolae mitra auriphrygiata sive e serico auro contexto.

7. Prope Altare Pedum seu baculus pastoralis.

8. Si fuerit Archiepiscopus, ponetur etiam prope Altare basis lapidea seu lignea, in qua collocabitur Crux Archiepiscopalis.

9. Gradus altaris contegentur tapeto ex omni parte.

In abaco. — 10. Abacus cooperietur albo mantili et super ipso ponentur duo candelabra cum candelis pro Acolythis; thuribulum et navicula cum thure et cochleari; scotula cum candela; antiphonarium cum tegumento concolore paramentis utendis ab Episcopo; Canon pontificalis si in antiphonario deesset formula benedictionis pontificalis impertiendae ab Episcopo; Directorium chori pro Subdiacono, qui praecinere antiphonas debet.

11. Prope abacum aderunt duo pluresve canistri plani, cooperti panno decenti, in quibus ponentur insignia Canonico-rum, quum iidem sacris vestibus induentur.

In medio presbyterio. — 12. Genuflexorium seu faldistorium cum pulvinis ad genuflectendum.

In choro. — 13. Thronus Episcopi coopertus lodicibus coloris congruentis officio, cum baldachino.

14. Prope cathedram Episcopi pulvinus eiusdem coloris, si Episcopus genuflectere debet ad intonationem hymni, ut fit in Pentecoste et in festis B. V.

15. Tapetum stratum super gradibus throni.

16. In plano throni tria scabella lignea sine paratu aut pulvinis pro Presbytero assistente et Diaconis assistantibus.

17. Super subselliis Canonico-rum disponentur paramenta pro Canonicis, videlicet pluvialia pro Dignitatibus, planetae pro Canonicis ex ordine Presbyterali, dalmaticae pro Canonicis ex ordine Diaconali ac tunicellae pro Canonicis ex ordine Subdiaconali. Eodem in loco, seu respectivis stallis aderunt dalmaticae pro Diaconis assistantibus et pluviale pro Presbytero assistente. Super unoquoque paramento imponetur amictus.

In sacrario. — 18. Quatuor pluṽialia simpliciora ac diversa a paramētis Canonicorum pro quatuor Cappellanis a libro, a scotula, a mitra et a baculo pastorali.

19. Si esset Archiepiscopus, praeparabitur etiam amictus, alba, cingulum ac tunicella pro Subdiacono, qui sustinere Crucem Archiepiscopalem debebit, ut inferius demonstrabitur.

20. Vasculum aquae benedictae cum aspersorio.

Apud balaustrium. — 21. Candelabra maiora non amplius octo nec minus quatuor cum cereis aut intorticiis.

In functione.

22. Ante Vesperas solemnes festivo campanarum sono dabitur signum semel aut pluries, de more cuiusque loci. Etiam quum Episcopus accedet ad ecclesiam pulsabuntur campanae in laetitiae argumentum.

23. Hora praestituta sonabitur campanula sacrarii et Canonici choralibus induti insignibus procedent ad associandum Episcopum, ut traditum est cap. 4. huius libri. Clericus superpellicio indutus accipiet vasculum aquae benedictae et consistet in limine portae principalis ecclesiae ex parte interna et curabitur, ut adsit qui portam aperiat et ingresso Episcopo statim claudat.

24. Quatuor cappellani a libro, a scotula, a mitra et a baculo, induentur pluṽiali in sacristia, et Subdiaconus qui Crucem Archiepiscopalem gestaturus erit, se parabit tunicella, tum procedent ad Altare maius. Hic locum sumet ad Altare prope cornu Evangelii, illi se disponent ad lineam prope abacum in latere Epistolae.

25. Si ad ecclesiam Episcopus accederet per aliam portam, clericus antedictus cum vasculo aquae benedictae praesto esse ibi debebit. Beneficarii et clerici Seminarii aderunt etiam prope portam, qua intrabit Episcopus, sed in interna parte ecclesiae.

26. In ingressu Episcopi sonabitur organis, dummodo id functio requirat, sed nulla a cantoribus sacra cantiuncula cantabitur. Episcopus adorabit SS. Sacramentum, ut cap. praedicto

traditum est, postea procedet ad Altare maius, ubi genuflectet ad faldistorium, super quo a Caeremoniario explicabitur eius cappae pars anterior. Permanebit ibi genibus flexis, donec monebitur ut assurgat.

27. Hoc tempore Dignitates et Canonici suis locis dimittent insignia choralia, videlicet cappam vel mantelletum, aut quodcumque aliud insigne, et supra rochetum vel supra superpellicium, nisi utentur rochetto, induent amictum et paramentum ordini suo conveniens. Curabitur, ut actio haec fiat expedite, et aderunt quatuor pluresve clerici huic rei delegati, quorum aliqui in canistris praeparatis reponent insignia superius nominata eaque collocabunt prope abacum, ut in promptu habeant in fine Vesperarum.

28. Duo Diaconi assistentes statim ac parati erunt, vadent ad thronum, non enim decet ut vestiantur in throno, ubi induitur Episcopus. Presbyter assistens, qui erit prima Dignitas, stabit loco suo, qui erit in principio scamni canonicalis throno propioris.

29. Quum parati erunt Canonici et omnia disposita, Caeremoniarius tollet de faldistorio cappam Episcopi, quam ibi explicaverat, et innuet Episcopo ut assurgat. Episcopus assurgat et facta ad Crucem profunda reverentia, procedet ad thronum ibique sedebit.

30. Episcopus transiens per chorum benedictionem dabit Clero.

31. Hoc tempore duo clerici amovebunt a medio presbyterio faldistorium cum pulvinis et seorsim in eodem presbyterio asportabunt.

32. Distribuentur clericis paramenta Episcopi, servando in genuflexionibus usum cuiusque loci, idque in accessu et recessu tam de Altare, quam de throno. Atque heic monendum videtur, quod in peragendis cum gravitate actionibus, vitandum est nimium studium, ideoque actiones multae, de quibus in Caeremoniali non agitur, peragendae erunt iuxta particularitates locorum et usum ecclesiarum. Quare clerici accipientes paramenta poterunt ad Altare ascendere ex parte Epistolae, et accepto

paramento, descendere in medium et consistere aut ad lineam aut unus post alterum ante Altare, ut coniunctim genuflexionem faciant ad Crucem ac deinde pergant ad thronum, quo quum venerint genuflexionem simul facient ad Episcopum, et postquam tradiderint paramentum, in plano throni iterabunt genuflexionem ad Episcopum et quisque eorum ad locum suum redibit. Tradetur etiam mitra pretiosa et baculus pastoralis duobus Cappellanis pluviali indutis, qui ad thronum accedent et subsistent in secundo gradu a parte throni sinistra.

33. Quum distribuentur clericis paramenta, vel etiam paullo ante, si thronus valde proximus Altari esset, Episcopus nudabit caput et assurget in pedes. Diaconi assistentes ei cappam detrahent, adiuvante Cubiculario, qui stans post secundum Diaconum assistentem, expediet taenias cappae, quibus adstricta erit in humeris Episcopi et cappam ipsam tollet de sede throni, advertens ut prius expediat extremitatem posteriorem vestis talaris Episcopi.

34. Priusquam ad thronum ascendat clericus ferens amictum, veniet in thronum a latere Presbyter assistens, qui manum et annulum osculatus detrahet digito Episcopi annulum, quem custodiet apud se, et discedens a latere throni ad locum suum recedet.

35. Clerici alter post alterum ascendent in planum throni et paramenta tradent Diaconis assistentibus. Episcopus assurget in pedes, osculabitur amictum in medio, quem porriget ei primus Diaconus et collo imponet, postquam ipso tetigerit caput eius. Episcopus extremo amictu totum collarium cooperiet, ac Diaconi taenias post humeros decussabunt et reducent ante pectus eius, ubi Diaconus primus easdem alligabit. Uterque Diaconus accipiet albam, quam induent Episcopo, inducentes manicam prius brachio dextero, postea sinistro et primus aperturam in collo claudet. Episcopus accipiet cingulum, quod a tergo ei porrigetur ab iisdem Diaconis ita ut pars floccis instructa cohaereat dexteræ, qua parte defluente, firmabitur stola. A Diaconis praedictis attolletur ex ima parte alba, si opus fuerit, ne ascendenti al Altare Episcopo sit impedimento. Episcopus, ligato

cingulo, osculabitur Crucem pectoralem, quam ipsi praebebit primus Diaconus. Osculata ab Episcopo Cruce, Diaconus laxabit resticulam, ac si opus fuerit, adiuvante etiam secundo Diacono, imponet illam collo eius, animadvertens quod Crux stare debet in medio pectore, ideoque si necesse erit, contrahet resticulam super humeros. Accipiet deinde stolam, praebebit osculandam Episcopo Crucem, quae in medio sita est, et illam imponet collo eius, advertens ut eamdem reflectat super humeros ita tamen ut sit circa collum. Si adesset in medio taenia, qua deprimatur extremitas superior, a secundo Diacono cohibebitur cingulo, et in parte anteriori, sive ante pectus ab Episcopo ipso firmabitur binis cinguli extremitatibus, quae obvolvuntur a lateribus super cingulum ipsum. Diaconus secundus accipiet pluviale et imponet ipsum humeris Episcopi et ex parte pectoris recipietur a primo Diacono, qui ope hamuli cohibebit illud in pectore. Postea primus Diaconus accipiet formale et firmabit ipsum in hamulo pluvialis. Episcopus sedebit et primus Diaconus mitram pretiosam accipiet a Cappellano, illam custodiente, et capiti Episcopi imponet, secundo Diacono ipsum adiuvante in attollendis mitrae vittis.

36. Diaconi assistentes recedent ad sua scabella, quae aderunt a lateribus cathedrae Episcopalis, et Presbyter assistens perget ad thronum ex parte anteriori ipsius et facta reverentia ad Crucem Altaris deinde ad Episcopum, ascendet in planum throni, et annulum in digitum Episcopi imponet osculans prius annulum dein manum eius.

37. Duo cappellani a libro et a scotula, accipient haec et facta ad Altare genuflexione procedent ad thronum. In hac actione operam dabunt ut ad Altare et ad Episcopum genuflectant simul cum Presbytero assistente, quum reverentiam faciet, et sequantur ipsum. Cappellani praedicti locum sument prope secundum Diaconum in plano throni; et illorum alter qui sustinet librum, inseret digitum inter folia ad antiphonam cantandam, ut in promptu habeat signaculum, sicut infra.

38. Presbyter assistens, coniecto annulo in digitum Episcopi, recedet ad scabellum suum positum in plano throni a dextera Episcopi versus partem anteriorem graduum.

39. Secundus Diaconus assistens ante Episcopum se sistet et facta ad ipsum profunda reverentia, ascendet in gradum sedis episcopalis, et Episcopo detrahet de capite mitram, cuius vittas attollet Diaconus primus, si opus fuerit. Cappellanus a mitra (qui quum imponenda aut detrahenda Episcopo erit mitra, aderit semper a dextris Diaconi hanc actionem peracturi, idque sit pro regula generali) accipiet mitram eamque cum debitis genuflexionibus afferet ad Altare et super mensa collocabit, tum accipiet alteram auriphrygiatam et ad thronum redibit.

40. Cessabit organorum sonus, Episcopus assurgit ac recitabit secreto *Pater noster* et *Ave Maria*. Presbyter assistens accipiet librum e manu Cappellani, inserens digitum in folium ubi aperiendus erit, et ante Episcopum veniet eumque priusquam aperiatur librum, profunda reverentia prosequetur. Episcopus, praesentato ipsi libro aperto, se signabit incipiens canere *Deus in adiutorium* etc. ac primus Diaconus assistens attollet fimbriam dexteram pluvialis eius.

41. Ubi Episcopus intonuerit *Deus in adiutorium* etc. Presbyter assistens librum claudet, reverentia honorabit Episcopum, redibit ad scabellum suum et librum restituet cappellano, a quo acceperit. Interim a choro cantabitur *Domine ad adiuvandum* etc. et Subdiaconus, qui debet praecinere Episcopo antiphonam (ille autem erit, ad quem spectabit postridie in Missa pontificali ministrare ad Altare) de suo stallo canonicali descendet, comitante altero Caeremoniario, qui tradet ei directorium chori. Procedent simul in medium chorum, ibique curabunt ut adsint quo tempore canitur *Gloria Patri* etc. et facta deinde respective reverentia et genuflexione ad Crucem, procedent ante thronum, sed gradus non conscendent.

42. Cantato *Alleluia* vel *Laus tibi Domine*, pro temporis qualitate, Subdiaconus (a) facta ad Episcopum profunda reverentia, praecinet ei submissa voce antiphonam primi psalmi iuxta notas Directorii.

(a) Si propter usum in ecclesia vigentem non ad Subdiaconum spectaret antiphonas praecinere, invitabitur qui hoc iure gaudet. Id ipsum intelligi volumus num. 57 relate ad Capitulum et num. 65 ad praecintationem antiphonae ad *Magnificat*.

43. Presbyter assistens librum a Cappellano resumet, et se sistens ante Episcopum cum reverentia, ut supra, aperiet librum et apertum sustinebit ante Episcopum donec intonuerit antiphonam, post cuius intonationem claudet librum, reverentiam iterabit, restituet librum Cappellano et ad scabellum suum redibit.

44. Subdiaconus et ipse cum debitis reverentiis et comitante Caeremoniario redibit ad locum suum.

45. Interea cantores prosequuntur cantum antiphonae, ac si psalmi canentur alternatim a choro, duo cantorum superpellicio induti, discedent de legili et pergunt in medium, genuflexionem ad Episcopum et ad Altare facientes, et intonabunt ante Altare primum psalmum, post cuius intonationem se simul convertent versus illam partem chori, quae cantum psalmi prosequi debet: iterabunt genuflexiones et reverentia mutua inter se facta, revertentur ad locum suum.

46. Statim post intonatum psalmum sedebit Episcopus, et primus Diaconus assistens, sumptam a Cappellano mitram auriphrygiatam imponet Episcopo, et uterque Diaconus assistens componet pluviale super genibus eius.

47. Quum sederit Episcopus, considebunt Assistentes et Clerus in choro, capite cooperto. Cappellani a libro et scotula de throno descendunt et illa deponent super abaco: Cappellanus a baculo applicabit baculum prope thronum vel apud Altare, se adiunget Cappellano a mitra et simul subsistent stantes prope thronum, quo reversi reliqui duo Cappellani a libro et a scotula coibunt cum ipsis et una stantes ad lineam, genuflexionem facient ad Altare, deinde ad Episcopum, postea considebunt in gradibus throni ex parte anteriori, capite bireto non cooperto.

48. Clerici inservientes, qui stabunt prope abacum, aut una cum praedictis Cappellanis aut post ipsos facient simul genuflexionem ad Altare et ad Episcopum, postea sedebunt in gradibus Altaris a latere et capite aperto. (a)

(a) In vespers solemnibus organum pulsari solet in fine cujuslibet psalmi etc. Caerem. Episc. lib. I. cap. XXVIII. n. 8.

49. Quum cantabitur *ꝫ Gloria Patri* sonabitur organis: Episcopus inclinabit caput versus Altare et ceteri in choro idem facient, sed caput bireto nudabunt.

50. Cantato *ꝫ Sicut erat* etc. repetetur antiphona aut a cantoribus aut musico concentu, vel ab aliquo cantore intelligibili voce recitabitur sonantibus organis.

51. Interea Caeremoniarius invitabit Subdiaconum, qui de suo loco descendet, librum accipiet a Caeremoniario ipso pro antiphonis intonandis, et ambo factis ad Altare debitis reverentiis accedent ad thronum, et ante ipsum quum venerint, respectivas conficient ad Episcopum reverentias. Stans deinde cum Caeremoniario Subdiaconus idem paullulum a latere super dexteram suam, mediocri reverentia salutabit primum Diaconum assistentem, qui nudato capite assurgit et cum ipso reliqui assistentes et ipsi capite nudato, videlicet secundus Diaconus assistens, Presbyter assistens et quatuor Cappellani sedentes in gradibus anterioribus throni. Subdiaconus praecinet secundam antiphonam, quae intonabitur a praedicto primo Diacono assistente. Antiphona intonata, sedebunt omnes illi qui assurrexerant, et Subdiaconus iterata ad Episcopum et Altare reverentia, redibit ad locum suum.

52. Duo cantores eodem ordine ac supra secundum psalmum intonabunt.

53. Repetita vel cantata secunda antiphona post secundum psalmum, Subdiaconus tertiam antiphonam Presbytero assistenti praecinet atque ita cantabitur tertius psalmus eodem ordine ac supra.

54. Antiphona quarta a Subdiacono praecinetur Canonico seniori, ideoque Subdiaconus facta ad Altare et ad Episcopum reverentia, procedet ante Canonicum in choro sedentem, qui assurgit et cum eo ceteri omnes Canonici in utraque parte sedentes consurgent, exceptis tamen assistentibus throno, qui sedere pergent, et intonata a Canonico praedicto antiphona, Subdiaconus iterabit reverentiam ad Episcopum et ad Altare ac redibit ad locum suum; tum a cantoribus intonabitur quartus psalmus, qui si erit CXII. scilicet *Laudate pueri*, inclinabitur,

ut supra, caput ad illa verba *Sit Nomen Domini benedictum.*

55. Antiphona quinta intonabitur a secundo Diacono assistente ideoque Subdiaconus in praeintonatione stabit conversus aliquantum super sinistram suam.

56. Cantato *ÿ. Gloria Patri* quinti psalmi, consurgent Cappellani sedentes in gradibus throni et clerici sedentes in gradibus a lateribus Altaris, qui coeuntes ad medium Altaris, genuflexionem simul conficient ad Altare, postea ad Episcopum et recedent ad abacum ibique stabunt. Pari modo Cappellani praedicti genuflectent ad Altare et ad Episcopum: reliqui duo a libro et a scotula pergent ad abacum ad accipiendas res illas et redibunt ad thronum ordine innuto ab initio, itemque alter a mitra praesto erit ut suo munere fungatur.

57. Dum repetetur quinta antiphona post psalmum, Subdiaconus comitatus a Caeremoniario de suo loco descendet ac facta ad Altare et ad Episcopum reverentia, accedet ad Altare quo loco cantari solet Epistola, ibique non convertens tergum Episcopo neque Altari, quum absolutus erit antiphonae cantus, accipiens librum a Caeremoniario, cantabit tono consueto Capitulum, ad quod assurget Episcopus et chorus. Episcopus mitram in capite retinebit, omnes autem qui utebantur bireto, dimittent ipsum.

58. Quum a choro respondebitur *Deo gratias*, Subdiaconus redibit ante Altare, reverebitur Crucem et ibit ante thronum, ibique facta ad Episcopum reverentia profunda, hymnum ipsi praecinet. Episcopus sedebit et a secundo Diacono assistente detrahetur ei mitra. Presbyter assistens librum a Cappellano ipsius accipiet, se sistet. cum reverentia ante Episcopum, qui assurgat, ut supra, et ante eum sustinebit librum apertum. Episcopus e libro intonabit hymnum, qui continuabitur in cantu cum organis aut a cantoribus aut a musicis. Hymno ab Episcopo intonato, Presbyter assistens claudet librum, iterabit reverentiam, librum restituet Cappellano et ad scabellum suum revertetur.

59. Si Episcopus intonare debet hymnum *Veni Creator* etc. vel *Ave maris Stella*, ut eum intonuerit, genua flectet super pulvinum positum in gradu sedis throni, advertentibus

Diaconis assistantibus, ut attollant eius fimbrias pluvialis, et sustentent eum dum geniculabit. Secundus Diaconus assistens detrahet ipsi pileolum. Adgeniculato Episcopo, in genua procumbent ceteri omnes et genibus flexis perstabunt ad totam primam stropham, qua absoluta, primus Diaconus assistens pileolum reponet in capite Episcopi, qui assurgit sustentatus ab eisdem Diaconis, et ceteri omnes consurgent, qui aderunt in choro.

60. Interea Cappellanus a mitra veniet ad Altare, reponet in eo mitram auriphrygiatam, accipiet pretiosam et ad thronum redibit.

61. Duo acolythi sub hymni finem. sed ante ultimum versiculum, facient simul in medio choro ad Episcopum, deinde ante Altare genuflexionem, et a latere ad Altare ascendent, mensam denudabunt tobalea seu panno, quo erit cooperta, et ad medietatem complicabunt; tum de Altari descendent, genuflexionem iterabunt ad Altare et ad Episcopum, et ad locum suum prope abacum redibunt. (a)

62. Thuriferarius accipiet ex abaco thuribulum et ignem in eo parabit.

63. Ad conclusionem hymni in invocatione SS. Trinitatis omnes inclinabunt caput versus Altare.

64. Sub hymni finem qui duo cantores intonaverint psalmos, procedent ante Altare cum debitis genuflexionibus et cantabunt versiculum, post quem redibunt ad locum suum.

65. Dum a choro cantabitur responsum versiculi, Subdiaconus de suo loco descendet, et accepto libro ad praecinendas antiphonas a Caeremoniario, simul cum illo factis debitis reverentiis ad Altare, perget ante Episcopum, eique facta reverentia profunda, praecinet antiphonam ante *Magnificat*.

(a) Advertatur expressio Caeremonialis lib. II. cap. 1. num. 13. « Interim duo Acolythi procedunt ad Altare elevantes hinc inde anteriorem partem superioris tobaleae, seu veli super Altare positi, illamque conduplicant usque ad medium » Et num. 15 eiusdem capituli, completa thurificatione Altaris « duo Acolythi supradicti velum seu tobaleam paulo ante plicatam reducunt, prout erat super Altari ».

66. Thuriferarius accepto thuribulo et navicula, cum debitis genuflexionibus sequetur Subdiaconum, idemque progressus ante thronum, genuflexionem faciet ad Episcopum et recedet ad sinistram throni latus, expectans tempus illuc ascendendi, ut infra.

67. Presbyter assistens librum accipiet a Cappellano et methodo superius tradita praesentabit illum Episcopo, qui praedictam antiphonam intonabit. Subdiaconus iterabit reverentiam et redibit ad locum suum. Presbyter assistens librum restituet Cappellano et consistet a dextera Episcopi.

68. Episcopus sedebit et primus Diaconus assistens imponet ei mitram pretiosam. Cappellanus a baculo accipiet baculum et subsistet a sinistra throni, ut paratus sit ad exsequendum munus suum, ut infra. Quum sederit Episcopus, antiphona a cantoribus commode cantabitur, ut peragantur omnes actiones, quae praescribuntur; interea qui duo cantores intonaverint psalmos, procedent ante Altare ad intonandum *Magnificat*, nisi cantabitur a musicis.

69. Presbyter assistens accedet ad Episcopum et Diaconi assistentes sustollent ipsius fimbrias pluvialis. Ascendet ad thronum thuriferarius, naviculam apertam tradet Presbytero assistenti, et aperto thuribulo, geniculabit ante Episcopum eique thuribulum obiiacet. Presbyter assistens accipiet naviculam et extractum cochleare osculabitur, porriget Episcopo osculans manum eius et obiiaciens ipsi naviculam, dicet *Benedicite, Reverendissime Pater*. Episcopus ter accipiet e navicula incensum, iniiciet illud in thuribulum, dicens *Ab illo benedicaris* etc. quumque in thuribulum demiserit ipsum, benedicet. Presbyter assistens recedet, thuriferarius assurgit, claudet thuribulum et resumpta navicula vadit cum debitis genuflexionibus ad Altare, subsistens prope suppedaneum in latere Epistolae.

70. Cantores intonabunt *Magnificat*, Episcopus assurgit ac totus chorus cum ipso. Cantores autem intonato cantico praedicto, ad locum suum redibunt. Episcopus signabit se et sinistra accipiet baculum pastorem ipsi porrectum a Cappellano qui dum ei tradet baculum, osculabitur manum eius.

71. Episcopus ad Altare accedet hoc ordine: Praeibit Presbyter assistens, tum Episcopus medius inter duos Diaconos assistentes, qui fimbrias pluvialis eius sustinebunt, sequetur Caudatarius extremitatem posteriorem eius vestis sustentans et Cappellani a baculo et a mitra.

72. De throno Episcopus quum descenderit, benedicet Canonicos Presbyteros, deinde Canonicos Diaconos; Beneficiarios etiam et clericos Seminarii deinceps benedicet, iuxta dispositionem presbyterii.

73. Quum Episcopus perventurus erit ad Altare, Cappellanus a baculo anteibit aliquantum, ut praesto sit ad recipiendum baculum, ubi Episcopus perveniet ante infimum gradum Altaris. Presbyter assistens ad Altare statim ascendet, et accepto a thuriferario thuribulo, nempe sinistra thuribulo, dextera summitate catenularum, expectabit in suppedaneo a latere Epistolae, ut tradat illud Episcopo.

74. Episcopus ante gradus Altaris deponet baculum in manum Cappellani, et secundus Diaconus assistens detrahet ei mitram, quae a respectivo Cappellano recipietur; hic se adiunget alteri a baculo, et una consistent ante Altare, non tamen ascendentes ad ipsum.

75. Episcopus simul cum Diaconis assistantibus faciet reverentiam profundam ad Crucem, ascendet ad Altare, quod osculabitur in medio: accipiet a Presbytero assistente thuribulum et adolebit Altare. Presbyter assistens recedet ad latus Epistolae extra mensam Altaris. Episcopus dum peraget thurificationem, recitare poterit *Magnificat*. Sub finem thurificationis accedent ad Episcopum duo Cappellani a mitra et a baculo (a).

76. Thurificatione completa, Episcopus thuribulum restituet Presbytero assistenti et hic thuriferario. Episcopus, rursus capiti imposita a Diacono primo assistente mitra pretiosa, sinistra baculum a Cappellano recipiet.

77. Episcopus medius inter Diaconos assistentes, sustinen-

(a) Quod spectat ad *Magnificat* recitandum in thurificatione Altaris. inspiciatur adnotatio ad Laudes solemnes cap. VII. num. 135. huiusce libri.

tes eius fimbrias pluvialis, de Altari descendet, reverebitur Crucem, ad thronum redibit. praeunte Presbytero assistente, medius inter praedictos Diaconos, sequentibus Cappellanis supra nominatis. In medio presbyterio, vel antequam ascendat ad thronum, iuxta positionem presbyterii, benedicet Canonicos et reliquos de Clero, quemadmodum traditum est superius in descensu de throno ad Altare.

78. Presbyter assistens non ascendet ad thronum, sed stabit ante gradus illius, recedens aliquantum, ut locus sit transeundi Episcopo, cui ad thronum ascendenti faciet reverentiam profundam. Secundus Caeremoniarius vel alter designatus, invitabit Subdiaconum, qui praecinuerit antiphonas et ante thronum deducet ipsum prope Presbyterum assistentem.

79. Episcopus ad thronum ascendet, ibique non sedens tradet baculum pastorem Cappellano, mitram in capite gestans et iunctis manibus. Duo Diaconi assistentes fimbrias pluvialis eius sustollent. Presbyter assistens a thuriferario accipiet thuribulum et facta ad Episcopum reverentia profunda, stans adolebit ipsum triplici ductu, iterabit profundam reverentiam, et Episcopus post thurificationem dextera eum benedicet et sedebit.

80. Episcopo sedenti secundus Diaconus assistens detrahet de capite mitram. Episcopus assurgens, accipiet baculum quem iunctis manibus continebit, eoque statu permanebit ad totum canticum praedictum.

81. Presbyter assistens tradet thuribulum Subdiacono, qui aderit a dextris eius, redibit ad scabellum suum, biretum resumens in manum, et convertetur versus Subdiaconum ipsum.

82. Subdiaconus conversus aliquantum super dexteram suam, duplici ductu adolebit Presbyterum assistentem, salutans eum reverentia non profunda, ante et post thurificationem. Eodem modo adolebit deinde primum Diaconum assistentem: postea reversus in medium ante thronum, faciet ad Episcopum reverentiam profundam, et conversus aliquantulum super sinistram suam, adolebit, ut supra, secundum Diaconum assistentem. Redibit in medium ante thronum, et iterata reverentia profunda

ad Episcopum, perget ad chorum et adolebit Dignitates, Canonicos Presbyteros, Canonicos Diaconos et Canonicos Subdiaconos, inclinatus ad singulos ante et post thurificationem. Quicumque adolendus erit, antequam accipiat thurificationem, reverebitur suum Collegam, qui post ipsum sedebit.

83. Reverso ad thronum Episcopo, duo acolythi, qui mensam Altaris denudaverant, ad Altare redibunt eodem ordine ac supra, et rursus Altare cooperient tobalea seu panno, quo coopertum erat et revenient ad locum suum.

84. Subdiaconus thurificationem Canonicorum prosequetur et post ipsam restituet thuriferario thuribulum, redibit ad locum suum et a thuriferario incensabitur. Deinceps thuriferarius prosequetur adolere chorum, ut cap. V. lib. I. et ultimo loco populum, advertentibus cantoribus, ut cantent *Gloria Patri*, quum completa erit thurificatio,

85. Ad ✠. *Sicut erat* post *Gloria Patri*, Episcopus relinquet baculum in manum Cappellani, sedebit et a primo Diacono imponetur ei mitra. Cum Episcopo considebunt assistentes et chorus.

86. Duo Acolythi accipient ex abaco candelabra cum candelis accensis, et illa gestantes, ut praescribit Caeremoniale, appositis manibus ad nodum et ad pedem candelabri, procedent ante Altare, genuflexionem conficient et venient ante thronum, ubi facta genuflexione, consistent fere a lateribus throni, sed contra ipsum.

87. Quum repetitio antiphonae erit prope finem, Presbyter assistens assurgit de scabello, super quo relinquet biretum et accepto a Cappellano libro, paratus erit ad praesentandum ipsum Episcopo. Secundus Diaconus assistens mitram detrahet Episcopo, qui assurgit, et ante eum se sistet Presbyter assistens, qui librum apertum sustinebit. Cappellanus a scotula advertet ut ad librum admoveat candelam accensam, si opus fuerit. Episcopus ad Altare conversus cantabit *Dominus vobiscum* et orationem, semper iunctis manibus.

88. Si praeter orationem officii, alia quaedam esset commemoratio, succedet in sustinendo libro Cappellanus ipsius li-

bri, qui recipietur a Presbytero assistente, quum Episcopus orationem cantabit pro commemoratione. Qui duo cantores intonuerint psalmos, procedent ante Altare dum Episcopus cantabit orationem, ad canendum *Benedicamus Domino*, vel etiam versiculos pro commemoratione.

89. Post orationem officii, vel post orationem commemorationis subiunget rursus Episcopus *Dominus vobiscum* in cantu et Presbyter assistens claudet librum ac recedet; cantores cantu praescripto iuxta officium, cantabunt *Benedicamus Domino*.

90. Acolythi cum candelabris redibunt ad abacum, ubi illa deponent, factis ad Episcopum et ad Altare debitis genuflexionibus.

91. Si in antiphonario benedictio pontificalis inserta non esset, curae erit clerico afferre ad thronum Canonem pontificalem, signaculo ad benedictionem posito, illumque tradere Cappellano a libro.

92. Cantato *Benedicamus Domino*, cui respondetur in cantu a choro, vel organorum sono, Episcopus sedebit ac mitra cooperietur.

93. Episcopus assurgit et benedictionem donabit cantans *Sit nomen Domini* etc. Presbyter assistens sustinebit ei librum apertum et in benedictionis actu recedet ex una parte, retinens adhuc librum apertum ne conspectum populi impediat Episcopo. Diaconi assistentes elatas sustinebunt fimbrias pluvialis. Ad benedictionem omnes genuflectent, exceptis Canonicis paratis. Postquam Episcopus levaverit ac iunxerit manus et dixerit *Omnipotens Deus*, accipiet sinistra Pedum et benedictionem donabit.

94. Si fuerit Archiepiscopus, quum cantores cantabunt *Benedicamus Domino*, accipietur Crux archiepiscopalis a Subdiacono parato, qui sine ulla genuflexione veniet ad thronum, ubi geniculabit in infimo gradu, et ita sustinebit Crucem, ut imago Crucifixi ad Archiepiscopum versa sit. Archiepiscopus autem non utetur mitra ad benedictionem et priusquam accipiat baculum sinistra, reverentiam faciet ad Crucem, quae a Subdiacono supradicto sustentabitur ante ipsum. Benedictione impertita, discedet Subdiaconus et Crucem reponet in basi qua firmabatur.

95. Donata ab Episcopo sive Archiepiscopo benedictione, clerici designati ad recipienda Episcopi paramenta, procedent coniunctim ad Altare, et ante hoc genuflexionem conficient, ac primus eorum afferet pelliculam ad accipiendum formale.

96. Venient deinde ad thronum, ascendent unus post alium, et ordinatim accipient paramenta Episcopi eaque referent ad Altare, super quo ponentur, ut in principio officii et rursus contegentur velo quo cooperta erant.

97. Sonabitur organis quum se spoliabit Episcopus et donec exierit de ecclesia. Tempore autem discessus eius pulsabuntur etiam aera campana festivo more.

98. Presbyter assistens petet subsellium suum, de throno a latere descendens.

99 Clerici delegati adiuvandis Canonicis, ibunt in chorum et deferent canistra cum indumentis canonicalibus. Statim ac Episcopus deposuerit pluviale, Canonici in suis stallis deponent respectivum paramentum cum amictu et resument indumentum canonicale. Paramenta plicata decenter poterunt eisdem canistris referri in sacrarium.

100. Quatuor cappellani pluviali induti, postquam reliquerint mitram et baculum ad Altare et librum cum scotula in abaco, discedent ad pluviale deponendum in sacrarium. Quod etiam faciet Cappellanus a Cruce archiepiscopali et redibit in chorum, ut adimpleat officium suum in discessu Episcopi.

101. Duo clerici ad hoc delegati, reponent faldistorium cum pulvinis in medium chorum et cubicularius Episcopi stans prope thronum in promptu habebit cappam, qua rursus induet Episcopum.

102. Episcopo omnibus paramentis exuto, cubicularius ad thronum ascendet et stans post secundum Diaconum assistentem, imponet rursus cappam Episcopo, adiuvantibus eum Diaconis praedictis, qui explicabunt illam in parte anteriori. Episcopus assurget, ut cubicularius possit erigere et firmare extremitatem posteriorem vestis talaris.

103. Discedent postea cum debitis reverentiis Diaconi assistentes, deponent paramenta in suis stallis, et indumenta canonicalia recipient ad associandum Episcopum.

104. Episcopus, manu sumpto bireto, de throno descendet, veniet ad faldistorium, reverentiam faciet ad Crucem Altaris, geniculabit, orabit brevi ac post orationem assurgens iterabit reverentiam ad Crucem et perget ad adorandum SS. Sacramentum.

105. Clerus Episcopum postea redeuntem ad suam residentiam associabit, ordine cap. IV. huius libri descripto.

DE MISSA PONTIFICALI
AB EPISCOPO IN SUA CATHEDRALI CELEBRANDA.

CAPUT IX.

De rebus praeparandis.

Ad Altare SS.

Sacramenti. — 1. Genuflexorium cum strato et duobus pulvinis, uno nempe ad genua, altero ad brachia, vel faldistorium ut cap. IV. huius libri.

2. Sex cerei in candelabris accendendi saltem quum Episcopus ibi orabit.

In Secretario seu sacello in quo cantabitur Hora tertia (a). — 3. Sex candelabra cum cereis et Crux aequalis super Altari.

4. Tapetum, quod gradus Altaris cooperiat.

5. Pallium eius coloris, quem requirit officium.

6. Super mensa Altaris paramenta Episcopi, videlicet planeta, chirothecae in lance, dalmatica et tunicella, formale in lance, pluviale, stola, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae omnia contegentur velo concolore paramentis. Mi-

(a) Pro Missa pontificali ab Episcopo celebranda statuimus, debere iuxta antiquam disciplinam extare *Secretarium*, ut inculcat Caeremoniale. Si qua in Cathedrali Secretarium deesset, designabitur in hanc rem ab Episcopo sacellum aliquod in ecclesia eadem, quod sit ex amplioribus.

tra pretiosa in latere Evangelii, altera auriphrygiata in latere Epistolae.

7. Si fuerit Archiepiscopus, praeparabitur S. Pallium in pelvicula coopertum exiguo velo concolore ceteris paramentis, ac tres spinulae aureae gemmatae in altera pelvicula, dummodo illa die uti liceat Pallio (a).

8. Prope Altare praeparabitur baculus pastoralis,

9. Et Crux processionalis, nisi fuerit Archiepiscopus; hoc enim casu statuatur basis, qua fulciatur.

10. A latere Epistolae aderit subsellium coopertum tapeto vel duo scabella pro sacris Ministris.

11. In throno ponetur Cathedra cum Iodice coloris analogi et cum baldachino, a lateribus autem duo scabella pro Diaconis assistantibus (b).

12. Statuentur etiam sedilia pro Canonicis et ceteris omnibus de Clero, iuxta locorum qualitates, cooperta distinctis tapetis, nisi in Sacello iam adessent sedilia, seu subsellia immota.

13. Ante Altare ponetur faldistorium cum pulvinis, super quo orabit Episcopus.

Super abaco. — 14. Caligae cum sandaliis in lance, coopertae velo simplici et alterum velum quo cooperiantur quum ad Episcopum afferentur.

15. Evangeliarium vel Missale ornatum tegumento e panno serico simili paramentis, et intra librum aderit manipulus Episcopi: manipuli pro duobus Ministris: Breviarium maioris formae ad cantandum Capitulum Tertiae: duo candelabra cum candelis pro Acolythis: Canon pontificalis: scotula cum sua candelâ: antiphonarium cum tegumento, ut supra: urceus cum pelvi:

(a) In Pontificali Romano notatur, quibus diebus S. Pallio uti licet.

(b) Quod diximus de throno erigendo in Secretario, ut instructus sit baldachino, cohaeret cum Caeremoniali. ex cuius legibus sedes Episcopi habere debet baldachinum, ut cap. 13. lib. I. Quum igitur ab eodem Caeremoniali lib. II. cap. 8. num. 3. praescribatnr, ut in Secretario adsit sedes pro Episcopo: nec fiat ibi exceptio ulla, perspicuum videtur ex principiis libro praedicto statutis, ut apponatur baldachinum, praesertim si super Altare etiam adesset.

duo mantilia in lance: velum humerale simplex e serico, pro Magistratu, si lotionem Episcopo ministrabit: thuribulum et navicula cum thure et cochleari: prope abacum autem aut seorsim aderit focus cum prunis.

16. In loco convenienti legile cum antiphonario pro cantoribus.

In sacristia vel in aliquo cubiculo proximo Secretario.

— 17. Paramenta pro Ministris, videlicet Dalmatica cum stola, tunicella, duo cingula, albae et amictus duo: paramenta pro Canonicis, nempe pluvialia pro Dignitatibus, planetae pro Canonicis, ex ordine presbyterali, dalmaticae pro Diaconis ac tunicellae pro Subdiaconis, et inter ipsas aderunt dalmaticae et pluviale pro assistantibus throno. Amictus pro paramentis praedictis: quatuor pluvialia pro Cappellanis a libro, a scotula, a mitra et a baculo. Tunicella, cingulum alba et amictus pro Subdiacono, qui Crucem erit gestaturus.

Ad Altare maius. — 18. Praeter tapetum amplum, pallium nobile et tobaleas, paretur Crux cum candelabris septem, suis cereis albis instructis: de modo autem ea disponendi inspicatur subiecta nota (a).

Super abaco. — 19. Calix cum duobus purificatoriis, patena cum binis hostiis, palla et corporale intra bursam: ampullae vini et aquae in pelvicula: cochleare, si opus fuerit, ad fundendam aquam: campanula: binae paterae pro praegustatione: Epistolarium cum tegumento concolore paramentis: cussinus vel legile cum Missali: Canon pontificalis: gremiale concolor paramentis: scotula cum candela: velum humerale acu pictum pro Subdiacono: alterum simplex pro Magistratu, si lotionem erit

(a) Quia Missa pontificalis Episcopi requirit, ut septimo candelabro Altare exornetur, advertatur quo modo ponendum sit, quod luculenter a Caeremoniali praescribitur lib. I. cap. 12. num. 12. « Celebrante vero Episcopo, candelabra septem super Altari ponantur, quo casu Crux non in medio illorum, sed ante altius candelabrum in medio cereorum positum locabitur ». Quare ponenda est Crux ante candelabra, nec septimum candelabrum ponendum est post Crucem. Peius autem esset, si affigeretur cereus post Crucem ipsam sine candelabro.

ministraturus: urceus cum pelvi et duobus manutergiis in lance: formula indulgentiae: instrumentum Pacis: intorticia pro elevatione, numero sex, ad summum octo.

20. Si Communio administranda erit, Pixis cum particulis, mappa linea extendenda ante communicandos, vasa pro purificatione. Si Diaconus tantum ac Subdiaconus de sacra mensa participabunt, duae tantum particulae super patena cum hostiis praeparentur.

21. Si post Missam benedictio Papalis ab Episcopo impartietur, praeparabitur Pontificale (part. 4). vel liber cum ritu praescripto, et libelli cum Brevi latino et vulgari sermone, quod legetur ut cap. XXV. lib. VI. docebitur.

22. Si fiet homilia aut sacra concio post Evangelium, necesse erit formula absolutionis ab Episcopo tribuenda.

Thronus. — 23. Parabitur baldachino et lodice, ut in Vesperis. Aderunt tria scabella nuda pro assistantibus et pulvinus concolor paramentis pro Episcopo, quum genuflectet ad *Incar-natus* in *Credo*.

In latere Epistolae. — 24. Scamnum pro Ministris, coopertum panno laneo et advertatur ut postergale seu fulcrum dorsuale careat ornamentis et sit depressum.

25. Seorsim praeparabitur legile maioris formae cum paratu concolore paramentis, si mos erit receptus ut ad cantum Evangelii Diaconus adhibeat legile praedictum.

26. Ad balaustrium seu cancellos presbyterii candelabra cum intorticiis vel cereis, numero non maiore quam octo, nec minore quam quatuor.

In sacristia. — 27. In promptu erit vasculum aquae benedictae cum aspersorio.

In functione.

28. In choro recitabitur Matutinum cum Laudibus et Prima, post quam cessabit officium.

29. Festivus omnium campanarum sonus una aut pluribus vicibus Missae solemni praemittetur, iuxta morem cuiusque ecclesiae.

30. Hora praestituta sonabitur campanula sacristiae et Canonici habitu choralis induti procedent ad Episcopium ut associant Episcopum, vel ipsum expectabunt in limine ecclesiae, ut superius cap. IV. traditum est.

31. Ministri sacri non associabunt Episcopum, sed induti paramentis, aderunt ad scamnum apud Altare secretarii quum adveniet Episcopus. (a) Ibi quoque aderunt parati pluviali duo Cappellani pro mitra et baculo et alter Cappellanus indutus tunicella, Crucem tempore debito delaturus.

32. Quod si fuerit Archiepiscopus et Crux in functione deferretur a Cappellano Archiepiscopi Crucifero, hic deposita Cruce Archiepiscopali in secretario, quando illuc advenerit Archiepiscopus, perget in sacristiam, dimittet croceam, induet paramenta et in secretarium revertetur. Duo Cappellani a libro et a scotula praesto erunt apud thronum vel etiam ad abacum.

33. Episcopus ecclesiam ingressus adorabit SS. Sacramentum, deinde transibit in secretarium aut in sacellum destinatum pro vestiario. Si transeundum sit ante Altare maius, reverentiam profundam faciet ad Crucem.

34. Secretarium ingressus salutabit Crucem et geniculabit in faldistorio, brevi tempore orans. Caeremoniarius expandet cappam Episcopi super faldistorium. Interim Canonici ibunt in sacristiam vel in alium locum praeparatum, ubi vestes sacras induent sibi. Presbyter assistens et Diaconi assistentes remanebunt prope Episcopum, induti habitu choralis.

35. Episcopus de oratione assurgit, et reverentia iterata ad Crucem, procedet ad thronum, cumque ipso remanebunt duo Diaconi assistentes habitu choralis et Presbyter assistens, qui stabit in plano throni a dexteris Episcopi. Revertentes ceteri Canonici respectivis paramentis vestiti, reverentiam conficiant ad Altare et ad Episcopum et sua loca occupabunt.

36. Duo Cappellani a libro et a scotula, sument res istas ex abaco et venient ad thronum; Episcopus autem biretum ca-

(a) Quamvis aliter Caeremoniale disponat, in praxi comperi valde utile esse sacrae actionis ordini, si Ministri sacras vestes sumant ante, Episcopi accessum.

piti detractum tradet primo Diacono assistenti, assurgit in pedes, et conversus ad Altare dicet *Pater noster* et *Ave Maria* secreto.

37. Presbyter assistens librum e manu Cappellani acceptum praesentabit Episcopo, qui se signans cantabit *Deus in adiutorium* etc. Ad se autem signandum, dexteram educet de cappae apertura, quae sita est ante pectus infra caputium.

38. Intonato praedicto versiculo, Presbyter assistens librum restituet Cappellano et subsistet in plano throni a dextris Episcopi, ubi iam aderat ante praedictam intonationem. Duo Cappellani a libro et a scotula redibunt ad abacum, in quo reponent antiphonarium et accipient Canonem pro praeparatione ad Missam.

39. Hymnus *Nunc Sancte nobis* etc. intonabitur a cantore de loco suo itemque antiphona ante psalmos, quae tamen intonatio fiet a Beneficiario seu Mansionario, nunquam a Canonico, multo minus ab Episcopo. Psalmi intonabuntur in medio choro a duobus cantoribus superpellicio indutis, ut notatum est de Vesperis solemnibus, et animadvertendum quod cantari debent satis commode, ut decenter adimpleri possint omnes actiones, quas sumus descripturi.

40. Intonato primo psalmo, statim se sistent ante Episcopum duo Cappellani a libro et scotula. Episcopus sedebit et caput bireto cooperiet, atque incipiet legere antiphonam *Ne reminiscaris* etc. et psalmos *Quam dilecta* etc. quos recitabit alternatim cum Diaconis assistentibus et Presbytero assistente, qui stabunt pedibus. Ceteri omnes, qui aderunt in choro, suis locis sedebunt.

41. Subdiaconus, innuente Caeremoniario, surget de loco suo, ubi relinquet biretum, eique tradentur caligae et sandalia Episcopi, quae deferet in pelvi cum velis duobus, quorum alterum cooperiet manus Subdiaconi, alterum sandalia cum caligis (a). A lateribus eius se disponent acolythi vel clerici sex,

(a) Solet a quibusdam velum humerale imponi humeris Subdiaconi allaturi caligas cum sandaliis ad Episcopum. Nos autem secuti sumus Caeremonialis legem, qua excluditur huiusmodi velum, ac iubet duo adhiberi vela, quibus contegantur manus et brachia, non vero humeros. Eius

terni utrinque. Cubicularius Episcopi, habitu formali indutus sequetur Subdiaconum. Clerici cum Subdiacono procedent ante Altare et reverentiam vel genuflexionem respective conficiunt ad Crucem, tum venient simul ante Episcopum, cui quoque reverentiam facient vel genuflexionem. Cappellani a libro et scotula recedent a latere: Subdiaconus, cubicularius et clerici ascendent in planum throni. Subdiaconus et clerici genicula-bunt circa Episcopum et eius cappae fimbrias attollent. Cubicularius genuflexus et aliquantum contextus a cappa Episcopi accedet versus primum Diaconum assistentem et pedi dextro Episcopi detrahet calceum usualem. Quo facto, Subdiaconus vestiet Episcopum caliga, deinde sandalio, ligans utrumque taeniis ne excurrant. Postea cubicularius excalceabit pedem Episcopi sinistrum et Subdiaconus cruri et pedi caligam et sandalium inducet. Cubicularius calceos usuales accipiet ac secum feret abditos intra pallium. Subdiaconus resumet pelvim seu lancem coopertam velis, et assurget cumque ipso consurgent etiam clerici et debitis reverentiis vel genuflexionibus ad Episcopum et ad Altare factis, redibunt ab abacum, ubi res supra nominatas deponent; Subdiaconus autem se rursus adiunget Diacono, sedens cum eo in scamno prope Altare.

42. Episcopus, repetita antiphona *Ne reminiscaris*, caput nudabit bireto, quod tradet primo Diacono assistenti, et assurget in pedes ut cum eisdem assistentibus recitet preces *Kyrie eleison* etc. cum orationibus. Chorus autem non consurget. Episcopus rursus sedebit et orationes ad paramenta legere poterit (a).

43. Hoc tempore distribuentur clericis paramenta Episcopi, verba sunt haec « Interim Subdiaconus cantaturus Epistolam . . . afferet » ex credentia super bacili sandalia et caligas, manibus velo coopertis, » alio velo cooperta, ambabus manibus elevata etc. Lib. 11. cap. 8. num. 7. » Est autem Subdiaconi Episcopum induere caligis et sandalibus, quia sacra indumenta sunt. Inspiciatur idem Caeremoniale loco paullo ante citato.

(a) Caeremoniale praescribit, ut Episcopus orationes recitet singulis paramentis assignatas, dum illa sibi induit. Id facile poterit exsequi, si memoria illas tenebit; in praxi enim nimium difficile est ac pene dixerim

videlicet amictus, alba, cingulum, Crux pectoralis, stola, pluviale et formale. Cappellanus a mitra, dum Episcopus parabitur, mitram auriphrygiatam accipiet ut afferat ad thronum. Clerici praedicti remanebunt ante Altare; donec innuetur eis ut vadant ad thronum.

44. Eodem tempore, si lavatio ministrabitur a Magistratu, Caeremoniarius invitabit unum e Senioribus, sive alium ad quem spectabit, eumque ad abacum adducet ac velo humerali illius humeris imposito, iubebit paratum esse ad accipiendum urceum cum pelvi; aderit autem clericus, qui deferet lancem cum binis mantilibus (a).

45. Quando Episcopus desierit legere orationes ad paramenta, Cappellani cum libro et scotula redibunt ad abacum, in quo res illas deponent, et ibunt in sacrarium ibique induto sibi pluviali, ad abacum redibunt.

46. Cubicularius, adiuvantibus Diaconis assistentibus, cap-pam detrahet Episcopo, ut in Vesperis traditum fuit, et extre-mitatem posteriorem vestis talaris eius expediet.

47. Diaconus cum Subdiacono accedent ad thronum, exse-quentes reverentiam ad Crucem, dum transibunt ante Altare, et ad thronum progressi, reverentiam facient ad Episcopum et ascendent in planum throni: Diaconus consistet a dextera, Sub-diaconus a sinistra Episcopi. Diaconi assistentes, ubi ad thro-num venerint duo sacri Ministri, de throno descendent, sibi in-duent vestes sacras, deinde ad thronum redibunt, advertentes ne praedictis Ministris actiones impediant (b).

impossibile, ut eodem tempore quo paramentis induitur, legere eas orationes possit. Idcirco diximus: *poterit legere* orationes ad paramenta, priusquam iis induatur.

(a) Magistratus interveniens sacris functionibus, induere debet habitum formalitatis, ut fruatur distinctionibus et privilegiis, quae ipsi conceduntur.

(b) Probari non potest usus cuiusdam ecclesiae, in qua Diaconi as-sistentes, dum adsunt throno Diaconus et Subdiaconus ut induant Episco-pum sacris paramentis, recedunt ad scamnum Ministrorum, situm in latere Epistolae, siquidem locus ille exclusive spectat ad Ministros Altaris, nec Caeremoniale id uspiam praescribit.

48. Ministri lotionis sequentur Diaconum et Subdiaconum. Si lavationem ministrabit Magistratus, poterit prius fieri prae-gustatio aquae apud abacum, et afferet pelvim cum urceo coopertam extremitate veli humeralis, quod cohibebit pollice manus dexteræ, quæ sustinet urceum, et sinistrae eius adstabit clericus afferens pelvim seu lancem cum duobus manutergiis.

49. Presbyter assistens annulum educet ex Episcopi digito: clericus alterum mantile tradet Presbytero assistenti, alterum Ministris, qui sustinebunt extensum in sinu Episcopi. Minister lotionis genua submittet ante Episcopum et detecto urceo cum pelvi a Caeremoniario, lotionem manuum Episcopo ministrabit. Canonici et Praelati, siqui aderunt, ad hanc actionem assurgent: ceteri omnes praesentes geniculabunt. Sin autem lotionem ministrarent familiares Episcopi, afferent urceum et pelvim minime coopertam velo humerali: et genuflexi lotionem manuum Episcopo ministrabunt. Notandum, quod si familiares fuerint ecclesiastici, non debent uti superpelliceo, sed pallio: si vero essent laici, utentur habitu, quem dicunt urbanum: praeterea si gladii usu gauderent, debebunt illum propter hanc actionem deponere.

50. Episcopus lavabit manus et Presbyter assistens porriget ei mantile quo extergat illas, osculans manum eius dum illud porrigit: hac actione completa, redibit ad locum suum ut infra notatur, num. 52. (a).

51. Qui clericus assistet lotioni, recipiet mantilia et cum ministro lotionis, redibunt ad abacum: si minister fuerit e Magistratu, reducetur ad scamnum suum.

52. Clerici a paramentis, dum discedent ministri lotionis, facient simul genuflexionem ad Altare, deinde procedent ad thronum, ante quem etiam conficient genuflexionem; postea alter post alterum ascendent in planum, ut sacris Ministris tradant

(a) Praescribitur a Caeremoniali, ut Diaconi assistentes extrahant annulos Episcopo, deinde rursus inducantur a Presbytero assistente. Id non videtur intelligendum esse de annulo pontificali, secus Caeremoniale pugnaret cum iis, quæ tradit inferius. Quare existimamus intelligendum esse de aliis annulis, quibus utebantur antiquitus ad ornatum, ut videre est in tabulis pictis et imaginibus vetustis; qui usus obsolevit.

paramentum quod quisque affert, ac descendentes a latere de throno redibunt ad locum quisque suum apud abacum. Presbyter assistens discedet de throno, perget ad pluviale sibi induendum, deinde ad thronum revertetur. Canonici descendant in medium presbyterium et circulum conficient ante Episcopum sibi induentem sacras vestes. Caput bireto cooperient, quum a Caeremoniario, accepta ab Episcopo permissione, innuetur eis.

53. Episcopus induetur amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali, super quo imponetur formale, postremo Diaconus capiti eius imponet mitram auriphrygiatam.

54. Diaconus et Subdiaconus, vestito Episcopo, descendant de throno, reverentiam conficient ad Episcopum et redibunt ad locum suum: Diaconi assistentes accedent rursus ad Episcopum ut suo assistentium officio fungantur. Canonici ad locum suum cum debitis reverentiis, redibunt.

55. His actionibus peractis, complebitur cantus Horae tertiae et antiphona cantabitur a cantoribus simplici canendi modo, sive ut aiunt, cantu firmo. Sub finem cantus antiphonae praedictae, secundus Caeremoniarius invitabit Subdiaconum, et cum debitis reverentiis perget ad locum in quo cantari Epistola solet. Subdiaconus recipiet breviarium et cantabit Capitulum Tertiae, advertens in hac actione, ne vertat humeros ad Altare, neque ad Episcopum. Interim Episcopus assurgit retinens in capite mitram, cumque ipso consurgit chorus universus, capite nudato, et duo cantores superpellicio induti prodibunt in medium chorum. Cantato Capitulo et responso a choro *Deo gratias*, cantores iidem cantabunt versiculos Responsorii brevis, et chorus respondebit.

56. Post. ✕. *Gloria Patri* duo Acolythy ex abaco accipient candelabra cum candelis eaque deferent ante thronum et subsistent ante gradus. Interea venient ad thronum Cappellani a libro et scotula, ferentes ea. Quum cantabitur versiculus post responsorium. Episcopus sedebit eique de capite tolletur mitra a secundo Diacono assistente. Tum assurgit, et ex libro sibi obiecto a Presbytero assistente, cantabit *Dominus vobiscum* et orationem (a) post quam iterum subiungit *Dominus vobiscum*:

(a) Cf. Caeremoniale Episc. lib. I cap. XXVII num. 1.

discedent Acolythi et redibunt ad abacum, itemque Presbyter assistens deponet librum in manum Cappellani et suo loco manebit. Cantores duo, qui cantaverint Responsorium breve, cantabunt *Benedicamus Domino*, cui respondebit chorus, vel supplebit organorum sonus.

57. Dum Episcopus cantabit orationem, distribuentur clericis alia paramenta Episcopi, videlicet tunicella, dalmatica, chirothecae et planeta; aderunt duo alii clerici, qui praecedent antedictos, ad accipiendum pluviale et formale, quam ob rem primus eorum afferet pelviculam.

58. Post, *Benedicamus Domino*, Episcopus non recitans *ꝫ. Fidelium animae* etc. (a) sedebit rursus et ad eum redibunt Diaconus et Subdiaconus, recedentibus aliquantum Diaconis assistentibus a lateribus Episcopi, sed non descendantibus de plano superiore throni.

59. Quando Ministri aderunt in plano throni, Diaconus consistet a dexteris, et Subdiaconus a sinistris Episcopi. Diaconus tollet ex eius pectore formale, quod tradet clerico super lance, deinde expediet ei pluviale, quod Subdiaconus extrahet e parte postergalis cathedrae throni et tradet clerico, ac tum formale, tum pluviale super Altare reponetur. Cappellanus a mitra ad Altare accedet et accipiet mitram pretiosam, itemque alter Cappellanus accipiet pastorale. Alteri autem clerico curae erit afferre mitram auriphrygiatam ad Altare maius, nisi iam altera praeparata adesset.

60. Post haec Ministri Episcopum induent tunicella, cuius manicam prius dexteram, deinde sinistram inducent. Uterque eorum a parte sua ligabit taenias in humeris Episcopi. Tum induent ei dalmaticam, advertentes ut alligent taenias et de manicis dalmaticae extrahant manicas etiam tunicellae. Accipient chirothecas, quas osculabuntur in medio et manibus Episcopi imponent, osculantes prius manum eius. Diaconus chirothecam prius dexterae, Subdiaconus alteram postea sinistrae inducet.

(a) Sub finem Horae tertiae subiungi non debet *ꝫ. Fidelium animae* neque enim id Caeremoniale praescribit, eo quod immediate sequitur Missa. Hoc iam notatum fuit Lib. I cap. 14. num 30.

Postremo assument planetam et imponent ipsi advertentes ut ducant taenias ad renes infra tunicellam et reducant ante pectus; Diaconus autem alligabit, advertens etiam ut complanet dalmaticam et tunicellam, ne prodeant extra planetam in ipsius apertura superiori (a).

61. Hoc tempore thuriferarius in promptu habebit thuribulum cum igne et naviculam, duo clerici in promptu habebunt manipulos ministrorum, alter autem Evangeliarium, cum manipulo Episcopi, tradendum Subdiacono.

62. Si vero esset Archiepiscopus et uti deberet S. Pallio, ultimus Canonicus Subdiaconus iam indutus tunicella (ut supra dictum est) vadet ad Altare, accipiet S. Pallium et ad thronum deferet ipsum, adstante eius sinistrae clerico qui deferet pelviculam cum tribus aciculis. Diaconus accipiet S. Pallium, cuius partem duplicem accipere dextera meminerit. Osculandam dabit Archiepiscopo Crucem, quae sita est in medio Pallii a parte posteriori, et Pallium eius humeris imponent, Sub-

(a) Paramentis sacris indui debet Episcopus eo ordine, quo indicatur a Caeremoniali Episcoporum et rubricis generalibus Missalis Romani. Episcopus stolam in pectore non decussat, ut praescribitur Presbyteris, eo quod utitur Cruce pectorali, quam debet induere ante stolam. Quocirca Crux pectoralis debet semper superstare albae. In adnotatione num. 7. subiecta cap. II. huius libri iam innuimus, quod iurisdictio Episcopi ordinarii nihil prorsus significatur Cruce pectorali. Si Episcopus deberet Crucem praedictam super planetam ponere, praeterquam quod hoc a rubricis praescriberetur, non solum deberet stolam in pectore decussare, sed induere Crucem post planetam ipsam. Summus Pontifex in celebrando Sacro tum privato, tum solemnem, semper utitur Cruce pectorali, neque unquam eam extrahit et reponit super planetam, sed retinet super alba. Hinc infertur, quod contra regulas quidam Caeremoniarum Magistri docent Episcopos, ut ponant Crucem pectoralem super planetam, quia falso iudicio existimant esse iurisditionis indicium. Atque ut magis dilucidemus quae in praedicta adnotatione asseruimus, adiiciemus, quod pro singulis paramentis pontificalibus, quae propria sunt Episcopi, videlicet caligis et sandaliis, chirothecis, mitra, annulo et baculo pastoralis praescripta et statuta est specialis benedictio, qua caret Crux pectoralis; ideoque strictim loquendo, non potest ut exclusivum ornamentum episcopale existimari, sed simplex indicium dignitatis ipsius, quemadmodum affirmat Benedictus XIV, cuius auctoritatem in cit. adnotatione fideliter retulimus.

diacono ministrante partem, quae pendet super humeros, attollente. Postea Diaconus accipiet aciculam pretiosorem eamque infiget Cruci, quae est in pectore, firmans istam tribus ocellis sericeis, qui sunt in ipsa Cruce, ac tali modo, ut extremitas aciculae sit versus dexteram Archiepiscopi et gemma ad sinistram: alteram deinde aciculam ponet supra Crucem, quae sita erit in humero sinistro, et gemma aderit versus humeros Archiepiscopi, extremitas aciculae versus pectus. Tertia acicula a Subdiacono ministrante imponetur Cruci quae respondebit mediis humeris Archiepiscopi, et extremitas aciculae spectabit humerum sinistrum, gemma autem humerum dextrum Archiepiscopi. Subdiaconus vero, qui attulit S. Pallium, tradet pelliculam cum velis clerico, qui sustinebat aciculas et ad locum suum redibit.

63. Postremo Diaconus imponet Episcopo mitram pretiosam.

64. Ministri supradicti recedent, Episcopum reverentes et ad subsellium prope Altare redibunt, ubi a clericis praedictis imponetur eis manipulus brachio sinistro; accipient etiam biretum suum, et Subdiaconus recipiet cum manipulo Episcopi Evangeliarium, quod continebit utraque manu pectori applicita, advertens ut apertura libri versa sit ad sinistram suam.

65. Profectis a throno Ministris, accedent iterum ad locum suum Diaconi assistentes.

66. Presbyter assistens accedet ad Episcopi dexteram eiusque digito annulari dextero inducet annulum pontificalem.

67. Interim ad thronum accedet thuriferarius cum thuribulo, quem sequentur Acolythi candelabra gestantes cum candelis accensis, medium accipientes inter se Subdiaconum, qui Crucem processionalem sustentabit.

68. Presbyter assistens, ubi annulum Episcopi digito imposuerit, recedet ad dexteram eius et quum ascenderit thuriferarius cum thuribulo, accipiet ab ipso naviculam et praesentabit Episcopo cochleare dicens ei *Benedicite Reverendissime Pater* et Episcopus incensum in thuribulum cum benedictione iniciet (a).

(a) Haec etiam in posterum monemus, quod si Episcopus esset etiam Cardinalis, in petenda ab eo thuris et aquae benedictione, dicendum erit

69. Thure in thuribulum iniecto, assurget thuriferarius et cum thuribulo ac navicula descendet de throno et subsistet post Subdiaconum sustinentem Crucem. Cappellanus a baculo accedet ad Episcopum et illum ei tradet in sinistra. Episcopus assurgens salutabit Crucem processionalem, deinde rursus sedebit, expectans donec tempus erit descendendi de throno ut se adiungat processioni, Acolythi genuflectent ad Episcopum et initium processionis fiet, quae proficiscetur ad Altare maius. A Caeremoniario monebitur qui primas obtinet in Magistratu, ut praesto sit ad ingressum secretarii, ut extremitatem vestis Episcopi sustentet in processione ad Altare.

70. Praeibunt familiares Episcopi habitu formali: Claviger ecclesiae seu Capituli, si aderit: thuriferarius cum thuribulo, ardente incenso: Subdiaconus tunicella paratus, medius inter Acolythos, qui Crucem processionalem sustentabit, versa ad populum, seu clarius loquendo, ad thuriferarium imagine Crucifixi. Clerici Seminarii deinde et Cappellani chorales et mansionarii seu Beneficiarii, omnes bini, sequuntur. Tum Canonici ex ordine Subdiaconali suis paramentis induti, ac si fuerint dispari numero, terni incedent ultimi: Canonici ex ordine Diaconali, parati dalmaticis, pariter bini, ac si dispar numerus esset, ultimo loco terni: Canonici ex ordine Presbyterali vestiti planetis, incedentes bini, eadem exceptione in numero dispari: Dignitates, induti pluviali, Subdiaconus ministrans incedet solus librum Evangelii sustinens, ut supra. Post Subdiaconum erit Presbyter assistens pluviali paratus, cuius sinistrae adstabit Diaconus ministrans. Sequetur Episcopus, medius inter Diaconos assistentes, et dextera extensa benedictionem abstantibus impertietur. Post ipsum, ille qui primas obtinet in Magistratu, elatam sustinens extremitatem posteriorem vestis talaris Episcopi. Prope illum aderit Caudatarius et post Caudatarium in-

Benedicite, Eminentissime et Reverendissime Pater. Contra regulam quidem est addere, ut quidam solent, alios titulos non ecclesiasticos, sed mere laicales, a Caeremoniali exclusos, cuiusmodi sunt *Illustrissime* et *Reverendissime* vel etiam *Excellentissime*, quibus Episcopos putant amplius honorare.

cedent duo Cappellani induti pluviali, qui mitrae et baculo inserviunt. Postea reliqui duo Cappellani a libro et scotula. Ultimo denique loco familiares nobiles Episcopi.

71. Si esset Metropolitā, immediate ante Canonicos paratos deferetur Crux Archiepiscopalis et imago Crucifixi versa erit ad Metropolitā, ideoque servabitur ordo sequens: claviger, clerici Seminarii, Cappellani chorales, Beneficiarii, thuriferarius, Subdiaconus cum Cruce medius inter Acolythos, deinde Canonici ordine supradicto.

72. Continuabitur organorum sonus hoc toto tempore, iam ineptus statim post absolutum cantum Horae tertiae.

73. Quum processio pervenerit ad Altare maius, famuli et claviger subsistent extra balaustrium, thuriferarius prope gradus laterales Altaris in parte Epistolae; Subdiaconus infigit Crucem basi positae in latere Evangelii, ibique prope Crucem manebit, ut eam deferat post homiliam et ad benedictionem in exitu Missae, si fuerit Archiepiscopus; secus discedet ac sacras vestes dimittet, excepto casu quo redeundum esset ad dponenda paramenta in secretarium, ut deinceps declarabitur. Clerici, Cappellani et Beneficiarii, facta ad Crucem genuflectione et mutua inter se reverentia, occupabunt sua subsellia, itemque Canonici, facta reverentia profunda ad Crucem, seque salutantes ad invicem, locum petent quisque suum. Subdiaconus procedet ante gradus Altaris et consistet versus cornu Evangelii ac tradet clerico Evangeliarium cum manipulo Episcopi; Diaconus autem et Presbyter assistens dirimentur; Diaconus ibit prope Subdiaconum et Presbyter assistens versus cornu Epistolae ante gradus Altaris, ita tamen ut possint adstare Episcopo. Episcopus autem ante gradus progressus, relinquet Diaconos assistentes et locum sumet inter Ministros ita ut dexteræ eius adstet Praesbyter assistens, sinistrae Diaconus, ac sinistrae Diaconi Subdiaconus. Diaconi assistentes stabunt post Episcopum; post praedictos Diaconos Cappellani a mitra et baculo ac prope eos reliqui duo a libro et scotula, qui postquam pervenerint ad Altare, facta genuflectione, accipient ex abaco Missale et scotulam. Familiares nobiles Episcopi consi-

stent apud abacum, ut praescribit Caeremoniale, Syrma, sive extremitas posterior vestis Episcopalis, recipietur a Caudatario in aditu presbyterii, et is de Magistratu, qui eam detulit, recedet ad locum suum in subsellio extra presbyterium.

74. Episcopus ante Altare quum venerit, baculum Cappellano tradet; a Diacono autem nudabitur mitra. Conficiet cum Ministris reverentiam profundam ad Crucem altaris et confessionem immediate exordietur. Chorus aut cantores incipient cantare introitum, postea *Kyrie* alternatim cum organorum sono. Ad illa verba *Vobis fratres* et *Vos fratres* in confessione, Episcopus se paullulum convertet ad Ministros, itemque Ministri versus eum, quando dicent *Tibi, Pater* ac *Te Pater*.

75. Dum Episcopus recitabit orationem *Indulgentiam* etc. Subdiaconus accipiet manipulum Episcopi et completa oratione praedicta, accedet ad eum, recedente Diacono aliquantum, et osculans primo manipulum in una ex Crucibus lateralibus, deinde Crucem in summitate sitam porrigens osculandam Episcopo, postremo osculans manum eius, imponet illum brachio sinistro Episcopi et ligabit taeniis.

76. Accepto manipulo, Episcopus prosequetur versiculos *Deus tu conversus* etc. ac dicto *Oremus*, ascendet ad Altare.

77. Presbyter assistens transibit ad sinistram Episcopi, Diaconus immediate ad dexteram, et Subdiaconus accepto Evangeliaro ascendet cum Episcopo ad Altare, ideoque Episcopus animadvertet ad ascendendum commode, ut Presbyter assistens et Diaconus possint commutare locum.

78. Episcopus ad Altare quum ascenderit, osculabitur illud in medio, deinde osculabitur librum Evangelii, imponens super illum manus suas in textu proprio officii, quod celebratur; liber autem praesentabitur ei a Subdiacono, et a Presbytero assistente monstrabitur Evangelium. Presbyter assistens de Altari descendet ac medius subsistet inter Diaconos assistentes, qui stabunt ante gradus Altaris. Subdiaconus tradet Evangeliarium clerico, qui afferet ipsum ad abacum, vel tradet Cappellano de libro.

79. Interim a latere ascendet ad Altarethuriferarius, qui

naviculam tradet Diacono, postea flexis genibus sustinebit thuribulum apertum ante Episcopum. Diaconus sumptum e navicula cochleare porriget Episcopo cum osculis usitatis, dicens *Benedicite, Reverendissime Pater* et Episcopus demittet incensum in thuribulum benedicens illud formula *Ab illo benedicaris* etc. Diaconus restituet naviculam thuriferario, qui assurgens tradet ei thuribulum clausum. Diaconus cum osculis porriget thuribulum Episcopo, qui adolebit Altare. Sub finem thurificationis ad Altare accedet primus Diaconus assistens et Cappellanus cum mitra.

80. Absoluta thurificatione. Diaconus in latere Epistolae recipiet thuribulum ab Episcopo, cui mitra pretiosa rursus imponetur a primo Diacono assistente, et interim ad Altare accedet etiam Diaconus assistens scundus et Cappellanus a baculo pastoralis. Imposita Episcopo mitra, Diaconus ministrans, adstante a sinistra Subdiacono, adolebit Episcopum triplici ductu, profunda reverentia honorans eum ante et post thurificationem.

81. Episcopus, accepta thurificatione, benedicet Diaconum et baculo sinistra sumpto, convertetur ad Crucem, reverebitur eam et de Altari descendet medius inter Diaconos assistentes et adibit ad thronum. Discedens de Altari, quum de gradibus descenderit, reverebitur Crucem: in transitu per chorum benedicet Clerum; postea ascendet ad thronum medius inter Diaconos antedictos, praeunte Presbytero assistente, sequentibus autem caudatario syrma eius vestis sustentante et Cappellanis a mitra, a baculo, a libro et scotula. Diaconus et Subdiaconus remanebunt prope Altare ad scamnum sibi praeparatam.

82. Episcopus ad thronum ubi venerit, sedebit ac deponet baculum. Diaconi assistentes locum mutabunt, videlicet primus ad dexteram, alter ad sinistram Episcopi transibit: Presbyter assistens ante suum scabellum consistet.

83. Sedenti Episcopo secundus Diaconus assistens detrahet de capite mitram. Se sistent ante Episcopum Cappellani a libro et scotula, ac post debitam genuflexionem alter a libro aperiet Missale ad signaculum officii, quod celebrabitur. Epi-

scopus assurget ac leget introitum, se initio muniens signo Crucis. Cappellanus a mitra, receptam mitram pretiosam deponet super Altare et accipiet mitram auriphrygiatam. Clericus, qui curam geret gremialis, accipiet ipsum ex abaco explicatum, versa ad pectus parte posteriore, et conficiens genuflexiones debitas, utraque manu illud afferet ad thronum, subsistens apud primum Diaconum assistentem. Itemque alter clericus Canonem pontificalem portabit substituendum Missali dummodo non putaretur commodius uti Missali ipso pro *Kyrie*, *Gloria*, *Munda cor meum* et *Credo*, Episcopus, lecto introitu, recitabit cum assistantibus *Kyrie eleison*, quod etiam a Choro recitabitur, ut assolet; Cappellanus a libro Canonem substituet Missali, prout paullo ante notavimus.

84. Si cantus *Kyrie* non brevis esset, poterit Episcopus sedere, ut inferius, Completo autem cantu *Kyrie*, Presbyter assistens obiiciet Missale aut Canonem Episcopo, qui intonabit *Gloria in excelsis*, manus aperiens ac iungens, ut in Caere- moniali. Intonato ab Episcopo hymno praedicto, Cappellanus a libro recipiet Missale a Presbytero assistente et prosequetur illud sustinere ante Episcopum ac Presbyter assistens redibit ad scabellum assistentiae. Canonici et Clerus in choro bini inter se recitabunt hymnum praedictum.

85. Recitato hymno ab Episcopo, recedent Cappellani a libro et scotula, et haec referent ad abacum et prope thronum redibunt. Episcopus sedebit ac primus Diaconus assistens imponet ei mitram, deinde super genua eius ponet gremiale, quod accipiet a clerico illud custodiente. Episcopus caput inclinabit et reliqui omnes de choro caput nudabunt et inclinabunt etiam ad verba *Adoramus te* etc. Sacri ministri sedebunt in scamno prope altare, Assistentes in scabellis throni, Cappellani a libro, scotula, mitra et baculo in gradibus anterioribus throni; cappellanus autem a baculo priusquam sedeat, ipsum pastorale prope thronum, vel prope Altare applicabit: clericus, qui curam habebit gremialis, sedebit prope secundum Diaconum assistentem in gradibus lateralibus throni: clerici considebunt in gradibus lateralibus Altari, ceteri omnes de choro suo quisque loco.

86. Sub finem *Gloria* cantati consurgent clerici Altaris, quatuor Cappellani, ministri etiam ac totus chorus. Cappellani a libro et scotula Missale et scotulam ex abaco accipient et redibunt ad thronum. Secundus Diaconus assistens, amovebit gremiale ab Episcopo et restituet clerico, qui curam eius habet, postea detrahet illi mitram. Presbyter assistens Missale a Cappellano porrigente accipiet ac praesentabit Episcopo.

87. Episcopus assurget et conversus ad populum, expandens manus dicet *Pax vobis*, cui respondebit chorus *Et cum spiritu tuo*. Adiiciet in cantu *Oremus* et orationem quam Missa reposcit, ut in Caeremoniali, ad Altare conversus.

88. Interea Subdiaconus librum Epistolarum a Caeremoniario accipiet et sub finem orationis procedet in medium ante Altare, reverentiam ibi ad Altare faciet, deinde ad Episcopum, et veniet ad locum, in quo cantatur Epistola, ibique consistet cum libro ante pectus clauso.

89. Completa oratione, Episcopus sedebit, eique rursus imponetur a primo Diacono assistente mitra, deinde gremiale. Sedebunt omnes, exceptis quatuor Cappellanis praedictis et clericis Altari assistentibus.

90. Subdiaconus quando Episcopus coopertus erit mitra, aperiet librum et cantabit Epistolam. Si vero in ecclesia adessent ambones, cantabitur Epistola in ambone.

91. Absoluta Epistola, Subdiaconus librum claudet, ac reversus ante Altare, reverebitur Crucem et veniet ad thronum; ante ipsum faciet reverentiam ad Episcopum, deinde ascendet. Assistentes assurgent. Subdiaconus profunde inclinatus ante Episcopum, ponet librum super eius genua osculabitur dexteram ipsius Episcopi, imponentis eam libro, et benedictionem accipiet. Tum de throno descendet, reverebitur Episcopum et progressus ante Altare salutabit profunda inclinatione Crucem, tradet librum Caeremoniario comitanti, ac salutato Diacono, sedebit in loco quem occupabit prope Altare.

92. Interim a choro cantabitur Graduale et organis etiam sonabitur.

93. Profecto e throno Subdiacono, stantibus adhuc assi-

stentibus capite nudato, se sistunt ante Episcopum Cappellani a scotula et libro et hic genibus flexis sustinebit Missale apertum, ex quo Episcopus leget Epistolam, Graduale etc. *Munda cor meum* cum Evangelio, eique respondebunt Diaconi assistentes, qui advertent ut super genibus Episcopi sustineant gremiale, quum ipse iunctis manibus et inclinatus recitabit *Munda cor meum* etc. signabit Missale et seipsum ac leget pariter iunctis manibus Evangelium. Postea Cappellani a libro et scotula recedent et assistentes sedebunt capite cooperto. Thuriferarius hoc ipso tempore in promptu habebit thuribulum cum igne.

94. Circa finem cantus Gradualis, Diaconus innuente Cae-
remoniariorum, nudabit caput et assurgens, utraque manu accipiet Evangeliarium ita ut apertura libri versa sit ad sinistram suam, veniet in medium, ubi facta ad Episcopum reverentia, se convertet ad Altare et ante infimum gradum reverebitur Crucem; ascendet in suppedaneum, et super Altare locabit librum. Reverentiam iterabit ad Crucem et perget ad thronum ibique ante infimum gradum reverebitur Episcopum, et assistentes consurgent, si sederant. Diaconus ad thronum ascendet et inclinatus osculabitur dexteram Episcopi; descendet de throno, reverentiam iterabit ad Episcopum, redibit ad Altare et genuflexus in infimo gradu ac parum inclinatus, recitabit *Munda cor meum* etc.

95. Thuriferarius sustinens thuribulum et naviculam sequetur Diaconum, et ascendet ad thronum postquam hinc descenderit Diaconus. Presbyter assistens, bireto relicto super scabello, accedet ad Episcopi dexteram, et sumptam naviculam quam ipsi tradet thuriferarius, praesentabit Episcopo cum osculo cochlearis et manus eius cumque formula usitata *Benedicite, Reverendissime Pater*. Episcopus incensum in thuribulum demittet, dicens *Ab illo* etc. ac benedicet illud. Thuriferarius assurgens ac recepta navicula, de throno descendet, subsistens versus sinistram, ut se adiungat Diacono et aliis quando accedent ad thronum. Cappellanus a baculo pastoralis accipiet eundem et ad primum Diaconum assistentem appropinquabit.

96. Diacono dicente *Munda cor meum* etc. procedent ante Altare ibique subsistent, non facientes genuflexionem vel re-

verentiam, Subdiaconus et Acolythi cum candelabris. Diaconus, recitato *Munda cor meum* etc. ascendet ad Altare, accipiet librum, descendet et se addet Subdiacono. Diaconus et Subdiaconus reverentiam, Acolythi cum candelabris genuflexionem conficient ad Crucem et simul venient ante thronum, advertente Subdiacono, ut adstet sinistrae Diaconi. Quum ventum erit ante infimum gradum,thuriferarius se sistet post Diaconum, acolythi a lateribus ministrorum et tam acolythi, quam thuriferarius congeniculabunt: Diaconus profunde inclinatus ante Episcopum, benedictionem ab ipso petet dicens *Iube, Domne, benedicere* et Episcopus respondebit ei *Dominus sit* etc. et benedicet Diaconum. Consurgent Acolythi ac thuriferarius, qui genuflectent ad Episcopum eodem tempore quo reverentiam facient ad eumdem Diaconus et Subdiaconus. Procedent deinde ad Evangelium cantandum quo ordine a Caeremoniali praescribitur, videlicet praeibit Caeremoniarius, mox thuriferarius cum thuribulo et navicula, tum Acolythi, quos sequetur Subdiaconus, ultimo loco Diaconus gestans librum, et consistent quo loco Evangelium cantari solet.

97. Si legile in ecclesia adhibebitur, quod cooperietur amplò panno sericeo concolore paramentis, Subdiaconus locum sumet post legile, manibus sustinens summitatem libri, in angulis legilis stabunt Acolythi. Sin autem aberit legile, Subdiaconus stabit inter Acolythos et librum apertum ante Diaconum sustinebit. Quod si adessent ambones lapidei, et soleret cantari Evangelium in ambone, qui hoc casu panno sericeo concolore officio in sponda exornabitur, Subdiaconus stabit prope Diaconum, cui thuribulum porriget ac folia libri evolvit stantibus a lateribus ambonis Acolythis.

98. Diacono profecto, secundus Diaconus assistens tollet gremiale et mitram Episcopo, et Clerus in choro consurget.

99. Diaconus, libro aperto sive in legili, sive in manibus Subdiaconi aut in ambone, cantabit *Dominus vobiscum*, cui respondebit chorus *Et cum spiritu tuo*. Deinde pollice dextero, aperta versus librum manu, signans initium textus Evangelii, dicet *Sequentia* vel *Initium sancti Evangelii* etc. tum seipsum

signabit in fronte, in ore et in pectore, manu pariter aperta, ac responso a choro *Gloria tibi, Domine*, thuribulum accipiet a thuriferario, vel a Subdiacono si aderit in ambone, et librum adolebit in medio, a sinistris et a dextris suis. Continuabit deinde cantare Evangelium usque ad finem, ac si genuflectendum esset in cantu Evangelii, Subdiaconus, qui sustinebit librum etiam in legili, et Acolythi non genuflectent. Ceteri omnes genuflectent simul cum Diacono versus librum.

100. Quum Diaconus dicet *Dominus vobiscum*, assurget Episcopus et stabit conversus ad Diaconum. Signabit se in fronte, in ore et in pectore, ut Diaconus (idipsum facient ceteri omnes qui aderunt) postea baculum accipiet quem iunctis manibus continebit toto cantu Evangelii.

101. Absoluto cantu Evangelii, Episcopus deponet baculum, Subdiaconus nullam faciens genuflexionem aut reverentiam, afferet librum apertum Episcopo, qui positus super eum manibus osculabitur illum, dicens *Per evangelica dicta* etc. Si liber positus erit super legili vel in ambone, Subdiaconus accipiet illum apertum a Diacono, et ad Episcopum afferet, ut supra. Thuriferarius deferens thuribulum sequetur Subdiaconum et consistet ante thronum. Diaconus cum Acolythis una redibunt ad loca sua, conficientes reverentiam vel genuflexionem ad Episcopum et ad Altare. Presbyter assistens, dum ascendet Subdiaconus cum libro, de throno descendet ad Episcopum thurificandum.

102. Subdiaconus, librum ab Episcopo osculatum claudet, reverebitur Episcopum, descendet a latere de throno et redibit ad locum suum, tradens librum Caeremoniario aut clerico, quum prope Altare pervenerit. Statim ac Subdiaconus de throno discesserit, Presbyter assistens thuribulum accipiet a thuriferario, qui adstans dextrorsum Presbytero assistenti attollet pluviale, dum ipse Episcopum triplici ductu adolebit, reverentia honorans eum ante et post thurificationem. Episcopus, accepta thurificatione, benedictionem eidem Presbytero assistenti largietur. Interea Cappellanus a libro in promptu habebit Missale vel Canonem, in intonatione *Credo* adhibendum.

103. Si post Evangelium fiet sacra concio sive homilia ab Episcopo, observabitur quod sequenti capite innuetur.

104. Postquam Presbyter assistens adoleverit Episcopum, rursus ascendet ad thronum, accipiet Missale a Cappellano, qui in promptu habebit, ac praesentabit illud Episcopo, qui intonabit *Credo* et chorus prosequetur. Presbyter assistens, ubi Episcopus intonaverit *Credo*, restituet librum apertum Cappellano, qui continuabit illum sustinere ante Episcopum, donec ex toto recitaverit *Credo*. Ad *Incarnatus* Episcopus genuflectet in pulvino posito in plano cathedrae sive sedis throni, cumque ipso genuflectent ceteri omnes, exceptis Cappellanis a libro et scotula, qui stabunt. Diaconi assistentes advertant, ut Episcopum genuflectentem sustentent.

105. Recitato *Credo*, recedent Cappellani a libro et scotula, qui res istas ad abacum referent, et Episcopus sedebit. Primus Diaconus assistens imponet ei mitram auriphrygiatam et gremiale. Post Episcopum sedebunt ceteri omnes, ut traditum est ad *Gloria in excelsis*. Quum cantabitur versiculus *Et incarnatus* geniculabunt omnes, exceptis Episcopo, Canonicis et Praelatis siqui aderunt, qui tamen caput bireto nudabunt et inclinabunt (a).

106. Postquam cantatus erit versiculus supradictus, Diaconus assurgit, Subdiacono etiam assurgente, et accipiet per se bursam cum corporali ex abaco eamque afferet ad Altare, sustinens elatam utraque manu ad altitudinem oculorum suorum; reverentiam faciet ad Episcopum, deinde ad Altare, quo ascendet, extrahet corporale de bursa, quam ponet in latere Evangelii, applicans ipsam candelabris, tum in media mensa explicabit corporale. Iterabit reverentiam ad Crucem, a latere descendet de Altari et rursus sedebit una cum Subdiacono. Hoc tempore poterit per clericum poni super Altari in latere Evan-

(a) Ritus genuflexionis ad cantum versiculi *Et incarnatus* desumitur de Caereimoniali lib. II. cap. 8. num. 53. « Cum praedictus versiculus *Et incarnatus* etc. cantatur a choro, pariter Canonici sedentes detecto capite, et Episcopus cum mitra, profunde inclinant caput versus Altare, alii genuflectunt, donec perficiatur praedictus versiculus ».

gelli cussinus vel legile pro Missali. Dum haec actio a Diacono conficitur, licebit Subdiacono sedere.

107. Sub finem *Credo* consurgent Cappellani et clerici, ut in cantu *Gloria*, et completo a cantoribus cantu, secundus Diaconus tollet gremiale et mitram Episcopo. Cappellanus a libro in promptu habebit Missale tradendum Presbytero assistenti. Clericus gremiale a secundo Diacono assistente receptum ad abacum reportabit. Cappellanus a mitra, acceptam a secundo Diacono mitram auriphrygiatam afferet ad Altare et sumet alteram pretiosam. Item Cappellanus a baculo in promptu habebit ipsum, ut suo tempore tradat Episcopo. Praesto erunt Ministri lotionis, quemadmodum superius notatum est, eisque praecedet clericus, qui sustinebit lancem, in qua ponantur chirothecae Episcopi.

108. Episcopus ergo, mitra detecto capite, assurgit et ante eum se sistet Presbyter assistens, qui librum apertum sustinebit. Episcopus cantabit *Dominus vobiscum*, deinde *Oremus* et post haec stans leget versiculum Offertorii, Presbyter assistens ubi Episcopus cantaverit *Oremus*, librum relinquet Cappellano.

109. Episcopus, lecto offertorio, sedebit rursus et a Diacono primo assistente imponetur ei mitra pretiosa. Ascendet ad thronum clericus cum lance pro chirothecis. Presbyter assistens annulum Episcopi digito extrahet ac ponet in lance, quae a clerico praedicto sustinebitur (a); et primus Diaconus assistens chirothecam ipsi e dextera, secundus chirothecam e sinistra educet. Clericus, qui receperit annulum et chirothecas, recedet versus Diaconum primum assistentem.

110. Ascendent ad thronum ministri lotionis, Diaconi assistentes expandent mantile super genua Episcopi et alterum mantile accipietur a Presbytero assistente. Minister lotionis geniculabit ante Episcopum et super manus eius effundet aquam. Presbyter assistens porriget ei mantile osculans manum eius.

(a) Quamvis a Caeremoniali aperte non deducatur, ut Presbyter assistens extrahat annulum Episcopo, colligitur tamen ex iis quae explicat inferius, nempe « Episcopus lotis manibus reassumit annulum a Presbytero assistente porrectum ». Lib. II. Cap. 8 num. 59.

Dum Episcopus lavabit manus, Canonici stabunt, ceteri omnes genua submittent. Episcopus reddet mantile Presbytero assistenti, amovebitur alterum mantile expansum super eius genibus, et ipse benedicet ministros lotionis. Presbyter assistens annulum, acceptum a clerico illum custodienti cum chirothecis, rursus inducet in digitum Episcopi, osculans annulum et Episcopi manum.

111. Postea idem Presbyter assistens Missale accipiet a Cappellano libri, afferet illud ad Altare et aperiet super legili seu cussino, subsistens ibi, monstraturus Episcopo quid legendum aut cantandum erit. Cappellani a libro et scotula sequentur eum ut in hac actione adiumento sint ei. Clericus chirothecas ad abacum reportabit.

112. Ministri lotionis redibunt ad abacum priusquam Episcopus de throno discedat, ibi praesto erunt propter alteram lotionem post offertorium.

113. Hoc tempore Subdiaconus perget ad abacum, ubi imposito humeris eius a clerico velo humerali, expectabit donec ascendere ad Altare debeat cum Calice, dum perveniet Episcopus; ipsum sequentur Sacrista superpellicio indutus et Acolythus afferens ampullas vini et aquae in pelvicula atque etiam cochleare ad infundendam aquam in calicem, si opus fuerit, et pateram adhibendam in praegustatione.

114. Sic etiam thuriferarius in promptu habebit thuribulum cum igne. Diaconus autem procedet ante infimum gradum Altaris expectans adventum Episcopi.

115. Interim Episcopus, quum de throno discesserit Presbyter assistens, accipiet sinistra baculum pastorem, assurget, descendet de throno, cousurgentibus in choro universis, et medius inter Diaconos assistentes, sequentibus Cappellanis a mitra et baculo procedet ad Altare. De throno autem quum descenderit, benedicet Canonicos et reliquos de Clero a dextera et laeva, qui stabunt vel genua submittent transeunte Episcopo de throno ad Altare, deinde rursus considebunt.

116. Ubi ad Altare Episcopus pervenerit, recedent Diaconi assistentes; ipse autem deponet baculum et Diaconus ministrans,

inclinacione facta, nudabit caput eius mitra. Diaconi assistentes manebunt ante Altare et post ipsos stabunt Cappellani a mitra et baculo.

117. Episcopus, facta ad Crucem reverentia, ad Altare ascendet, ipsumque osculabitur in medio imponens ibi manus apertas. Diaconus detegget calicem cum patena etc. quem attulerit Subdiaconus, et amota palla, accipiet utramque hostiam, quibus tanget patenam et calicem, fracta ipsarum altera, quam dabit edendam Sacristae, tradet Episcopo alteram cum patena, quam ille offeret dicens *Suscipe, sancte Pater* etc. (a).

118. Diaconus infundet parum vini et aquae in pateram, quam hauriet Sacrista, deinde absterget calicem, in quem infundet vinum et Subdiaconus aquam sive ex ampulla, seu cochleari, servatis Missae solemnis ritibus consuetis. Post offertorium Calicis Subdiaconus, accepta patena eaque cooperta extremitate dextera veli humeralis, descendet in planum ante Altare et subsistet vel in infimo gradu vel etiam in plano, stans tamen ante Diaconos assistentes.

119. Recitata ab Episcopo oratione *In spiritu humilitatis* etc. ascendet ad Altarethuriferarius et naviculam obiiciet Diacono, qui dicens Episcopo *Benedicite Reverendissime Pater*, osculabitur cochleare et manum Episcopi, et hic inthuribulum sustentum athuriferario genuflexo, demittet incensum, recitans formulam *Per intercessionem* etc. Thure benedicto, Diaconus accipietthuribulum ac tradet ipsum cum osculis Episcopo, qui adolebit oblata et Altare dicens *Incensum istud* etc. Diaconus planetam eius ex parte posteriori attollet. Presbyter assistens librum cum cussino ab Altari amovebit et recedet seorsim ne impediatthurificationem, cuius in fine librum reponet in Altari. Quando Episcopus Diacono restituetthuribulum, dicet *Accendat* etc.

120. Dum Episcopus completurus erithurificationem accedet ad Altare primus Diaconus assistens cumque ipso etiam

(a) Ritum Missae, lib. I cap. 18 expositum, hoc loco repetere existimamus inane.

Cappellanus a mitra. Praesto erunt etiam ministri lotionis. Presbyter assistens, quum rursus imponetur Episcopo mitra, ad eius dexteram accedet.

121. Restituto ab Episcopo thuribulo, primus Diaconus assistens imponet Episcopo mitram pretiosam, deinde ad locum suum redibit, appropinquante tunc ad Altare secundo Diacono assistente. Episcopus incensabitur triplici ductu a Diacono ministrante, qui postea thurificabit Assistentes et chorum, ut infra innuetur.

122. Episcopus postquam a Diacono thurificatus fuerit benedicet ipsum. Recedet aliquantum Diaconus cum thuribulo et accedent ad Episcopum ministri lotionis. Episcopus lavabit manus et Presbyter assistens porriget ei mantile, quo reddito clerico custodienti, redibit ad Missale, ut ibi thurificationem accipiat. Diaconus secundus assistens tollet mitram Episcopo antequam ipse dicat *Gloria Patri* in fine psalmi *Lavabo*, et redibit ad locum suum, Episcopus autem Missam prosequetur.

123. Diaconus duplici ductu adolebit Presbyterum assistentem, deinde primum Diaconum assistentem, postea secundum Diaconum assistentem. Accedet ad chorum et incensabit Dignitates, Canonicos Presbyteros, Canonicos Diaconos et Canonicos Subdiaconos: transibit deinde ad adolendum Magistratum, si qui civitatis partes sustinent, aderunt in scamno distincto extra presbyterium, habitu formali induti: postea redibit ad Altare et Subdiaconum ministrantem thurificabit. Reddito thuriferario thuribulo, incensabitur ab eo duplici ductu, ac thuriferarius ipse peraget reliqui chori thurificationem, ut traditum cap. 5. lib. 1.

124. Expedit, ut thurificatio peragatur ex toto; ideoque si Clerus in choro esset numerosus, non inchoabitur cantus Praefationis, nisi omnes saltem Canonici incensati fuerint. Diaconus post thurificationem se sistet post Episcopum, et ascendet ad eius dexteram, dicturus cum eo *Sanctus*.

125. Interim praesto apud abacum clerici, qui sub finem Praefationis intorticia accendent. Intorticia vero nec infra numerum quatuor, nec supra octo esse debent.

126. Quando, innuente Caeremoniario, cessabit organorum

sonus, Episcopus nudabitur pileolo, qui tradetur Cappellano a mitra, et cantare Praefationem incipiet. Completa praefatione, Episcopus recitabit *Sanctus* cum Diacono ministrante ac Presbytero assistente: Diaconi assistentes recitabunt idem trisagium loco suo et ita reliqui de choro. Id ipsum fiet relate ad *Agnus Dei*. Ad *Sanctus* non solum campanula sed omnes etiam ecclesiae campanae pulsabuntur.

127. Clerici cum intorticiis prodibunt in medium presbyterium, genuflexionem ad altare exsequentur et geniculabunt ante Altare, Diaconus manebit a dextris Episcopi. Clerus in genua procumbet, exceptis Caeremoniario,thuriferario, Diaconis assistentibus, Presbytero assistente, Diacono et Subdiacono ac quator Cappellanis saepius nominatis.

128. Ad verba *Hanc igitur* thuriferarius praesentabit thuribulum Caeremoniario, qui demittet incensum in illud; postea thuriferarius ipse, vel Caeremoniarius flexis genibus in latere Epistolae super gradibus Altaris, SS. Sacramentum in elevatione Hostiae et Calicis thurificabit. Advertet autem, ut genua submittat, quum geniculabunt ceteri, qui Altare circumdant, ut infra.

129. Episcopus verba Consecrationis prolaturus inclinabitur; Presbyter assistens et Diaconus geniculabunt in extremo suppedaneo, ceteri autem qui stabant, genua flectent in locis suis. Ad elevationem Diaconus et Presbyter assistens attollent posteriorem partem planetae Episcopi: pulsabitur campanula et sonabunt sacra aera turris. Diaconus advertet ut Calicem detegat, postquam Episcopus Hostiam in corporali reposuerit ac genuflexerit. Presbyter assistens redibit ad Missale propter assistentiam, quando Episcopus dicet *Simili modo* etc. et ad verba etiam consecrationis Calicis, si opus fuerit; deinde rursus genuflectet.

130. Post elevationem discedent clerici cum intorticiis, dummodo non fiat Communio et Clerus in choro consurget. Presbyter assistens nunquam genuflectet, quum genuflectet Episcopus cum Diacono.

131. Missa continuabitur ritu consueto.

132. Quum Episcopus cantare incipiet *Pater noster*, Diaconus vadet post Episcopum et redibit ad Altare cum Subdiacono, quando Episcopus cantabit *Et dimitte nobis*. Diaconus a Subdiacono accipiet patenam porrigendam Episcopo. Subdiaconus dimittet velum humerale, genuflectet ad Sacramentum, de Altari descendet, et ad locum suum redibit.

133. Subdiaconus ad dexteram Diaconi ascendet, ut recitet *Agnus Dei*, postea redibit ad locum suum.

134. Presbyter assistens et Diaconus, recitato *Agnus Dei* cum Episcopo, genuflectent ad Sacramentum et locum mutant; videlicet Presbyter assistens transibit ad dexteram, et Diaconus ad sinistram Episcopi et supplebit ad librum loco Presbyteri assistentis. Interea Presbyter assistens geniculabit a latere dextero Episcopi, et quando hic desierit recitare orationem *Domine Iesu Christe, qui dixisti* etc. assurgat et simul cum Episcopo Altare osculabitur. Episcopus manus imponet Altari dum osculabitur illud, non vero Presbyter assistens.

135. Idem Presbyter accipiet ab Episcopo pacem cum solita formula *Pax tecum*, cui respondebit *Et cum spiritu tuo*; iterata deinde genuflexione, pacem afferet ad chorum, nempe ad primam Dignitatem, ad primum Canonicum Presbyterum, ad primum Canonicum Diaconum et ad primum Canonicum Subdiaconum; postea ad Magistratum cum instrumento, observando quae tradita sunt de Diacono pro thurificatione: redibit ad Altare et pacem donabit Caeremoniario, qui prosequetur eam dare ceteris de choro, ut cap. 6. lib. I. Presbyter assistens ascendet rursus ad sinistram Episcopi, ut assistat ad librum, et Diaconus transibit ad dexteram Episcopi.

136. Postquam Presbyter assistens, pace accepta ab Episcopo, discesserit de Altari, ascendet primus Diaconus assistens et facta ad Sacramentum genuflexione, non osculans Altare, accipiet ab Episcopo pacem atque iterata genuflexione, ad locum suum redibit. Ascendet secundus Diaconus assistens et pacem accipiet, ut supra. Diaconus et Subdiaconus ministrantes, nisi de sacra mensa participant, pacem ab Episcopo successive accipient, ut de Diaconis assistentibus traditum est.

137. Subdiaconus remanebit in suppedaneo Altaris a dextris Episcopi, si Diaconus supplebit ad Missale; sin autem ibi aderit Diaconus, manebit a dextris Diaconi ad exsequendas actiones successivas. Manente Diacono ad librum, supplebit ipse in detegendo Calice, quum tempus erit.

138. Si Ministri sacri communicabunt, rursus cooperto post sumptionem Calice, geniculabunt in suppedaneo, semper in pedes adstante choro. Episcopus genuflectet, ponet in patena utramque particulam, se convertet ad Diaconum et Subdiaconum quibus s. Eucharistiam administrabit, dicens cuique *Corpus Domini nostri* etc. (a). Praedicti Ministri, priusquam ab Episcopo s. Eucharistiam accipiant, osculabuntur manum eius, consurgent et osculabuntur genam sinistram, dicente Episcopo in illo actu *Pax tecum* ipsis respondentibus *Et cum spiritu tuo*. Si Clero ministrabitur Communio, servanda erunt quae cap. XI. huius libri praescribentur.

139. Communicatis Ministris, reponetur pileolus in capite Episcopi, chorus considebit ac praedicti Ministri redibunt ad locum suum ad latus dexterum Episcopi, et ritu praescripto continuabitur Sacrum. Interim in promptu habebitur lavatio, invitando ad abacum qui ministraturus erit. In ablutione Diaconus vinum, Subdiaconus aquam fundet. Deinde Subdiaconus transibit ad dexteram Altaris, ut abstergat Calicem, complicit corporale et omnia referat ad abacum. Presbyter assistens transferet librum cum suo cussino vel legili ad latus sinistrum Altaris, postea subsistet in angulo anteriori suppedanei, aut primi gradus, ut mantile Episcopo ministret. Diaconus manebit a dextris Episcopi, et accedet ad Altare Cappellanus a mitra.

140. Episcopus, ablutione sumpta et ore purificatorio absterso, a Diacono ministrante cooperietur mitra pretiosa et ac-

(a) Quare Clerus genuflectere ad Communionem non debeat, docuimus in adnotatione cap. V. lib. II. num. 7. Quod autem Communioni Ministrorum non praemittatur *Confiteor*, *Misereatur* etc. perspicua est dispositio Caeremonialis, quod teneri voluit veterem disciplinam ut observatur adhuc in Missa pontificali Summi Pontificis ad Communionem Diaconi et Subdiaconi.

cedet ad extremitatem suppedanei, ubi lavabit manus ministrante ei mantile Presbytero assistente. Totus chorus genuflectet, dum Episcopus manus lavabit, exceptis Canonicis, qui consurgent, et Praesulibus siqui aderunt.

141. Hoc tempore Subdiaconus absterget calicem, reponet in eo purificatoria, patenam et pallam, complicabit corporale et reponet ipsum intra bursam, qua superposita calici, referet omnia ad abacum, ac reversus ad Altare stabit post Diaconum.

142. Quum Episcopus laverit manus, benedictionem largietur Ministris lotionis, qui discedent; deinde a Diacono ministrante de capite eius detrahetur mitra. Diaconus locum sumet post Episcopum euntem in medium et redeuntem ad Missale.

143. Episcopus convertetur ad Altare et leget ex Missali versiculum *Communio*, veniet in medium, osculabitur Altare et conversus ad populum cantabit *Dominus vobiscum*. Redibit deinde ad Missale, cantabit *Postcommunio* ac reversus in medium, et rursus osculatus Altare, iterum versus populum cantabit *Dominus vobiscum*. Diaconus convertetur ad populum et tono solemni cantabit *Ite Missa est*, quo cantato tum Episcopus tum Diaconus ad Altare convertentur. Diaconus cum Subdiacono subsistent in gradu superiori a lateribus Episcopi, et interrim Cappellani a mitra et a baculo appropinquabunt ad Altare.

144. Episcopus dicet orationem *Placeat tibi* etc. post quam osculabitur Altare. Diaconus in suppedaneum ascendet et mitram pretiosam Episcopo imponet, Subdiacono attollente vittas, et ad locum suum postea redibunt. Episcopus benedictionem donabit solemnem, cantans *Sit nomen Domini* etc. et quo momento convertetur ad populum, antequam dicat *Pater*, accipiet sinistra baculum et benedictionem, ut supra, donabit, ad quam genuflectent omnes, exceptis Canonicis, qui accipient illam profunde inclinati, et Praelatis, si aderunt. Dum Episcopus dicet orationem *Placeat*, Presbyter assistens a Caeremoniario vel a clerico accipiet libellum cum formula indulgentiae.

145. Sin autem esset Archiepiscopus, Subdiaconus a Cruce afferet ad Altare Crucem archiepiscopalem et cantato *Ite Missa est*, geniculabit in infimo gradu Altaris, imagine Crucifixi con-

versa ad Archiepiscopum, qui benedictionem impertietur conversus ad Crucem archiepiscopalem et dimissa mitra, ac priusquam sinistra accipiat baculum, reverentiam profundam faciet ad Crucem praedictam. Quod si Altare versum esset ad orientem, neque oporteret ut Episcopus ad benedictionem donandam se converteret ad populum, Subdiaconus portabit Crucem in eam partem, versus quam Archiepiscopus dabit benedictionem, et subsistet genibus flexis ante Altare.

146. Benedictione donata, Episcopus stabit conversus ad populum, baculum sustinens sinistra, et consistet in hoc statu, donec Presbyter assistens in latere Epistolae conversus ad populum, legerit totam formulam indulgentiarum.

147. Post lectionem formulae, prompte ordinabitur processio ad secretarium, servando ordinem in accessu ad Altare maius descriptum, et hoc tempore sonabitur organis (a).

148. Si Archiepiscopus erit Celebrans, post indulgentiam publicatam deponet pastorale et convertetur ad Altare ibique a Diacono, adiuvante Subdiacono, extrahentur e s. Pallio tres spinulae, tum exuetur Pallio ipso, quod ponetur in lance, hanc ob causam allata a Clerico ad Altare, et cooperietur velo, quo a principio contegebatur.

149. Si vero erit Episcopus, deposito pastorali, dimittet mitram per Diaconum, et sive Archiepiscopus, sive Episcopus dicet *Dominus vobiscum*, signabit Altare ac seipsum dicens *Initium sancti Evangelii* etc. Tum immediate a Diacono mitra pretiosa cooperietur, et recepto pastorali, de Altari descendet, salutabit Crucem et ad secretarium, ut supra dictum est, revertetur ad paramenta deponenda, recitans interea cum pausa Evangelium s. Ioannis, ut compleat ipsum in praedicto secre-

(a) Secuti fideliter sumus Caeremonialis dispositionem, qua iubetur Episcopus deponere paramenta quo loco indutus iis fuerit. Eius verba haec sunt « Episcopus, deposita mitra, dicit versus cornu Evangelii *Domine vobiscum*, summissa voce, et facto Crucis signo super Altare, » dicit *Initium sancti Evangelii secundum Ioannem*, quod prosequitur » sumpta mitra et baculo, procedendo ad locum ubi a principio accepit » paramenta » lib. II. cap. 8. num. 80.

tarii sacello. Si loco Evangelii s. Ioannis dicendum esset Evangelium de Dominica, legetur ab Episcopo in Altari, ab Archiepiscopo autem postquam s. Pallium dimiserit. Subdiaconus in reditu ad sacellum illud non deferet librum Evangeliorum, itemque non aderit thuriferarius cum thuribulo ante Crucem. Cappellani a libro et a scotula portabunt Canonem pro gratiarum actione et scotulam praedictam.

150. Quum ventum erit in secretarium, unusquisque locum occupabit sibi attributum, et prope thronum praesto erunt clerici, qui paramenta Episcopi recipient. Monebitur etiam Cubicularius ut in promptu ibi habeat Episcopi cappam et calceamenta.

151. Episcopus ingressus in sacellum benedicet Clerum et salutata Cruce, ad thronum ascendet medius inter Diaconum et Subdiaconum. Dimittet mitram per Diaconum et genuflectens versus Altare dicet *Et Verbum caro* etc. complens Evangelium. Sedebit deinde in cathedra throni et baculum deponet.

152. Duo sacri Ministri dimittent manipulos, qui a clerico referentur ad abacum. Episcopo manipulus detrahatur a Subdiacono et a clerico referetur ad Altare, deinde a praedictis Ministris exuetur ceteris paramentis, quae reportata super Altare cooperientur velo, quo contegebantur a principio. Cappellani a libro et scotula statim exuent pluviale et redibunt prope thronum ut fungantur officio suo. Cappellani vero a baculo et a mitra deponent mitram super Altare, baculum prope Altare et in sacristiam redibunt, ubi pluviale deponent.

153. Postquam Episcopus paramenta dimiserit, a duobus clericis iterum statuatur in medio presbyterio faldistorium cum pulvinis.

154. Quum Episcopus in thronum ascenderit et ultimum Evangelium absolverit, discedent Canonici, et cum ipsis assistentes ad deponenda paramenta, quibus erant induti et resumptis canonicalibus insignibus, redibunt ad locum suum: sic etiam Subdiaconus, qui gestaverit Crucem, se exuet paramentis.

155. Exuto sacris paramentis Episcopo, Ministri cum debitis reverentiis ad scamnum revertentur, quo sedebant ab ini-

tio apud Altare. Episcopus non lavabit manus, et a Cubiculario rursus imponetur ei cappa, adiuvantibus Diaconis assistantibus, qui habitu choralis induti redierint ad assistentiam. Cubicularius priusquam cappam reponat Episcopo, illaqueabit ipsi extremitatem posteriorem vestis talaris. Explicabitur Episcopo cappa, adiuvantibus Diaconis praedictis et Caeremoniario.

156. Reposita Episcopo cappa, ascendent ad thronum duo cappellani cum libro et scotula, et Episcopus sedens recitabit preces gratiarum actionis, videlicet antiphonam *Trium puerorum* et canticum *Benedicite* cum psalmo sequente versiculis et orationibus.

157. Interea Subdiaconus, resumptis ex abaco velis et bacili, in quo detulit caligas et sandalia Episcopi, comitantibus sex clericis, ternis nempe a lateribus, cum debitis reverentiis ad thronum procedet, ubi iam aderit Episcopi cubicularius. Clerici genuflexi attollent extremitates cappae, qua cooperient Subdiaconum et cubicularium genuflexos. Subdiaconus e crure dextro, deinde e sinistro Episcopi educet sandalia et caligas, et cubicularius rursus inducet calceos usuales.

158. Subdiaconus, receptis caligis et sandaliis, simul cum clericis discedet de throno et ad abacum referet caligas, quibus depositis et resumpto bireto, coibit cum Diacono, et facta ad Altare et ad Episcopum reverentia, comitantibus duobus clericis pergunt ad sacras vestes dimittendas.

159. Quum Episcopus compleverit preces gratiarum actionis, cappellani a libro et scotula, referent haec ad abacum, et cum ceteris de Clero associabunt Episcopum ex ecclesia discedentem.

160. Episcopus completa gratiarum actione, de throno descendet, et peracta ante Altare brevi oratione genibus flexis in faldistorio ibi praeparato, transibit ad SS. Sacramentum adorandum; postea associatus a Canonicis et Clero, ut cap. IV. huius libri innutum est, ad Episcopium revertetur. Exeunte de ecclesia Episcopo, omnia aera campana festivo more sonabunt.

161. Canonici, associato Episcopo, redibunt in chorum ad complendum Officium, recitando horas minores, Sextam et Nonam.

162. Ad huius capituli complementum necesse quidem esset pauca verba facere de ritibus Missae pontificalis in diebus ferialibus, quae celebratur post Nonam. Episcopus non induitur sacris vestibus in secretario: recitat orationem cappa indutus: Canonici paramenta induunt, expleta Nona: non est locus processioni ante Missam neque aliis huiusmodi praescriptionibus. Quia vero raro admodum contingit, ut Episcopus Missam pontificalem celebret die feriali, sic ad propositum nostrum satis erunt quae in hanc rem trademus lib. VII. cap. 3. *de ordinatione generali*, quo loco de ritibus etiam Missae pontificalis ferialis disseretur.

DE SACRA CONCIONE POST EVANGELIUM MISSAE SOLEMNIS,
CELEBRANTE EPISCOPO,
VEL CORAM IPSO AUT ETIAM ABSENTE.

CAPUT X.

1. In Dominicis et in Quadragesima deberet regulariter haberi sermo in Missa solemni post Evangelium, et argumentum sermonis desumendum esset ex Evangelio, quod cantatum est in Missa.

2. Ritus observandus a sacro Oratore variabitur a circumstantiis, videlicet a praesentia proprii Episcopi ordinarii, vel ab absentia Episcopi.

3. Quum aderit Episcopus, Concionator si de Clero regulari fuerit, retinebit habitum ordinis sui, et Fratres mendicantes advertant ut dimittant mantelum; sin erit e Clero seculari, debet uti superpellicio, siquidem quod praescribit Caeremoniale, ut concionator induatur insignibus canonicalibus, respicere non potest nisi Canonicos in sua ecclesia, et contra legum ecclesiasticarum principia se gereret qui secus faceret. Si Concionator fuerit Canonicus vel Beneficiarius et in sua ecclesia, eodem habitu utetur, quo in choro.

4. Extra Urbem mos est, ut concionator si Presbyter sit, stolam induat e collo pendentem, si Diaconus, utatur ipsa posita in humero sinistro et in latere dextro firmata.

5. Pulpitum locabitur in latere Epistolae aut Evangelii, iuxta situm throni Episcopi, atque ita locabitur, ut a presbyterio nec longius nec propius absit, quo tum ab Episcopo et Clero, tum a populo possit facile exaudiri. Erit etiam nudum ex toto, neque ullius generis apparatu exornabitur, quamvis occurrat celebritas insignis.

6. Aequum esset etiam, ut Concionator nequaquam sederet, praesertim si adesset proprius Episcopus: quod si gravi illi esset incommodo, poterit adhiberi sedile eius altitudinis, ut vix appareat Oratorem sedere.

7. Quum cantabitur in Missa Graduale, Caeremoniarius vel etiam clericus superpellicio indutus invitabit Concionatorem eumque deducet in presbyterium prope abacum, ubi manebit iunctis manibus ac si fuerit secularis, biretum sustinebit manu ad cantum Evangelii, aliquantum conversus ad Diaconum.

8. Caeremoniarius vel clericus, qui comitabitur Concionatorem, meminerit secum ferre formulam indulgentiarum.

9. Post cantum Evangelii, Episcopus osculabitur librum et accipiet thurificationem, si assistet paratus pluviali; si vero indutus erit cappa, incensabitur Celebrans, qui sedente Episcopo, descendet a latere de Altari cum Ministris, quibuscum ibit concessum ad scamnum.

10. Quum sederit Episcopus, sedebit etiam chorus, et Presbyter assistens Episcopo redibit ad chorum et sedebit in suo stallo, seu thurificaverit seu non thurificaverit Episcopum ut supra.

11. Concionator, postquam sederit Episcopus, proficiscetur cum clerico comitante et veniet ante Altare, ubi faciet genuflexionem, vel reverentiam si fuerit Canonicus et in sua ecclesia; deinde vadet ante thronum, reverentiam vel genuflexionem faciet ante Episcopum eadem regula ac supra, ad thronum ascendet, geniculabit in gradulo cathedrae, vel cum eadem regula stabit profunde inclinatus, osculabitur Episcopi dextram

et benedictionem ab eo petet, dicens *Iube, Domne, benedicere*. Respondebit Episcopus: *Dominus sit in corde tuo et in labiis tuis, ut digne et fructuose annunties verba sancta sua. In nomine Patris* ☩ *et Filii* ☩ *et Spiritus* ☩ *Sancti, Amen;* signumque Crucis versus illum faciet ad illa verba *In nomine Patris* etc. Concionator adhuc flexis genibus vel profunde inclinatus, poscet Episcopum indulgentias dicens *Indulgentias, Pater reverendissime*, et Episcopus respondebit *consuetas*, vel *quadraginta dierum*. Si Episcopus erit Cardinalis, Concionator dicet *Indulgentias, Pater Eminentissime ac Reverendissime*, et Cardinalis Episcopus respondebit *consuetas* vel *centum dierum*.

12. Concionator assurget, nec dextram Episcopi osculabitur iterum, de throno descendet, genuflexionem aut reverentiam iterabit, tum si ante Altare transibit, repetet genuflexionem aut reverentiam ad Altare et pulpitem conscendet.

13. In pulpito reverentiam vel genuflexionem ad Altare, deinceps ad Episcopum conficiet: se componet parumper et biretum capiti imponet, si utetur; postea nudabit caput, se muniet signo Crucis geniculabit versus Altare et clara voce totam salutationem angelicam recitabit, quod faciet etiam tempore paschali, assurget, operiet caput, sacrumque sermonem exordietur.

14. Si in principio sermonis aut in progressu ipsius, orationem conversurus esset ad Episcopum, aperiet caput eumque reverebitur profunda reverentia, vel genuflexione.

15. Fine dicendi facto, caput nudabit et in pulpito ipso geniculabit alquantum conversus ad Altare. Quod si fuerit Canonicus in sua ecclesia, adstabit in pedes et capite detecto.

16. Tunc Diaconus qui ministrabit ad Altare, nudato capite assurget, ac salutato Celebrante, vadet ante Altare, conficiet genuflexionem, vel reverentiam si fuerit Canonicus in sua ecclesia, convertetur deinde ad Episcopum, reverentiam ante ipsum faciet vel genuflexionem, tum loco manens eodem, sed conversus ad Episcopum, cantabit *Confiteor* iunctis manibus et profunde inclinatus.

17. Episcopus assurget capite mitra cooperto, si paratus pluviali fuerit, bireto autem, si cappa indutus erit, cumque ipso consurgent chorus, Celebrans, Subdiaconus et reliqui omnes.

18. Ad illa verba *Tibi Pater* et *Te Pater*, Diaconus cantans *Confiteor*, faciet genuflexionem, vel reverentiam profundiore, si Canonicus erit.

19. Cantato *Confiteor*, Diaconus iterata genuflexione, vel reverentia ad Episcopum et ad Altare, redibit ad locum suum, et accedens ad scamnum salutabit Celebrantem.

20. Episcopus sedebit capite cooperto, stantibus ceteris omnibus. Concionator assurget et clata voce leget Indulgentiarum formulam, quam ipsi tradet Caeremoniarius sive clericus assistens, tum de pulpito descendet.

21. Indulgentiarum formula haec est.

« Reverendissimus in Christo Pater et Dominus, Dominus *N.*
 « Dei et Apostolicae Sedis gratia huius sanctae Ecclesiae *N.*
 « Episcopus (*vel* Archiepiscopus) dat et concedit omnibus hic
 « praesentibus quadraginta dies de vera Indulgentia in forma
 « Ecclesiae consueta; rogate Deum pro felici statu Sanctissimi
 « Domini nostri *N.* divina providentia Papae *N.* Dominationis
 « suae Reverendissimae et Sanctae Matris Ecclesiae ».

22. Si Episcopus erit Cardinalis, legetur quae sequitur.
 « Eminentissimus ac Reverendissimus in Christo Pater et Do-
 « minus, Dominus *N.* tituli Sancti *N.* Sanctae Romanae Ecclesiae
 « Presbyter Cardinalis *N.* Dei et Apostolicae Sedis gratia huius
 « sanctae Ecclesiae *N.* Episcopus (*vel* Archiepiscopus) dat et
 « concedit omnibus hic praesentibus centum dies de vera In-
 « dulgentia in forma Ecclesiae consueta; rogate Deum pro
 « felici statu Sanctissimi Domini nostri *N.* divina providentia
 « Papae *N.* Dominationis suae Eminentissimae ac Reverendis-
 « simae et Sanctae Matris Ecclesiae ».

23. Notandum est illud quod solum sex Cardinalibus ex ordine Episcoporum, nempe suburbicariis convenit in titulo expressio illa *miseratione divina Episcopus N.* loco alterius. *Dei et Apostolicae Sedis gratia*, quia optant, ut dici solet, Episcopatum, videlicet illum petunt formaliter in Consistorio:

ceteri uti debent titulo *Dei et Apostolicae Sedis gratia*, quoniam eis a S. Sede collatus est sine formali petitione *Episcopatus*.

24. Hoc tempore ad thronum approximabunt cappellani cum libro et scötulâ.

25. Publicata indulgentia, Diaconus secundus tollet mitram Episcopo, si paratus erit, vel si non paratus Episcopus sibi tollet biretum et illud tradet primo Diacono assistenti. Postea Episcopus iunctis manibus surget et recitabit elata voce formulam absolutionis *Precibus et meritis* etc.

26. Si fuerit Archiepiscopus, Cappellanus accipiet Crucem archiepiscopalem quam deferet ad thronum dum publicantur indulgentiae, et genuflexus in infimo gradu throni sustinebit illam ante Archiepiscopum, imagine Crucifixi ad eum versa.

27. Quando Episcopus assurget, ut incipiat legere formulam absolutionis, geniculabunt omnes, exceptis Praelatis, siqui aderunt, et Canonicis; geniculabunt etiam Ministri Celebrantis, nisi fuerint Canonici. Celebrans autem adstabit in pedes, etiamsi non sit Canonicus.

28. Post formulam *Precibus et meritis* etc. et orationem *Indulgentiam* etc. (a). Episcopus sedebit ac primus Diaconus assistens imponet ei mitram. Postea duo Diaconi attolent eius fimbrias pluvialis. Episcopus assurget et elevans oculos manusque, quas ante faciem suam iunget, accipiet sinistra baculum pastorem ac trinam benedictionem donabit, dicens *Et benedictio Dei* etc. Quod si cappa erit indutus, ad benedictionem cooperiet caput bireto, neque utetur baculo pastorali.

(a) In Caeremoniali Episcoporum lib. I. cap. 25. num. 2. post orationem *Precibus et meritis*, subiicitur immediate formula *Et benedictio Dei* etc. omissa altera oratione *Indulgentiam, absolutionem* etc. Attamen lib. II. cap. 39. num. 3. post orationem *Precibus et meritis*, additur alia *Indulgentiam, absolutionem* etc. In antiquo Pontificali Romano, iussu Innocentii VIII. compilato ab Augustino Piccolomineo Pientiae Episcopo, titulo *De Missa pontificali, Pontifice solemniter celebrante*, extat etiam oratio *Indulgentiam, absolutionem* etc. (fol. 219. edit 1561. Venetiis apud Iunctas). Porro ex codice illo duxit originem hodiernum Episcoporum Caeremoniale; et in Sacello pontificio oratio praedicta, recitata constanter est: videtur igitur non esse omittenda.

29. Si fuerit Archiepiscopus et ante se habuerit *Crucem*, non resumet mitram, et postquam elevaverit oculos manusque, prius quam baculum sinistra accipiat, reverentiam faciet ad *Crucem* praedictam, tum sinistra accipiet baculum ac trinam benedictionem donabit dicens *Et benedictio Dei* etc.

30. Episcopus dimittet pastorale, et sedens detegetur mitra a secundo Diacono assistente, assurget, cumque ipso consurget chorus, qui erat genuflexus.

31. Celebrans ad Altare a latere redibit et Missam prosequetur.

32. Si erit Archiepiscopus, non sedens deponet baculum et Missa continuabitur.

33. In Missis solemnibus pontificalibus ipse Episcopus Celebrans habere debet homiliam, seu sermonem post *Evangelium*. Quod ad ritum servandum in hac circumstantia, dependebit a situ Altaris; namque si thronus ita situs erit, ut facile possit a populo exaudiri, faciet homiliam in throno sedens; sin minus, faciet ex Altari.

34. Quocirca si Episcopus homiliam seu sermonem habebit ex throno, postquam thurificatus erit a Presbytero assistente, sedebit, reponetur eius capiti mitra a primo Diacono assistente et gremiale, sedebunt etiam ceteri omnes. Si Presbyter assistens, sedendo a dexteris throni, aliquo modo conspectum Episcopi populo impediret, sedebit in throni plano a sinistris Episcopi.

35. Quando Episcopus sederit, non se signans neque recitans *Ave Maria*, exordietur homiliam, seu sermonem: quin etiam a quibusdam Episcopis solet homilia legi, non recitari memoriter.

36. Postquam Episcopus sacram concionem absolverit, a secundo Diacono assistente amovebitur gremiale.

37. Diaconus ministrans discedet de scamno, quo sedebat apud Altare, faciet ad Altare, dum praeteribit, reverentiam, procedet ante thronum, reverebitur Episcopum, ibique ad Episcopum conversus cantabit *Confiteor*, ut supra. Episcopus stabit, gestans in capite mitram. Postquam Diaconus cantaverit

Confiteor, Presbyter assistens publicabit Indulgentias legens formulam superius relatum, quae dabitur ipsi a Caeremoniario vel a clerico. Ad absolutionem et benedictionem quod attinet, illa omnia fient, quae paullo ante praescripta sunt.

38. Quod si Episcopus pro habenda homilia opus esset ut accederet ad Altare, propterea quod nimis longe a populo thronus positus esset, curabitur ut in antecessum praeparetur prope abacum vel alio loco faldistorium cum tegumento respondente colori officii, et quinque scabella aequalia throni scabellis.

39. Dum Episcopus osculabitur textum Evangelii ac thurificabitur, duo tresve clerici ad hoc delegati advertent, ut sollicite ponant in medio suppedaneo Altaris faldistorium pro Episcopo, et quinque scabella in suppedaneo ipso, tria nempe a latere dextro, duo a sinistro faldistoriū.

40. Postquam Episcopus thurificatus erit, sedebit et a primo Diacono assistente cooperietur mitra. Presbyter assistens manebit ante pedes throni, itemque Diaconus et Subdiaconus ad Altare ministrantes non sedebunt in scamno, sed expectabunt ante Altare.

41. Episcopus, quum coopertus erit mitra, baculum pastorem sinistra accipiet ac descendet de throno. Quum de throno descenderit, vel transiens per chorum iturus ad Altare, iuxta positionem utriusque, dextera Clerum benedicet. Praecedetur a Presbytero assistente, a lateribus habebit Diaconos assistentes, sequentur eum Caudatarius, quatuor cappellani a mitra, baculo, libro et scotula, clericusque cum gremiali.

42. Quum venerit ante Altare, succedent in assistentia Diaconus et Subdiaconus ac recedent Diaconi assistentes. Ad vitandam confusionem in mutatione loci, animadvertendum ut Presbyter assistens recedat versus cornu Evangelii cum Diacono Altaris et cum primo Diacono assistente; Subdiaconus autem cum secundo Diacono assistente versus partem Epistolae.

43. Ante Altare Episcopus cum assistantibus et ministris conficiet reverentiam ad Crucem, cappellani autem praedicti genuflexionem. Episcopus cum Assistantibus et Ministris ascendent ad Altare et sedebunt hoc ordine: Episcopus in faldistorio

posito in medio. Presbyter assistens a dextris Episcopi, sed paullo ante, quatenus patietur latitudo suppedanei et ferme in positione quam servare solet quum throno assistit; Diaconus ministrans sedebit a dextris pariter Episcopi, sed post Presbyterum assistentem; primus Diaconus assistens a dextra Diaconi ministrantis; Subdiaconus sedebit a sinistris Episcopi et secundus Diaconus assistens a sinistris Subdiaconi ministrantis.

44. Sedens Episcopus dimittet baculum, qui recipietur a respectivo Cappellano. Diaconus ministrans genibus eius imponet gremiale. Cappellani a mitra et baculo cum caudatario sedebunt a latere in gradibus Altaris ex parte Evangelii, reliqui duo a libro et scotula cum clerico a gremiali sedebunt eodem modo a latere Epistolae. Postquam sederit Episcopus, considerabit chorus. Tunc Episcopus inchoabit homiliam non se signans nec recitans *Ave Maria*.

45. Peracta ab Episcopo homilia chorus et ceteri omnes consurgent. Diaconus ministrans de suppedaneo descendet, inclinabit se ad Episcopum et stans in gradu superiori a sinistris eius cantabit *Confiteor*, ut supra; tum Presbyter assistens publicabit Indulgentiam. Diaconus ministrans tollet, deinde imponet ei mitram pro absolutione et benedictione, et Presbyter assistens sustinebit ei librum ut supra; post benedictionem Episcopus de Altari descendet, redibit ad thronum eodem ordine ac supra, ibique deposita mitra, adstans in pedes intornabit *Credo* et prosequetur Missam solemnem pontificalem. Diaconus et Subdiaconus, profecto ex Altari Episcopo, revertentur ad scamnum suum.

46. Si Episcopus nolit ipse habere homiliam dum cantabit Missam, delegabit Canonicum aliquem, qui sermonem seu sacram concionem habeat post Evangelium: hic tamen debebit officio fungi Presbyteri assistentis, etiamsi non esset e digniorum et seniorum numero. Quapropter postquam thurificaverit Episcopum post Evangelium, et Episcopus sederit, ascendet et profunde inclinatus petet ab eo benedictionem et indulgentias, ut supra. Accedet deinde ad pulpitem et paratus pluviali exsequetur totum id. quod superius praescriptum est Concionatori.

Completo sermone, expectabit stans dum cantetur *Confiteor*, quo cantato publicabit indulgentias et de pulpito descendet. Hoc casu liber ante Episcopum pro absolutione et benedictione sustinebitur a cappellano respectivo, nisi Presbyter assistens ad thronum redierit.

47. Quando absente Episcopo ordinario, habebitur sacra concio post Evangelium Missae solemnis, Concionator aderit prope abacum ad cantum Evangelii, ut superius innutum est. Postquam Celebrans osculatus erit Evangelium, Concionator comitatus a clerico procedet in medium chorum ante Altare, reverentiam faciet vel genuflexionem ad Crucem, deinde reverentiam ad chorum, et quin petat benedictionem a Celebrante, quamvis esset Episcopus non ordinarius vel Abbas aut praeditus usu Pontificalium, ascendet in pulpitum et sacram peraget concionem, ut dictum est. Si Episcopus concesserit indulgentias, peracta concione, publicabuntur illae per formulam consuetam a Concionatore, qui stabit capite nudato.

48. Dimissa concione, Celebrans cum Ministris procedent ad Altare et Missa continuabitur. Concionator redibit in sacristiam, quin prius vadat in chorum, excepto casu, quo nulla alia esset porta, qua intretur in sacristiam, nisi ex parte chori. Tali casu reverentiam faciet ad chorum et ad Altare, quemadmodum quum discessit, iturus ad ambonem seu pulpitum.

DE S. COMMUNIONE DISTRIBUENDA
IN MISSA PONTIFICALI EPISCOPI ORDINarii.

CAPUT XI.

1. Si inter Missam pontificalem Episcopi ordinarii distribuenda sit S. Communio Clero, ut fit fer. V. in Coena Domini, in celebratione synodi dioecessanae et in alia quacumque circumstantia, una cum ceteris rebus notatis in relativis capitulis, praeparabitur pixis cum operculo, in qua aderit particularum

numerus communicandis sufficiens. Praeparabitur insuper mappa longa linea, ante communicandos extendenda, neque dedeceret si esset acu picta et exornata in suis oris (a); stolae sufficienti numero pro Presbyteris, qui de sacra mensa participabunt; plura vasa vitrea cum aqua et vino ac suis mappulis appensis pro purificatione communicatorum; libellus seu tabella, in qua extet scriptum *Confiteor* cum notis in commodum Diaconi, si necesse ei fuerit: liber cum formula *Misereatur* etc. *Indulgentiam* etc. pro Episcopo.

2. Subdiaconus, postquam Calicem ad Altare attulerit pro offertorio, redibit ad abacum, accipiet pixidem et coopertam velo deferet ad Altare, si tamen id non exsequatur Caeremoniarius vel Sacrista, quod quidem aequius videretur.

3. Diaconus, priusquam Episcopo tradat patenam cum hostia pro offertorio post praegustationis actum, dextera pixidem accipiet eamque ponet in corporali versus latus suum, non in medio, et sustinens eamdem sinistra in pede, dextera demet operculum, quod in latere eodem ponet extra corporale.

4. Idem deinde Diaconus accipiet patenam cum hostia, cumque osculis usitatis tradet illam Episcopo, tum dextera sumptam pixidem in pede elevabit ad altitudinem patenae, prope quam sustinebit ipsam donec ab Episcopo compleatur oblatio.

5. Quum Episcopus demittet patenam cum hostia, facturus per ipsam Crucis signum et depositurus hostiam super corporale, Diaconus demittet ac ponet pixidem in medio corporali ex parte posteriori ita ut sit post Calicem eamque teget operculo.

6. Postea Diaconus absterget calicem, et vinum in eum infundet ac prosequetur actiones quae sui muneris sunt, ut notatum est cap. IX. de Missa pontificali num. 118. et seqq.

7. Ad illa Canonis verba *Quam oblationem* etc. Diaconus accedet ad Episcopi dexteram, et manu dextera accipiet pixidem, admovebit ipsam prope dextram Episcopi, demet operculum et reponet illud extra corporale.

8. Episcopus consecrabit Hostiam et Particulas, elevationem

(a) Velo humerali pro mappa linea uti in Communionem non decet.

peraget, reponet s. Hostiam super corporale et genuflexionem iterabit.

9. Genuflexione ab Episcopo iterata, assurget Diaconus, pixidem teget operculo et quo loco erat post calicem, reponet; pallam a calice amovebit et rursus geniculabit: ac reliquae praescriptae actiones peragentur.

10. Clerici cum intorticiis manebunt usque ad exitum Communionis.

11. Episcopus pacem dabit Presbytero assistenti ac duobus Diaconis assistentibus. Diacono autem et Subdiacono dabit post Communionem.

12. Paulo ante Communionem duo Cappellani superpelli-
cio induti, qui sustinere mappam ante communicandos debebunt, pergunt ad abacum et primus eorum accipiet mappam praedictam, genuflexionem in medio facient ante Altare et in extremitate graduum illius geniculabunt.

13. Item Canonicus ultimus, dummodo sacro ordine constitutus sit, accedet ad abacum, accipiet vas cum vino et aqua et mappulam et consistet in plano Altaris versus cornu Evangelii, ministraturus deinceps Canonicis et Magistratui purificationem: id ipsum exsequetur Beneficiarius unus pro Beneficiariis et reliquis de Clero.

14. Cappellanus a libro accipiet ex abaco librum pro absolutione et consistet in latere Evangelii ante gradus laterales Altaris.

15. Postquam Episcopus Calicem sumpserit, Diaconus calicem cooperiet palla et ponet super corporale prope latus Evangelii. Diaconus genuflectet, pixidem accipiet, ad medium Altaris admovebit ac deteget illam. Episcopus genuflexionem cum Diacono et Subdiacono conficiet, accipiet duas Particulas easque ponet super patenam et Diaconus pixidem iterum cooperiet.

16. Postea Diaconus et Subdiaconus venient in extremitatem suppedanei ibique geniculabunt in medio, Diaconus a dextris Subdiaconi. Episcopus genuflectet, sinistra patenam, dextra Particulam unam accipiet et convertetur ad Ministros: non di-

cens *Misereatur* etc. nec *Ecce Agnus Dei* etc. nec *Domine non sum dignus* etc. communicabit Diaconum, formans cum s. Particula signum Crucis et dicens tantum *Corpus Domini nostri* etc. Diaconus priusquam accipiat s. Particulam osculabitur Episcopi manum; deinde assurget et osculabitur Episcopum in gena sinistra, dicente Episcopo *Pax tecum* et ipse respondebit *Et cum spiritu tuo*. Hoc ipsum faciet Episcopus erga Subdiaconum et Subdiaconus erga Episcopum.

17. Convertetur Episcopus ad Altare et patenam reponet in corporali. Diaconus et Subdiaconus pergunt ad accipiendam purificationem a Canonico, qui porriget eis vas cum mappula, ut superius traditum est, et curabunt, ut hanc actionem expedite exsequantur.

18. Interea communicandi de suis stallis descendant et in plures ordines divisi in medio presbyterio geniculabunt: quod si presbyterium eorum numerum non caperet, loco quisque suo geniculabunt.

19. Diaconus redibit ad Altare et subsistet in latere Epistolae versus angulum Altaris in gradu superiori, Subdiaconus pariter stabit contra illum in latere opposito et Episcopus, iterata ad Sacramentum genuflexione, convertetur ad communicandos, versus cornu Evangelii, ne tergum vertat ad SS. Sacramentum.

20. Presbyter assistens recedet de Altari, ut locum det Episcopo et Subdiacono, sed animum advertet libro, quem sustinebit cappellanus pro absolutione, ut deinceps declarabitur.

21. Diaconus inclinatus cantabit *Confiteor* et si opus ei fuerit libello, seu tabella ut supra dictum est, illam porriget ei clericus, qui recipiet statim ac Diaconus cantare *Confiteor* desierit, et reponet illam in abaco.

22. Sub finem *Confiteor* ascendent ad Episcopum Presbyter assistens et duo cappellani cum libro et scotula. Presbyter assistens monstrabit Episcopo *Misereatur* etc.

23. Postquam Diaconus cantaverit *Confiteor*, Episcopus recitabit elata voce *Misereatur* etc. et *Indulgentiam* etc. faciens dextera Crucis signum versus communicandos, et recedet cap-

pellani a libro et scotula, qui haec deponet super Altare in latere Evangelii: etiam Presbyter assistens recedet extra Altare, adstans in pedes, ut stabit in choro Clerus, qui non participabit de sacra mensa. Sin Presbyter assistens et duo praedicti cappellani s. Eucharistiam sumpturi essent, geniculabunt simul cum aliis loco suo.

24. Episcopus se convertet ad Altare, Diaconus transibit ad eius sinistram in cornu Evangelii, Subdiaconus ad dexteram in cornu Epistolae et coniunctim facient genuflexionem.

25. Ascendent ad latera Altaris quo cappellani cum mapula, quam explicatam et extensam sustinebunt ante communicandos, nixi genibus in extremitatibus lateralibus suppedanei.

26. Post genuflexionem Diaconus pixidem deteget et accipiet utraque manu ponens dexteram infra cuppam, sinistram infra pedem: Subdiaconus dextera accipiet patenam sine purificatorio. Deinde Episcopus, Diaconus et Subdiaconus convertentur versus communicandos. Episcopus autem iunctis manibus se convertet super dexteram suam, ne tergum vertat ad Sacramentum a Diacono sustentum. Et Diaconus advertet, ut pixidem sustineat ante Episcopum dum accipiet S. Particulas, et reducat ad pectus suum, cum communicati osculabuntur Episcopum in vultu. Subdiaconus vero meminerit patenam supponere mento communicandorum et retrahere illam, postquam divinam Eucharistiam acceperint.

27. Itaque ubi Episcopus cum Ministris conversus erit ad communicandos, ascendent ad Altare primi duo et in extremo suppedaneo geniculabunt.

28. Episcopus non dicens *Ecce Agnus Dei* etc. neque *Domine non sum dignus*, accipiet unam S. Particulam et faciens per ipsam Crucis signum ac dicens *Corpus Domini* etc. SS. Sacramentum ministrabit primo, qui priusquam accipiat Communionem osculabitur Episcopi manum, accepta autem osculabitur Episcopi genam sinistram. Idipsum deinceps exsequentur ceteri.

29. Clerus excepturus Communionem servabit ordinem praecedentiae, qui constitutus est pro candelis et palmis in respectivis diebus accipiendis.

30. Propter varietatē sacrarum vestium, quibus Dignitates et Canonici utuntur, siquo in coetu dispar esset numerus, terni ibunt ultimo loco in coetibus singulis.

31. In accessu et recessu ab Altari observabitur ordo innatus pro Communionem Cleri in Missis solemnibus cap. V. lib. II. num. 23.

32. Curabitur etiam, ut adsit qui suppleat Canonicum delegatum ad porrigendam communicatis purificationem, ut ipse quoque accedere ad Altare possit et s. Communionem excipere. Quod fiet etiam relate ad clericos intorticia substantes, qui Communionis tempore stabunt a lateribus Altaris, ita tamen ut transitum communicandis non impedian.

33. Siquis aderit Praelatus (non vero Episcopus consecratus) qui velit de sacra mensa participare, si fuerit Presbyter aut Diaconus, paullo ante Communionem dimittet mantelletum apud abacum et supra rochetum induetur superpelliceo et stola e collo pendente vel firmata ab humero sinistro ad latus dextrum: sin autem erit Subdiaconus aut clericus, procedet mantelletum indutus post Canonicos paratos, et Episcopi manum ac faciem osculabitur.

34. Omnes communicandi manum quidem Episcopi ante Communionem osculabuntur, sed faciem Canonici tantum parati et Praesules, si qui aderunt.

35. Si velit Episcopus populo quoque ministrare S. Communionem, descendet de Altari et veniet ad cancellos seu balaustrium presbyterii, super quo si praeparatae erunt tobaleae, qui duo cappellani sustinebant mappam ante communicandos, recedent; aliter simul cum Episcopo et ceteris Ministris descendunt ad balaustrium: Diaconus continuabit sustinere pixidem, Subdiaconus patenam: clerici cum intorticiis pergunt et ipsi ad balaustrium, locum sumentes a lateribus Episcopi et Ministrorum, ne tamen impedian actiones ab ipsis persolvendas. Reliqui omnes assistentes Episcopi prope Altare manebunt. Communionem Episcopus ministrabit ordine usitato; initium videlicet sumetur ab angelo ex latere Epistolae et procedetur ad alterum in partem Evangelii. Unusquisque communicandus osculabitur manum Episcopi, antequam s. Particulam accipiat.

36. Communione peracta, Episcopus et ceteri omnes redibunt ad Altare: Diaconus autem et Subdiaconus persistent quo loco erunt.

37. Ubi ad Altare venerint, Diaconus pixidem reponet in medio corporali, et Subdiaconus pariter super corporali patenam relinquet prope pixidem versus cornu Evangelii. Siqua superfuerit s. Particula, fiet ab omnibus genuflexio. Diaconus transibit ad Episcopi dextram, Subdiaconus a dextra Diaconi stabit. Presbyter assistens ad librum redibit fungens officio suo.

38. Siqua Particula, ut innuimus, superfuerit in pixide, consummabitur ab Episcopo, qui postea purificabit pixidem et patenam quoque, si opus fuerit.

39. Clerici cum intorticiis consurgent post Sacramenti consummationem, genuflexionem facient ad Altare, reverentiam ad chorum et pergant ad extinguenda ac deponenda intorticia.

40. Caeremoniarius vel Sacrista pixidem referet ad abacum, postquam purificata fuerit ab Episcopo. Missa autem ritu praescripto peragetur.

41. Notandum tantum est, quod in Coena Domini nec Ministri neque Canonici debent Episcopum post Communionem in vultu osculari.

DE VESPERIS PONTIFICALIBUS EPISCOPI
IN SUA CATHEDRALI
QUUM MISSAM POSTRIDIE NON CANTAT.

CAPUT XII.

Quae sint praeparanda.

Ad Altare SS.

Sacramenti. — 1. **A**nate Altare genuflexorium cum strato et pulvinis, vel faldistorium, ut cap. IV. huius libri.

2. Sex cerei super Altari accendendi saltem quum in accessu et recessu ab ecclesia Episcopus orabit.

In Altari maiore. — 3. Sex candelabra cum cereis et Crux aequalis candelabris plus minus nobilibus, pro qualitate festi.

4. Pallium coloris congruentis officio.

5. Praeter tres tobaleas, praeparabitur altera seu velum explicatum, quod cooperiat mensam, super qua ponentur in medio paramenta pro Episcopo, videlicet formale in lance, pluviale cum stola, crux pectoralis, cingulum, alba, amictus, et haec omnia contegentur velo amplo concolore paramentis.

6. In latere Evangelii mitra pretiosa cum velo pro cappellano, qui gestaturus eam erit, et in latere Epistolae altera auriphrygiata, sive auro intexta. Si pretiosa uti non licebit, praeparabitur solum auriphrygiata in latere Evangelii, cum vimpa, seu velo pro cappellano praedicto.

7. Prope abacum ponetur baculus pastoralis, ac si fuerit Archiepiscopus, praeparabitur etiam basis pro stabilienda Cruce archiepiscopali.

8. Gradus Altaris contegentur tapeto.

In abaco. — 9. In abaco mantili cooperto praeparabuntur candelabra cum candelis pro Acolythis;thuribulum cum navicula; scotula cum candela; antiphonarium cum tegumento concolore paramentis; Canon pontificalis pro benedictione, nisi ad calcem antiphonarii inserta esset formula praedicta; Directorium chori adhibendum a cantore in praeintonatione antiphonarum.

Ante Altare. — 10. Faldistorium cum pulvinis, in quo genuflectet Episcopus.

In choro. — 11. Thronus Episcopi exornabitur lodicibus et baldachino concolore officio. In plano superiori aderunt tria scabella lignea, quae cooperta esse non debent panno sericeo vel pulvinis pro Presbytero assistente ac duobus Diaconis assistentibus. Prope cathedram aderit pulvinus utendus ab Episcopo, si intonandus erit hymnus *Veni creator*, aut *Ave Maris stella* vel alter cantandus de Cruce *O Crux*. Gradus autem throni sternerentur tapeto.

12. In primis chori subselliis prope thronum ponentur quatuor vel sex pluvialia, prout qualitas festi requirit, pro Cano-

nicis ad quos spectabit parari ex consuetudine ecclesiae. Si thronus situs erit e regione Altaris, pluvialia dividuntur, dimidia pars ex utroque throni latere; sin autem locatus erit a latere Evangelii, praeparabuntur in scamno seu stallis choralibus quae throno erunt propiora.

Ad balaustrium sive ingressum presbyterii. — 13. Candelabra maiora quatuor vel sex numero cum intorticiis, aut cereis.

In functione.

14. Ante Vesperas festivo more sonabunt campanae semel aut pluries, ex usu cuiusque loci, et sonabunt etiam quum Episcopus ad ecclesiam perveniet.

15. Hora praestituta quum pulsabitur campanula sacristiae, Canonici habitu choralis induti procedent ad associandum Episcopum, ut praecedenti cap. IV, Clericus superpellicio indutus praesto erit ad portam ecclesiae, qua Episcopus ingreditur. Aderit etiam qui fungatur officio aperiendi et claudendi portam, postquam Episcopus ingressus erit.

16. Clerici afferendis paramentis Episcopo designati et alii induendis pluviali quatuor aut sex Canonicis, poterunt adesse in choro antequam adveniat Episcopus.

17. Episcopus cappa indutus, associatus a Canonicis, aspersorium accipiet a digniore Capituli, quum erit in limine ecclesiae, et asperget adstantes: procedet ad adorandum SS. Sacramentum, postea accedet ad Altare primum et facta ad Crucem reverentia, geniculabit in faldistorio, super quo extendetur cappa a Caeremoniario, ibique perstabit genuflexus usque ad nutum Caeremoniarum.

18. Dignitates et Canonici petent subsellia, ubi geniculabunt, itemque ceteri de Choro locum quisque suum occupabunt, ibique procumbent in genua.

19. Quatuor sive sex Canonici designati deponent habitum choralem et supra superpellicum vel rochetum, si fruantur usu eius, induentur pluviali. Digniores ipsorum locum occupabunt prope thronum.

20. Dignitates et Canonici seniores cedent locum digniorem Canonicis praedictis, et consistent post illos propter paramenta; quibus induti sunt.

21. Diaconi assistentes a subsistent a lateribus Episcopi, ut suo numere frugantur.

22. Paratis praedictis Canonicis, ad nutum Caeremoniarii assurget Episcopus et facta ad Crucem reverentia, accedet ad thronum, concitantibus illum Diaconis assistentibus. Surgente de faldistorio Episcopo, consurgent etiam ceteri, qui genibus flexis innitebantur.

23. Episcopus in accessu ad thronum, transiens per chorum, benedictionem Clero donabit.

24. Ubi discesserit Episcopus de medio presbyterio, clerici duo ex illo loco tollent faldistorium cum pulvinis et seorsim illud locabunt.

25. Caeremoniarius distribuet paramenta clericis, qui facta deinde ad Crucem genuflexione, accedent ad thronum, ut Episcopus paramentis induatur.

26. Cappellanus a mitra ex Altari accipiet mitram pretiosam vel auriphrygiatam pro ratione temporum et velum collo impositum adhibebit ad sustinendam mitram.

27. Cubicularius habitu urbano vestitus sequetur Episcopum ad thronum vadentem.

28. Distributis clericis paramentis, Episcopus se ipse nudabit bireto, quod tradet primo Diacono assistenti, deinde a Diaconis assistentibus exuetur cappa, et adiumento iis erit Cubicularius, qui ad hunc finem se sistet post secundum Diaconum et advertet ut expediat extremitatem posteriorem vestis episcopalis; tum accepta cappa recedet a throno eamque deferet in sacrarium, ubi complicabit illam, post Vesperas resumpturus.

29. Priusquam ad thronum ascendant clerici paramenta afferentes, ascendet a latere Presbyter assistens, (qui esse deberet senior seu antiquior ex Canonicis presbyteris, ubi prae-bendae sunt distinctae) qui facta inclinatione ante Episcopum, cum osculis e digito eius educet annulum, quem custodiet apud se, et redibit ad locum suum.

30. Clerici cum paramentis, alius post alium ascendent ad thronum, et porrigent illa Diaconis assistentibus, qui Episcopum induent, ut notatum est cap. IX. praecedenti num. 52.

31. Quum primus Diaconus assistens mitram imponet Episcopo, redibit a latere in thronum Presbyter assistens, qui cum osculis consuetis annulum inseret digito annulari Episcopi, et a latere de throno descendens redibit ad stallum suum.

32. Cappellani a libro et a scotula, quum a Diaconis imponetur Episcopo stola, accedent ad abacum, accipient librum cum scotula et facta genuflexione ad Altare deinde ad Episcopum prope thronum, consistent iuxta secundum Diaconum assistentem in throni gradu secundo.

33. Inserto annulo Episcopi digito et prefecto de throno Presbytero assitente, secundus Diaconus assistens se sistet ante Episcopum, reverentia profunda salutabit ipsum, et consenso gradulo cathedrae, detrahet eius capiti mitram, quam tradet cappellano, descendet de gradulo atque iterata reverentia, recedet ad scabellum suum.

34. Si Episcopus utetur mitra pretiosa, Cappellanus a mitra vadet ad Altare, et deponet super mensa mitram pretiosam; accipiet auriphrygiatam et cum ipsa redibit ad thronum.

35. Episcopus nudatus mitra assurgit ac totus chorus cum ipso; recitabit submissa voce *Pater noster* et *Ave Maria*. Deinde Diaconi assistentes attollent eius fimbras pluvialis, et cappellani a scotula et libro se sistent ante illum, et facta genuflexione, praesentabunt ei librum apertum. Diaconi assistentes monstrabunt ei quae cantare debet e libro. Episcopus se signans cantabit *Deus in adiutorium* etc. cum *Gloria Patri*.

36. Statim ac Episcopus cantaverit versiculum praedictum cappellanus a libro claudet librum et una cum altero cappellano a scotula genuflectent ante Episcopum et recedent prope secundum Diaconum assistentem.

37. Caeremoniarius accipiet ex abaco librum pro antiphonis praecinendis statim post cantatum *Gloria Patri*, invitabit Canonicum vel Beneficiarium aut alium, cuius munus erit praecinere antiphonas. Hic comes additus Caeremoniario faciet cum

ipso in medio choro reverentiam vel genuflexionem ante Altare tum accedent ad thronum et facta ad Episcopum reverentia vel genuflexione, ante thronum consistent.

38. Cantato a choro *Sicut erat* cum *Alleluia* vel cum *Laus tibi, Domine* etc. pro ratione temporis, Canonicus vel Beneficiarius supradictus accipiet a Caeremoniario librum et Episcopo praecinet submissa voce antiphonam primam.

39. Immediate se sistens ante Episcopum cappellani a libro et a scotula, et Episcopus intonabit primam antiphonam, quam prosequetur cantorum chorus.

40. Cappellani antedicti, intonata ab Episcopo antiphona, recedent cum debitis genuflexionibus et scutulam librumque ad abacum referent.

41. Beneficiarius seu Canonicus librum restituet Caeremoniario; tum facta cum eodem genuflexione vel reverentia ad Episcopum, redibunt ante Altare, ubi reverentiam vel genuflexionem, ut supra, conficient et revertentur ad locum suum.

42. Sub finem cantus primae antiphonae, cantores duo superpellicio induti, discedent de loco suo, procedent ante Altare et genuflectent prius ad Crucem, postea ad Episcopum. Completo antiphonae cantu, e libro quem secum ferent, intonabunt primum psalmum, quo intonato, statim se convertent simplicem facientes inclinationem ad illam chori partem, quae cantum psalmi prosecutura erit. Iterata deinde ad Altare et ad Episcopum genuflexione ac mutua se salutantes reverentia, ad sua loca revertentur.

43. Ad intonationem psalmi sedebit Episcopus et a primo Diacono cooperiatur mitra. Cum Episcopo sedebit chorus universus.

44. Psalmo intonato, Presbyter assistens de stallo discedet ac facta reverentia prius ad Altare, dein ad Episcopum ante thronum, ascendet in planum throni et sedebit in scabello assistentiae toto vesperarum tempore, cum exceptionibus, quae tradentur deinceps.

45. Postquam Presbyter assistens ad thronum ascenderit, quatuor cappellani a mitra ecc. facta ad Altare et ad Episcopum genuflexione, sedebunt in gradibus anterioribus throni.

46. Ceteri clerici sedebunt in gradibus Altaris.

47. Cantabitur psalmus, et ad versiculum *Sicut erat* in *Gloria Patri*, Caeremoniarius, sumpto ex abaco libro pro antiphonarum intonatione, accedet ad chorum et invitabit Canonicum vel Beneficiarium, qui primam antiphonam praecinuit Episcopo, sive alium ad quem spectabit.

48. Facient simul reverentiam vel genuflexionem ad Altare, dein ad Episcopum, et approximabunt ad chorum ac subsistent ante digniorem, qui debet secundam antiphonam intonare.

49. Completo cantu seu repetitione primae antiphonae, praedictus Canonicus vel Beneficiarius salutabit eum, qui secundam debet intonare, eique submissa voce praecinet ipsam. Dignitas seu Canonicus dignior, qui hanc secundam antiphonam intonaturus erit, nudabit caput, assurget ac totus chorus eum eo, capite pariter nudato, exceptis Assistentibus apud thronum sedentibus, qui cum Episcopo sedere prosequuntur. Canonicus dignior secundam antiphonam intonabit, et salutatus ab illo qui intonuerit, rursus sedebit, cumque ipso considebunt omnes, qui ad hanc intonationem assurrexerunt. Canonicus vel Beneficiarius cum Caeremoniario exsequentes debitas reverentias, ut supra, ad locum suum redibunt.

50. Cantabitur a choro antiphona secunda, cuius sub finem duo cantores induti superpellicio procedent, ut supra, ante Altare et secundum psalmum intonabunt.

51. Idem ordo servabitur in reliquis antiphonis, quas intonabunt digniores chori, et in intonatione psalmorum ceterorum. Advertetur, ut ad verba *Sit nomen Domini benedictum* in psalmo CXII. *Laudate pueri*, Episcopus inclinet, non vero detegat caput; ceteri omnes caput detegant et inclinent.

52. Ad repetitionem quintae antiphonae, Cappellani a libro et a scotula consurgent et cum debitis reverentiis pergent ad abacum, accipient librum cum scotula et redibunt ad thronum, subsistentes prope secundum Diaconum assistentem.

53. Caeremoniarius resumpto ex abaco libro, accedet ad chorum et invitabit Beneficiarium seu Canonicum vel alium ad quem spectabit cantare Capitulum.

54. Hoc tempore Cappellani a mitra et baculo atque clerici sedentes in gradibus Altaris consurgent ac facta genuflectione ad Altare, dein ad Episcopum, hi consistet ante abacum, illi manebunt prope thronum.

55. Coeremoniarius cum Cantore Capituli, ut supra, facient reverentiam vel genuflectionem ad Altare et ad Episcopum et consistent quo loco cantatur Epistola, caventes ne tergum ad Altare, neve ad Episcopum convertant.

56. Absoluto cantu seu repetitione quintae antiphonae post psalmum, assurget Episcopus retinens capite mitram, cumque eo totus chorus nudato capite.

57. Canonicus vel Beneficiarius stans loco indicato cantabit Capitulum. Dum respondebitur canendo *Deo gratias*, idem Canonicus seu Beneficiarius librum claudet, ac facta reverentia vel genuflectione ad Altare, veniet cum Coeremoniario ante thronum, ibique reverentia aut genuflectione ad Episcopum exsequutus, stans ei praecinet hymnum.

58. Praeintonato hymno, sedebit Episcopus et a secundo Diacono assistente nudabitur mitra.

59. Se sistent ante Episcopum duo cappellani cum scotula et libro, exsequentes genuflectiones superius praescriptas.

60. Episcopus assurget et hymnum intonabit, quem prosequetur chorus canendo.

61. Post intonatum ab Episcopo hymnum, discedent duo praedicti cappellani et Canonicus vel beneficiarius, qui praecinuerit hymnum et ad locum quisque suum revertentur.

62. Si intonandus erit hymnus *Ave maris stella* aut *Veni creator*, ponetur pulvinus a Coeremoniario in gradulo cathedrae sive sedis throni ibique genuflectet Episcopus, qui nudabitur etiam pileolo et assurget postquam cantata fuerit prima strophe, ut notatum est cap. VIII. praecedenti, num. 59.

63. Cappellanus a mitra, accepta a secundo Diacono mitra auriphrygiata, qua usus erit Episcopus, procedet ad Altare, ibique deposita mitra auriphrygiata, accipiet pretiosam et redibit ad thronum. Si mitrae pretiosae usus non esset, remanebit apud thronum cum mitra auriphrygiata.

64. Sub hymni finem duo Acolythi genuflexionem in medio choro versus Episcopum, deinde ante Altare conficient, ascendent illuc a latere et mensam denudabunt suprema tobalea, seu panno sericeo, quo cooperta erit, complicantes illum ad medietatem; tum de Altari descendent et iteratis eisdem genuflexionibus, ad abacum redibunt.

65. Advertet hoc tempore thriferarius, ut praepararet ignem in thuribulo, et praesto sit quum in ipsum iniiciendum erit incensum.

66. Ad conclusionem hymni in invocatione SS. Trinitatis, omnes inclinabunt caput.

67. Quum versiculus a cantoribus cantabitur, cappellanus a baculo perget ad Altare, accipiet baculum pastorem et redibit ad thronum.

68. Sub hymni finem, qui duo cantores intonuerint psalmos, cum genuflexionibus superius innutis ante Altare procedent, cantabunt versiculum et iteratis genuflexionibus revertentur ad locum suum.

69. Quum versiculo hymni pausatim respondebitur a choro, Caeremoniarius cum Canonico vel Beneficiario, qui praecinuerit primam antiphonam et hymnum Episcopo, prodibunt in medium chorum et conficient reverentiam vel genuflexionem. Canonicus vel Beneficiarius antedictus praecinet Episcopo antiphonam ante *Magnificat*.

70. Se sistent ante Episcopum duo cappellani cum libro et scotula. Tunc Episcopus intonabit antiphonam, quam cantorum chorus in cantu prosequetur.

71. Canonicus vel beneficiarius, qui praecinuit antiphonam, cum reverentiis praedictis redibit ad locum suum.

72. Thuriferarius cum turibulo, peractis ad Altare et ad Episcopum debitis genuflexionibus, ascendet a latere ad thronum, ibique consistet expectans donec incensum demittatur in thuribulum.

73. Episcopus, intonata antiphona, sedebit denuo, ac primus Diaconus imponet ei mitram pretiosam, si uti licebit, secus auriphrygiatam, quo facto recedet ad scabellum suum, ad-

vertens ut simul cum Diacono secundo attollat fimbrias pluvialis Episcopi.

74. Presbyter assistens, relicto bireto super scabello suo, ad Episcopi dexteram accedet.

75. Se sistet ante Episcopum turiferarius, qui tradita Presbytero assistenti navicula, genuflexus in gradulo cathedrae, praesentabit ei thuribulum apertum.

76. Presbyter assistens cum osculis usitatis ministrabit Episcopo coelheare cum navicula.

77. Episcopus cum formula et benedictione consueta incensum iniiciet in thuribulum.

78. Presbyter assistens naviculam restituet turiferario, qui clauso thuribulo vadet ad Altare cum debitis genuflexionibus et subsistet in latere Epistolae prope suppedaneum.

79. Cantores intonabunt *Magnificat*, consurget Clerus et Episcopus, qui se signabit.

80. Cantores iidem. intonato *Magnificat*, redibunt ad locum suum.

81. Episcopus accipiet sinistra baculum pastorem, descendet de throno et praeunte Presbytero assistente, procedet ad Altare, medius inter Diaconos assistentes, qui fimbrias pluvialis eius sustinebunt, sequentibus Caudatario, extremitatem posteriorem vestis sustinente, et cappellanis a mitra et baculo.

82. Transiens autem Episcopus per chorum, dextera benedicet Canonicos et reliquum Clerum.

83. Presbyter assistens accelerabit gradum vadens ad Altare et consenso suppedaneo in latere Epistolae, accipiet a turiferario thuribulum, mox traditurus Episcopo.

84. Progressus Episcopus ante gradus Altaris deponet baculum et a secundo Diacono assistente nudabitur mitra: deinde, cum Diaconis assistantibus reverentia profunda salutabit Crucem ascendet ad Altare, quod osculabitur in medio, accipiet a Presbytero assistente thuribulum, et Altare adolebit.

85. Presbyter assistens, tradito Episcopo thuribulo, recedet in latus Epistolae extra suppedaneum Altaris.

86. Poterit ab Episcopo cum Assistantibus recitari *Magnificat*, quum Altaris thurificatio peragetur.

87. Sub finem thurificationis accedent ad Episcopum cappellani a mitra et baculo, qui thurificationis tempore stabunt in plano ante Altare.

88. Thurificatione peracta, Episcopus thuribulum restituet Presbytero assistenti, hic thuriferario.

89. Episcopo mitra rursus imponetur a primo Diacono assistente, et sinistra recipiet baculum pastorem.

90. Deinde medius inter Diaconos assistentes, qui fimbrias pluvialis eius sustollent, de Altari descendet, reverebitur Crucem et redibit ad thronum, praeunte Presbytero assistente et sequentibus duobus praedictis cappellanis. Quum transibit per chorum, dextra benedicet Canonicos et reliquum Cleri.

91. Presbyter assistens non ascendet ad thronum, sed stabit ante gradus illius, recedens aliquantum, ut libere possit transire Episcopus, quem profunda reverentia salutabit, dum transibit iturus in thronum. Caeremoniarius invitabit Beneficiarium vel alium, ad quem spectabit adolere chorum eumque deducet ante thronum prope Presbyterum assistentem.

92. Episcopus ad thronum ascendet, sed non sedebit in sede seu cathedra, ac tradito baculo pastoralis respectivo cappellano, adstabit in pedes mitram capite gestans et iunctis manibus. Presbyter assistens a thuriferario accipiet thuribulum, et Episcopum triplici ductu stans adolebit, profunda reverentia ipsum salutans ante et post thurificationem, Episcopus autem post thurificationem acceptam dextera benedicet eum, et sedebit.

93. Sedenti Episcopo secundus Diaconus assistens detrahet mitram. Tum Episcopus assurgit, recipiet baculum pastorem, quem iunctis manibus continebit, atque hoc statu usque ad finem cantici praedicti permanebit.

94. Presbyter assistens thuribulum tradet Beneficiario vel alii, cui continget adolere chorum, redibit ad scabellum suum, accipiet manu biretum seque convertet ad Beneficiarium praedictum.

95. Hic stans aliquantum super dexteram suam, duplici ductu adolebit Presbyterum assistentem, debita inclinatione eum

salutans ante et post thurificationem, deinde incensabit Diaconos assistentes, Canonicos dluviali paratos, Dignitates, Cononicos et reliquos, quemadmodum descriptum fuit cap. V. Lib. I.

96. Thurificato in throno Episcopo Acolythi illi duo qui mensam Altaris nudaverant supremo tegumento, redibunt ad Altare iterumque cooperient illud qua tobalea quove panno confectum antea erat et revertentur ad locum suum.

97. Cantato *Gloria Patri*, Episcopus deponet baculum, sedebit et a primo Diacono assistente rursus cooperietur mitra. Sedente Episcopo, Assistentes quoque et chorus considerebit.

98. Presbyter assistens post *Gloria Patri* sedentem Episcopum reverebitur, descendet a latere de throno et redibit ad stallum suum, functus officio assistentie.

99. Acolythi sument ex abaco candelabra cum candelis accensis, venient ante Altare ac genuflectent, deinde ante thronum, ibique pariter facta ad Episcopum genuflexione, dirimentur et consistent fere e lateribus throni, sed e regione ipsius et versa facie ad Episcopum.

100. Cappellani a libro et a scotula, si haec reliquerint in abaco, recipient et subsistent prope secundum Diaconum assistentem.

101. Sub finem repetitionis antiphonae, secundus Diaconus assistens nudabit mitra Episcopum, qui assurget, et se sistent ante eum cappellani cum libro et scotula. Episcopus conversus ad Altare cantabit *Dominus vobiscum* et orationem iunctis manibus.

102. Siqua fiet commemoratio, antiphona cantabitur a choro, et qui duo cantores psalmos intonuerint et cantaverint versiculum, procedent ante Altare ad canendum versiculum commemorationis, postea *Benedicamus Domino*.

103. Post orationem, vel post commemorationem, Episcopus iterum cantabit *Dominus vobiscum*, et duo praedicti cantores *Benedicamus Domino*, tono praescripto in officio.

104. Acolythi, debitis genuflexionibus ad Episcopum et ad Altare factis, discedent a throno et candelabra super abacum reponent.

105. Si in antiphonario formula benedictionis pontificalis inserta non esset, curae erit clerico alicui ad thronum afferre canonem pontificalem et ipsum tradere cappellano a libro.

106. Cantato *Benedicamus Domino*, cui respondetur a choro canendo, vel sonantibus organis, Episcopus sedebit ac mitra rursus cooperietur.

107. Episcopus assurget, et cantans *Ÿ. Sit nomen Domini benedictum* etc. benedictionem donabit, geniculantibus omnibus, exceptis Canonicis et Praelatis, siqui aderunt. Cappellanus a libro, quem sustinebit apertum ante Episcopum, recedet aliquantulum ad sinistram Episcopi, ne cospectum eius impediat adstantibus. Diaconi assistentes elatas sustinebunt fimbrias pluvialis. Episcopus antequam dicat *Pater*, pastorale sinistra accipiet.

108. Si fuerit Archiepiscopus, Cappellanus crucifer superpellicio indutus sumet Crucem archiepiscopalem, et quum a cantoribus cantabitur *Benedicamus Domino*, veniet ad thronum, nec reverentiam neque genuflexionem faciens ad Altare sive ad Archiepiscopum: geniculabit in infimo throni gradu, Crucem sustinens imagine Crucifixi versa ad Archiepiscopum. Mitram in benedictione Archiepiscopus non adhibebit, ac priusquam sinistra accipiat baculum pastorem, reverebitur Crucem, quae stabit in conspectu eius. Donata benedictione, recedet a throno Crucifer et rursus locabit Crucem in basi, qua erat stabilita.

109. Post Episcopi benedictionem, clerici delegati ad recipienda paramenta, accedent ad thronum, ut traditum est cap. VIII. huius libri num. 95. et seq.

110. Si qualitas officii patietur, sonabitur organis dum exue-
tur Episcopus.

111. Clerici delegati ad recipienda pluvialia a Canonicis paratis adhibita, reportabunt indumenta canonicalia in canistro; Canonici praedicti exuentur pluviali et resumpto habitu choralis, se recipient ad stallum suum.

112. Paramenta Episcopi referentur a clericis ad Altare ibique reponentur, quomodo initio functionis, et cooperientur velo. Hoc ipsum facient cappellani a mitra et baculo.

113. Clerici duo restituent ante Altare faldistorium cum pulvinis, et cubicularius perget ad thronum afferens cappam Episcopi, et consistet prope secundum Diaconum assistantem.

114. Exuto omnibus paramentis Episcopo imponetur cappa a cubiculario, adiuvantibus Diaconis assistantibus, qui cappam in parte anteriori explicabunt. Cubicularius autem extremitatem posteriorem vestis Episcopi alligabit.

115. Post haec Episcopus, manu sumpto bireto, de throno descendens accedet ad faldistorium, reverebitur Crucem Altaris, et flexis genibus brevi orabit; deinde assurgens, reverentiam ad Crucem iterabit ac perget adoratum SS. Sacramentum.

116. Clerus associabit Episcopum redeuntem ad residentiam suam, ordine praescripto cap. IV. huius libri.

117. Discedente de ecclesia Episcopo, festivo more sonabunt omnia aera campana.

118. Idem ordo servabitur postridie, quum Episcopus pluviali paratus Missae intererit. Si Missae solemni assistet cappa indutus, non utetur paramentis ad Vesperas, sed servabit methodum praescriptum cap. XV. huius libri.

119. Quibus diebus assistit Missae solemni Episcopus indutus pluviali, cap. XXXIV. libri secundi Caeremonialis Episcoporum recensetur.

ASSISTENTIA EPISCOPI

PLUVIALI PARATI

IN MISSA SOLEMNI A CANONICO CELEBRATA

CAPUT XIII.

De rebus praeparandis.

Apud Altare SS. Sacramenti. — 1. **P**raeparabitur faldistorium vel genuflexorium cum strato et pulvinis eius generis, quod superius cap. IV. declaratum fuit.

2. Altare exornabitur pro qualitate solemnitatis; aderunt in candelabris cerei saltem accendendi in accessu Episcopi et quum ipse de ecclesia discedet.

3. Si celebrabitur festum alicuius Sancti, proprium ecclesiae, ut adsit sacellum distinctum, vel corpus sive insignes illius reliquiae, quae sint expositae in Altari diverso a maiori, praeparabitur ante Altare illud genuflexorium, et Episcopus poterit ibi orare aut in accessu ad ecclesiam postquam adoraverit SS. Sacramentum, aut post Missam solemnem.

Apud Altare minus. — 4. Thronus ornabitur paratibus eius coloris qui congruit festo, cum baldachino et lodice simili cathedrae: aderunt tria scabella pro assistantibus, ac tapetum quod contegat gradus. Prope cathedram ponetur pulvinus in usum Episcopi, eritque concolor paramentis.

5. Presbyterii pavementum sterni poterit amplo tapeto viridis coloris et ante Altare aderit faldistorium cum pulvinis, in quo geniculabit Episcopus.

6. Altare ornabitur pallio congruente, tobaleis ac tapeto, quod gradus omnes cooperiet. Super Altari sex candelabra erunt cum cereis et Crux in medio aequalis candelabris, quae plus minusve nobilia erunt iuxta qualitatem festi.

7. Super mensam Altaris disponentur paramenta pro Episcopo, videlicet pluviale cum stola, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae omnia contegentur velo concolore paramentis. Prope paramenta ponetur formale seu pretiosum seu simplex in pelvicula. In latere Evangelii mitra pretiosa cum velo pro cappellano a mitra et in parte Epistolae auriphrygiata. Si mitra pretiosa uti non liceret, ponetur auriphrygiata cum velo in latere Evangelii. Baculus pastoralis apud Altare praeparabitur.

8. A latere Epistolae statuetur scamnum coopertum aulaeo laneo pro Celebrante et Ministris.

9. In latere eodem prope parietem erit abacus alba tobalea coopertus, in quo ponetur calix cum purificatorio, patena cum hostia et palla, bursa cum corporali, quae omnia contegentur velo calicis. Ampullae plenae vini et aquae in pelvicula: cam-

panula: instrumentum pacis coniectum velo; si Magistratus intererit officio: duo vel quatuor intorticia pro elevatione secundum dignitatem Celebrantis et usum ecclesiae: legile vel cusinus cum Missali instructo tegumento concolore paramentis pro Celebrante: epistolarium et evangeliarium eodem tegumento: Missale pariter cum tegumento eiusdem coloris et scotula pro Episcopo: Canon pontificalis pro benedictione: tabella seu libellus cum formula indulgentiae: thuribulum cum navicula: velum humerale pro Subdiacono.

10. Prope latus Evangelii ponetur basis pro firmanda Cruce archiepiscopali, si Dioecesanus assistens officio fuerit Metropolitae.

11. Ad balaustrium presbyterii disponentur quatuor aut sex candelabra maiora cum cereis, aut intorticiis.

In sacrario. — 12. Paramenta pro Celebrante et Ministris, videlicet planeta, stola et manipulus pro Celebrante; dalmatica, stola et manipulus pro Diacono, tunicella et manipulus pro Subdiacono, tria cingula, tres albae tresque amictus.

13. Duo candelabra cum candelis pro Acolythis: superpellicia pro clericis inservientibus: vasculum aquae benedictae cum aspergillo, adhibendum in ingressu Episcopi.

In functione

14. Interea dum cantabitur officium, sonabunt omnia aut aliqua aera campana pluries, vel una tantum vice, iuxta locorum consuetudinem, signum functionis.

15. Recitata in choro Hora tertia, sive alia Hora pro qualitate Missae, ut praescribunt generales Missalis rubricae tit. XV. num. 2; cessabit officium, et sonitu campanulae sacristiae signum dabitur Canonicis et Capitulo ad associandum Episcopum, ut cap. IV. huiusce libri.

16. Hoc tempore se parabunt in sacristia Celebrans et Ministri, qui parati procedent ad Altare, praeestantibus Acolythis cum candelabris ardentibus; Celebrans reverentiam faciet ad Crucem et ceteri omnes genuflexionem; si sacri Ministri essent

Canonici ecclesiae illius, facient et ipsi reverentiam: pergent deinde ad scamnum sibi praeparatum et sedebunt expectantes adventum Episcopi. Acolythi deponent super abacum candelabra et consistent ante vel prope abacum ipsum.

17. Adveniente ad ecclesiam Episcopo, sonabunt festivo more campanae et organa quoque, si qualitas officii requiret.

18. Ingressus in ecclesiam Episcopus adorabit SS. Sacramentum, postea proficiscetur ad Altare maius.

19. Episcopo intrante in presbyterium, Celebrans cum sacris Ministris nudabunt caput et consurgent.

20. Quum Episcopus ante faldistorium pervenerit, antequam salutet Crucem, benedictionem dextera donabit Celebranti et Ministris, qui se inclinabunt profunde: Ministri, nisi fuerint Canonici, genuflectent hoc actu, deinde assurgent.

21. Episcopus reverebitur Crucem Altaris, geniculabit in faldistorio ac brevi tempore orabit.

22. Interim Canonici et reliqui de Clero, qui sequebantur Episcopum, facta reverentia vel genuflexione ad Crucem Altaris, occupabunt locum suum, exceptis duobus Diaconis assistentibus, qui consistent prope Episcopum.

23. Clerici allaturi ad thronum paramenta Episcopi geniculabunt apud Altare.

24. Oratione peracta, Episcopus assurget, Crucem Altaris salutabit, benedicet Celebrantem cum Ministris, qui reverentiam facient, ut supra, et accedet ad thronum, benedicens Clerum dum per chorum transibit, vel prius quam ad thronum ascendat, iuxta dispositionem presbyterii. Celebrans et Ministri iterum sedebunt in scamno.

25. Episcopum ad thronum euntem comitabuntur Diaconi assistentes, sequetur Caudatarius sustinens extremitatem posteriorem cappae, et Cubicularius.

26. Clerici duo faldistorium amovebunt a medio presbyterio statim ac discesserit Episcopus et seorsim reponent illud prope abacum.

27. Interea paramenta Episcopi distribuentur clericis.

28. Episcopus in throno sedebit et accendentibus clericis

cum paramentis, caput bireto nudabit, assurget ac Diaconi assistentes, adiuvente Cubiculario, eum exuent cappa.

29. Cubicularius expediet Episcopo extremitatem posteriorem vestis talaris et accepta cappa discedet a throno, eamque complicabit in sacristia, resumpturus eandem post Missam.

30. Dignitates et Canonici de suis stallis descendet, venient in medium chorum et circulum efficient circa Episcopum, qui per Caeremoniarium invitabit eos ad operiendum bireto caput.

31. Diaconi deinde assistentes Episcopum parabunt amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali, cui firmabitur formale. Postea primus Diaconus assistens imponet ei mitra-pretiosam, si licebit, uti, secus auriphrygiatam. Episcopus sinistra accipiet baculum pastorem.

32. Quum Episcopus induetur pluviali, Celebrans cum Ministris ad Altare procedent, et facta respective reverentia vel genuflexione ad Crucem, consistet seorsim ante Altare in latere Evangelii.

33. Episcopus benedictionem donabit Canonicis, qui redibunt ad locum suum, assurget, de throno descendet, benedicet Clerum et procedet ad Altare medius inter Diaconos assistentes qui fimbrias pluvialis eius sustinebunt, sequentibus Caudatario et Cappellanis a mitra et baculo.

34. Ante gradus Altaris Episcopus deponet baculum et a secundo Diacono assistente nudabitur mitra.

35. Celebrans discedet a Ministris et se addet Episcopo a sinistris eius.

36. Diaconi assistentes adstabunt in pedes post Episcopum, et Ministri Celebrantis stabunt post Celebrantem ipsum, advertentes ut absint ab eo tres aut quatuor passus, ac nisi fuerint Canonici, geniculabunt. Reliqui cappellani Episcopi erunt genuflexi post Diaconos assistentes.

37. Episcopus simul cum Celebrante faciet reverentiam ad Altare et inchoabit Missam, respondebit Celebrans et in *Confiteor* ad verba *Tibi Pater* et *Te pater*, convertetur aliquantulum ad Episcopum.

38. Diaconi assistentes recitabunt Confessionem inter se,

Hoc ipsum facient Ministri Celebrantis, itemque Cappellani praedicti.

39. In choro alternatim recitabitur Confessio, ut in aliis Missis cantatis videlicet Praelati et Canonici stabunt, reliqui genua flectent.

40. Celebrans postquam responderit *Amen* ad precem *Indulgentiam* etc. se inclinabit Episcopo, discedet ab eo et redibit ad Ministros suos, qui si erunt genuflexi, consurgent, medium accipient ipsum, qui cum eisdem prosequetur *Deus tu conversus* etc. (a).

41. Postquam Celebrans a latere sinistro Episcopi disceserit, succedent ad latera Episcopi Diaconi assistentes, quibus cum ipse prosequetur Missam ad *ŷ. Deus tu conversus* etc.

42. Aderit interea promptus cum thuribulo et navicula thuriferarius. Cappellani a libro et scotula accipient Missale et scotulam, et haec deferent ad thronum.

43. Cum Episcopus dixerit *Oremus*, nullam adiungens aliam orationem, reverentiam faciet ad Crucem et a primo Diacono assistente imponetur ei mitra pretiosa aut auriphrygiata, ut supra. Accipiet sinistra baculum pastorem et conversus ad Celebrantem benedicet ipsum, deinde Clerum et in thronum ascendet, comitatus et secutus a ministris supra dictis.

44. Celebrans, quando Episcopus accedet ad thronum, medius inter sacros Ministros ascendet ad Altare dicens orationem *Aufer a nobis* etc. osculabitur Altare et expectabit, dum sibi tradatur thuribulum cum incenso.

45. Episcopus in throno sedebit ac deponet baculum, et

(a) Episcopus recitare Confessionem debet cum Celebrante. Confessio autem completur oratione *Indulgentiam absolutionem* etc. Quocirca tradimus Celebrantem prosequi debere preces reliquas *Deus tu conversus* etc. cum Ministris, siquidem preces istae respiciunt specialiter Celebrantem in introitu ad Altare. Hinc videretur regulariter cum Episcopo tum Clerum in choro non debere eas recitare. Quod si num. sequenti describimus Episcopum prosequentem praedictas preces cum Diaconis assistentibus, sequuti sumus consuetudinem quamdam vulgo receptam, quae utrum retinenda an tollenda sit, iudicium ad nos minime spectat proferre.

Presbyter assistens (nempe antiquior ex Canonicis Presbyteris, si praebendae sunt distinctae) ascendet a latere ad thronum, ibique consistet a dextris Episcopi.

46. Caeremoniarius vel thuriferarius afferet thuribulum ad thronum, naviculam tradet Presbytero assistenti ac genuflectens ante Episcopum, praesentabit ipsi thuribulum apertum, Episcopus incensum, ministrante cum osculis usitatis Presbytero assistente, iniiciet in thuribulum cum benedictione.

47. Thuriferarius recipiet naviculam, recedet a throno et ad Altare afferet thuribulum quod tradet Diacono et hic Celebranti, qui Altare adolebit.

48. Presbyter assistens a latere descendet de throno et redibit ad locum suum.

49. Caeremoniarius Celebrantis curabit, ut amoveatur ac deinde reponatur in latere Epistolae, Missale cum cussino vel legili.

50. Celebrans, thurificato Altari, thuribulum restituet Diacono, a quo thurificabitur duplici ductu. Postea Celebrans leget Introitum, ut in aliis Missis solemnibus.

51. Thuriferarius vel Caeremoniarius, receptum thuribulum feret ad imum throni.

52. Eodem tempore Presbyter assistens discedet de loco suo et perget ante thronum, curans ut ibi praesto sit, quum adveniet thuriferarius.

53. Facta cum ipso ad Altare, deinde ad Episcopum reverentia et accepto a thuriferario thuribulo, adolebit Episcopum triplici ductu, salutans ipsum reverentia profunda ante et post quam thurificaverit eum.

54. Episcopus ad thurificationem suam assurgit et postquam thurificatus fuerit, dextra benedicet Presbyterum assistentem, qui thuribulo tradito thuriferario et iterata reverentia ad Episcopum et ad Altare, ad locum suum reveniet in chorum; thuriferarius autem referet thuribulum ad abacum.

55. Episcopus sedebit et secundus Diaconus assistens tollet ei mitram.

56. Cappellanus a mitra accipiet mitram pretiosam, si Epi-

scopus utebatur, eamque deferet ad Altare ibique deponet; tum sumet auriphrygiatam et cum ipsa prope thronum redibit.

57. Interea Dignitates et Canonici de suis stallis descendentes, circulum efficient circa Episcopum, observantes quod praescribitur in Caeremoniali Episcoporum cap. 21. lib. I. Et advertent ut simul ad circulum descendant, faciant reverentiam ad Altare et ad Episcopum atque ita congregentur, ut nulla fiat divisio inter Dignitates et Canonicos neque inter Canonicos ipsos, in quibus praebendae distinctae erunt ordine Presbyterali, Diaconali et Subdiaconali, excepto casu, quo Altare verum sit ad populum et thronus stet contra Altare; tunc enim, ne terga ad Altare vertantur, efficientur duo semicirculi.

58. Sistent ante Episcopum duo cappellani cum Missali et scotula.

59. Episcopus assurget et leget e Missali introitum, quo lecto, recedent cappellani praedicti et Episcopus simul cum Canonicis recitabit *Kyrie*.

60. Si cantus *Kyrie* esset prolixus, Episcopus benedicet Canonicos, qui ad sua subsellia redibunt, sedebit et a primo Diacono assistente cooperietur mitra auriphrygiata.

61. Quod si completus erit cantus *Kyrie*, manebunt Canonici in circulo ut recitent *Gloria* et Episcopus non sedebit.

62. Celebrans procedet ad medium Altaris et post cum sui Ministri, quin ullam faciant ad Episcopum reverentiam.

63. Celebrans intonabit *Gloria in excelsis* et cantores prosequentur.

64. Episcopus hymnum hunc recitabit memoriter cum Canonicis, qui erunt in circulo, et hoc recitato benedicet eos: ipsi autem, reverentia ad Episcopum et ad Altare iterata, ad sua subsellia revertentur.

65. Sediti Episcopo rursus imponetur mitra auriphrygiata a secundo Diacono assistente.

66. Presbyter assistens, recitato *Gloria* in circulo, non redibit ad stallum suum in chorum, sed veniet ad thronum et antequam conscendat gradus ipsius, reverentiam faciet ad Altare dein ad Episcopum, tum ascendet et sedebit in scabello assistentiae.

67. Cappellani a libro, scotula, mitra et baculo sedebunt in gradibus throni, et cappellanus a baculo relinquet prius baculum ipsum applicitum parieti prope thronum.

68. Celebrans, recitato *Gloria* salutabit cum Ministris Crucem Altaris, et quin faciat reverentiam ad Episcopum, ibit cum ipsis sessum ad scamnum praeparatum in latere Epistolae, descendens a latere de Altari.

69. Celebrans caput nudabit ad verba *Adoramus te*, ad *Gratias agimus* etc. itemque Episcopus inclinabit caput, quemadmodum praescribunt rubricae.

70. Sub finem *Gloria* cantati, consurgent Celebrans cum Ministris, qui relictis biretis in scamno, procedent ad Altare, quo priusquam perveniat et reverentiam faciat, salutabunt Episcopum, et Ministri nisi fuerint Canonici, genuflexionem exsequentur cum ad Episcopum, tum ad Altare.

71. Completo cantu *Gloria*, secundus Diaconus assistens nudabit Episcopum mitra.

72. Quum Celebrans cantabit *Dominus vobiscum*, assurget Episcopus et stabit donec orationes cantatae fuerint.

72. Sub finem ultimae orationis Subdiaconus recipiet librum Epistolarum, sed non discedet de loco suo.

74. Absolutis orationibus, Episcopus sedebit ac primus Diaconus assistens reponet capiti eius mitram auriphygiatam.

75. Tunc Subdiaconus procedet ante Altare et reverentiam faciet vel genuflexionem ad Crucem. Deinde vadet aliquantum versus thronum et conficiet reverentiam vel genuflexionem ad Episcopum. Postremo veniet quo loco solet cantari Epistola, et sustinens ipse sibi librum, quamvis esset Canonicus, Epistolam cantabit.

76. Quo autem loco sit cantanda Epistola, consideretur situs Altaris: namque si Altare positum est e regione throni, Epistola cantatur in latere quod Epistolae nuncupatur, aliquantulum versus chorum, et Subdiaconus stabit facie versa ad cornu Evangelii, ne vertat humeros ad Altare et ad Episcopum. Sin Altare adhaeret muro et thronus situs est a latere Altaris cantatur Epistola in principio presbyterii in eodem Epistolae latere, et Subdiaconus stabit facie versa ad Altare.

77. Dum Subdiaconus procedet ad cantandam Epistolam Cappellani a libro et scotula si Missale cum scotula reportaverint ad abacum, recipient utramque rem et praesto erunt apud thronum prope secundum Diaconum assistentem.

78. Completo Epistolae cantu, Subdiaconus claudet librum, veniet in medium presbyterium, reverentiam vel genuflexionem faciet ad Altare, perget ad thronum, reverentiam vel genuflexionem ad Episcopum, antequam ascendat, conficiet; postquam autem ascenderit, osculabitur dexteram ab Episcopo impositam libro et benedictionem accipiet sive genuflexus, sive profunde inclinatus; tum de throno descendet, iterabit reverentias vel genuflexiones ad Episcopum et ad Altare, deponet librum in manum clerici, procedet ad Altare et in latus Evangelii deferet Missale Celebrantis cum cussino vel legili.

79. Quum Subdiaconus ascendet ad thronum, consurgent Diaconi assistentes et Presbyter assistens et adstabunt in pedes actionum sequentium causa.

80. Profecto de throno Subdiacono, se sistent ante Episcopum Cappellani cum libro et scotula, et Episcopus leget e Missali Epistolam, Graduale ac deinde iunctis manibus *Munda cor meum* etc. *Iube Domine* etc. et Evangelium. Si opus fuerit, Diaconi assistentes fimbrias pluvialis attollent.

81. Interim praesto erit thuriferarius cum thuribulo.

82. Quando Celebrans legere incipiet Evangelium, Diaconus accipiet librum Evangeliorum et comitatus a Caeremoniario vel a clerico, afferet illum ad Altare, exsequens reverentiam vel genuflexionem versus thronum ad Episcopum, deinde ad Altare: ascendet ad Altare, ponet in media mensa librum Evangeliorum, cuius apertura versa sit ad sinistram suam, ibique manebit donec innuetur ei, ut accedat ad thronum.

83. Celebrans postquam legerit Evangelium consistet apud Altare medius inter Diaconum et Subdiaconum.

84. Quando Episcopus Evangelium legerit, recedent Cappellani a libro et scotula.

85. Diaconus, signo dato a Caeremoniario, iunctis manibus reverentiam faciet vel genuflexionem ad Crucem, de Altari

discedet, adibit ad thronum et reverentiam vel genuflexionem ante Episcopum conficiet: ad thronum ascendet, dexteram Episcopi osculabitur genuflexus, vel inclinatus si fuerit Canonicus: postea de throno descendet, iterabit ante Episcopum reverentiam vel genuflexionem, redibit ad Altare et flexis genibus in suppedaneo dicet orationem *Munda cor meum* etc.

86. Thuriferarius, quum ad thronum accedet Diaconus discedet de loco suo, genuflectet ante Altare et lento gradu sequetur Diaconum, cui deinde se addet quando de throno descendet, et cum ipso genuflexionem faciet ad Episcopum et ad thronum ascendet.

87. Presbyter assistens accedet ad dexteram Episcopi et primus Diaconus assistens attollet eius fimbriam pluvialis.

88. Thuriferarius tradet naviculam Presbytero assistenti qui cum osculis ministrabit incensum Episcopo, et ipse cum benedictione demittet illud in thuribulum a thuriferario genuflexo sustentum.

89. Hoc facto, Presbyter assistens naviculam thuriferario restituet et ad scabellum assistentiae redibit.

90. Thuriferarius de throno descendet ibique a latere expectabit donec veniant Diaconus et reliqui, ut se addat ipsis.

91. Quum redibit ad Altare Diaconus recitaturus *Munda cor meum*, Acolythi recipient ex abaco candelabra cum candelis accensis, et subsistent ante Altare.

92. Diaconus, recitato *Munda cor meum*, assurget, sumet ex Altari librum Evangeliorum et simul cum Subdiacono faciet reverentiam ad Celebrantem, descendet de Altari et se adiunget Acolythis; qui stabunt a lateribus Diaconi et Subdiaconi.

93. Acolythi genuflexionem, Diaconus cum Subdiacono reverentiam vel genuflexionem ad Altare conficiet ac procedent ad thronum.

94. Subdiaconus advertet ut adstet sinistrae Diaconi.

95. Ad thronum quum pervenerint, thuriferarius consistet post Diaconum et Subdiaconum.

96. Assistentes throno consurgent.

97. Diaconus, si fuerit Canonicus, profunde inclinatus, sin minus, genuflexus petet ab Episcopo benedictionem dicens *Iube, Domne, benedicere*. Subdiaconus etiam stabit, si Canonicus, secus genua flectet. Acolythi autem cumthuriferario geniculabunt.

98. Episcopus respondebit Diacono *Dominus sit* etc. ac donans ei benedictionem, ad illa verba *In nomine Patris* ☩ *et Filii* ☩ *et Spiritus* ☩ *Sancti*, faciet triplex Crucis signum.

99. Consurgent omnes Ministri praedicti, et iterata respective genuflexione vel reverentia ad Episcopum, procedent ad Evangelium cantandum.

100. Praeibit Caeremoniarius, sequeturthuriferarius, tum duo Acolythi, postea Subdiaconus, postremo Diaconus gestans librum, cuius apertura curabit ut versa sit ad sinistram suam.

101. Quum ventum erit quo loco cantandum est Evangelium, Subdiaconus consistet inter Acolythos: Diaconus aperiet librum, quem sustinebit Subdiaconus, licet sit Canonicus, et Caeremoniarius cumthuriferario locum sument a dextris Diaconi.

102. Notetur illud, quod si Altare adhaereat muro et Episcopi thronus stet a dextra Crucis Altaris, Ministri supradicti ita se debent disponere, ut neque ad Altare nec ad Episcopum humeros vertant.

103. Profectis de throno praedictis Ministris, secundus Diaconus assistens mitra nudabit Episcopum, qui assurgat ac postquam se signaverit ad verba *Initium* vel *Sequentia Sancti Evangelii* etc. accipiet baculum, quem iunctis manibus continebit donec cantatum fuerit Evangelium.

104. Diaconus cantabit Evangelium et librum adolebit exsequens ea omnia, quae fiunt in aliis Missis solemnibus.

105. Celebrans apud Altare permanens, se convertet versus Diaconum, ut in omnibus Missis solemnibus.

106. Si dum cantatur Evangelium, genuflectendum esset, ut in celebritate Natalis Domini, Epiphaniae etc. Acolythi et Subdiaconus, librum sustinens, non genuflectent; Diaconus autem genuflectet versus librum, itemque Episcopus et ceteri suo quisque loco genuflectent pariter versus Diaconum: pro Episcopo

in gradulo cathedrae ponetur pulvinus ab uno ex ejus capellanis.

107. Absoluto cantu Evangelii, Episcopus dimittet baculum, et Subdiaconus sine ulla genuflexione aut reverentia afferet ad thronum librum apertum et porriget osculandum Episcopo, qui manus apertas super illum imponens osculabitur, dicens *Per Evangelica dicta* etc.

108. Profecto Subdiacono cum libro, ut supra, Diaconus cum Acolythis a lateribus procedent in medium, conficient respective genuflexionem vel reverentiam ad Episcopum et progredientes versus Altare, genuflexionem aut reverentiam exsequentur ad Crucem ipsius. Diaconus accedet ad Celebrantem, et Acolythi redibunt ad abacum ibique candelabra deponent.

109. Thuriferarius sequetur Subdiaconum et subsistet ad pedem throni versus dexteram eius.

110. Presbyter assistens, dum ascendet ad thronum Subdiaconus cum libro, descendet et consistet ad pedem throni ante Episcopum.

111. Subdiaconus, textu Evangelii osculato ab Episcopo, claudet librum, faciet reverentiam vel genuflexionem ad Episcopum, descendet a latere de throno, redibit ad Altare, faciet ad Crucem reverentiam vel genuflexionem, librum tradet clerico et consistet prope Diaconum.

112. Presbyter assistens ante thronum, simul ac Subdiaconus clauserit librum, accipiet a thuriferario thuribulum, et stans adolebit Episcopum triplici ductu, reverentia salutans eum ante et post thurificationem.

113. Episcopus, accepta thurificatione, Presbyterum assistentem benedict.

114. Si cantandus erit Symbolus, dum Presbyter assistens adolebit Episcopum, Canonici de suis stallis descendant et subsistent in medio choro facturi circulum, advertentes ut reverentiam ad Altare et ad Episcopum conficiant.

115. Presbyter assistens non redibit ad thronum, sed veniet in circulum cum reliquis Canonicis. Si circulus non fiet, ad assistentiam in thronum redibit. Si habebitur concio post

Evangelium, non revertetur ad thronum sed accedet ad chorum et in suo stallo sedebit.

116. Thuriferarius, recepto thuribulo a Presbytero assistente, cum debitis genuflexionibus revertetur ad abacum.

117. Celebrans convertetur ad Altare et intonabit *Credo* etc. reliqua cum Ministris suis. Episcopus etiam recitabit *Credo* cum assistentibus et Canonicis, non tamen utens libro.

118. Recitando *Incarriatus* genuflectent omnes, et pro Episcopo in gradulo cathedrae ab uno ex suis cappellanis ponetur pulvinus.

119. Absoluta recitatione Symboli, Episcopus benedictionem donabit Canonicis, qui reverentia ad Altare et ad Episcopum iterata, ad subsellia sua redibunt.

120. Presbyter assistens non petet stallum suum cum ceteris Canonicis, sed cum debitis reverentiis ad thronum revertetur et sedebit in scabello assistentiae. Si in Missa non recitabitur *Credo*, et si sermo in ea habitus fuerit post absolutiorem et benedictionem ab Episcopo impertitam, Presbyter assistens lateraliter revertetur ad thronum.

121. Celebrans cum Ministris, facta ad Crucem reverentia, descendente de Altari a latere ac pergent sessum ad scamnum consuetum,

122. Episcopus sedebit et a primo Diacono assistente rursus cooperietur mitra.

123. Omnes Episcopi assistentes sedebunt, ut supra ad cantum *Gloria*.

124. Dum cantabitur ✕ *Et incarnatus* etc. Canonici, Celebrans et Ministri eius caput nudabunt et flectent; Episcopus non dimittet mitram, sed inclinabitur. Ceteri omnes de choro congenericulabunt.

125. Cantato praedicto versiculo, Diaconus assurgit, et relicto bireto in scamno quo sedebat, perget ad abacum, accipiet bursam cum corporali, quam utraque manu sustinebit elatam ferme ad altitudinem vultus sui, et reverentiam ad Celebrantem, dein ad Episcopum, postremo ad Altare exsecutus, ascendet in suppedaneum, bursam deponet in Altari, extrahet cor-

porale, bursam ponet in latere Evangelii applicans candelabris, et corporale super Altare explicabit. Admovebit etiam, si opus fuerit, Missale cum cussino seu legili versus medium Altaris. Iterata deinde ad Crucem reverentia, de Altari a latere descendet et revertetur ad scamnum, in quo denuo sedebit.

126. Circa finem *Credo*, si Cappellani a libro et scotula reportaverint haec ad abacum, recipient eadem et consistent prope secundum Diaconum assistentem.

127. Dum ultima verba canentur, assurget Celebrans cum Ministris, procedet versus Altare, reverebitur Episcopum, et ante Altare progressus salutabit Crucem, ascendet in suppedaneum et Altare in medio osculabitur, post ipsum stantibus Ministris.

128. Secundus Diaconus assistens, postquam Celebrans procedens ad Altare salutaverit Episcopum, mitram Episcopo de capite detrahet.

129. Absoluto Symboli cantu, assurget Episcopus cumque ipso totus chorus et Celebrans cantabit *Dominus vobiscum* et *Oremus*.

130. Episcopus sedebit denuo et primus Diaconus assistens mitram ei rursus imponet.

131. Interim praesto erit thuriferarius cum thuribulo.

132. Sedente Episcopo eique reposita mitra, se sistent ante ipsum Cappellani cum libro et scotula; ipse autem a Missali leget versiculum offertorii.

133. Cappellani recedent, referent ad abacum librum et scotulam, tum redibunt ad locum suum.

134. Cantato a Celebrante *Oremus*, Diaconus ascendet in suppedaneum et consistet a dextris eius. Subdiaconus, facta ad Crucem reverentia vel genuflexione, perget ad abacum, ubi induetur velo humerali, calicem accipiet et afferet ad Altare sequente Acolyto, qui deferet ampullas.

135. Interim Celebrans peraget oblationem Hostiae, ut in aliis Missis solemnibus, et Diaconus vinum in calicem infundet.

136. Quum Celebrans accedet ad Altare, thuriferarius appropinquabit ad thronum, et recedentibus Cappellanis a libro

et scotula, ascendet ad illum et naviculam tradet Presbytero assistenti, qui Episcopo ministrabit incensum, et Episcopus recitans formulam *Per intercessionem* etc. incensum in thuribulum demittet ac benedicet.

137. Thuriferario de throno profecto, Subdiaconus dextera accepta ampulla aquae, conversus ad Episcopum genuflectet, vel si fuerit Canonicus, profunde inclinatus benedictionem petet, dicens *Benedicite Reverendissime Pater*, et Episcopus benedicet aquam, dicens *In nomine Patris* etc. Siquidem oratio *Deus, qui humanae substantiae*, quum connexa sit mysteriis divini Sacrificii, dicenda est a Celebrante.

138. Celebrans igitur subiunget orationem *Deus qui humanae substantiae* etc. nullum Crucis signum super aquam, quam Subdiaconus in calicem infundet.

139. Post oblationem Calicis, Subdiaconus accepta patena, descendet ante Altare, ut in aliis Missis solemnibus.

140. Diaconus, tradita Subdiacono patena, accipiet a thuriferario vel a Caeremoniario thuribulum, in quo iam positum erit ab Episcopo incensum, ac tradet illud Celebranti, qui thurificabit oblata et Altare.

141. Celebrans, completa Altaris thurificatione, reddet thuribulum Diacono, a quo incensabitur duplici ductu.

142. Dum Diaconus thurificabit Celebrantem, Presbyter assistens relinquet biretum super scabello throni et descendet ac subsistet ante Episcopum.

143. Diaconus, postquam thurificaverit Celebrantem, accedet ad thronum cum debitis reverentiis ac thuribulum tradet Presbytero assistenti.

144. Episcopus assurget et iunctis manibus stabit.

145. Presbyter assistens Episcopum thurificabit triplici ductu, reverentiam ad ipsum peragens ante et post thurificationem.

146. Episcopus, thurificatione accepta, benedicet Presbyterum assistentem et sedebit.

147. Presbyter assistens thuribulum tradet Diacono et redibit ad scabellum suum in thronum, ibique stabit manibus sustinens biretum.

148. Diaconus adolebit Presbyterum assistentem et primum Diaconum assistentem post ipsum: iterabit deinde reverentiam vel genuflexionem ad Episcopum, et secundum Diaconum assistentem adolebit.

149. Assistentes praedicti sedebunt, et Diaconusthurificabit Canonicos in choro, postea reliquos iuxta ordinem innutum cap. V. lib. I. Reversus ad Altarethurificabit Subdiaconum. Reddet, thuribulum thuriferario, a quo thurificabitur, et clericos prope abacum et populum thurificabit.

150. Cavebit Celebrans, ne canere incipiat Praefationem, nisi quum innuetur ei; namque quum thurificatio chori peragenda sit et Canonici descendere debeant ad circulum, in hisce ritibus exsequendis oriri posset perturbatio quaedam.

151. Sub finem thurificationis chori aut saltem Canonico-rum, consurgent assistentes Episcopi et secundus Diaconus tollet ipsi mitram.

152. Episcopus assurget, ac Celebrans cantabit *Per omnia saecula saeculorum* ante Praefationem.

153. Cappellanus a mitra afferet ad Altare mitram auri-phrygiatam, tum accipiet pretiosam, si licebit uti, et prope thronum redibit.

154. Post verba *Gratias agamus* etc. dummodo peracta sit Canonico-rum thurificatio, descendent ipsi de suis stallis in medium chorum ad efficiendum circulum, peragentes consuetam ad Altare et ad Episcopum reverentiam.

155. Interim a duobus clericis ante Altare statuatur faldistorium cum pulvinis pro Episcopo et praesto erunt duo vel quatuor clerici cum intorticiis, quae afferenda erunt ad *Sanctus*.

156. Cantato *Gratias agamus*, Presbyter assistens, facta ad Episcopum reverentia, de throno descendet seque adiunget ceteris Canonicis in circulo.

157. Praefatione cantata Celebrans recitabit *Sanctus* cum Ministris, quod faciet etiam Episcopus una cum Canonicis.

158. Episcopus postquam recitaverit *Sanctus*, benedict Canonicos, qui cum debitis reverentiis ad sua subsellia redibunt, sedebit et a primo Diacono assistente imponetur ei mitra pre-

tiosa, si licebit uti, sin minus, auriphrygiata: tum sinistra accipiet baculum, de throno descendet et Clerum benedicet.

159. Procedens ad Altare, medius ibit inter Diaconos assistentes, qui attollent ei fimbrias pluvialis, sequetur Caudatarius, sustinens extremitatem posteriorem eius vestis et post ipsum duo cappellani a mitra et a baculo incedent.

160. Interea clerici, qui gestabunt intorticia, procedent ante Altare, genuflectent ad ipsum, dein ad Episcopum; postea ne tergum ad Episcopum convertant, consistent ante Altare, sed a latere, facie versa ad invicem, ibique simul in genua procumbent.

161. Progressus Episcopus ante faldistorium, deponet baculum: secundus Diaconus assistens tollet ei mitram pretiosam et pileolum: Episcopus geniculabit in faldistorio et super ipso fimbrias anteriores pluvialis expandent Diaconi assistentes.

162. Illi omnes qui aderunt cum Episcopo, geniculabunt, nempe Diaconi assistentes a lateribus eius, Caudatarius et cappellani praedicti post ipsum.

163. Genuflexo ante Altare Episcopo, advertet Subdiaconus ut aliquantum recedat versus latus Epistolae, ne directe ad Episcopum vertat tergum.

164. Peracta Hostiae et Calicis elevatione, assurget Episcopus et sublevantibus ei fimbrias pluvialis Diaconis assistentibus, genuflectet utroque genu ad SS. Sacramentum, quod aderit super Altari, idemque exsequentur Diaconi assistentes et Cappellani qui erunt cum ipso.

165. Diaconus primus assistens reponet pileolum et mitram seu pretiosam sive auriphrhygiatam Episcopo, qui baculo sinistra recepto, revertetur ad thronum, nec benedicet Clerum, quod fecit pergens ad Altare.

166. Clerici duo faldistorium cum pulvinis de medio amovebunt et ponent seorsim.

167. Episcopus ad thronum reversus, sedebit, pastorale deponet et a secundo Diacono assistente nudabitur mitra cum pileolo.

168. Tunc assurget et stabit aliquantum conversus ad Altare.

169. Qui Clerici sustinebant intorticia ad elevationem, statim post discessum Episcopi de faldistorio, consurgent et coeuntes ante Altare genuflectent ad Sacramentum, redibunt ad abacum et intorticia extinguent. Si Communio clericis vel adstantibus in hac Missa ministretur, qui clerici deferunt intorticia usque ad peractam Communionem remanebunt.

170. Sub finem cantus *Pater noster* Canonici descendet ad circulum, et quum pervenerint in medium non conficient reverentiam ad Altare, sed genuflectent utroque genu ad Sacramentum, postea facient ad Episcopum reverentiam.

171. Episcopus recitabit *Agnus Dei* cum Canonicis, quos postea benedicet; ipsi autem iterata reverentia ad Episcopum et genuflexione utroque genu ad Sacramentum, ad sua subsellia revertentur.

172. Celebrans recitabit *Agnus Dei* cum Ministris suis, qui deinde genuflectent, et Diaconus accedet ad Missale propter assistentiam, Subdiaconus autem ibit in chorum et consistet prope locum Presbyteri assistentis.

173. Presbyter assistens, postquam in circulo recitaverit *Agnus Dei*, quin faciat genuflexionem ad Sacramentum, discedet a suis collegis et iunctis manibus ibit recta ad Altare. Ibi geniculabit in suppedaneo a dextris Celebrantis. Quando hic recitaverit orationem *Domine Iesu Christe qui dixisti* etc. asurget Presbyter assistens, et postquam ipse et Celebrans eodem tempore osculati erunt Altare, Celebrans Pacem donabit Presbytero assistenti, manus imponens humeris eius et dicens *Pax tecum*, cui ille respondebit *Et cum spiritu tuo*.

174. Presbyter assistens genuflectet ad Sacramentum, de Altari descendet ac nullam faciens reverentiam perget directe ad thronum et Pacem dabit Episcopo, dicens ei *Pax tecum*, sed manus supponens brachiis, non. imponens humeris illius. Diaconi assistentes fimbrias pluvialis Episcopi attollent.

175. Presbyter assistens, pace Episcopo donata, descendet de gradulo cathedrae, salutabit Episcopum reverentia profunda, descendet a latere de throno et in chorum redibit ad stallum suum.

176. Diaconus primus assistens iunctis manibus conscendet gradulum cathedrae, accipiet pacem ab Episcopo respondens ei *et cum spiritu tuo*, de gradulo descendet, Episcopum reverebitur et ad dexteram eius redibit. Hoc ipsum deinde faciet secundus Diaconus assistens et redibit ad sinistram.

177. Presbyter assistens, reversus in chorum ad stallum suum, donabit pacem Subdiacono, qui comitatus a Caeremoniario, illam praebebit primae Dignitati, sedenti supra locum Presbyteri assistentis deinde Canonico assidenti post Presbyterum assistentem, atque ita deinceps quo ordine notatum est cap. VI. lib. I.

178. Subdiaconus reversus ad altare, pacem dabit Diacono ad altare ministranti, et postea Caeremoniario, qui eum fuerit comitatus.

179. Si praeter Ministros sacros (si non sint sacerdotes) etiam Clerus sacram Communionem accipiat in Missa solemni coram Episcopo ordinario celebrata, servatis quae iam innuimus cap. XI. huius libri a num. 1. ad num. 10. pro oblatione et consecratione parvarum hostiarum in pyxide, quae nunc subiungimus servanda erunt.

180. Postquam Celebrans Calicem sumpserit, Diaconus vel Subdiaconus calicem palla cooperiet.

181. Cappellani a scotula et libro ex abaco librum pro absolutione accipient et consistent in plano throni prope sinistram Episcopi.

182. Diaconus facta genuflexione Sacramento descendet de altari, perget ad thronum et prius ante infimum gradum cantabit *Confiteor*, et si opus ei fuerit libro, illum porriget ei clericus, qui recipiet statim ac Diaconus cantare desierit et reponet illum in abaco.

183. Antequam Diaconus incipiat cantare *Confiteor* communicandi de suis stallis descendunt et in presbyterio geniculabunt.

184. Reliqui, qui non communicant, stabunt pedibus in choro.

185. Postquam Diaconus cantaverit *Confiteor*, Episcopus

elata voce recitabit *Misereatur vestri etc.* et *Indulgentiam etc.* faciens dextera signum Crucis versus communicandos.

186. Recedent Cappellani cum libro et scotula de solio, et Diaconus cum debitis reverentiis et genuflexionibus redibit ad Altare, et pixidem cum Sacramento detegit, et dextera patenam accipiet, quam supponet ori communicantium.

187. Accedent ad latera altaris duo cappellani cum mapula, quam explicabunt et extensam tenebunt ante communicandos, et genuflectent in extremitatibus lateralibus suppedanei.

188. Celebrans sinistra accipiet pyxidem supra nodum, dextera particulam accipiet et conversus ad communicandos dicet *Ecce Agnus Dei etc.* et ter *Domine non sum dignus etc.*

189. Si Celebrans erit Episcopus, communicandi antequam Corpus Chisti sumant, manum Episcopo celebranti osculabunt.

190. Si Episcopus ordinarius, qui Missae adstabit, post elevationem pileolum resumpserit, deponet illud in actu Communionis et stabit in pedes, prout stabit totus Clerus qui non communicat, ut iam innuimus.

191. Clerici Communionem excepturi, servabunt ordinem praecedentiae, quem servandum diximus pro Communionem cleri in Missa solemni lib. II. cap. V. num. 23.

192. Interea Cappellani a libro et scotula recipient ex abaco scotulam et Missale pro Episcopo.

193. Quum Celebrans communicaverit et communicaverint etiam sacri Ministri, si talis usus vigeat, Episcopus sedebit et a primo Diacono assistente reponetur ei pileolus cum mitra pretiosa, si adhibebitur, secus auriphrygiata.

194. Se sistent ante Episcopum Cappellani cum Missali et scotula; Episcopus leget versiculum *Communio*, et illi recedent, ac si opus fuerit, accipient Canonem pro benedictione.

195. Quum Celebrans legerit *Communio*, secundus Diaconus, mitram tollet Episcopo, qui assurgit.

196. Celebrans cantabit *Dominus vobiscum* cum orationibus et rursus cantato *Dominus vobiscum*, Diaconus cantabit *Ita Missa est.* vel *Benedicamus Domino*, iuxta ritum, et hoc tempore Celebrans recitabit orationem *Placeat etc.* ut promptus sit ad solemnem Episcopi benedictionem.

197. Interim praesto erunt ad thronum Cappellani cum Canone pontificali et scotula, itemque afferetur ad Altare libellus seu tabella cum formula Indulgentiae.

198. Responso a choro *Deo gratias* vel loco responsionis pulsatis organis, primus Diaconus assistens reponet Episcopo mitram pretiosam, si licebit uti, secus auriphrygiatam.

199. Celebrans Altare osculabitur et recedet in latus Epistolae, se convertens ad Episcopum: Diaconus stabit eodem statu in gradu infra Celebrantem, et Subdiaconus eodem statu in infimo gradu vel in plano.

200. Episcopus, mitra coopertus a primo Diacono assistente, assurgit ac pollice signans se in pectore, cantabit *Sit nomen Domini* etc. et a choro respondebitur *Ex hoc nunc* etc. Postea se signans a fronte ad pectus, cantabit *Adiutorium nostrum* etc. et respondebitur *Qui fecit coelum* etc. Deinde manus expandens et oculos elevans ad coelum, cantabit *Benedicat vos omnipotens Deus*, accipiet sinistra baculum et signum benedictis faciet a sinistris suis dicens *Pater*, in medio dicens *et Filius* et a dextris suis dicens *et Spiritus Sanctus*, Chorus respondebit *Amen*.

201. Diaconi assistentes fimbrias pluvialis Episcopi benedictis attollent.

202. Cappellanus a libro, stans et sustinens librum apertum, recedet aliquantum ad Episcopi sinistram, ne populi conspectum ipsi impediat.

203. Canonici et Celebrans ad benedictionem Episcopi se profunde inclinabunt, ceteri omnes in genua procumbent.

204. Sin autem esset Archiepiscopus, dum cantabitur *Ite Missa est* vel *Benedicamus Domino*, Cappellanus crucifer accipiet Crucem archiepiscopalem et deferet ad thronum, ubi consistet genibus flexis in infimo gradu et imaginem Crucifixi convertet ad Archiepiscopum. Diaconus assistens mitram Archiepiscopo non reponet, siquidem Archiepiscopus benedictionem donat sine mitra. Priusquam dicat *Pater* salutabit Crucem archiepiscopalem, deinde accipiet baculum pastorem et benedictionem impertietur.

205. Benedictione donata, Episcopus sedebit; Celebrans autem conversus ad populum, quocumque modo situm sit Altare, leget formulam Indulgentiae, dummodo non sit iam publicata a Concionatore, si sermo aut sacra concio habita fuerit post Evangelium. Dum Celebrans formulam Indulgentiae leget, Ministri adstabunt lateribus eius.

206. Indulgentia a Celebrante publicata, Episcopus dimittet baculum et a secundo Diacono assistente nudabitur mitra.

207. Si erit Archiepiscopus, non reponetur ei mitra post benedictionem, eo quod brevissimus sit actus Indulgentiarum publicationis.

208. Episcopus assurget, ac Celebrans ad Altare recitabit ultimum Evangelium, quod si fuerit S. Ioannis, ad illa verba *Et Verbum caro factum est*, Episcopus genuflectet in sua cathedra, ut ad *Incarnatus*.

209. Evangelio recitato, Episcopus sedebit ac rursus cooperietur mitra a primo Diacono assistente.

210. Celebrans cum Ministris descendet de Altari, ante quod aderunt etiam duo Acolythi cum candelabris.

211. Facient ad Crucem reverentiam et genuflexionem respective, deinde ad Episcopum conversi exsequentur reverentiam vel genuflexionem: Episcopus eos benedicet et ipsi revertentur in sacristiam.

212. Profecto de choro Celebrante, accedent ad thronum clerici ad accipienda paramenta Episcopi, qui a Diaconis assistentibus exuetur illis.

213. Cubicularius ad thronum afferet cappam Episcopi.

214. Clerici referent ad Altare Episcopi paramenta, quae ibi a Caeremoniario, ut a principio, reponentur et cooperientur velo.

215. Interea clerici duo collocabunt ante Altare faldistorium cum pulvinis.

216. Exutus paramentis Episcopus rursus induetur cappa a Diaconis assistentibus, adiuvante Cubiculario, qui extremitatem posteriorem eius vestis talaris constringet: postea descendet de throno ad faldistorium, in quo genuflexus brevi tempore orabit.

217. Associatus deinde a Canonicis et Clero, adorabit SS. Sacramentum: post adorationem autem ad suam residentiam revertetur.

218. Episcopus pluviali paratus Missae solenni intererit solemnioribus diebus, ut ex. gr. in festo S. Stephani et S. Ioannis, in secunda ac tertia feria Paschatis et Pentecostes, in festo B. V. ab Angelo salutatae, itemque in ceteris, quemadmodum notatur in Caeremoniali Episcoporum, ut supra innuimus.

219. Ceteris diebus minus solemnibus, Missae solenni assistet indutus cappa; quare observabitur quod sequentibus capitulis praescribetur.

ASSISTENTIA EPISCOPI ORDINarii
PLUVIALI PARATI
MISSAE SOLEMNI AB ALTERO EPISCOPO CELEBRATAE

CAPUT XIV.

De rebus praeparandis.

Apud Altare SS. Sacramenti. — 1. **P**raeparabitur faldistorium cum pulvinis eius coloris, quem requirit officium, vel genuflexorium cum strato et pulvinis eiusdem generis ac superius cap. IV. descriptum est.

2. Altare plus minus exornabitur, pro qualitate festi, et in sex candelabris aderunt cerei ascendendi saltem in accessu Episcopi et quum ipse de ecclesia discedet.

3. Si celebrabitur festum alicuius Sancti proprii ecclesiae, cuius corpus aut reliquiae insignes expositae sint in Altari a maiori diverso, vel adsit sacellum ei sacrum, etiam ante Altare illud praeparabitur genuflexorium, ibique poterit orare Episcopus sive in accessu ad ecclesiam, postquam adoraverit SS. Sacramentum, seu post Missam solennem.

Apud Altare maius — 4. Thronus parabitur colore, qui

conveniat officio, cum baldachino et lodice simili cathedrae: aderunt tria scabella pro Assistantibus et gradus cooperientur tapeto. Prope cathedram praeparabitur pulvinus in commodum Episcopi, ut inferius, eritque concolor paramentis.

5. Pavimentum presbyterii sterni poterit aulaeo consensaneo viridis coloris, et ante Altare aderit faldistorium cum pulvinis, in quo geniculabit Episcopus.

6. Altare instruetur pallio congruo, tobaleis ac tapeto, quod omnes gradus cooperiat. Super Altare ponentur sex candelabra cum cereis et Crux in medio, aequalis candelabris, quae plus minus erunt nobilia pro ratione festi.

7. Supra mensam Altaris disponentur paramenta Episcopi, videlicet pluviale cum stola, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae contegentur velo concolore paramentis, et prope haec ponetur formale pretiosum, aut simplex in lance. In latere Evangelii locabitur mitra pretiosa cum velo adhibendo a ministro, seu cappellano illius, et in latere Epistolae auriphrygiata. Nisi adhiberi posset mitra pretiosa, ponetur tantum mitra auriphrygiata cum velo in latere Evangelii.

8. Prope Altare praeparabitur baculus pastoralis.

9. In latere Epistolae ante gradus Altaris collocabitur faldistorium cum tegumento respondentem in usum Celebrantis, et prope faldistorium, pulvinus concolor paramentis, ab eodem Celebrante adhibendus.

10. In eodem Epistolae latere aderit scamnum cum modico postergali et sine suppedaneo, coopertum aulaeo laneo plus minus distincto pro sacris Ministris.

11. Eadem ex parte prope parietem erit abacus alba tobalea coopertus, in quo disponentur quae subiicimus: nempe calix cum purificatorio, patena cum hostia, palla et bursa cum corporali: ampullae vini et aquae in pelvicula: campanula: gremiale aequale paramentis pro Episcopo celebrante: instrumentum pacis, si Magistratus intererit officio: quatuor, ad summum sex intorticia pro elevatione: urceus cum pelvi et mantile seu manutergium in lance argentea: mitra auriphrygiata Celebrantis, si pretiosa quoque licebit uti: cussinus seu legile Missalis:

Missale cum tegumento et signaculis respondentibus colori officii pro Celebrante, et Evangeliarum cum tegumento eiusdem coloris et manipulo Celebrantis: Epistolarium cum tegumento, ut supra: alterum Missale cum tegumento, ut supra, pro Episcopo: canon pontificalis pro Celebrante: scotula et alter canon pontificalis pro Episcopo: tabella seu libellus cum formula indulgentiarum: thuribulum cum navicula: velum humerale pro Subdiacono.

12. Prope latus Evangelii ponetur basis pro Cruce archiepiscopali, si Archiepiscopus esset Dioecesanus, qui functioni assistet.

13. Ad balaustrium presbyterii candelabra maiora numero quatuor, ad summum sex, cum cereis aut intorticiis.

In sacristia. — 14. Disponentur super Altare paramenta Celebrantis, videlicet planeta, chirothecae in pelvicula, dalmatica, tunicella, stola, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae cooperientur velo concolore eisdem paramentis. In latere Evangelii mitra pretiosa cum velo pro cappellano a mitra, si licebit adhiberi, sin minus ponetur auriphrygiata, quae hoc casu non praeparabitur in abaco presbyterii. Ante Altare vel alio loco, ut commodius videbitur, locabitur sedes cameralis decenter ornata, cum exiguo tapeto sub ipsa sede. Poterunt etiam poni duo pulvini in aliquo ex genuflexoriis sacristiae, si Episcopo celebranti placeret orare privatim ante vel post Missam.

15. In altera ex tabulis sacristiae praeparentur paramenta pro Ministris nempe pluviale pro Presbytero assistente, dalmatica et stola cum manipulo, tunicella cum manipulo, duo cingula, duae albae duoque amictus pro Diacono et Subdiacono, praeter tria bireta pro Ministris praedictis.

16. Caligae et sandalia Episcopi celebrantis in lance: urceus cum pelvi et mantile in lance: canon pontificalis et scotula, qua poterit uti solus Celebrans in sacristia, quum ibi non adsit Episcopus ordinarius.

17. Duo candelabra cum candelis pro Acolythis: superpellicia sufficienti numero pro inservientibus: vasculum aquae benedictae et aspersorium pro ingressu Episcopi.

In functione.

18. Officii tempore sonabunt omnia vel saltem aliqua aera campana semel aut pluries, iuxta consuetudinem cuiusque loci, ut significetur functionis initium.

19. Recitata in choro Hora tertia, sive altera Hora, pro qualitate Missae, ut praescribunt generales rubricae Missalis tit. XV. num. 2. cessabitur ab officio; et sonitu campanulae sacristiae signum dabitur Canonicis et Capitulo ad associandum Episcopum, ut Cap. IV. huius libri.

20. Episcopus celebrans tempore debito aderit in sacristia, ut aderunt etiam tres Ministri et clerici inservientes.

21. Clerici induentur superpellicio, itemque Presbyter assistens, nisi utatur rochetto.

22. Caeremoniarius, qui assistet Celebranti attribuet clericis suum cuique officium, nisi fuerit ipsis in antecessum attributum.

23. Invitabit Episcopum ut accedat ad sedem, et clericus unus praesentabit ei canonem, et alter sustinebit scotulam accensam. Episcopus psalmos et preces in praeparationem recitabit, legens in Canone.

24. Interim cubicularius, acceptis caligis et sandaliis praebitis a clerico, calceum usualem dextero pedi Episcopi detrahet, et cruri inseret caligam quam supra genu ligabit, et sandalium pedi dextero: detrahet deinde calceum sinistrum et caligam ac sandalium inducet cruri et pedi sinistro. Idem calceos usuales Episcopi accipiet, cavens ne ponat super Altare aut inter sacra paramenta, sed secum eos custodiet.

25. Episcopus, recitatis psalmis et repetita antiphona, quae in principio illorum duplicabitur in festis de ritu duplici, nudabit bireto caput, assurget et convertetur ad Altare.

26. Clerici cum libro et scotula se sistent ante Episcopum, dantes operam ut commode possit e libro legere preces.

27. Episcopus recitabit preces et orationes, quibus absolutis, rursus sedebit et orationes praescriptas ad paramenta

recitabit sedens, nisi memoria tenebit, siquidem in praxi nimium difficile est Episcopo legere e libro orationes, dum iis a Ministris parabitur.

28. Hoc tempore sacri Ministri, adiuvantibus duobus clericis, induetur paramentis praedictis, excepto manipulo, quem inserent brachio, posteaquam paraverint Episcopum.

29. Acolythi accendent cereos in candelabris, quae ab ipsis gestanda erunt.

30. Quum Episcopus Celebrans finem fecerit recitandi preces praeparationis ad Missam, recedent ab ipso clerici cum libro et scotula: qui facta ad ipsum reverentia, reponent ubi erant a principio librum et scotulam, cuius candela extinguetur.

31. Ministri capite nudato discedent de loco, quo paraverint se; in media sacristia salutabunt Altare vel imaginem principalem, venient ante Episcopum, reverentiam ad ipsum facient et consistent a lateribus illius; Diaconus nempe a dextris, Subdiaconus a sinistris.

32. Interim clericis distribuentur paramenta pro Celebrante, et praesto erunt etiam ministri lotionis.

33. Celebrans, adiuvantibus Ministris, dimittet mantelletum, ac etiam mozzetam, eaque recipiuntur a cubiculario.

34. Presbyter assistens aderit prope dexteram Celebrantis eique cum debitis osculis extrahet e digito anulum.

35. Cubicularius Celebrantis expediet ei posteriorem extremitatem vestis.

36. Se sistent ante Celebrantem familiares nobiles duo vel iis absentibus, duo clerici cum urceo et pelvi cumque mantili ad lavandas manus.

37. Ministri acceptum mantile extendent ante Episcopum celebrantem, qui sedens et bireto cooperto capite, lavabit manus et absterget mantili, atque advertet ne benedicat quemquam post lotionem. Tradet biretum cuidam e suis familiaribus nobilibus (a) deinde a Diacono, adiuvante Subdiacono, parabi-

(a) Minime decet, ut quisquam ministrorum imponat aut tollat de capite Episcopi biretum: hoc enim debet ipsemet facere.

tur amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola, tunicella dalmatica, chirothecis et planeta. (a).

38. Presbyter assistens, quum parabitur Celebrans, adiuvante clerico, induet sibi pluviale.

39. Parato Celebranti Diaconus imponet mitram, et una cum Subdiacono, facta ad ipsum reverentia, discedent ab eo et redibunt quo loco induerunt sibi paramenta, ubi duo clerici manipulum eorum brachio inducent.

40. Profectis, ut supra, Ministris ad assumendum manipulum, se sistet ante Celebrantem Presbyter assistens, et facta reverentia, annulum inseret eius digito annulari dextero cum osculis usitatis, iterabit reverentiam et consistet a dextris eius.

41. Ministri redibunt ad Episcopum celebrantem, reverentiam ei conficient, et Diaconus consistet a sinistris eius, Subdiaconus a sinistris Diaconi.

42. Quum omnia disposita erunt ad proficiscendum ad Altare (quod fiet quando Episcopus perventurus erit ad ecclesiam) Caeremoniarius Celebrantis innuet Acolythis, ut accipiant candelabra accensis candelis, et bireta tradet Ministris sacris ac Presbytero assistenti.

43. Acolythi procedent ante Episcopum et apud ipsos clerici, exceptis iis duobus, quorum alter mitram, alter syrnam ipsius Episcopi sustentare destinatus est.

44. Episcopus, innuente Caeremoniario, assurget, convertetur ad Altare sive ad imaginem praecipuam sacristiae et simul cum Ministris et clericis reverebitur ipsam, tum ad Altare maius procedetur.

45. Poterit praeire claviger unus ecclesiae, siquis erit, duo Acolythi cum candelabris, ceteri clerici inservientes bini, Subdiaconus, Episcopus cum Presbytero assistente dextrorsum et Diacono sinistrorsum, sequentibus duobus praedictis cappellanis et familiaribus nobilibus, siqui aderunt.

46. Advertet Episcopus celebrans ne quemquam benedicat, etiamsi quis in genua procumberet, dum ipse praetergreditur.

(a) Reponere biretum in capite Episcopi, dum sacris ipse indumentis induitur, est abusio ipsa quoque.

47. Si transeundum esset ante Altare SS. Sacramenti, genuflectetur ab omnibus, idque facient vel coniunctim ad lineam vel bini, prout capax erit locus. Celebrans autem genuflectet sine mitra et sine pileolo, in pavimento nudo, ut praescribit Caeremoniale, idest nullo utens pulvino et una cum sacris Ministris.

48. Ubi Celebrans venerit ad Altare maius, Acolythi dirimentur et recedent ad latera ante infimum gradum, ceteri clerici dirimentur apud Acolythos unus post alium, ut liber detur transitus Celebranti et Ministris. Celebrans procedet cum Ministris ante Altare, Subdiacono appropinquante ad sinistram Diaconi. Ibi Celebrans et Ministri (si tamen hi fuerint Canonici) reverentiam ad Crucem conficient, clerici, non exceptis Acolythis, genuflexionem.

49. Tum Celebrans ibit sessum ad faldistorium et consistent a sinistris eius Presbyter assistens, Diaconus et Subdiaconus eodem statu, quo Celebrans, videlicet humeris versis ad Altare. Acolythi pergent ad abacum, in quo deponet candelabra, et una cum reliquis clericis ante abacum ipsum se ad lineam disponent.

50. Clericus delegatus sustentando extremitam vestis Celebrantis animadvertat, quod officium suum desinit simul ac venerit ad Altare Episcopus ordinarius; ideoque syrnam Celebrantis praedictam recipiet, quum Sacro peracto, Celebrans discedet rediturus in sacristiam.

51. In ingressu Episcopi ordinarii ad ecclesiam sonabunt festivo more campanae et organa quoque, si id requiret qualitas officii.

52. Episcopus in ecclesiam ingressus adorabit SS. Sacramentum, deinde procedet ad Altare maius.

53. Ingredienti in presbyterium Episcopo assurget Celebrans.

54. Episcopus progressus ante faldistorium priusquam reverentiam facia ad Crucem, salutabit Celebrantem, utpote Episcopum. Ministri sacri, si fuerint Canonici, se profunde inclinabunt ad Episcopum, sin minus, genuflectent ante ipsum.

55. Canonici et reliqui de Clero sequentes Episcopum, facta reverentia vel genuflexione ad Crucem Altaris, petent stallum suum, exceptis duobus Diaconis assistantibus, qui locum sument prope Episcopum.

56. Clerici, quorum officium ferre paramenta Episcopi ad thronum, geniculabunt prope Altare.

57. Quum Episcopus orabit, rursus sedebit Celebrans; assurgat autem quum de oratione surget Episcopus.

58. Fine facto orandi, Episcopus surget, salutabit Crucem Altaris, deinde Celebrantem (qua in actione Ministri reverentiam ei vel genuflexionem, ut supra, exsequentur) perget ad thronum ac transiens per chorum vel priusquam ascendat ad thronum, benedicet clerum, iuxta positionem presbyterii.

59. Episcopum ad thronum euntem comitabuntur Diaconi assistentes, sequetur Caudatarius extremitatem posteriorem cappae sustentans et cubicularius.

60. Clerici duo faldistorium a modo presbyterio amovebunt statim ac discesserit Episcopus et seorsim illud ponent prope abacum.

61. Interim distribuentur clericis paramenta Episcopi.

62. Episcopus, consenso throno, sedebit, et appropinquantibus clericis cum sacris vestimentis, nudabit bireto caput, assurgat ac Diaconi assistentes, adiuvante cubiculario, tollent ei cappam.

63. Cubicularius expediet eius extremitatem posteriorem vestis talaris, et accepta cappa recedet de throno, illamque deferet in sacristiam et complicabit, resumpturus post Missam.

64. Dignitates et Canonici de suis stallis descendent in medium chorum et circulo excipient Episcopum, qui per Cae-remoniarium invitabit eos ad operiendum bireto caput.

65. Deinde Diaconi assistentes parabunt Episcopum amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali, cui firmabitur formale. Postea primus Diaconus assistens imponet capiti eius mitram pretiosam, si licebit uti, secus auriphrygiatam.

66. Hoc tempore clericus accipiet ex abaco Evangeliarium cum manipulo Celebrantis et praesto erit ad coeundum cum Celebrante et Ministris, ut inferius.

67. Quum pluviali induetur Episcopus, Diaconus mitram tollet Celebranti, qui cum Diacono et Subdiacono procedet ad Altare, et facta respective reverentia vel genuflexione ad Crucem, subsistet cum ipsis seorsim ante Altare in latere Evangelii.

68. Clericus, qui sustinebit Evangeliarium cum manipulo Celebrantis, sequetur Ministros, adstans Subdiacono.

69. Presbyter assistens Episcopo Celebranti stabit in latere Epistolae post faldistorium Celebrantis.

70. Episcopus benedicet Canonicos, qui ad sua subsellia redibunt, assurget, accipiet sinistra baculum, de throno descendet, benedicet Clerum, procedet ad Altare cum Diaconis assistentibus a lateribus, qui fimbrias pluvialis sustentabunt sequentibus Caudatario et cappellanis a mitra et baculo.

71. Ante gradus Altaris Episcopus dimittet baculum et secundus Diaconus assistens tollet ei de capite mitram.

72. Celebrans discedet a Ministris et accedet ad Episcopum celebrantem, subsistens a sinistris eius.

73. Diaconi assistentes stabunt post Episcopum et Ministri Celebrantis stabunt post Celebrantem, advertentes ut tres vel quatuor passus absint ab ipso, et nisi fuerint Canonici, geniculabunt. Clericus cum Evangeliarium et manipulo accedens ad Ministros genuflectet a sinistris Subdiaconi. Reliqui cappellani Episcopi geniculabunt post Diaconos assistentes Presbyter assistens Celebranti genua flectet loco superius innuto, nisi fuerit Canonicus, secus stabit, et a latere eius adstabit clericus genuflexus, qui ei respondebit in confessione.

74. Episcopus reverentiam simul cum Celebrante conficiet ad Altare, et inchoabit Missam, cui respondebit Celebrans et in *Confiteor* ad verba *Tibi Pater* ac *Te Pater* se convertet paululum ad Episcopum.

75. Diaconi assistentes Confessionem recitabunt inter se. Idem facient Ministri Celebrantis: idem Cappellani Episcopi genuflexi post Diaconos assistentes.

76. In choro recitabitur Confessio, ut in aliis Missis cantatis.

77. Dum a Celebrante recitabitur *Confiteor*, clericus susti-

nens Evangeliarium cum manipulo, tradet Subdiacono manipulum Celebrantis et retinebit secum Evangeliarium, advertens ut signaculum indicet Evangelium officio respondens.

78. Celebrans, postquam respondebit *Amen* ad preces *Indulgentiam* etc. (a) se inclinabit ad Episcopum, discedet ab eo et redibit ad Ministros qui consurgent eumque medium inter se accipient.

79. Subdiaconus immediate osculabitur manipulum Celebrantis ex una parte, illumque inducet in eius brachium sinistrum osculans manum eius et ligabit taeniis.

80. Celebrans non recitans orationem *Merear, Domine* etc. ad manipulum (hanc enim iam recitaverit in sacristia cum aliis orationibus in praeparatione) statim ac manipulum osculatus erit et in brachio habebit, prosequetur cum Ministris *Deus tu conversus* etc.

81. Quum Celebrans a latere Episcopi discesserit, succedent ad latera eius Diaconi assistentes, quibuscum Episcopus continuabit Missam ad *ŷ. Deus tu conversus* etc.

82. Praesto erit intereathuriferarius cumthuribulo et navicula. Cappellani a libro et scotula, accipient Missale et scotulam pro Episcopo, eaque deferent ad thronum.

83. Quum Episcopus dixerit *Oremus*, nihil aliud adiiciens, reverebitur Crucem et a primo Diacono assistente cooperietur mitra pretiosa, vel auriphrygiata, ut supra. Tum sinistra accipiet baculum pastorem, et conversus ad Celebrantem, salutabit ipsum, benedicet Canonicos et Clerum, ascendet ad thronum comitatus et secutus a Ministris antedictis.

84. Celebrans respondebit inclinationi Episcopi, Ministri genuflexionem vel reverentiam profundam ad ipsum conficient et clericus sustinens Evangeliarium exsequetur genuflexionem. Quum vero in thronum ascendet Episcopus seu discesserit de Altari, Celebrans medius inter sacros Ministros ad Altare ascendet, dicens orationem *Aufer a nobis* etc. Clericus cum Evangeliarium sequetur Subdiaconum, cui tradet librum apertum quando

(a) Inspiciatur adnotatio num. 40. cap. praec. quae respicit etiam quod subiungitur in sequenti num. 8).

ascenderit ad Altare. Celebrans Altare osculabitur deinde Evangelium Missae respondens in libro sibi oblato a Subdiacono, qui librum claudet et tradet clerico, a quo acceperit. Idem clericus librum receptum, cum debitis genuflexionibus ad Altare et ad Episcopum, reportabit ad abacum. Celebrans in Altari expectabit dum sibi tradatur thuribulum cum incenso.

85. Episcopus, consensu throno, sedebit ac dimittet baculum pastorem; Presbyter assistens (a) e stallo suo ascendet a latere ad thronum et consistet a dextris Episcopi.

86. Caeremoniarius aut thuriferarius thuribulum afferet ad thronum, naviculam tradet Presbytero assistenti et genuflectens ante Episcopum, ipsi praesentabit thuribulum apertum. Episcopus, ministrante cum osculis consuetis Presbytero assistente, demittet incensum in thuribulum cum benedictione usitata.

87. Thuriferarius recipiet naviculam, de throno descendet, thuribulum afferet ad Altare et tradet Diacono, hic autem Celebranti, qui Altare thurificabit.

88. Presbyter assistens Episcopo descendet a latere de throno et redibit ad stallum suum.

89. Clericus cum mitra Celebrantis aderit prope gradus Altaris.

90. Celebrans thurificato Altari, thuribulum restituet Diacono.

91. Caeremoniarius Celebrantis reponet ipsi mitram pretiosam, vel auriphrygiatam, si pretiosa non licebit uti.

92. Diaconus descendet de gradibus Altaris et, imposita mitra Celebranti, ipsum duplici ductu adolebit.

93. Caeremoniarius aut thuriferarius, thuribulum receptum reportabit ad pedem throni.

94. Eodem tempore Presbyter Episcopo assistens discedet de stallo suo et procedet ante thronum curans ut ibi adsit quum adveniet thuriferarius.

95. Facta cum ipso reverentia ad Altare, dein ad Episcopum, accipiet ab illo thuribulum ac triplici ductu adolebit Epi-

(a) Cf. num. 45. cap. XIII. praec.

scopum, peragens ante ipsum reverentiam profundam ante et post thurificationem.

96. Episcopus assurgit ut accipiat thurificationem et postquam thurificatus erit, dextera benedicet Presbyterum assistentem, qui thuribulo reddito thuriferario atque iterata reverentia ad Episcopum et ad Altare, redibit ad circulum: thuriferarius ad abacum thuribulum referet.

97. Episcopus sedebit et a secundo Diacono assistente nudabitur mitra.

98. Cappellanus a mitra accipiet mitram pretiosam, si ea utetur Episcopus, afferet ad Altare ibique deponet ipsam: sumet auriphrygiatam cumque ipsa redibit apud thronum.

99. Interim Celebrans, postquam thurificatus fuerit a Diacono, cui nullum faciet Crucis signum, stans loco suo convertetur ad Crucem, qua salutata, medius inter Diaconum et Subdiaconum descendet a latere de Altari et veniet ad faldistorium.

100. Presbyter assistens Celebranti, in hisce actionibus nunquam recedet de loco in quo erit, et admonebit clericum, ut in promptu habeat Missale pro Celebrante.

101. Celebrans sedebit in faldistorio et Caeremoniarius advertet, ut attollat ei planetam, dalmaticam ac tunicellam, ne ipsis insideat.

102. Diaconus et Subdiaconus venient simul ante Celebrantem, et Diaconus tollet ei mitram, quae si fuerit pretiosa, referetur ad abacum a clerico custodiente et ab eodem recipietur auriphrygiata.

103. Presbyter assistens aderit a dextra faldistorii, et clericus cum libro stabit post Celebrantem.

104. Celebrans, dimissa per Diaconum mitra, assurgit et super sinistram suam convertetur ad Altare, stantibus dextrorsum Diacono, sinistrorsum Subdiacono. Presbyter assistens adstabit propius dexteræ Celebrantis, ut ei monstret quid legendum sit. Clericus priusquam aperiat ac postquam clauserit Missale, reverebitur Celebrantem, idque faciet etiam deinceps.

105. Celebrans se muniet signo Crucis, leget e Missali introitum, deinde cum Ministris suis recitabit *Kyrie*, ibique ma-

nebit usque ad intonationem hymni *Gloria in excelsis*, si cantandum sit.

106. Thurificato a Presbytero assistente mitraque nudato Episcopo, Dignitates et Canonici de suis stallis descendunt et circulum efficient ante Episcopum, observantes quae tradita sunt capite praecedenti num. 57.

107. Se sistunt ante Episcopum duo Cappellani cum Missali et scotula.

108. Episcopus assurgit ac leget e Missali introitum, quo lecto, recedunt Cappellani praedicti, et Episcopus una cum Canonici recitabit *Kyrie*.

109. Si cantus *Kyrie* protrahetur, Episcopus benedicit Canonicos, qui ad sua subsellia redibunt, sedebit et a primo Diacono assistente cooperietur mitra auriphrygiata.

110. Celebrans etiam, se convertens super sinistram suam sedebit in faldistorio, et a Diacono cooperietur mitra auriphrygiata et ab eodem accipiet gremiale super genibus. Ministri Celebrantis, facta ei reverentia, pergunt sessum ad scamnum sibi praeparatum et caput bireto cooperient. In ordine autem sedendi advertent, quod Presbyter assistens adstare propius Celebranti debet, Diaconus in medio et Subdiaconus post Diaconum sive a dextris, sive a sinistris ipsius iuxta dispositionem scamni.

111. Absoluto *Kyrie* cantu, Ministri caput aperient, consurgent, redibunt ante Celebrantem, salutabunt eum et Diaconus tollet ei gremiale et mitram.

112. Praesto erit clericus cum libro pro Celebrante, ut antea, et Presbyter assistens transibit ad dexteram Celebrantis, ut ipsi indicet intonationem hymni *Gloria in excelsis*.

113. Quum consurgent Ministri Celebrantis, redibunt Canonici ad circulum pro *Gloria in excelsis*.

114. Celebrans assurgit, se convertet a sinistris ad Altare et intonabit *Gloria*, aperiens et elevans manus, ut in aliis Missis.

115. Diaconus stabit post Celebrantem et Subdiaconus post Diaconum in hac intonatione, postea accedunt ad latera eius, ut recitent *Gloria*.

116. Consurgent Diaconi assistentes et secundus Diaconus tollet mitram Episcopo.

117. Ad intonationem hymni *Gloria* assurget Episcopus, qui recitabit illum una cum Canonicis in circulo.

118. Cantorum chorus prosequetur cantum hymni praedicti statim ac illum intonuerit Celebrans.

119. Completa recitatione eiusdem *Gloria*, Episcopus benedictet Canonicos in circulo et sedebit. Sendenti Episcopo primus Diaconus assistens reponet mitram auriphrygiatam.

120. Canonici iterata ad Episcopum et ad Altare reverentia, ad sua subsellia redibunt.

121. Presbyter assistens Episcopi, recitato *Gloria* in circulo, ad thronum accedet, ac priusquam conscendat gradus illius, reverentiam faciet ante Altare, dein ad Episcopum ante thronum, et consensis gradibus, sedebit in scabello assistentiae.

122. Cappellani a libro, scotula, mitra et baculo sedebunt in gradibus throni, factis genuflexionibus debitis et cappellanus a baculo prius deponet baculum apud thronum, applicans ipsum parieti.

123. Recitato a Celebrante *Gloria*, recedet clericus qui sustinebat ei librum, et aderunt prope faldistorium alteri duo clerici cum mitra et gremiali.

124. Celebrans, recitato *Gloria*, conversus a sinistris suis sedebit in faldistorio, et ante ipsum stabunt ad lineam tres Ministri, nempe Diaconus in medio, Subdiaconus a sinistris eius, Presbyter assistens a dextris. Diaconus imponet Celebranti mitram auriphrygiatam, deinde super genibus eius ponet gremiale. Tum iidem tres Ministri, facta ad Celebrantem reverentia, redibunt sessum ad scamnum suum, qua methodo superius traditum est.

125. Caput inclinabunt Episcopus et Celebrans, reliqui nudabunt bireto ad verba *Adoramus te: Gratias agimus* etc. ut praescribunt rubricae.

126. Sub finem *Gloria* cantati, caput nudabunt et assurgent Ministri, venient ante Celebrantem, salutabunt ipsum et Diaconus tollet ei gremiale et mitram.

127. Aderunt hoc tempore apud faldistorium clericus a mitra, alter a gremiali, tertius cum Missali, qui consistet post Celebrantem.

128. Ante Celebrantem mitra nudatum se sistet Diaconus, Subdiaconus post Diaconum et Presbyter assistens a dextra faldistorii, ut possit indicare Celebranti quid ipse cantare debeat.

129. Quum Ministri surgent de scamno, consurgent etiam quatuor cappellani qui sedebant in gradibus throni, et redibunt ad locum suum.

130. Eodem tempore consurgent chorus et assistentes Episcopi, cui Diaconus secundus tollet mitram. Assurgente Celebrante, surget etiam Episcopus.

131. Completo cantu hymni *Gloria*, assurget Celebrans distinctisque manibus salutabit populum dicens *Pax vobis*; nisi cantatum erit *Gloria in excelsis*, dicet *Dominus vobiscum* loco *Pax vobis* chorus respondebit *Et cum spiritu tuo*. Si Altare versum esset ad Orientem, Celebrans priusquam salutet populum, se convertet a dextris suis, et post salutationem cantabit orationem.

132. Post *Pax vobis* aut *Dominus vobiscum*, Celebrans a sinistris suis se convertet ad Altare et manibus expansis cantabit orationem sive orationes, quas in Missali indicabit ei Presbyter assistens.

133. Sub finem ultimae orationis, Subdiaconus accipiet Epistolarium a Caeremoniario vel a clerico, sed non discedet de loco suo.

134. Cantatis orationibus, sedebit Episcopus et primus Diaconus assistens reponet ei mitram.

135. Sedebit etiam Celebrans, et Diaconus reponet ipsi mitram et gremiale.

136. Clericus, qui Missale sustinebit ante Celebrantem, claudet librum et recedet aliquantum prope faldistorium, pro actionibus quae sequuntur.

137. Presbyter assistens et Diaconus salutabunt Celebrantem et sessum redibunt ad scamnum.

138. Quum sederit Celebrans, Subdiaconus comitante Caer-

remoniariorum, sustinens librum ante pectus reverebitur eum, procedet ante Altare et reverentiam vel genuflexionem faciet ad Crucem; accedet aliquantum versus thronum et peraget genuflexionem aut reverentiam ante Episcopum, deinde veniet eo, ubi cantanda erit Epistola, aperiet librum et Epistolam cantabit, librum sibi ipse sustinens, licet esset Canonicus.

139. Advertenda tamen est Altaris positio; namque si Altare est ad Orientem versum ac thronus situs est e regione altaris, Epistola cantabitur in latere quod Epistolae appellatur, aliquantum versus chorum, et Subdiaconus spectabit latus Evangelii, ne tergum vertat ad Altare et Episcopum: sin autem Altare adhaeret muro ac thronus positus est ex eadem Altaris parte, cantabitur Epistola in principio presbyterii in ipso Epistolae latere, et Subdiaconus stabit versa facie ad Altare.

140. Dum Subdiaconus procedet ad Epistolam cantandam, cappellani Episcopi a libro et scotula, si retulerint haec ad abacum, resument eadem et praesto erunt cum ipsis prope thronum in latere sinistro, seu prope secundum Diaconum assistentem.

141. Completo Epistolae cantu, Subdiaconus librum claudet, veniet in medium presbyterium comitatus a Caeremoniariorum faciet genuflexionem aut reverentiam ad Altare, accedet ad thronum, genuflexionem pariter aut reverentiam conficiet ante Episcopum, priusquam ascendat; consenso deinde throno, osculabitur Episcopi manum quam ille imponet libro et benedictionem accipiet aut genuflexus aut profunde inclinatus: descendet de throno, iterabit genuflexionem aut reverentiam ad Episcopum, dein ad Altare, perget ante Celebrantem, quem reverebitur, tradet Epistolarium Caeremoniariorum vel clerico comitanti, accipiet a clerico Missale Celebrantis et ante ipsum sustinebit illud apertum, dum leget Epistolam etc.

142. Descendente de throno Subdiacono, caput nudabit et assurgit de suo loco Presbyter assistens Celebrantis et ad sinistram ipsius accedet, ut assistat ei quum leget Epistolam, Graduale et iunctis manibus *Munda cor meum* etc. *Iube Domine* etc. et Evangelium.

143. Cantata Epistola, Celebrans leget Epistolam etc. ut superius.

144. Quum ad thronum ascendet Subdiaconus, consurgent Diaconi assistentes et Presbyter assistens, et stabunt dum Episcopus leget, dum manum osculandam dabit Diacono, dum incensum in thuribulum iniiciet ac benedicet Diaconum.

145. Profecto de throno Subdiacono, se sistent ante Episcopum cappellani cum libro et scotula: Episcopus e Missali leget Epistolam, Graduale, deinde iunctis manibus *Munda cor meum* etc. *Iube Domine benedicere* etc. et Evangelium. Si opus fuerit, Diaconi assistentes sustinebunt eius fimbrias pluvialis.

146. Praesto erit interea thuriferarius cum thuribulo.

147. Quum Celebrans legere incipiet Evangelium, nudabit caput et assurget de scamno Diaconus, Evangeliarium sumet et comitatus a Caeremoniario vel clerico illud afferet ad Altare: accedens autem illuc reverebitur prius Celebrantem, tum reverentiam faciet vel genuflexionem versus thronum ad Episcopum, dein ad Altare: ascendet ad Altare, ponet super mensam in medio librum Evangeliorum, cuius apertura versa erit ad sinistram eius ibique manebit donec innuetur ei ut vadat ad thronum.

148. Postquam Celebrans legerit Evangelium, Subdiaconus restituet Missale clerico, a quo acceperit, et subsistet contra Celebrantem. Presbyter assistens adstabit Celebranti sinistrorsum.

149. Lecto ab Episcopo Evangelio, recedent cappellani a libro et scotula.

150. Diaconus, ad nutum Caeremoniarii, iunctis manibus faciet reverentiam aut genuflexionem ad Crucem, discedet de Altari, perget ad thronum et reverentiam aut genuflexionem faciet ante Episcopum: ascendet, osculabitur Episcopi manum aut genuflexus aut profunde inclinatus: de throno descendet, iterabit ante Episcopum genuflexionem aut reverentiam, redibit ad Altare et genibus flexis in suppedaneo, dicet orationem *Munda cor meum* etc.

151. Thuriferarius, vadente ad thronum Diacono, discedet de loco suo, genuflectet ad Altare et lento gradu sequetur

Diaconum. Quum autem de throno descendet Diaconus, aderit prope ipsum, quocum faciet simul genuflexionem ante Episcopum, deinde ad thronum ascendet.

152. Presbyter assistens accedet ad Episcopi dextram et primus Diaconus assistens attollet fimbriam pluvialis eius.

153. Thuriferarius naviculam tradet Presbytero assistenti, qui cum osculis consuetis ministrabit incensum Episcopo: hic autem cum usitata benedictione incensum demittet inthuribulum a thuriferario genuflexo sustentum.

154. Demisso et benedicto incenso, Presbyter assistens restituet naviculam thuriferario et redibit ad scabellum assistentiae.

155. Thuriferarius de throno descendet ibique a latere expectabit Diaconum et reliquos, quibus se adiungat.

156. Quam ad Altare redibit Diaconus recitaturus *Munda cor meum*, Acolythi accipient ex abaco candelabra, et consistent ante Celebrantem, medium inter se accipientes Subdiaconum.

157. Diaconus, recitato *Munda cor meum*, assurget, accipiet ex Altari librum Evangeliorum, reverentiam faciet vel genuflexionem ad Crucem, descendet a latere de Altari, veniet ante Celebrantem, seque addet Subdiacono a dextris ipsius et inter Acolythos.

158. Diaconus, Subdiaconus et Acolythi reverentiam conficient ad Celebrantem et procedent ante Altare: Acolythi genuflexionem, Ministri reverentiam aut genuflexionem ad Crucem facient: deinde vadent ante thronum: ibi se illis adiunget thuriferarius sed post Ministros: Acolythi ac thuriferarius genuculabunt; Ministri autem aut genua flectent aut stabunt profunde inclinati.

159. Assistentes throno consurgent.

160. Diaconus aut genuflexus aut profunde inclinatus petet ab Episcopo benedictionem, dicens *Iube, Domine, benedicere*. Episcopus iunctis manibus dicet *Dominus sit* etc. eique benedictionem donabit tribus Crucis signis, dicens *In nomine Patris* etc.

161. Consurgent Ministri praedicti et iterata reverentia

vel genuflexione ad Episcopum, pergunt ad cantandum Evangelium. Praeibit Caeremoniarius, post eumthuriferarius, deinde duo Acolythi, sequetur Subdiaconus et ultimo loco Diaconus gestans librum, versa apertura eius ad sinistram suam.

162. Quum ventum erit eo, ubi cantari debeat Evangelium, Subdiaconus consistet medius inter Acolythos, Diaconus aperiet librum; quem ei sustinebit Subdiaconus, licet sit Canonicus, et Caeremoniarius cumthuriferario a sinistris Diaconi.

163. Si Altare adhaerebit muro et Episcopi thronus aderit a dextra Altaris, advertent Ministri se ita disponere, ut neque ad Altare neque ad Episcopum humeros convertant.

164. Quum de throno discedent praedicti Ministri, ituri ad cantandum Evangelium, Caeremoniarius Celebrantis tollet ipsi gremiale et mitram, tradens utrumque clericis, qui aderunt apud Celebrantem ipsum. Presbyter assistens veniet ad sinistram Celebrantis.

165. Profectis de throno antedictis Ministris, secundus Diaconus assistens mitram tollet Episcopo, qui assurgit ac se signabit ad verba *Initium* vel *Sequentia Sancti Evangelii* etc. deinde accipiet baculum, quem iunctis manibus continebit quando cantabitur Evangelium.

166. Diaconus cantabit Evangelium et adolebit librum exsequens omnia ea, quae in aliis Missis solemnibus peraguntur.

167. Celebrans assurgit, assurgente Episcopo, et convertetur ad Diaconum, adstante a sinistris eius Presbytero assistente.

168. Si genuflectendum erit, dum cantabitur Evangelium, ut fit in celebritate Natalis Domini, Epiphaniae etc. Acolythi sustinentes candelabra accensa et Subdiaconus librum sustinens, non genuflectent, sed Diaconus genuflectet versus librum itemque Episcopus, Celebrans et reliqui omnes suo quisque loco versus Diaconum: pro Episcopo ponetur in gradulo cathedrae pulvinus ab uno ex eius cappellanis, itemque ponetur alter ante Celebrantem eandem ob rem a clerico aliquo.

169. Fine facto canendi Evangelium, Episcopus deponet baculum; Subdiaconus sustinens librum apertum, sine ulla ge-

nuflexione aut reverentia, afferet illum ad thronum et Episcopus osculabitur, imponens eidem manus apertas et dicet *Per Evangelica dicta* etc.

170. Profecto, ut supra, Subdiacono, Diaconus cum Acolythis a lateribus eius veniet in medium, genuflexionem aut reverentiam ad Episcopum respective conficiet, et procedentes versus Altare genuflexionem aut reverentiam facient ante Crucem ipsius. Diaconus accedet ad Celebrantem, quem prius reverebitur, et Acolythi redibunt ad abacum ibique deponent candelabra, reverentes Celebrantem, si ante ipsum transibunt.

171. Thuriferarius sequetur Subdiaconum et ante thronum consistet versus dexteram illius.

172. Presbyter assistens, quum ad thronum ascendet Subdiaconus cum libro, descendet et ad pedem throni ante Episcopum subsistet.

173. Quum Episcopus osculatus erit Evangelii textum, Subdiaconus librum claudet, reverentiam aut genuflexionem faciet ad Episcopum, de throno descendet a latere, ad Altare redibit, reverentiam aut genuflexionem exsequetur ad Crucem, librum tradet clerico, salutabit Celebrantem et consistet prope Diaconum.

174. Presbyter assistens quum descenderit ante thronum, statim ac Subdiaconus librum clauserit, accipiet a thuriferario thuribulum et stans adolebit Episcopum triplici ductu, reverentia eum salutans ante et post thurificationem.

175. Episcopus, accepta thurificatione, benedicet Presbyterum assistentem.

176. Si fiet sermo seu sacra concio, peragentur ea quae notata sunt cap. X. huius libri.

177. Si cantandum erit *Credo*, quum Presbyter assistens adolebit Episcopum, Canonici de suis stallis descendent, et cum reverentiis consuetis circulum in medio choro seu presbyterio efficient.

178. Presbyter assistens non redibit ad thronum, sed veniet in circulum cum ceteris Canonicis. Si habebitur sermo, redibit ad stallum suum in chorum. Si nec circulus fiet nec sermo, redibit ad thronum propter assistentiam.

179. Thuriferarius, recepto a Presbytero assistente thuribulo, cum debitis genuflexionibus revertetur ad abacum.

180. Quum incensabitur Episcopus, accedet ad faldistorium clericus cum libro seu Missali Celebrantis, nisi fiat sacra concio.

181. Celebrans quum intonandum erit *Credo*, convertetur a dextris suis ad Altare et intonabit *Credo*, quod recitabit cum Ministris. In intonatione Diaconus stabit post Celebrantem, Subdiaconus post Diaconum; Presbyter assistens a dextris Celebrantis. Intonato autem *Credo*, Ministri ad latera Celebrantis accedent.

182. Episcopus recitabit *Credo* cum Assistantibus et Canonicis, non utens libro. Dum recitabitur *Et Incarnatus* genuflectent omnes: pro Episcopo autem ponetur pulvinus in gradulo cathedrae ab uno ex Cappellanis, sicut ponetur etiam pro Celebrante ante faldistorium.

183. Recitato *Credo*, Episcopus benedicet Canonicos, qui reverentia iterata ad Altare et ad Episcopum, redibunt ad subsellia.

184. Presbyter assistens non petet stallum suum cum ceteris Canonicis, sed reverentiis peractis ad Altare et ad Episcopum, rursus ad thronum ascendet et in scabello assistentiae sedebit.

185. Celebrans se convertens super sinistram suam sedebit in faldistorio, et Diaconus ei reponet mitram et gremiale. Tres eius Ministri salutabunt eum, pergunt sessum ad scamnum et caput cooperient bireto.

186. Episcopus etiam sedebit, et a primo Diacono assistente mitra ei reponetur.

187. Assistentes Episcopi sedebunt, ut ad *Gloria*.

188. Ad cantum versiculi *Et incarnatus* etc. omnes Canonici et Praelati nudabunt et inclinabunt caput; Episcopus et Celebrans caput inclinabunt quin mitram dimittant: ceteri omnes nudabunt caput et geniculabunt.

189. Cantato praedicto versiculo, Diaconus Celebrantis asurget ac bireto relicto super scamno, perget ad abacum, accipiet bursam cum corporali, quam sustinebit utraque manu elatam ferme ad oculos suos, et facta reverentia ad duos Mini-

stros sedentes in scamno, qui respondebunt ei nudando caput, dein ad Celebrantem transiens ante ipsum, et genuflexione vel reverentia ad Episcopum praeteriens thronum, postremo ad Altare quum pervenerit ante infimum gradum, ascendet in suppedaneum, bursam ponet in Altari, extrahet corporale, collocabit bursam a latere Evangelii, applicans eandem candelabris et corporale explicabit super Altari. Deinde iterata ad Crucem reverentia aut genuflexione, de Altari a latere descendet, redibit ad scamnum, salutabit Ministros et rursus sedebit.

190. Si Cappellani Episcopi a libro et scotula retulerint res istas ad abacum, consurgent circa finem *Credo* et cum debitis genuflexionibus recipient eas, tum redibunt ad thronum et consistent prope secundum Diaconum assistentem.

191. Sub finem cantus eiusdem *Credo* consurgent Ministri, venient ante Celebrantem et salutabunt ipsum. Diaconus tollet ei mitram et gremiale, quae tradet clericis ad haec delegatis.

192. Si Celebranti licebit uti mitra pretiosa, clericus acceptam a Diacono mitram auriphrygiatam reponet super abaco, sumet alteram pretiosam et redibit prope faldistorium. Clericus alter a Diacono receptum reponet super abaco gremiale, quo amplius in Missa opus non est.

193. Aderit etiam prope faldistorium alter clericus cum Missali Celebrantis.

194. Apud abacum autem praesto erunt clericus cum lance pro reponendis chirothecis Celebrantis, et familiares nobiles vel clerici duo pro manuum lotione Celebrantis eiusdem.

195. Item thuriferarius advertet, ut in promptu habeat thuribulum cum igne et naviculam.

196. Quum Diaconus tollet mitram Celebranti, secundus Diaconus assistens mitram tollet Episcopo.

197. Absoluto Symboli cantu, assurget Episcopus et chorus omnis cum eo.

198. Celebrans assurget cantabit *Dominus vobiscum* et, se convertens ad Altare a sinistris suis *Oremus* ac deinde e Missali leget versiculum offertorii.

199. Diaconus stabit post Celebrantem, Subdiaconus post

Diaconum, quum Celebrans cantabit *Dominus vobiscum* et *Oremus*: legenti autem versiculum adstabunt a lateribus. Presbyter assistens manebit apud faldistorium a dextra, ut indicet Celebranti quae legenda sint.

200. Cantato a Celebrante *Oremus*, Episcopus rursus et sedebit et mitra cooperietur a primo Diacono assistente.

201. Sedenti Episcopo et mitra cooperto se sistent Cappellani cum libro et scotula; ille autem e Missali leget versiculum Offertorii.

202. Cappellani de throno recedent, Missale et scotulam referent ad abacum et ad locum suum versus thronum redibunt.

203. Lecto Offertorii versiculo, Celebrans conversus super sinistram suam, sedebit rursus in faldistorio, et Diaconus eum cooperiet mitra pretiosa, si licebit uti in illo officio, secus auriphrygiata. Tum Diaconus accedet ad dextram, Subdiaconus ad sinistram Celebrantis, versis humeris ad Altare.

204. Clericus, qui Missale ante Celebrantem sustinebat, referet illud ad abacum et clausum imponet super legili seu cussino et addet etiam Canonem pontificalem.

205. Celebrante sedente. Presbyter assistens utraque manu ex abaco accipiet cussinum cum Missali et Canone, conteget haec fimbriis pluvialis et afferet ad Altare. Transiens ante Celebrantem reverebitur eum, faciet dein genuflexionem aut reverentiam ad Episcopum praeteriens thronum, et genuflexionem aut reverentiam ad Crucem Altaris ante gradus; ascendet in suppedaneum; ponet legile seu cussinum super Altare in latere Evangelii, aperiet Missale quo loco extat Missa celebranda ac supra Missale aperiet Canonem ad Offertorium et ibi expectabit Celebrantem.

206. Presbyterum assistentem euntem, ut supra, ad Altare sequetur clericus qui deferet lancem pro chirothecis Celebrantis, et clericum hunc sequentur duo familiares nobiles, vel alii duo clerici, quorum alter portabit urceum cum pelvi, alter mantile in pelvicula.

207. Clericus cum pelvicula pro chirothecis progressus ante Celebrantem, reverebitur eum, subsistet ante ipsum et sustinebit

pelviculam. Diaconus cum osculis extrahet annulum e digito Celebrantis, deinde pariter cum osculis tollet ei chirothecam dexteram et Subdiaconus sinistram eodem modo ac Diaconus: annulus et chirothecae ponentur in pelvicula sustenta a clerico praedicto, qui receptis illis, rursus reverebitur Celebrantem et recedet prope Diaconum.

208. Succedent duo familiares aut clerici lotionem afferentes, qui reverentiam ad Celebrantem conficient: Ministri accipient mantile quod extendent in gremio Celebrantis: familiaris urceum sustinens, effundet aquam super manus Celebrantis, supponens pelvim: familiares haec peragent stantes, non genuflexi, respectu Episcopi ordinarii qui adest. Celebrans manus absterget mantili a Ministris sustento. Postea familiares vel clerici iterabunt reverentiam ad Celebrantem et revertentur ad abacum, super quo res supra indicatas deponent.

209. Diaconus a clerico, qui sustinebit lancem cum chirothecis, accipiet annullum Celebrantis et ipsi rursus inseret in digitum. Clericus ille, tradito annulo, transibit post faldistorium et lancem cum chirothecis in abaco deponet.

210. Lotis a Celebrante manibus, Subdiaconus, post familiares nobiles, ibit ad abacum: imponetur ei super humeros velum humerale; calicem cum purificatorio, patena, hostia et palla accipiet ac deferet ad Altare, curans ut ibi adsit quo tempore adveniet Celebrans.

211. Acolythus unus sumet ex abaco ampullas cum pelvicula, sequetur Subdiaconum euntem ad Altare, easque ponet super Altari et subsistet in angulo a latere Epistolae, postquam Subdiaconus calicem in Altari posuerit.

212. Celebrans rursus in digitum eius inserto annulo, assurgit de faldistorio et procedet ad Altare, adstantibus Diacono dextrorsum et sinistrorsum Caeremoniario, sequente cappellano a mitra. Priusquam perveniat ad medium Altaris, reverebitur Episcopum, qui nullum faciet benedictis signum, sed salutationi respondebit assurgens de sede aliquantum et inclinationem faciens. Diaconus reverentiam aut genuflexionem ante Episcopum exsequetur et clericus a mitra genuflexionem.

Assistentes Episcopo consurgent et Presbyter assistens ad Episcopi dexteram accedet.

213. Celebranti ante Altare progresso Diaconus mitram tollet. Ille reverentiam, hic genuflexionem aut reverentiam ad Crucem faciet. Ascendent ad Altare, quod Celebrans osculabitur in medio; aderit ibi Subdiaconus cum calice, et Celebrans peraget oblationem Hostiae, ut in aliis Missis. Presbyter assistens indicabit ei quae facienda quaeque dicenda sint, sustinens Canonem super Altare. Diaconus vinum in calicem, ut in aliis Missis, infundet.

214. Thuriferarius Celebrantem euntem ad Altare sequetur, et cum debitis genuflexionibus accedet ad thronum. Conscenso throno, tradet naviculam Presbytero assistenti, qui adstabit dextrae Episcopi, thuribulum aperiet ac genibus flexis illud Episcopo praesentabit. Presbyter assistens cum oculis usitatis ministrabit incensum, quod Episcopus in thuribulum demittet, recitans formulam *Per intercessionem* etc. et benedicet.

215. Profecto de throno thuriferario, Subdiaconus, dextera sumpta ampulla aquae, se convertet ad Episcopum, genuflectet vel cum profunda reverentia ostendet illam Episcopo et petet benedictionem, dicens *Benedicite, Reverendissime Pater*. Episcopus benedicet aquam, dicens *In nomine Patris* etc. Oratio enim *Deus qui humanae substantiae* etc. eo quod respiciat essentiam sacrificii, ut alio loco notavimus, a solo Celebrante recitanda est.

216. Celebrans subiunget orationem *Deus, qui humanae* etc. quin faciat Crucis signum super aquam, quam Subdiaconus in calicem infundet.

217. Calix a Celebrante et Diacono offeretur, et Subdiaconus recepta patena, descendet ante Altare, ut in aliis Missis solemnibus.

218. Diaconus, tradita Subdiacono patena, accipiet a Caere-
moniarario vel a thuriferario thuribulum, in quo iam positum erit incensum ab Episcopo, et tradet Celebranti, qui oblata et Altare thurificabit.

219. Presbyter assistens Celebranti amovebit ab Altari Missale et Canonem cum cussino seu legili, dum incensabitur latus Altaris, in quo erit.

220. Interim prope Altare aderit clericus cum mitra pretiosa Celebrantis si adhibebitur, secus cum auriphrygiata. Praesto erunt etiam familiares nobiles, vel iis absentibus, duo clerici cum apparatu lotionis manuum pro Celebrante.

221. Celebrans, completa Altaris thurificatione, thuribulum tradet Diacono.

222. Idem a suo Caeremoniario mitra rursus cooperietur, et a Diacono duplici ductu incensabitur.

223. Celebrante a Diacono thurificato, procedent clerici vel familiares afferentes manuum lotionis instrumenta: Celebrans ablutas manus absterget mantili, quod ipsi praebebit unus ex clericis aut familiaribus praedictis, quos tamen non benedicet ob rationem superius allatam: abstersis manibus, restituet mantile, et familiares aut clerici redibunt ad abacum, ubi deponent urceum, pelvim et mantile. Priusquam Celebrans dicat *Gloria Patri* in fine psalmi *Lavabo*, Caeremoniarius tollet ei mitram, quae a clerico custode ipsius super abacum deponetur.

224. Dum Diaconus thurificabit Celebrantem, Presbyter assistens Episcopo relinquet biretum in scabello, descendet de throno et ante Episcopum subsistet.

225. Diaconus, thurificato Celebrante, accedet ad thronum cum debitis reverentiis et Presbytero assistenti tradet thuribulum.

226. Episcopus assurgit ac iunget manus.

227. Presbyter assistens adolebit Episcopum triplici ductu, salutans eum ante et post thurificationem.

228. Episcopus, thurificatione accepta, benedicet Presbyterum assistentem et sedebit.

229. Presbyter assistens thuribulum reddet Diacono et redibit ad thronum, consistet ante scabellum et biretum manu sustinebit.

230. Diaconus adolebit Presbyterum assistentem, deinde

primum Diaconum assistentem: iterabit reverentiam vel genuflexionem ante Episcopum, et secundum Diaconum assistentem adolebit.

231. Assistentes, accepta thurificatione, sedehunt, et Diaconus adolebit Canonicos et Clerum quo ordine traditum est cap. V. lib. I. Post thurificationem chori reversus ad altare Diaconus, thurificabit Presbyterum assistentem Celebrantis, et Subdiaconum, qui patenam sustinebit. Reddet thuriferario thuribulum, a quo thurificabitur et reliquam thurificationem prosequetur et perficiet.

232. Presbyter assistens Celebranti advertet ut Canonem amoveat a cussino seu legili, quando Celebrans recitaturus erit orationes secretas e Missali, et reponat illum pro reliqua Missa.

233. Celebrans praefationem cantare non incipiet, nisi quum nunciabitur ei, ut peragi possit totius chori thurificatio.

234. Sub finem thurificationis chori, assistentes Episcopo consurgent, et secundus Diaconus mitram Episcopo tollet.

235. Assurget Episcopus, et Celebrans, deposito pileolo cantabit *Per omnia saecula* etc. ante praefationem.

236. Cappellanus a mitra afferet ad Altare mitram auri-phrygiatam, accipiet pretiosam, si licebit uti et redibit prope thronum.

237. Post verba *Gratias agamus* etc. quia iam completa erit Canonicorum thurificatio, descendent ipsi de stallis suis in medium chorum ut efficiant circulum, advertentes ut consuetas reverentias exsequantur ad Altare et ad Episcopum.

238. Interea a duobus clericis statuetur ante Altare pro Episcopo faldistorium cum pulvinis et praesto erunt quatuor aut sex clerici cum intorticiis, quae deferenda erunt ad *Sanctus*.

239. Cantato a Celebrante *Gratias agamus* etc. Presbyter assistens reverebitur Episcopum, descendet de throno seque adiunget ceteris Canonicis in circulo.

240. Praefatione cantata, Celebrans recitabit *Sanctus* cum Ministris, quod faciet etiam Episcopus cum Canonicis.

241. Episcopus postquam recitaverit *Sanctus*, benedicet Canonicos, qui cum debitis reverentiis ad sua subsellia redibunt;

sedebit et a primo Diacono assistente imponetur ei mitra pretiosa, si licebit uti, secus auriphrygiata: accipiet deinde baculum sinistra, de throno descendet ac benedicet Clerum.

242. Episcopo ad Altare procedenti adstabunt a lateribus Diaconi assistentes, qui fimbrias pluvialis eius sustinebunt, sequetur Caudatarius sustentans extremitatem posteriorem vestis illius, post Caudatarium incedent duo cappellani a mitra et baculo.

243. Interim clerici gestantes intorticia procedent ante Altare, genuflectent ad Altare, dein ad Episcopum, ac ne tergum ad ipsum vertant, subsistent ante Altare, sed a latere, facie ad invicem versa, ibique geniculabunt. Thuriferarius in promptu habebit thuribulum pro elevatione.

244. Episcopus ante faldistorium progressus, dimittet baculum et a secundo Diacono assistente nudabitur mitra et pileolo, tum geniculabit in faldistorio, super quo Diaconi assistentes fimbrias pluvialis extendent.

245. Omnes ii, qui aderunt cum Episcopo, geniculabunt, videlicet Diaconi assistentes a lateribus eius, Caudatarius et Cappellani praedicti post eum.

246. Episcopo genuflexo ante Altare, advertet Subdiaconus, ut recedat aliquantulum versus partem Epistolae, ne directe ad Episcopum convertat humeros.

247. Peracta Hostiae et Calicis elevatione, assurget Episcopus et attollentibus fimbrias pluvialis Diaconis assistentibus, genuflectet utroque genu ad SS. Sacramentum, quod aderit in Altari et idipsum facient Diaconi assistentes et Cappellani, qui aderunt cum eo.

248. Diaconus primus assistens pileolum et mitram seu pretiosam sive auriphrygiatam reponet Episcopo, qui recepto sinistra baculo, ad thronum redibit, nec benedicet Clerum, ut fecit in accessu ad Altare.

249. Clerici duo faldistorium cum pulvinis amovebunt a medio presbyterio et ponent seorsim.

250. Reversus ad thronum Episcopus sedebit, dimittet baculum et a secundo Diacono assistente nudabitur mitra et pileolo.

251. Episcopus assurget et stabit paullulum conversus ad Altare.

252. Clerici qui ad elevationem sustinuerunt intorticia, statim ac de faldistorio discesserit Episcopus, consurgent et coeuntes ante Altare, genua flectent ad Sacramentum, redibunt ad abacum aut in sacristiam et extinguunt intorticia.

253. Sub finem cantus orationis *Pater noster*, Canonici descendunt ad circulum et quum venerint in medium, genuflectent ad Sacramentum, utroque genu, deinde salutabunt Episcopum.

254. Episcopus recitabit *Agnus Dei* cum Canonicis quos postea benedicet, iique iterata ad Episcopum reverentia et ad Sacramentum genuflexione duplici, ad subsellia sua revertentur.

255. Celebrans cum Ministris suis recitabit *Agnus Dei*. Presbyter assistens adstabit ei sinistrorsum ad Missale, Diaconus a dextera Celebrantis et Subdiaconus a dextera Diaconi. Recitato *Agnus Dei*, tres praedicti Ministri genuflectent, Presbyter assistens discedet de Altari et cum debita genuflexione aut reverentia ad Episcopum quando praeteribit ante thronum, veniet in chorum et consistet ante locum Presbyteri assistentis Episcopo. Diaconus transibit ad sinistram Celebrantis, ut assistat ad librum, et Subdiaconus manebit loco suo.

256. Presbyter assistens Episcopo, postquam in circulo recitaverit *Agnus Dei*, non genuflectens ad SS. Sacramentum, discedet a suis collegis et iunctis manibus recta ibit ad Altare, ubi geniculabit in suppedaneo a dextris Celebrantis. Quum hic recitaverit orationem *Domine Iesu Christe qui dixisti* etc. assurget Presbyter assistens, et eodem tempore cum ipso Celebrans osculatus Altare donabit pacem Presbytero assistenti Episcopo, imponens manus humeris eius et dicens *Pax tecum*, cui Presbyter assistens respondebit *Et cum spiritu tuo*.

257. Idem Presbyter assistens genuflectet ad Sacramentum, descendet de Altari et sine ulla reverentia ascendet directe ad thronum, et pacem praebebit Episcopo dicens ei *Pax tecum*, manus autem non imponens humeris eius, sed supponens brachiis. Diaconi assistentes fimbrias pluvialis Episcopi sustollent.

258. Presbyter assistens postquam pacem dederit Episcopo, descendet de gradulo cathedrae, reverentia profunda salutabit Episcopum, descendet a latere de throno et redibit in chorum ad stallum suum.

259. Diaconus primus assistens, iunctis manibus ascendet in gradulum cathedrae, pacem ab Episcopo accipiet, respondens illi *Et cum spiritu tuo*, descendet de gradulo, reverebitur Episcopum et ad eius dexteram redibit. Hoc ipsum deinde faciet secundus Diaconus assistens et redibit ad sinistram.

260. Presbyter assistens Episcopo, reversus in chorum ad locum suum, donabit pacem Presbytero assistenti Celebranti, qui comitante Caeremoniario, donabit illam primae Dignitati, quae supra Presbyterum assistantem sedebit, deinde Canonico, qui assidebit post Presbyterum assistantem, atque ita de ceteris, ordine declarato cap. VI. lib. I. Presbyter assistens Celebrantis post datam pacem in choro, reversus ad Altare pacem donabit Diacono Celebrantis, Diaconus autem Celebrantis dabit Subdiacono. Si in hac Missa fiat Communio Cleri, recale quae praecedenti capite notavimus sub. num. 179. et seqq.

261. Interim Cappellani a libro et scotula recipient ex abaco Missale et scotulam pro Episcopo.

262. Quum Celebrans communicaverit et Communionem etiam acceperint sacri Ministri, si vigeat usus, Episcopus sedebit et a primo Diacono assistente reponetur ei pileolus cum mitra pretiosa, si adhibebitur, secus auriphrygiata.

263. Clericus recipiet mitram Celebrantis et consistet prope gradus Altaris. Praesto erunt etiam familiares aut clerici cum instrumentis lotionis pro Celebrante.

264. Dum Celebrans sumet ablutionem, Presbyter eius assistens apponet Canonem pedi Crucis, et Missale super cussino seu legili quod transferet ad latus Epistolae, et mantile porriget Celebranti, qui manus lavabit.

265. Sedenti, ut supra, Episcopo se sistunt Cappellani cum scotula et Missali, ex quo ipse leget versiculum *Communio*, postea rusus recedent, accipientes Canonem, si opus fuerit.

266. Celebrans, mitra coopertus a Diacono, lavabit manus: tum mitram dimittet et leget *ꝫ. Communio*.

267. Lecto a Celebrante *ꝫ. Communio*, secundus Diaconus assistens tollet mitram Episcopo, qui assurget.

268. Celebrans cantabit *Dominus vobiscum*, cum orationibus, et rursus cantato *Dominus vobiscum*, cantabitur a Diacono *Ite, Missa est*, vel *Benedicamus Domino*, iuxta ritum et hoc ipso tempore Celebrans recitabit orationem *Placeat tibi* etc. ut paratus sit ad benedictionem solemnem Episcopi.

269. Interim praesto erunt apud thronum Cappellani cum Canone pontificali et scotula, itemque afferetur ad Altare libellus seu tabella cum formula Indulgentiae.

270. Responso a choro *Deo gratias*, vel sonantibus organis primus Diaconus assistens reponet Episcopo mitram pretiosam, aut nisi licebit uti, auriphrygiatam.

271. Celebrans osculabitur Altare et recedet in latus Epistolae se convertens ad Episcopum: Presbyter assistens Celebrantis eodem statu in gradu infra Celebrantem, Diaconus in altero gradu infra Presbyterum assistentem et eodem statu, Subdiaconus in infimo gradu vel in plano et statu eodem.

272. Episcopus, mitra coopertus a primo Diacono assistente, assurget seque pollice signans in pectore, cantabit *Sit nomen Domini* etc. chorus autem respondebit *Ex hoc nunc* etc. Deinde se signans a fronte ad pectus, cantabit *Adiutorium nostrum* etc. et respondebitur *Qui fecit* etc. Postea manus expandens et oculos elevans ad Coelum, cantabit *Benedicat vos omnipotens Deus*, accipiet sinistra baculum, et benedicet versus sinistram suam, dicens *Pater*, in medio dicens *et Filius* et a dextris suis dicens *et Spiritus Sanctus*. Chorus respondebit *Amen*.

273. Diaconi assistentes fimbrias pluvialis Episcopi in hac actione sustollent.

274. Cappellanus a libro, adstans in pedes et sustinens adhuc librum apertum, recedet paullulum ad sinistram Episcopi, ne conspectum adstantium ipsi impediatur.

275. Celebrans et Canonici ad benedictionem Episcopi se profunde inclinabunt ceteri omnes procumbent in genua.

276. Sin autem esset Archiepiscopus, dum cantabitur *Ite*

Missa est vel *Benedicamus Domino*, Cappellanus crucifer accipiet Crucem archiepiscopalem eamque deferet ad thronum, subsistens genibus flexis in infimo gradu et imagine Crucifixi versa ad Archiepiscopum, qui benedictionem donabit sine mitra, et priusquam dicat *Pater*, se inclinabit ad Crucem archiepiscopalem, tum accipiet baculum pastorem et benedictionem impertietur.

277. Benedictione largita, Episcopus sedebit: Celebrans autem conversus ad populum, quicumque sit Altaris situs, leget formulam Indulgentiae, dummodo locus non fuerit sermoni seu sacrae concioni, quo casu iam publicaverit illam Concionator: si igitur formulam leget Celebrans, Diaconus et Subdiaconus adstabunt a lateribus eique, si opus fuerit, sustinebunt librum formulae praedictae.

278. Publicata a Celebrante indulgentia, Episcopus dimittet baculum et a secundo Diacono assistente nudabitur mitra. Si fuerit Archiepiscopus, non reponetur ei mitra, quum brevis sit actus publicationis Indulgentiae.

279. Episcopus assurgit, et Celebrans ad Altare recitabit ultimum Evangelium quod si fuerit S. Ioannis, ad verba *Et Verbum caro factum est*, Episcopus genuflectet in sua cathedra, ut ad *Incarnatus*.

280. Praesto erit apud Altare clericus cum mitra Celebrantis pretiosa, si licebit adhibere, secus auriphygiata. Aderit alter clericus, qui sustentet extremitatem posteriorem vestis eius, quum exhibet e presbyterio. Aderunt etiam ante Altare Acolythi cum candelabris et ceteri qui comitati fuerunt ipsum in accessu ad Altare.

281. Recitato Evangelio, sedebit Episcopus et a primo Diacono assistente rursus cooperietur mitra.

282. Celebranti quoque, postquam recitaverit ultimum Evangelium, reponetur mitra a Diacono. Postea medius inter Ministros descendet de Altari, se convertet ad ipsum et reverentia profunda salutabit Crucem. Ministri facient reverentiam aut genuflexionem cum Celebrante et recipient bireta,

quibus caput cooperient extra presbyterium: Acolythi et ceteri clerici ante Altare genuflectent.

283. Post haec Celebrans cum Ministris et clericis respective conficiet reverentiam vel genuflexionem ad Episcopum, qui abstinebit a benedicendo Celebranti, sed aliquantum assurgens, se illi inclinabit.

284. Celebrans cum Ministris et clericis redibunt in sacristiam, observantes ordinem superius innutum in accessu ad Altare.

285. Profecto de choro cum Ministris Celebrante, accedent ad thronum clerici ad recipienda paramenta Episcopi, qui exuetur illis a Diaconis assistantibus.

286. Cubicularius etiam veniet ad thronum afferens cap-pam Episcopi.

i 287. Clerici referent paramenta Episcopi ad Altare, quae bi ut a principio reponentur a Caeremoniario, et contegen-tur velo.

288. Interim duo clerici collocabunt faldistorium cum pulvinis ante Altare.

289. Episcopo, paramentis exuto, reponetur cappa a Diaconis assistantibus, adiuvante cubiculario, qui alligabit extremitatem posteriorem eius vestis talaris: deinde Episcopus descendet de throno et accedet ad faldistorium, in quo genibus flexis brevi orabit.

290. Postea associatus a Canonicis et Clero adorabit SS. Sacramentum et ad suam residentiam redibit.

291. Celebrans reversus in sacristiam, reverebitur Crucem vel imaginem praecipuam illius et sedebit in sede ibi praeparata.

292. Presbyter assistens dimittet statim pluviale, functus officio suo.

293. Interim accendetur scotula utenda in recitandis precibus gratiarum actionis.

294. Diaconus et Subdiaconus consistent a lateribus Episcopi celebrantis, et adiuvantibus clericis, dimittent manipulos, qui ab eisdem clericis referentur ad tabulam, ubi Ministri iidem se paraverunt. Clerici stabunt unus apud alium ante Celebrantem, ut recipiant paramenta.

295. Diaconus tollet Episcopo mitram, Subdiaconus deinde tollet ei manipulum: tum exuent eum planeta, dalmatica, tunnicella, stola, Cruce pectorali, cingulo, alba et amictu.

296. Clerici paramenta reportabunt in Altari in quo reponentur quo ordine disposita fuerant.

297. Cubicularius aderit prope Episcopum cum mantelletis et mozzeta, quibus rursus induet ipsum, adiuvantibus Ministris, postquam sacra indumenta dimiserit.

298. Vestibus ordinariis rursus induto Episcopo, Ministri discedent facta reverentia, et comitati a duobus clericis redibunt apud tabulam, ubi sacras vestes acceperant, ibique eas dimittent.

299. Profecti Ministris, duo clerici cum Canone et scotula se sistent Episcopo, qui leget preces pro gratiarum actione.

300. Cubicularius recipiet calceos usuales, redibit ad Episcopum, tollet ei caligas et sandalia prius de pede et crure dextro, postea de sinistro et rursus inducet ei calceos usuales: caligae autem et sandalia accipientur a clerico in lance et cum aliis paramentis reponentur.

301. Completa gratiarum actione, clerici reverentiam conficient ad Episcopum, et deponent librum et scotulam extinguent.

302. Rebus ita peractis, Episcopus de sacristia discedet.

303. Ritus praesenti capite descripti servabuntur in circumstantiis a Caeremoniali Episcoporum praevisis, videlicet quando Missa celebrabitur ab Episcopo, qui subiectus aut dependens erit ab Episcopo dioecesano, ut fit si Episcopus habeat suffraganeum in sua Dioecesi, adiumenti caussa, in exercitio ministerii Ordinis, vel Canonicum aliquem caractere episcopali insignitum; demum in Conciliis provincialibus quum sessionibus praemittitur Missa ab Episcopo provinciali et suffraganeo solemniter celebrata; siquidem in illa ipsa circumstantia Metropolitanus iurisdictionem quamdam exercet super Episcopos suffraganeos provinciae suae.

304. Quando autem eveniet ut Episcopus extraneus Missam solemnem celebret ante Episcopum dioecesanum, observabuntur quae sequentibus capitulis tradentur.

305. Perpendantur ea, quae a Caeremoniali lib. II. cap. IX. num. 5. 6. 7. praescribuntur.

DE VESPERIS AB EBDOMADARIO PARATO CANTATIS
ASSISTENTE EPISCOPO CAPPÀ INDUTO
QUUM POSTRIDIE INDUTUS CAPPÀ
MISSAE SOLEMNI INTERERIT

CAPUT XV.

De rebus praeparandis.

Apud Altare SS. Sacramenti. — 1. **G**enuflexorium cum strato et pulvinis, vel faldistorium ut cap. IV. huius libri.

2. Cerei sex ardebut in Altari, saltem quando Episcopus ibi orabit in accessu ad ecclesiam et in discessu ab eadem.

Apud Altare maius. — 3. Sex candelabra cum cereis et Crux aequalis candelabris, quae plus minusve nobilia erunt pro qualitate officii: pallium coloris respondentis officio: gradus Altaris cooperientur tapeto.

4. A latere Epistolae scamnum apparatus pro Celebrante, nec tamen praeparabitur legile cum Breviario.

5. In medio choro ante Altare praeparabuntur duo scamna sine postergali, contexta panno viridis coloris pro pluviastis.

6. Ante Altare aderit faldistorium cum pulvinis pro Episcopo.

In abaco. — 7. Abacus cooperietur albo mantili et super ipso ponetur antiphonarium instructum tegumento concolore paramentis pro Celebrante, Canon pontificalis et scotula pro Episcopo; Directorium chori adhibendum in praeintonatione antiphonarum, thuribulum cum navicula.

In choro. — 8. Thronus Episcopi ornabitur lodice et baldachino coloris respondentis officio. Gradus cooperientur tapeto et in plano aderunt tria scabella pro Assistantibus.

Ad cancellos, sive ingressum presbyterii. — 9. Candelabra maiora cum cereis numero quatuor, ad summum sex.

In sacrario. — 10. Candelabra cum candelis pro Acolythis. Pluviale distinctum cum amictu pro Celebrante: alia pluvialia, duo vel quatuor vel sex numero pro pluvialistis, iuxta qualitatem festi aut ritus, ut notatum fuit cap. 2. lib. II. Vasculum aquae benedictae cum aspergillo, adhibendum pro ingressu Episcopi in ecclesiam.

In functione.

11. Hora praestituta sonabitur campanis: deinde dato signo campanula sacristiae, proficiscentur Canonici ad associandum Episcopum, ut cap. IV. libri huiusce.

12. Dum Canonici pergent ad Episcopum associandum, Celebrans in sacristia, adiuvante Caeremoniario, induet sibi amictum super rochetto aut superpellicio, et pluviale. Ceteri pluvialistae supra superpellicium induent sibi pluviale sine amictu. Acolythi cereos in candelabris accendent.

13. Procedent deinde ad Altare, prae-euntibus Acolythis cum candelabris accensis pluvialistae bini, ultimo loco Celebrans medius inter pluvialistas digniores, qui fimbrias pluvialis eius sustinebunt. Quum ventum erit ad Altare maius, pluvialistae et Celebrans caput nudabunt bireto et, facta ad Crucem reverentia, geniculabunt in infimo gradu.

14. Acolythi, facta genuflexione, recedent ad abacum et in illo candelabra deponent.

15. Celebrans cum pluvialistis, facta brevi oratione, consurgent et reverentia ad Crucem iterata, suum quisque locum occupabunt. Celebrans accedet ad scamnum in latus Epistolae, ibi medius stabit inter pluvialistas digniores, et reliqui pluvialistae consistent ad lineam prope scamnum unusquisque ex parte sua vel a dextris vel a sinistris Celebrantis.

16. Hoc tempore ad ecclesiam accedet Episcopus cappa indutus et in limine asperget adstantes, adorabit SS. Sacramentum in quo Altari asservabitur, ut cap. IV. libri huius.

17. Procedet inde ad Altare maius, et Celebrans si forte sedebit, ingredienti in presbyterium Episcopo assurgat.

18. Episcopus benedicet Celebrantem et pluvialistas; hi genuflectent ad benedictionem Episcopi, Celebrans autem se profunde inclinabit.

19. Episcopus, facta ad Crucem reverentia, geniculabit in faldistorio, super quo Caeremoniarius cappam eius extendet.

20. Canonici sua subsellia petent ubi geniculabunt, idque faciet reliquum Cleri. Diaconi assistentes geniculabunt prope Episcopum.

21. Clericus quispiam ex abaco accipiet antiphonarium et consistet apud Celebrantem post pluvialistas.

22. Episcopus, innuente Caeremoniario, assurgat, reverebitur Crucem, deinde benedicet Celebrantem et pluvialistas. Transiens autem per chorum benedicet dextera Canonicos et reliquum Cleri.

23. Episcopus, adstantibus a lateribus eius Diaconis assistantibus, ascendet ad thronum, sedebit paulisper et caput ipse suum bireto cooperiet. Cum ipso sedebit omnis chorus et Celebrans etiam paratus.

24. Postquam Episcopus brevi tempore sederit, caput nudabit bireto, quod tradet primo Diacono assistenti, et hic recipiet cum osculis; assurgat et submissa voce recitabit *Pater noster* et *Ave Maria*.

25. Surgat etiam Celebrans et chorus, ac recitabitur *Pater noster* et *Ave Maria*, ut supra.

26. Clericus cum libro accedet ad Celebrantem, reverebitur ipsum, aperiet librum et apertum sustinebit ante Celebrantem.

27. Celebrans recitato, ut supra, *Pater* et *Ave*, se inclinabit ad Episcopum, deinde signans se, cantabit *ŷ. Deus in adiutorium meum intende*, cui respondebit chorus cum *Gloria Patri* cumque *Alleluia* vel *Laus tibi Domine*, pro temporis qualitate. Quum Celebrans signabit se, primus pluvialista attollet eius fimbriam dexteram pluvialis.

28. Quum Celebrans intonuerit *ŷ. Deus in adiutorium*, clericus librum claudet, reverebitur Celebrantem et recedet a latere.

29. Interim primus ex ultimis pluvialistis, vel alius, ad quem ex usu cuiusque ecclesiae spectabit in Vesperis praecinere antiphonas, accipiet a Caeremoniario vel a clerico Directorium chori, seu libellum in quo notatae sunt antiphonae, et cantato *Alleluia* vel *Laus tibi Domine*, accedet ad Celebrantem et submissa voce praecinet ei primam antiphonam.

30. Clericus cum libro redibit ante Celebrantem, reverebitur ipsum, aperiet librum et apertum sustinebit ante illum. Pluvialista primus illi indicabit antiphonam. Celebrans primam antiphonam intonabit.

31. Antiphona intonata, clericus praedictus librum claudet, reverebitur Celebrantem, librum referet ad abacum et redibit ad locum suum.

32. Chorus antiphonam canendo prosequetur.

33. Primi duo pluvialistae manebunt a lateribus Celebrantis, quia cum ipso sedebunt in eodem scamno.

34. Ceteri pluvialistae procedent in medium, genuflectent ad Altare et ad Episcopum et venient ad scamnum ipsis in presbyterio praeparatum. Primi pluvialistae, nisi cum Celebrante sederint, coibunt cum ceteris, et facta ad Altare et ad Episcopum genuflexione, accedent ad scamnum, ut supra.

35. Sub finem cantus antiphonae cantores duo superpellicio induti procedent ante Altare et facta genuflexione ad Altare et ad Episcopum, finito antiphonae cantu, intonabunt primum psalmum. Quo intonato, duo praedicti cantores cum mediocri inclinatione se convertent ad illam chori partem, quae prosecutura erit cantum, deinde facta ad Altare et ad Episcopum genuflexione et mutua inter se reverentia, redibunt ad locum suum.

36. Psalmo, ut supra, intonato considebunt omnes et cooperient caput. Episcopo biretum tradet cum osculis primus Diaconus assistens, et Celebranti pluvialista primus qui dexterarum eius assidebit, aut si pluvialistae non considebunt cum Celebrante, tradet ei biretum Caeremoniarius.

37. Sedente post intonationem psalmi Episcopo, Presbyter assistens (a) de suo stallo discedet, et facta ad Altare dein ad

(a) Cf. num. 45. cap. XIII. praec.

Episcopum ante thronum reverentia, ascendet in planum throni et in scabello ibi praeparato sedebit.

38. Ad *Sicut erat* in *Gloria Patri* ultimus pluvialista, si plures erunt quam duo, secus Beneficiarius vel alius qui ex usu ecclesiae debet antiphonas intonare, librum ferens secum intonationum, discedet de loco suo et cum debitis reverentiis aut genuflexionibus accedet ad chorum et subsistet ante digniorem, qui debet secundum antiphonam intonare.

39. Quum sive organorum sono, sive a cantoribus antiphona prima repetita erit, Beneficiarius praedictus reverebitur eum, qui secundam antiphonam intonare debet. Hic assurget, cumque ipso Clerus omnis ex utraque parte consurget. Beneficiarius aut pluvialista vel alius quispiam submissa voce praecinet ei secundam antiphonam, quae ab illo alta voce intonabitur, ac tum qui intonavit tum qui praeventonavit antiphonam, iterabunt reverentiam ad invicem, deinde qui intonavit sedebit et cum ipso universus chorus.

40. Quando intonabuntur in choro quatuor psalmorum antiphonae, Episcopus cum suis assistantibus sedebit et Celebrans cum pluvialistis. Hi tamen eunte ultimo pluvialista ad praecinendam antiphonam, et redeunte, caput bireto nudabunt salutandi gratia.

41. Pluvialista vel Beneficiarius qui praecinuit antiphonam, cum debitis reverentiis aut genuflexionibus ad locum suum reveniet.

42. Sub finem cantus antiphonae secundae, duo supradicti cantores superpellicio induti redibunt ante Altare, et psalmum secundum intonabunt, ut supra.

43. Eadem methodus servabitur in intonatione antiphonarum et psalmorum sequentium.

44. Sub finem repetitionis quintae antiphonae consurgent pluvialistae sedentes in presbyterio, genuflectent ante Altare deinde ad Episcopum et venient ante Celebrantem, quem salutatunt.

45. Interim Caeremoniarius invitabit Beneficiarium vel alium, ad quem attinebit cantare Capitulum eumque, tradito ipsi libro,

adducet cum debitis reverentiis ad locum, quo cantatur Epistola, ea tamen animadversione, ut neque ad Altare, neque ad Episcopum humeros convertant.

46. Completa quintae antiphonae repetitione, caput nudabunt Episcopus et Celebrans, qui biretum tradent ille primo Diacono, hic primo pluvialistae: item caput aperiet et consurget Clerus in choro.

47. Cantabitur Capitulum a Beneficiario vel alio, ut supra, qui post cantum illius ad locum suum redibit cum eisdem reverentiis aut genuflexionibus.

48. Interea praesto erit clericus cum libro, qui se sistet Celebranti in actu intonationis, ut superius innutum est.

49. Responso a choro *Deo gratias* in fine Capituli, pluvialista qui Celebranti praecinuerit antiphonam primam, accedet ad eum et submissa voce ipsi praecinet hymnum.

50. Celebrans e libro sibi obiecto a clerico intonabit hymnum, quem in cantu prosequetur chorus.

51. Clericus cum libro recedet ad abacum, et pluvialistae, facta ad Celebrantem reverentia, revenient ante Altare, genuflectent ad Altare et ad Episcopum, tum redibunt ad scamnum suum, ubi stabunt.

52. Sub hymni finem curae erit thuriferario praeparare ignem in thuribulo et in promptu illud habere, ut deinceps.

53. Item sub hymni finem, duo cantores induti superpelliceo, qui psalmos intonuerint, vel ultimi duo pluvialistae, si plures erunt quam duo, procedent ante Altare et cantabunt Versiculum.

54. Dum a choro respondebitur versiculo, pluvialistae facta ad Altare et ad Episcopum genuflexione, redibunt ante Celebrantem.

55. Praesto erit clericus cum libro pro Celebrante.

56. Unus e primis Pluvialistis submissa voce praecinet Celebranti antiphonam ante *Magnificat*.

57. Celebrans e libro, ut supra, obiecto a clerico intonabit antiphonam praedictam, qua intonata, sedebit et caput bireto cooperiet.

58. Clericus cum libro recedet apud abacum.
59. Pluvialistae adstabunt in pedes prope Celebrantem.
60. Thuriferarius ad thronum accedet, genuflectens prius ad Altare, postea ad Episcopum, antequam ad thronum ascendat.
61. Intonata a Celebrante antiphona, Episcopus sedebit et caput cooperiet bireto.
62. Presbyter assistens accedet ad dexteram Episcopi, Diaconi assistentes stabunt.
63. Chorus dum cantabitur antiphona praedicta, sedebit.
64. Thuriferarius, consensu throno, naviculam tradet Presbytero assistenti et genuflexus in gradulo cathedrae apertum Episcopo thuribulum praesentabit.
65. Episcopus, ministrante Presbytero assistente, incensum in thuribulum iniiciet cum usitata formula et benedictione.
66. Thuriferarius assurgit, claudet thuribulum et recepta navicula, cum debitis genuflexionibus procedet ad Altare et consistet in latere Epistolae.
67. Circa finem cantus antiphonae duo cantores induti superpellicio procedent ante Altare et absoluto cantu antiphonae intonabunt *Magnificat*.
68. Ad hanc intonationem Episcopus, Celebrans et chorus nudabunt caput bireto omnesque consurgunt.
69. Cantores intonato Cantico praedicto, factis ut supra genuflexionibus revertentur ad locum suum.
70. Celebrans medius inter pluvialistas de scamno discedet, ac priusquam perveniant ante Altare, Celebrans reverentiam ad Episcopum, pluvialistae genuflexionem conficiunt. Sic ante Altare, Celebrans reverentiam ad Crucem faciet, pluvialistae genuflexionem. Ascendet ad Altare Celebrans cum duobus pluvialistis dignioribus et reliqui, si aderunt, subsistent ante Altare. Celebrans Altare in medio osculabitur et pluvialista primus acceptum a thuriferario thuribulum cum osculis tradet Celebranti, qui Altare adolebit.
71. Celebrans, thurificato Altari thuribulum tradet primo pluvialistae; hic autem, recepto thuribulo cum osculis, descendet a latere de gradibus Altaris.

72. Celebrans subsistet in latere Epistolae eodem modo, quo stat Celebrans post introitum in Missis solemnibus, et pluvialista praedictus duplici ductu Celebrantem adolebit.

73. Pluvialista, thurificato Celebrante, thuribulum restituet thuriferario qui cum debitis genuflexionibus ad thronum redibit.

74. Pluvialistae primus et secundus, qui simul erant in thurificatione Celebrantis, ascendent ad Celebrantem rursus, cum eo de Altari descendent, se addent ceteris pluvialistis, si aderunt, et reverentia aut genuflexione respective iterata ad Altare, deinde ad Episcopum, ad scamnum Celebrantis redibunt.

75. Ibi Celebrans consistet: pluvialistae autem, facta ad ipsum reverentia, revenient ante Altare et genuflectent, deinde genuflectent ad Episcopum et redibunt ad locum suum, quo sedebant.

76. Approximante ad thronum thuriferario, descendet de throno Presbyter assistens, qui accepto a thuriferario thuribulo, stans thurificabit Episcopum triplici ductu,

77. Episcopus, accepta thurificatione, benedicet Presbyterum assistantem.

78. Caeremoniarius eodem tempore deducet ante thronum Beneficiarium, seu qui debet thurificationem peragere.

79. Presbyter assistens, post thurificatum Episcopum, thuribulum tradet illi, qui debet adolere chorum et ad scabellum suum in thronum redibit.

80. Beneficiarius vel alius, ut supra, adolebit Presbyterum assistantem, primum et secundum Diaconum assistantem, deinde Dignitates et Canonicos, tum pluvialistas, postremo reliquos de choro.

81. Cantores, sive chorus, advertent ne cantent *Gloria Patri* post *Magnificat*, nisi quum completa erit thurificatio.

82. Ad *Sicut erat* in *Gloria Patri*, sedebit Episcopus, Celebrans et chorus.

83. Presbyter assistens reverebitur Episcopum, et descendens a latere de throno redibit in chorum ad locum suum.

84. Acholythi ex abaco accipient candelabra cum candelis

accensis, procedent ante Altare et genuflectent, deinde conversi ad Episcopum genuflectent ad ipsum, tum venient ante Celebrantem, salutabunt eum et consistent a lateribus eius, facie ad invicem conversa.

85. Pluvialistae de scabellis, in quibus sedebant, consurgent et facta cum Acolythis ad Altare et ad Episcopum genuflexione, consistent ante Celebrantem.

86. Clericus a libro accipiet ex abaco librum et veniet ante Celebrantem, cui facta reverentia, sustinebit librum apertum.

87. Absoluta sive a choro, sive organorum sono repetitione anthiphonae, assurgent Episcopus, Celebrans et chorus.

88. Celebrans stans, iunctis manibus et paullulum conversus ad Altare, cantabit *Dominus vobiscum*, deinde orationem.

89. Hoc tempore Cappellani a libro et scotula pro Episcopo discedent de stallis suis, accipient ex abaco canonem cum scotula et consistent ad thronum prope secundum Diaconum assistentem.

90. Duo cantores superpellicio induti, qui psalmos intonerint, procedent ante Altare ad cantandum versiculum alius commemorationis, si fiet, et *Benedicamus Domino*.

91. Si qua fiet commemoratio, cantabitur antiphona a choro, versiculus a cantoribus, oratio a Celebrante.

92. Post orationem Celebrans cantabit *Dominus vobiscum*. Clericus cum libro recedet ad abacum, et Acolythis, methodo superius tradita, referent ad abacum candelabra. Pluvialistae a lateribus Celebrantis non discedent.

93. Duo supra dicti cantores cantabunt *Benedicamus Domino* et dum a choro vel organorum sono respondebitur *Deo gratias*, redibunt ad locum suum.

94. Interim primus Diaconus assistens caputium cappae imponet capiti Episcopi, vel tradet ei biretum, quo caput cooperiet.

95. Se sistent Episcopo duo Cappellani a libro et scotula, qui ne conspectum adstantium illi impedian, consistent aliquantum a latere.

96. Post responsionem ad *Benedicamus Domino*, Episcopus benedictionem donabit cum solita formula *Sit nomen Domini* etc.

97. Sin autem esset Archiepiscopus, benedictionem impertietur capite nudato, non cooperto caputio cappae, nec bireto. Cappellanus a Cruce pro hac actione deferet ante thronum Crucem archiepiscopalem, et Archiepiscopus priusquam dicat *Pater*, reverentiam faciet ad Crucem Archiepiscopalem.

98. Ad benedictionem Episcopi geniculabunt omnes, exceptis Celebrante, Canonicis et Praesulibus, si qui aderunt.

99. Benedictione ab Episcopo donata, recedent Cappellani a libro et scotula, referentes haec ad abacum.

100. Clerici duo statim reponent ante Altare faldistorium pro Episcopo.

101. Episcopus, impertita benedictione, de capite sibi detrahet biretum, vel tolletur caputium cappae a secundo Diacono assistente. Ad nutum Caeremoniarii de throno descendet ad faldistorium, in quo geniculabit ac brevi tempore orabit.

102. Celebrans cum pluvialistis stabunt; ceteri omnes qui aderunt in choro, procumbent in genua simul cum Episcopo.

103. Postea Episcopus assurgit, reverebitur Crucem Altaris et benedicet Celebrantem ac pluvialistas. Celebrans se inclinabit versus Episcopum et pluvialistae geniculabunt.

104. Cum Episcopo consurgent Canonici et ceteri qui sequentur et associabunt ipsum.

105. Episcopus adorabit SS. Sacramentum, deinde ad suam residentiam redibit.

106. In discessu Episcopi de ecclesia sonabunt campanae et organa, si haec sonuerint ad Vesperas.

107. Profecto de Altari Episcopo, Celebrans cum pluvialistis, praeuntibus Acolythis cum candelabris, revertentur in sacristiam, servando ordinem innutum in accessu ad Altare, et pluvialia deponent.

108. Episcopus assistet Vesperis indutus cappa, quum postridie assistet etiam Missae, cappa non pluviali vestitus.

ASSISTENTIA EPISCOPI ORDINARIJ
CAPPA INDUTI
IN VESPERIS SOLEMNIBUS
AB EPISCOPO EXTRANEO CELEBRATIS.

CAPUT XVI.

1. Si Episcopus velit postridie Missae solemni assistere pluviali paratus, necesse est, ut ipsemet in primis Vesperis sacra paramenta induat, ac Vesperas intonet celebretque. Sin autem et Missae solemni assistet indutus cappa, ac si Vesperas celebrabit Episcopus extraneus, servabitur ordo, quem heic subiicimus.

De rebus praeparandis.

Apud Altare SS. Sacramenti. — 2. Praeparabitur ante Altare faldistorium cum pulvinis, vel genuflexorium cum strato et pulvinis, ut cap. IV. libri huius.

3. Altare plus minusve orabitur pro qualitate festi: tapetum super gradus sternetur: pallium erit respondens officio, et in Altari ardebunt sex cerei, saltem quando Episcopus ibi orabit in accessu ad ecclesiam et in discessu ex eadem.

Ad Altare minus. — 4. Thronus instruetur lodicibus et baldachino coloris respondentis officio: aderunt tria scabella pro Assistantibus et gradus tapeto cooperientur.

5. Altare plus minusve exornabitur, prout requiret qualitas festi et officii, sex candelabris cum cereis albis et Cruce simili candelabris, quae erunt vel argento, vel auro colorata: super mensa ponentur tres tobaleae, consuetae: apponetur pallium et super gradibus tapetum. Poterit etiam tapetis sterni pavementum Presbyterii. In medio infimo Altaris gradu ponetur pro Celebrante pulvinus aequalis paramentis: et in latere Epistolae ante gradus faldistorium cum tegumento respondente.

6. In latere eodem aderit abacus albo mantili contextus,

in quo praeparabitur antiphonarium instructum tegumento simili paramentis, thuribulum cum navicula, Canon pontificalis et mitra auriphrygiata sive auro intexta, nisi licebit uti pretiosa.

7. In presbyterio scamna sine postergali, contexta panno viridi pro Pluvialistis: super ipsis aderit libellus pro antiphonis praeintonandis, qui dicitur Directorium chori.

8. In medio presbyterio ante Altare statuatur faldistorium cum pulvinis pro Episcopo dum ibi orare debebit.

9. Si Dioecesanus erit Archiepiscopus, in latere Evangelii praeparabitur basis ad stabiliendam Crucem archiepiscopalem.

10. Ad balaustrium seu cancellos disponentur sex candelabra maiora cum intorticiis aut cereis.

In sacristia. — 11. Super altari disponentur paramenta Celebrantis, videlicet pluviale cum stola, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae contegentur velo eiusdem coloris ac reliqua paramenta. In latere Evangelii ponetur mitra pretiosa cum vimpa seu velo pro clerico illam gestaturo. Nisi licebit uti mitra pretiosa, loco huius ponetur altera auriphrygiata.

12. Ante Altare vel in alia parte sacristiae non procul ab Altari, ut commodius videbitur, praeparabitur sedes cameralis pro Celebrante super exiguo tapeto.

13. Super usitatis tabulis Sacristiae disponentur quatuor aut sex pluvialia induenda a pluvialistis, et eorum numerus dependet a qualitate festi, ut cap. 2. lib. II. num. 68. et 69. Praeparabuntur etiam duo candelabra cum cereis albis gestanda ab Acolythis, superpellicia cum biretis pro eisdem pluvialistis et superpellicia pro clericis inservientibus. Vasculum aquae benedictae cum aspersorio adhibendum in accessu Episcopi ad ecclesiam.

In functione.

14. Hora praestituta sonabitur campanis festivo more et Clerus in sacristiam congregabitur. Aderit etiam Episcopus celebrans, qui sedebit in sede ad hanc rem praeparata.

15. Unusquisque de Clero induet superpelliceum vel aliud insigne legitime adhibitum. Clerici inservientes et pluvialistae

induentur superpellicio. Acolythi, sibi induto superpellicio accendent cereos in candelabris, quae in officio gestanda erunt.

16. Innuente Caeremoniario, duo pluvialistae assistentes Celebranti, adiuvantibus clericis, induent pluviale, procedent ante Celebrantem, salutabunt ipsum, deinde venient ad latera eiusdem, primus videlicet ad dexteram, alter ad sinistram.

17. Distribuentur clericis paramenta Celebrantis, quibus acceptis, unus post alium vadent ante illum ad suppeditanda eadem paramenta.

18. Interea sonabitur campanula sacristiae et Canonici cum Clero proficiscentur ad associandum Episcopum quo ordine notatum fuit cap. IV. huiusce libri.

19. Advenientibus clericis cum paramentis, Celebrans caput nudabit bireto, quod tradet primo pluvialistae et hic transmittet Cappellano, vel Cubiculario illius. Deinde idem pluvialista primus, adiuvante secundo, tollet ei Crucem pectoralem, mozzetam aut mantelletum, quod recipietur a Cubiculario, et hic advertet etiam ut expediat eius posteriorem extremitatem vestis.

20. Idem primus pluvialista, adiuvante pariter secundo, Celebrantem induet amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali.

21. Quum parabitur Celebrans, reliqui duo aut quatuor pluvialistae, induent, adiuvantibus clericis, pluviale supra superpellicium et manu sustinebunt biretum.

22. Potsquam pluvialista primus pluviali induerit Celebrantem, veniet ante eum et reverebitur, mitram eius capiti imponet, ac reverentia iterata, redibit ad dexteram illius. Duo pluvialistae assistentes recipient biretum et manu sustinebunt.

23. Ad nutum Caeremoniarii, Acolythi accipient candelabra cum cereis accensis, sequuntur ceteri clerici inservientes et pluvialistae, qui coeuntes in medium sacristiae, salutabunt Celebrantem.

24. Assurget Celebrans, se convertet ad Altare et una cum suis Assistantibus reverebitur Crucem vel imaginem praecipuam sacrarii et ad Altare ordine sequenti procedetur.

25. Praeibit claviger ecclesiae, si aderit, tum duo Acoly-

thi cum candelabris, sequentibus binis clericis inservientibus: post ipsos incedent pluvialistae duo primi cantores, iunctis manibus et bireto capiti imposito, deinde reliqui duo pluvialistae, si aderunt, ut supra diximus, postremo Celebrans medius inter pluvialistas assistentes, qui fimbrias pluvialis eius sustentabunt, quos sequetur clericus a mitra et caudatarius, qui extremitatem posteriorem eius vestis talaris sublevabit.

26. Ad fores sacristiae recipiet vel sumet unusquisque aquam benedictam, ac si transeundum erit ante Altare SS. Sacramenti, id observabitur quod cap. IV. lib. II. num. 21. descriptum fuit.

27. Acolythi pervenientes ad Altare, dirimentur et subsistent in extremitatibus graduum Altaris: clerici inservientes post Acolythos unus post alium ad lineam: pluvialistae cum Celebrante procedent ante Altare, et duo pluvialistae assistentes biretum tradent Caeremoniario vel clerico.

28. Celebrans ante Altare a primo Assistente nudabitur mitra; tum simul cum pluvialistis reverentia ad Crucem, pluvialistae et clerici genuflexionem conficient. Celebrans, pluvialistae et clerici, exceptis Acolythis, geniculabunt et orabunt brevi, recitare autem possent orationem *Aperi Domine* etc.

29. Post orationem assurget Celebrans cum pluvialistis et clericis ac respective iterabitur reverentia vel genuflexio ad Altare. Pluvialista primus reponet mitram Celebranti.

30. Postea Celebrans cum duobus Assistantibus accedet ad faldistorium ibique sedebit: Assistentes adstabunt in pedes a lateribus eius. Ceteri pluvialistae petent scabella seu scamna sibi praeparata in presbyterio et sedebunt capite cooperto. Acolythi perget ad abacum in quo deponent candelabra: ceteri clerici ad lineam prope abacum stabunt.

31. Quod ad accessum Episcopi ad ecclesiam et ad SS. Sacramenti adorationem, observabitur quod praecedenti capite IV, praescriptum est.

32. Quum Episcopus venerit in aditum presbyterii, assurget Celebrans, retinens in capite mitram. Pluvialistae cantores nudabunt caput ac consurgent.

33. Episcopus ante faldistorium progressus, se inclinabit Celebranti, qui reverentia respondebit ei, deinde geniculabit in faldistorio et brevi orabit.

34. Diaconi duo assistentes consistent a lateribus Episcopi: ceteri Canonici cum Clero subsellia petent ibique geniculabunt.

35. Celebrans in faldistorio sedebit, dum Episcopus orabit, consurget dum Episcopus assurget de oratione.

36. Episcopus de oratione assurgens, reverebitur Crucem salutabit Celebrantem, qui reverentia respondebit ei et ascendet ad thronum. Priusquam ascendat eo, dextera benedicet Clerum in choro praesentem.

37. Duo pluvialistae Celebranti assistentes, quum Episcopus se inclinabit Celebranti ante et post brevem orationem genuflectent versus eum.

38. Episcopus concenso throno, sedebit paulisper et cum ipso sedebit Celebrans et chorus.

39. Interim clerici duo faldistorium cum pulvinis amovebunt a medio presbyterio et clericus a mitra et alter cum antiphonario praesto erunt prope faldistorium Celebrantis.

40. Ad nutum Caeremoniarii pluvialistae cantores sive duo sive quatuor de suis scamnis discedent, pergunt in medium presbyterium, genuflectent ad Altare, deinde ad Episcopum. Procedent postea ante Celebrantem et medios inter eos se addent reliqui duo pluvialistae assistentes et coniunctim reverentiam exsequentur ad Celebrantem. Illorum primus deferet secum Directorium chori pro antiphonarum praeintonatione.

41. Pluvialista primus assistens tollet mitram Celebranti, qui assurget ac se convertet ad Altare super sinistram suam. Pluvialistae duo assistentes adstabunt Episcopo celebranti a lateribus, ceteri stabunt post ipsum.

42. Cum Celebrante consurget Episcopus et ceteri omnes in choro.

43. Celebrans et reliqui recitabunt *Pater noster* et *Ave Maria* secreto. Pluvialista primus attollet fimbriam dexteram pluvialis Celebrantis, qui signans se, ex antiphonario sustento

à clerico intonabit *Deus in adiutorium meum intende* et a choro subiicietur *Domine ad adiuvandam* etc. Ad *Gloria Patri* caput ab omnibus versus Crucem Altaris inclinabitur.

44. Quum cantabitur ✕ *Sicut erat* etc. primus e pluvialistis cantoribus accedet ad dexteram Celebrantis.

45. Cantato a choro *Alleluia* aut ✕ *Laus tibi Domine* etc. primus e pluvialistis cantoribus reverebitur Celebrantem et submissa voce praecinet ei primi psalmi antiphonam. Celebrans antiphonam hac intonabit elata voce.

46. Cantorum chorus immediate prosequetur antiphonae cantum. Pluvialistae praedicti duo vel quatuor, genuflectent ad Altare et ad Episcopum et locum sument in scamnis sibi praeparatis in presbyterio, ut supra dictum est.

47. Sub finem cantus antiphonae, cantores duo superpellicio induti prodibunt in medium presbyterium et primum versiculum primi psalmi intonabunt, quod statim ac fecerint, se convertent versus illam chori partem, quae prosequi cantum debet, atque iteratis ad Altare et ad Episcopum genuflexionibus, ad suum stallum redibunt.

48. Primo psalmo intonato, Episcopus sebebit et caput cooperiet bireto, quod ipsi porrigetur cum osculis consuetis a primo Diacono assistente.

49. Celebrans, psalmo ut supra intonato, conversus a sinistris suis sedebit in faldistorio et a primo pluvialista assistente imponetur ei mitra auriphrygiata.

50. Duo pluvialistae assistentes, imposita Celebranti mitra, reverentia ipsum honorabunt, procedent ante Altare, genuflectent ad Crucem et sedebunt in medio graduum anteriorum Altaris eiusdem: primus sedebit propius Celebrantem, secundus a dextris primi. Poterunt etiam sedere in scamno, quo utentur Celebrans et Ministri in Missis solemnibus, si talis in ecclesia vigeret usus. Reliqui pluvialistae sedebunt in scamnis seu scabellis sibi praeparatis.

51. Presbyter assistens Episcopo, (a) post intonationem, ut

(a) Cf. num. 45. cap. XIII. praec.

supra, primi psalmi discedet de stallo suo, procedet ante Altare; et reverebitur Crucem; tum veniet ante thronum, reverentiam faciet ad Episcopum, conscendet thronum et sedebit in scabello assistentiae.

52. Chorus et ceteri omnes sedebunt et caput bireto cooperient, exceptis clericis inservientibus, qui non utuntur bireto.

53. Reliquae antiphonae non praecinentur Assistentibus Episcopo, sed dignioribus de choro initium sumendo a parte throni, videlicet secunda praecinetur Canonico, sive Dignitati, quae sedebit proxime throno, tertia Canonico ex parte adversa, quarta illi qui sedebit in secundo stallo ex parte throni, et quinta Canonico in secundo stallo sedenti ex parte adversa; ac si thronum situs esset sub absida e regione Altaris, incipietur a dextra throni, tum a sinistra. et sic de reliquis.

54. Quum surget qui cantare antiphonam debebit, consurget chorus universus, exceptis Celebrante et Episcopo cum eorum Assistentibus, qui pergent sedere.

55. Dum repetetur psalmi cantati antiphona, pluvialista ultimus nudabit caput, assurget, veniet in medium presbyterium, genuflexionem faciet ad Altare, deinde ad Episcopum, et reverentiam quoque ad Celebrantem, si transiturus erit ante ipsum, et se sistet ante Canonicum, cui praecinet antiphonam, qua intonata, eodem ordine ad stallum suum revertetur.

56. Duo praedicti cantores superpellicio induti intonabunt psalmos sequentes, ut de primo traditum est.

57. Completo cantu psalmi quinti, consurgent pluvialistae, qui sedebant in scamnis seu scabellis, et ceteri qui sedebant in gradibus Altaris aut in scamno a latere Epistolae: conficient simul genuflexionem ad Crucem, deinde ad Episcopum; venient ante Celebrantem et reverentia eum salutabunt.

58. Celebrans assurget et a sinistris se convertet ad Altare.

59. Assurget etiam Episcopus, qui biretum tradet primo Diacono assistenti, et cum Episcopo consurgent ceteri omnes.

60. Unus ex pluvialistis cantoribus cantabit Capitulum tono praestituto et post illud respondebitur a choro *Deo gratias*.

61. Interea prope faldistorium Celebrantis aderunt clericus a mitra et alter cum antiphonario.

62. Cantato Capitulo, primus pluvialistarum cantorum accedet ad Celebrantem eique praecinet hymnum submissa voce. Pluvialista primus assistens mitram tollet Celebranti, qui hymnum intonabit ex antiphonario sustento a clerico: hic autem post intonationem librum claudet reverebitur Celebrantem et recedet prope faldistorium.

63. Clericus a mitra deponet super abacum mitram auri-phrygiatam, quam receperit, et accipiet pretiosam, si adhibenda erit.

64. Duo sive quatuor pluvialistae cantores, hymno a Celebrante intonato, procedent ante Altare, genuflexionem ad Crucem, deinde ad Episcopum et ad subsellia sua revertentur.

65. Sub hymni finem praesto erit prope abacum thuriferarius cum thuribulo.

66. In fine ultimae strophae, pluvialistae cantores discedent de loco suo, redibunt ante Altare, genuflectent, ut supra et cantabunt versiculum qui praecedit antiphonam cantici *Magnificat*.

67. Cantato versiculo, dum respondebitur a choro, praedicti pluvialistae cantores, iterata genuflexione ad Altare tantum, redibunt ad Celebrantem.

68. Post cantum versiculi, primus pluvialista cantor accedet ad Celebrantem eique submissa voce praecinet antiphonam ante *Magnificat*.

69. Celebrans intonabit antiphonam, qua intonata, se convertens super sinistram suam immediate sedebit.

70. Pluvialistae cantores redibunt ad medium Altaris sive presbyterii et cum debitis genuflexionibus ad locum suum reversi sedebunt.

71. Episcopus cum Assistantibus sedebit, cumque ipso sedebit omnis chorus.

72. Celebranti sedenti pluvialista primus assistens imponet mitram pretiosam, aut auri-phrygiatam, ut superius innutum est.

73. Pluvialistae assistentes locum mutabunt, videlicet pri-

mus ad dexteram, secundus ad sinistram Celebrantis transibit.

74. Thuriferarius se sistet Celebranti et naviculam tradet primo pluvialistae, qui ministrabit incensum Celebranti, et hic incensum cum benedictione demittet in thuribulum sustentum a thuriferario, qui adstabit in pedes quoniam aderit Episcopus ordinarius.

75. Incenso in thuribulum demisso a Celebrante et completo cantu antiphonae, cantores induti superpellicio intonabunt canticum *Magnificat* in medio presbyterio.

76. Intonato praedicto cantico, assurget Celebrans cumque ipso ceteri omnes et ipse Episcopus, qui initio eiusdem cantici se signabunt.

77. Celebrans medius inter duos assistentes pluvialistas, qui fimbrias pluvialis eius sustentabunt, sequente clerico a mitra, procedet ad Altare, et transiens prope thronum reverebitur Episcopum, qui respondebit se inclinando. Pluvialistae genuflexionem facient itemque clericus a mitra.

78. Celebranti ante Altare progresso pluvialista primus assistens tollet mitram: ipse reverentiam, genuflexionem pluvialistae conficient ad Crucem, et ascendet cum eis ad Altare. Celebrans Altare in medio osculabitur et a primo pluvialista accipiet thuribulum, quo Altare adolebit ritu usitato.

79. Postquam thurificaverit Altare, thuribulum restituet primo pluvialistae et consistet in latere Epistolae. Pluvialista secundus assistens mitram reponet capiti eius: primus autem quum descenderit in planum a latere Epistolae, adolebit Celebrantem duplici ductu, postea thuribulum restituet thuriferario ascendet ad Altare seque adiunget Celebranti. Tunc Celebrans una cum pluvialistis salutabunt Crucem in suppedaneo, descendent de Altari, et cum supra dictis reverentiis Celebrans medius inter pluvialistas redibit ad faldistorium.

80. Celebrans in faldistorio sedebit et a primo pluvialista nudabitur mitra. Assurget ac super sinistram suam se convertet ad Altare. Pluvialistae assistentes permanebunt a lateribus eius.

81. Postquam Celebrans thurificatus erit, thuriferarius re-

cepto thuribulo a primo pluvialista assistente, accedet ad primum pluvialistam cantorem sive ad alium, cuius erit officium adolere chorum, tradet ei thuribulum et cum illo ibit ante thronum.

82. Presbyter assistens Episcopo, bireto deposito super scabello, descendet de throno et subsistens ante primum gradum illius contra Episcopum, thuribulum accipiet a pluvialista praedicto vel ab alio, et adolebit Episcopum triplici ductu, reverentiam faciens ante et post thurificationem. Episcopus stans accipiet thurificationem et benedicet Presbyterum assistentem a quo thurificatus erit.

83. Presbyter assistens thuribulum illi restituet, a quo acceperit, redibit ad scabellum suum in thronum et incensabitur. Post eum accipient thurificationem duo Diaconi assistentes Episcopo. Thurificatio autem chori peragetur ordine demonstrato cap. V. lib. I et post Canonicos thurificabuntur primo pluvialistae, tum beneficiarii et reliqui ordine praestituto in cap. praedicto.

84. Curabitur ut cantus *Magnificat* protrahatur; debet enim hoc tempore compleri thurificatio totius chori et Magistratus etiam eorumque qui publici partes rapraesentant, si qui aderunt.

85. Post cantatum *Gloria Patri* sedebit Episcopus cum Assistantibus itemque Celebrans, cui reponetur mitra a primo pluvialista.

86. Sedebit etiam chorus, si thurificatio erit absoluta, vel saltem illa chori pars sedere poterit, quae thurificationem acceperit.

87. Eodem tempore Presbyter assistens Episcopo, facta ad ipsum reverentia, de throno a latere descendet et ad stallum suum redibit in chorum, iam functus officio suo.

88. Interim in promptu erit prope faldistorium clericus cum antiponario et duo Acolyti cum candelabris.

89. Dum repetetur a cantoribus antiphonae cantici praedicti, duo sive quatuor pluvialistae consurgent, procedent ante Altare, genuflectent ad Crucem deinde ad Episcopum, postea venient ante Celebrantem, et medios inter eos se adiungent duo

pluvialistae assistentes: omnes ii reverentia salutabunt Celebrantem, cui primus pluvialista mitram tollet.

90. Celebrans assurgit ac super sinistram suam se convertit ad Altare. Duo pluvialistae assistentes accedunt ad latera Celebrantis et reliqui pluvialistae persistent quo loco erunt.

91. Celebranti ad Altare converso se sistet clericus cum antiphonario medius inter Acolythos cum candelabris, qui facta reverentia consistent ante eum. Clericus antiphonarium aperiet ac sustinebit apertum ante Celebrantem.

92. Episcopus assurgit et nudabit caput cumque ipso consurgunt ceteri omnes qui aderunt in choro.

93. Celebrans iunctis manibus cantabit *Dominus vobiscum* et iunctis adhuc manibus cantabit orationem, post quam, si fiet alia commemoratio, cantorum chorus cantabit antiphonam, et pluvialistae cantores procedent ad medium Altaris et versiculum cantabunt. Celebrans subiiciet orationem canendo, ut primam et sic de ceteris.

94. Post ultimam orationem Celebrans iunctis manibus subiungit *Dominus vobiscum*, et cantores pluvialistae cantabunt tono praestituto ✕. *Benedicamus Domino*.

95. Dum a cantoribus cantabitur *Benedicamus Domino*, clerici duo reponent faldistorium cum pulvinis pro Episcopo in medio presbyterii. Clericus alter ponet super Altari ad pedem Crucis Canonem apertum pro benedictione.

96. Cantato a Celebrante *Dominus vobiscum* post orationem, clericus claudet librum, quem sustinebat apertum ante Celebrantem, et simul cum Acolythis, facta ad ipsum reverentia, redibunt ad abacum, in quo candelabra et librum deponent.

97. Pluvialistae cantores post cantatum *Benedicamus Domino*, cum debitis genuflexionibus redibunt ad locum suum.

98. Celebrans conversus super sinistram suam, sedebit in faldistorio et a primo pluvialista assistente reponetur ei mitra pretiosa, vel auriphrygiata, si pretiosa uti non licebit. Postea medius inter duos pluvialistas assistentes, qui fimbrias pluvialis

eius sustentabunt, procedet ad Altare et priusquam veniat ante ipsum, reverentiam faciet ad Episcopum, qui se illi aliquantum inclinabit. Perveniens autem ante Altare, Crucem reverebitur. Pluvialistae praedicti genuflexionem tum ad Episcopum conficient, tum ad Altare.

99. Celebrans ad Altare ascendet et osculabitur illud in medio: benedictionem ritu consueto impertietur, et id tantum advertet, ut inclinationem versus Episcopum faciat priusquam dicat *Pater*. Pluvialistae in benedictionis actu geniculabunt in gradu superiori, et Celebrantis fimbrias pluvialis attollent.

100. Post benedictionem Celebrans cum pluvialistis de Altari descendet, et facta ad Altare et ad Episcopum reverentia, redibit ad faldistorium et sedebit.

101. Episcopus de throno descendet ad faldistorium ibique orabit brevi.

102. Idem priusquam flectat genua et quum discedet, se inclinabit Celebranti, qui assurgat eique respondebit, ut principio notatum est.

103. Episcopus associatus a Capitulo de ecclesia discedet quo ordine descriptum est cap. IV. libri huius.

104. Profecto de presbyterio Episcopo, Celebrans cum pluvialistis redibit in sacristiam, praecedentibus Acolythis ordine supradicto, ibique sacra indumenta deponet.

105. Sin autem Vesperarum hymnus esset *Veni creator* vel *Ave maris stella*, circa finem ultimi psalmi a duobus clericis in medium presbyterium reportabitur faldistorium cum pulvinis pro Episcopo.

106. Descendet de throno Episcopus, dum cantabitur *Deo gratias* post Capitulum.

107. Celebrans non intonabit hymnum, nisi quum pervenerit Episcopus ad faldistorium suum.

108. Ad intonationem hymni genuflectent et nixi genibus perstabunt dum prima strophe cantabitur.

109. Clericus cum antiphonario statim ac intonitus erit hymnus, librum claudet et versus Altare geniculabit.

110. Celebrans ubi intonuerit hymnum, geniculabit ante faldistorium suum super pulvino, qui ad hoc ponetur a clerico.

111. Post cantum primae strophae, profecto de medio presbyterio Episcopo, amovebitur a duobus clericis faldistorium in quo genua flexit.

112. Hoc ipsum observabitur debita proportionem in festis S. Crucis ad strophem *O Crux, ave spes unica*.

113. Si Celebrans subiectus erit Episcopo, vel quia suffraganeus eius, vel quia Canonicus dignitate episcopali insignitus, incensum in thuribulum ponetur ab Episcopo ordinario, qui etiam in fine vesperarum benedictionem populo largietur.

ASSISTENTIA PRAESTANDA AB EPISCOPO
CAPPA INDUTO
MISSAE SOLEMNI QUAE CANTABITUR A CANONICO.

CAPUT XVII.

De rebus praeparandis.

Apud Altare SS. Sacramenti. — 1. **P**raeparabitur faldistorium vel genuflexorium cum strato et pulvinis, ut cap. IV. huius libri notatum.

2. Altare plus minusve exornabitur, pro qualitate festi et officii, aderunt cerei in candelabris maioribus accendendi saltem in Episcopi accessu ad ecclesiam et in recessu ab eadem.

Ad Altare maius et in presbyterio. — 3. In choro situs erit thronus paratus colore respondente officio, cum baldachino et lodice simili in cathedra et cum tapeto omnes gradus contingente. Ponentur tria scabella pro assistentibus et pulvinus unus utendus ab Episcopo in genuflexionibus ad *Credo*, ad ultimum Evangelium etc. Pavimentum Presbyterii contegi poterit tapeto viridis coloris et ante Altare statuatur faldistorium cum pulvinis coloris respondentis officio, in quo geniculabit Episcopus.

4. Altare ornabitur pallio eiusdem, ac supra, coloris cum

tobaleis et tapeto. Aderunt sex candelabra cum cereis et Crux similis. Candelabra erunt plus minus nobilia pro qualitate festi.

5. In latere Epistolae aderit scamnum coopertum panno laneo pro Celebrante et Ministris.

6. In eodem latere situs erit abacus albo mantili cooper-tus, in quo ponetur calix cum purificatorio, patena cum hostia et palla, bursa cum corporali, calix autem cum ceteris rebus praedictis contegetur velo suo. Ampullae vini et aquae plenae in pelvicula. Campanula. Instrumentum pacis velo contextum, si Magistratus interveniet officio. Duo vel quatuor intorticia pro elevatione, iuxta morem et qualitatem festi. Legile vel cussinus cum Missali quod instruetur tegumento aequali paramentis pro Celebrante. Epistolarium et Evangeliarium, utrumque cum tegumento, ut supra. Missale cum tegumento respondente, in usum Episcopi. Scotula pro Episcopo. Canon pontificalis pro benedictione in exitu Missae. Tabella seu libellus cum formula indulgentiae. Thuribulum cum navicula. Velum humerale pro Subdiacono. Quod si Ministri sacri uterentur planeta plicata, praeparabitur etiam stola latior pro Diacono.

7. Prope latus Evangelii statuatur basis pro firmanda Cruce archiepiscopali, si Dioecesanus, qui Missae assistet, esset Archiepiscopus.

8. Aderunt etiam candelabra maiora in presbyterio, non minus quatuor nec plus sex cum suis cereis vel intorticiis.

In sacristia. — 9. Paramenta pro Celebrante et Ministris; videlicet planeta, stola et manipulus pro Celebrante; dalmatica, stola et manipulus pro Diacono; tunicella cum manipulo pro Subdiacono; tria cingula, tres albae, tresque amictus. Si adhiberentur planetae plicatae, substituentur istae loco dalmaticae ac tunicellae. Duo candelabra cum candelis pro Acolythis Superpellicia pro clericis. Vasculum aquae sanctae cum aspergillo, utendum pro ingressu Episcopi in ecclesiam.

In functione.

10. Campanarum sono, semel aut pluries, iuxta morem uniuscuiusque ecclesiae signum dabitur functionis.

11. Completo in choro officio, seu recitata Hora, quae Missam debet praecedere, ut ex rubricis generalibus Missalis tit. XV. num. 2; sonabitur campanula sacristiae, quo sonitu dabitur Canonicis et Clero signum ad associandum Episcopum, ut praecedenti cap. IV.

12. Se parabunt in sacristia Celebrans cum Ministris, qui postquam parati erunt, praeeruntibus Acolythis cum candelabris ardentibus ad Altare procedent. Ibi Celebrans reverentiam, ceteri omnes genuflexionem ad Crucem conficient, excepto casu quo Canonici ipsi ministrarent in sua ecclesia, qui reverentiam et ipsi facient ad Crucem, ut Celebrans. Ministri cum Celebrante sedebunt in scamno sibi praeparato et Episcopi adventum expectabunt. Acolythi candelabra reponent super abacum, ibique consistent.

13. Ingrediente in ecclesiam Episcopo sonabitur campanis festivo more, et organis quoque, si licebit id in Missa, secus organis pulsandis abstinebitur.

14. Postquam Episcopus adoraverit SS. Sacramentum, procedet ad Altare maius.

15. Intrante in presbyterium Episcopo, Celebrans cum Ministris nudabunt caput et assurgent.

16. Episcopus ante faldistorium quum venerit, priusquam se inclinet ad Crucem Altaris, benedicet Celebrantem et Ministros, qui se profunde inclinabunt; Ministri autem, nisi fuerint Canonici, genuflectent ad benedictionem istam, deinde assurgent et stabunt.

17. Episcopus reverebitur Crucem Altaris, geniculabit in faldistorio ac brevi tempore orabit.

18. Interea Canonici et reliquum Cleri petent sua subsellia, exceptis duobus Diaconis assistantibus, qui adstabunt Episcopo a lateribus, Caudatario et duobus Cappellanis a libro et scotula, qui prope Episcopum adstabunt.

19. Quum suum quisque locum occupaverit, Celebrans cum Ministris de suo scamno discedent, ac traseuntes post Episcopum, consistent Celebrans a sinistris eius, Ministri autem post Celebrantem aliquo passu longe ab ipso, ac nisi fuerit Canonici, geniculabunt ut recitent ad invicem confessionem.

20. Episcopus assurgat de oratione et clerici duo faldistorium cum pulvinis amovebunt.

21. Episcopus, adstante a sinistris eius Celebrante, accedet ad Altare ac sine alia reverentia profunda ad Crucem inchoabit Missam, cui respondebit Celebrans, et ad verba illa *Tibi Pater* ac *Te Pater* se convertet ad Episcopum: itemque Episcopus se illi aliquantulum convertet quum dicet *Vobis fratres* et *Vos fratres*.

22. Diaconi assistentes adstantur in pedes post Episcopum et inter se recitabunt Confessionem. Idipsum facient, Ministri Celebrantis, qui vel geniculabunt, vel stabunt, ut superius notatum est, et Confessionem ipsi quoque inter se recitabunt. Idem dicendum de cappellanis a libro et scotula, qui adstantur nixi genibus. Clerus in choro servabit methodum ad hoc traditam lib. I. cap. 3.

23. Recitata ab Episcopo oratione *Indulgentiam* etc. ac sponso *Amen* a Celebrante, succedent Diaconi assistentes in assistentiam Episcopi, quibuscum prosequetur ✠ *Deus, tu conversus* et sequentes (a).

24. Celebrans autem, facta ad Episcopum inclinatione, discedet a latere eius seque adiunget Ministris, qui, si erant genuflexi, consurgent, et cum ipsis prosequetur ✠ *Deus tu conversus* etc.

25. Hoc tempore Cappellani a libro et scotula accipient ex abaco Missale et scotulam pro Episcopo et redibunt prope ipsum. In promptu etiam erit thuriferarius cum thuribulo et navicula.

26. Episcopus postquam dixerit *Oremus*, nullam adiiciens orationem, reverebitur Crucem Altaris, se convertet ad Celebrantem eique signum benedictis faciet, tum accedet ad thronum, adstantibus a lateribus eius Diaconis assistentibus et sequente Caudatario, qui cappae extremitatem posteriorem ei sustentabit, ac duobus cappellanis a libro et scotula. Transiens autem per chorum antequam thronum ascendat, meminerit benedicere Clerum.

(a) Inspiciatur adnotatio num. 40. cap. XIII. huius libri subiecta.

27. Celebrans, accepta ab Episcopo benedictione, ad quam ipse se inclinabit et Ministri genuflectent, nisi fuerint Canonici, ascendet ad Altare recitans orationem *Aufer a nobis* etc. Altare osculabitur ibique thuribulum expectabit, quo illud adoleatur.

28. Thuriferarius, vel Caeremoniarius deferens thuribulum cum navicula sequetur Episcopum, quum perget ad thronum.

29. Episcopus consenso throno sedebit, biretum accipiet a primo Diacono assistente et caput cooperiet.

30. Presbyter assistens (a) ascendet ad thronum a latere et consistet a dextris Episcopi sedentis in throno.

31. Thuriferarius ad thronum ascendet cum debitis genuflexionibus, et Presbyter assistens accipiet ab eo naviculam et ritu consueto incensum cum praescripta benedictione demittet in thuribulum sibi sustentum a thuriferario genuflexo.

32. Thure ab Episcopo benedicto, Presbyter assistens reverebitur Episcopum, naviculam reddet thuriferario et a latere de throno descendens ad locum suum se recipiet.

33. Thuriferarius de throno discedet et cum debitis genuflexionibus, ut supra, referet ad Altare thuribulum, quod tradet Diacono et hic Celebranti, atque Altaris thurificatio persolvetur.

34. Celebrans postquam thurificaverit Altare, reddet thuribulum Diacono, a quo incensabitur duplici ductu.

35. Thuriferarius receptum a Diacono thuribulum reportabit ad abacum vel in sacristiam.

36. Celebrans continuabit Missam ritu in Missis solemnibus praescripto.

37. Episcopus quum incensatus fuerit Celebrans, caput nudabit bireto, quod tradet primo Diacono assistenti, et assurgens dum ei se sistent Cappellani cum Missali et scotula atque Introitu leget e Missali.

38. Interim Canonici de suis stallis descendunt et circum efficiunt ante Episcopum.

39. Lecto ab Episcopo introitu, Celebrans cum Ministris recitabit *Kyrie*, quod faciet etiam Episcopus cum Canonicis.

(a) Cf. num. 45. cap. XIII. praec.

40. Episcopus benedictionem donabit Canonicis, qui reverentia ad Altare et ad Episcopum iterata, revertentur ad subsellia.

41. Sin autem intonabitur statim *Gloria in excelsis*, permanebunt in circulo, et Episcopus non dimittet eos benedictionem dando.

42. Episcopus denuo sedebit et bireto cooperiet caput, expectans dum intonetur *Gloria*.

43. Quum Celebrans veniet ad medium Altaris intonaturus *Gloria*, Canonici descendent ad circulum, Episcopus nudabit caput et assurget; Celebrans autem intonabit *Gloria* et prosequetur recitare cum Ministris suis. Episcopus praedictum hymnum recitabit cum Canonicis in circulo.

44. Recitato *Gloria*, Celebrans cum Ministris reverentia facta ad Crucem, descendent a latere de Altari et sessum pergent ad scamnum.

45. Episcopus benedicet Canonicos, qui praemissa reverentia ad Altare et ad Episcopum, revertentur ad subsellia.

46. Episcopus sedebit, recipiet a primo Diacono assistente biretum et caput cooperiet.

47. Presbyter assistens non redibit ad stallum suum, sed discedens a ceteris Canonicis quando redibunt ad subsellia post circulum, reverentiam faciet ad Altare, deinde ad Episcopum: ascendet ad thronum et in scabello assistentiae sedebit.

48. Duo Cappellani à libro et scotula, qui haec reposuerint super abaco, postquam Episcopus legerit introitum, sedere poterint in gradibus lateralibus throni, quando iam sederit Episcopus cum Assistantibus.

49. Ad illa verba *Adoramus te, Gratias agimus* etc. ab omnibus nudabitur caput et inclinabitur, non excepto Episcopo.

50. Sub finem cantus hymni praedicti consurget Celebrans cum Ministris, qui relicto in scamno bireto, procedent versus Altare et reverentiam ad Episcopum conficient, tum venientes ante Altare salutabunt Crucem. Notandum autem, quod Ministri genuflexionem faciant ad Episcopum et ad Altare, nisi fuerint Canonici.

51. Absoluto *Gloria* cantato, Episcopus nudabit caput et assurget, quod faciet cum eo chorus universus.

52. Celebrans cantabit *Dominus vobiscum* et orationes.

53. Circa finem ultimae orationis, Subdiaconus recipiet Epistolarum librum, quem ante pectus sustinebit utraque manu, in conclusione ultimae orationis vadet ante Altare et peraget genuflexionem aut reverentiam, deinde se convertet versus Episcopum, cui pariter faciet genuflexionem aut reverentiam, postea veniet illuc, ubi solet cantari Epistola, cum animadversione innuata superius capitis XIV. praecedentis num. 139.

54. Cantantis a Celebrante orationibus ac sedente Episcopo, Subdiaconus cantabit Epistolam.

55. Hoc tempore Cappellani a libro et scotula resument ex abaco Missale cum scotula et consistent stantes prope secundum Diaconum assistentem.

56. Subdiaconus, cantata Epistola, librum claudet, vadet in medium presbyterii et reverentiam aut genuflexionem ante Altare faciet, tum accedet ad thronum et genuflexionem aut reverentiam exsequetur ad Episcopum, ascendet ad thronum, osculabitur Episcopi manum, quam ille imponet libro, et benedictionem accipiet aut genuflexus aut profunde inclinatus: postea descendet de throno, iterabit reverentiam vel genuflexionem ante Episcopum, redibit ante Altare, ubi reverentiam aut genuflexionem faciet ad Crucem, librum deponet in manum clerici, ascendet ad Altare et in cornu Evangelii afferet cum cussino Missale Celebrantis.

57. Ascendente ad thronum Subdiacono, consurgent Diaconi assistentes ac Presbyter assistens, et stabunt propter actiones, quae sequentur.

58. Profecto Subdiacono, se sistent Episcopo cappellani a libro et scotula: Episcopus leget e Missali Epistolam et Graduale postea iunctis manibus *Munda cor meum Iube, Domine* etc. *Dominus sit* etc. et Evangelium.

59. Praesto erit thuriferarius cum thuribulo.

60. Quum Celebrans legere Evangelium inceperit, Diaconus accipiet Evangeliarium et deferet ad Altare, faciens reve-

rentiam aut genuflexionem ad Episcopum et ad Crucem: deinde ad Altare ascendet, librum super mensa deponet, versa ad sinistram suam apertura libri, ibique remanebit, donec monebitur ut accedat ad thronum.

61. Celebrans consistet in medio Altaris, postquam legerit Evangelium, adstantibus Diacono a dexteris, Subdicono a sinistris.

62. Postquam Episcopus legerit Evangelium, recedent cappellani a libro et scotula.

63. Diaconus, quum innuetur ei, de Altari descendet iunctis manibus, reverentiam peraget aut genuflexionem ad Altare, accedet ad thronum et faciet ante Episcopum reverentiam vel genuflexionem. Conscendet thronum et manum Episcopi osculabitur aut genuflexus, aut profunde inclinatus, si fuerit Canonicus. Postea de throno descendet, genuflexionem aut reverentiam ad Episcopum iterabit, redibit ad Altare et flexis genibus in suppedaneo dicet orationem *Munda cor meum* etc.

64. Thuriferarius, quando Diaconus adibit ad thronum, discedet de loco suo, genuflectet ad Altare et lento gradu sequetur Diaconum.

65. Descendente autem de throno Diacono, praesto ibi erit thuriferarius, et simul facient genuflexionem ad Episcopum; thuriferarius autem ad thronum ascendet.

66. Presbyter assistens appropinquabit ad Episcopum et naviculam accipiet a thuriferario. Episcopus incensum, ministrante Presbytero assistente, iniiciet in thuribulum a thuriferario genuflexo sustentum.

67. Presbyter assistens naviculam restituet thuriferario et ad scabellum suum redibit.

68. Thuriferarius de throno descendet ibique a latere expectabit, donec eo veniat Diaconus cum ceteris, quibus se adiungat.

69. Quum Diaconus redibit ad Altare recitaturus *Munda cor meum*, Acolythi sument ex abaco candelabra et consistent ante Altare.

70. Diaconus. recitato *Munda cor meum*, assurget, sumet ex Altari librum Evangeliorum et simul cum Subdiacono, facta ad Celebrantem reverentia, descendet de Altari seque aggre-

gabunt Acolythis, qui adstabunt lateribus Diaconi et Subdiaconi.

71. Acolythis genuflectent, Diaconus et Subdiaconus vel reverentiam vel genuflexionem simul ad Altare conficient et accedent ad thronum, advertente Subdiacono ut a sinistris incedat Diaconi.

72. Quum ad thronum pervenerint,thuriferarius post ipsosse sistet.

73. Diaconus, si fuerit Canonicus, profunde inclinatus, secus genuflexus petet ab Episcopo benedictionem dicens *Iube, Domne, benedicere*. Subdiaconus etiam stabit, si Canonicus, secus genibus nitetur. Acolythis autem ac thuriferarius geniculabunt.

74. Episcopus respondebit *Dominus sit* etc. ac benedicens eum, ad illa verba *In nomine Patris* ☩ *et Filii* ☩ *et Spiritus* ☩ *Sancti*, tria Crucis signa conficiet.

75. Consurgent omnes praedicti Ministri atque iterata genuflexione aut reverentia ad Episcopum, procedent ad Evangelium cantandum. Praeibit Caeremoniarius, tum solus thuriferarius, post eum duo Acolythis, sequetur Subdiaconus, ultimo loco Diaconus, qui deferet librum.

76. Quum ventum erit quo loco cantandum erit Evangelium iuxta regulam traditam cap. praeced. XIV. num. 161. et seq. Subdiaconus medium se sistet inter Acolythis, Diaconus aperiet librum, quem ei sustinebit Subdiaconus, et Caeremoniarius cum thuriferario consistent a dextris Diaconi.

77. Diaconus cantabit Evangelium et librum adolebit, exsequens ea quae praescribuntur in aliis Missis solemnibus.

78. Celebrans stans in suppedaneo se convertet ad Diaconum, ut in aliis Missis solemnibus.

79. Episcopus nudabit caput, biretum tradens primo Diacono assistenti et dimittet etiam pileolum, quem bireto imponet.

80. Si genuflectendum erit in cantu Evangelii, observabitur quod traditum est num. 168. capitis XIV. praecedentis.

81. Fine facto canendi Evangelium, Subdiaconus sustinens librum apertum sine ulla genuflexione aut reverentia, ad thronum afferet et dabit osculandum Episcopo, qui superponens illi manus, dicet *Per Evangelica dicta* etc.

82. Profecto Diacono, Acolythi discedent de loco quo erant, et in medio presbyterio genuflectent ad Episcopum, deinde ad Altare et redibunt ad deponenda in abacum candelabra.

83. Diaconus accedet ad Altare simul cumthuriferario, et accepto ab eo thuribulo, duplici ductu adolebit Celebrantem, deinde procedet ad Altare et sequetur thuriferarius, qui thuribulum referet ad abacum.

84. Episcopus, textum Evangelii osculatus, pileolum capiti reponet. Subdiaconus, libro clauso, de throno descendet, reverentiam faciet vel genuflexionem ad Episcopum, redibit ad Altare, librum tradet clerico, et facta reverentia vel genuflexione ad Altare, consistet prope Diaconum.

85. Si fiet sermo seu sacra concio post Evangelium, peraguntur ea quae cap. X. huius libri tradita sunt.

86. Si cantandum erit *Credo*, Presbyter assistens descendet de throno eodemque tempore cum eo Canonici de suis stallis descendant ad circulum in medium chorum, exsequentes ad Altare et ad Episcopum reverentiam.

87. Nisi cantabitur *Credo*, nec descendet Presbyter assistens, neque Canonici efficient circulum.

88. Celebrans se convertet ad Altare et innuente Caeremoniario, intonabit *Credo*, quod recitabit cum Ministris. Episcopus recitabit *Credo* cum Canonicis in circulo.

89. Ad verba *Et incarnatus* etc. genuflectent omnes et Episcopus genuflectet versus Altare super pulvino ad hanc rem posito in gradulo cathedrae.

90. Fine facto recitandi *Credo*, Episcopus cum benedictione dimittet Canonicos, qui reverentia ad Altare et ad Episcopum iterata, ad sua subsellia se recipient.

91. Presbyter assistens cum debitis reverentiis redibit ad thronum, non ad stallum suum, et sedebit in scabello assistentiae.

92. Celebrans cum Ministris, facta ad Crucem reverentia, de Altari descendant a latere et sedebunt in scamno.

93. Episcopus sedebit et caput bireto cooperiet, omnesque eius assistentes sedebunt.

94. Ad cantum versiculi *Et incarnatus*, Canonici et Praesules, siqui aderunt, capite detecto se inclinabunt: ceteri omnes genua flectent.

95. Canfato versiculo praedicto, assurget Diaconus et bireto relicto super scamno, veniet ad abacum, bursam accipiet cum corporali, eamque sustinebit utraque manu elatam ferme ad oculos suos, et facta ad Celebrantem reverentia, deinde genuflexione aut reverentia ad Episcopum, postremo ad Altare, conscendet suppedaneum, bursam super Altari deponet, extrahet inde corporale, ponet bursam in latere Evangelii, applicans eam candelabris et corporale super Altari explicabit. Admovebit etiam Missale cum cussino seu legili versus medium Altaris, si opus fuerit. Deinde iterata ad Crucem reverentia vel genuflexione, descendet de Altari a latere et redibit ad scamnum, in quo rursus sedebit.

96. Circa finem Symboli cantati, si Cappellani a libro et scotula retulerint haec ad abacum, recipient eadem et consistent prope secundum Diaconum assistentem.

97. Quando canentur ultima verba Symboli, Celebrans et Ministri simul consurgent, procedent versus Altare, reverentiam facient ad Episcopum, et progressi ante Altare salutabunt Crucem. Celebrans ascendet in suppedaneum et Altare in medio osculabitur; Ministri autem locum sument post Celebrantem super gradibus, ut in aliis Missis solemnibus.

98. Absoluto cantu Symboli, Episcopus nudabit caput, assurget, et cum ipso totus chorus; Celebrans autem cantabit *Dominus vobiscum*, et *Oremus*.

99. Episcopus denuo sedebit et caput cooperiet.

100. Sediti Episcopo se sistent cappellani cum Missali et scotula; ipse leget versiculum Offertorii.

101. Cappellani praedicti cum debitis genuflexionibus reportabunt ad abacum Missale et scotulam; tum redibunt ad locum suum.

102. Dicto a Celebrante *Oremus*, Diaconus ascendet ad dexteram Celebrantis.

103. Subdiaconus, facta reverentia aut genuflexione ad

Altare, accedet ad abacum eique imponetur super humeros velum humerale: accipiet calicem, quem velo praedicto cooperiet et afferet ad Altare, sequente Acolytho, qui deferet ampullas vini et aquae in pelvicula.

104. Interim Celebrans peraget oblationem Hostiae, ut in aliis Missis solemnibus, et Diaconus vinum in calicem infundet.

105. Quum Celebrans ibit ad Altare,thuriferarius accedet ad thronum ac recedentibus cappellanis a libro et scotula, ascendet illuc et naviculam tradet Presbytero assistenti, qui ministrabit Episcopo incensum. Episcopus incensum in thuribulum dimittet ac benedicet, recitans formulam *Per intercessionem* etc.

106. Profecto de throno thuriferario postquam Episcopus benedixerit incensum, Subdiaconus, ampulla sumpta manu dextera, se convertet ad Episcopum, et genuflectens vel profunde inclinatus petet benedictionem, dicens *Benedicite, Reverendissime Pater*, et Episcopus benedicet aquam, dicens *In nomine Patris* etc. siquidem oratio *Deus qui humanae substantiae* pertinens ad mysteria Sacrificii, recitanda est a Celebrante solummodo, ut alias notatum est.

107. Celebrans igitur subiunget orationem *Deus qui humanae substantiae* non faciens Crucis signum super aquam et Subdiaconus aquam infundet in calicem, deinde accepta patena, descendet ante Altare, ut in aliis Missis solemnibus.

108. Diaconus, tradita Subdiacono patena, accipiet a thuriferario vel a Caeremoniario thuribulum, in quo iam positum erit incensum ab Episcopo, ac tradet ipsum Celebranti, qui thurificabit oblata et Altare.

109. Celebrans, peracta Altaris thurificatione, thuribulum tradet Diacono, a quo incensabitur duplici ductu.

110. Quum Diaconus incensabit Celebrantem, Presbyter assistens relinquet biretum super scabello throni et de throno descendet, subsistens ante Episcopum.

111. Diaconus, postquam adoleverit Celebrantem, perget ad thronum cum debitis reverentiis vel genuflexionibus et Presbytero assistenti tradet thuribulum.

112. Episcopus nudabit caput, assurget et manu biretum substinebit.

113. Presbyter assistens adolebit Episcopum triplici ductu, reverentia eum honorans ante et post incensationem.

114. Episcopus, accepta thurificatione, benedicet Presbyterum assistentem, sedebit rursus et caput bireto cooperiet.

115. Presbyter assistens thuribulum Diacono restituet, redibit ad thronum et stabit apud scabellum sustinens manibus biretum.

116. Diaconus adolebit Presbyterum assistentem, deinde primum Diaconum assistentem; iterabit reverentiam vel genuflexionem ante Episcopum, et secundum Diaconum assistentem incensabit.

117. Assistentes praedicti sedebunt: Diaconus autem, facta ad Episcopum reverentia, accedet ad chorum et Canonicos ceterosque adolebit, iuxta ordinem traditum cap. V. lib. I. Ad Altare reversus, thurificabit Subdiaconum: thuribulum thuriferario restituet, a quo thurificabitur: thuriferarius reliquam perficiet thurificationem.

118. Celebrans non incipiet cantum Praefationis, nisi quum nunciabitur ei: siquidem quum incensari chorus, et descendere ad circulum Canonici debeant, incompleta superesset actio ista, nisi absoluta esset saltem omnium Canonicorum thurificatio.

119. Sub finem incensationis Canonicorum, Episcopus nudabit caput, biretum tradet primo Diacono assistenti et assurget

120. Celebrans incipiet cantare *Per omnia saecula* etc. ante Praefationem.

121. Post verba *gratias agamus* etc. quia completa erit Canonicorum incensatio, descendant iidem de suis stallis in medium chorum et circulum efficient, exsequentes consuetam ad Altare et ad Episcopum reverentiam.

122. Hoc tempore a duobus clericis ante Altare statuatur faldistorium cum pulvinis pro Episcopo, et in promptu erunt prope abacum quatuor aut duo clerici delaturi intorticia ad *Sanctus*.

123. Cantato a Celebrante *Gratias agamus* etc. Presby-

ter assistens, facta ad Episcopum reverentia, de throno descendet et ceteris Canonicis in circulo coibit.

124. Praefatione cantata, Celebrans recitabit *Sanctus* cum Ministris, Episcopus recitabit cum Canonicis in circulo: reliqui in choro; ut in aliis Missis.

125. Post recitatum *Sanctus*, Episcopus benedicet Canonicos qui reverentia ad Altare et ad Episcopum peracta, ad subsellia redibunt.

126. Episcopus medius inter Diaconos assistentes, sequentibus caudatario et Cappellanis a libro et scotula, de throno descendet, benedicet Clerum, veniet ante Altare et genuflectet in faldistorio, super quo cappa eius expandetur a Diaconis assistentibus et Caeremoniario.

127. Ad *Sanctus* clerici deferent intorticia ante Altare, et genuflexionem facient ad ipsum deinde ad Episcopum: postea dirimentur et geniculabunt hinc inde a lateribus Altaris, facie ad invicem conversa, ne humeros ad Episcopum vertant, ibique manebunt donec discesserit Episcopus post elevationem.

128. Episcopus genuflexus in faldistorio, sibi detrahet de capite pileolum, qui reponetur in bireto.

129. Diaconi assistentes genuflexi adstabunt lateribus eius, itemque Caudatarius et reliqui duo cappellani geniculabunt post ipsum.

130. Advertet Subdiaconus ut recedat aliquantum versus latus Epistolae, quum ad faldistorium descenderit Episcopus, ne tergum ei vertat directe.

131. Post elevationem Hostiae et Calicis, assurget Episcopus, sublevantibus Diaconis assistentibus eius cappam, quae explicata fuerat super faldistorio.

132. Episcopus cum Assistantibus et Cappellanis genuflexionem utroque genu faciet ad Altare, quoniam adest SS. Sacramentum et ad thronum redibit, advertens ne benedicat Clerum, dum per chorum transibit.

133. Reversus ad thronum consistet stans ante cathedram conversus ad Altare.

134. Clerici duo amovebunt de medio presbyterio faldistorium cum pulvinis, quod ponent seorsim.

135. Clerici cum intorticiis, profecto Episcopo, surgent, coibunt ante Altare, genuflectent ad Sacramentum et redibunt ad abacum vel in sacristiam, ubi intorticia deponent.

136. In fine *Pater noster*, Canonici de subselliis descendunt ad circulum et genuflexionem utroque genu peragent ad Sacramentum, quod adest in Altari, deinde reverentiam ad Episcopum conficiunt.

137. Episcopus cum Canonicis recitabit *Agnus Dei*, deinde benedictionem eis donabit, qui iterata reverentia ad Episcopum et genuflexione utroque genu ad SS. Sacramentum, ad subsellia sua se recipient.

138. Celebrans recitabit *Agnus Dei*, cum Ministris suis, qui postea genuflectent, et Diaconus accedet ad Missale propter assistentiam, Subdiaconus autem veniet in chorum et subsistet ante stallum Presbyteri assistentis.

139. Presbyter assistens, postquam in circulo recitaverit *Agnus Dei*, non genuflectet ad Sacramentum et discedens a collegis suis, recta procedet ad Altare iunctis manibus, ibique genuculabit in suppedaneo a dextris Celebrantis.

140. Quum Celebrans recitaverit orationem *Domine Iesu Christe qui dixisti* etc. assurgit Presbyter assistens, et osculato Altari a Celebrante eodem tempore et ab ipso, Celebrans pacem praebebit Presbytero assistenti, manus imponens humeris eius et dicens *Pax tecum*, cui Presbyter assistens respondebit *Et cum spiritu tuo*.

141. Presbyter assistens genuflectet ad Sacramentum, descendet de Altari et sine ulla reverentia perget directe ad thronum et pacem praebebit Episcopo, advertens ut dicat *Pax tecum* et manus imponat non super humeros, sed infra cubitos.

142. Presbyter assistens, postquam pacem dederit Episcopo, descendet de gradulo cathedrae, faciet ad Episcopum reverentiam profundam, de throno descendet a latere et redibit in chorum ad stallum suum.

143. Diaconus primus assistens iunctis manibus ascendet in gradulum cathedrae, accipiet ab Episcopo pacem, cui respondebit *Et cum spiritu tuo*, descendet de gradulo, reverentiam

faciet ad Episcopum et redibit ad locum suum a dextris eius. Hoc ipsum exsequetur secundus Diaconus assistens, qui redibit ad sinistram eius.

144. Presbyter assistens, reversus ad locum suum in chorum, pacem dabit Subdiacono qui comitante Caeremoniario, dabit eam primae Dignitati, sedenti supra Presbyterum assistentem, deinde Canonico qui sedebit post Presbyterum assistentem, itemque ceteris ordine declarato cap. VI. lib. I. Reversus ad Altare Subdiaconus pacem dabit tum Diacono, tum Caeremoniario, a quo recipient clerici, qui Altari inservient. Si in hac Missa s. Eucharistia clero praebetur, recale quae capite XIII. huius libri notavimus sub num. 179. et seqq.

145. Interim Cappellani a libro et scotula venient ad abacum et resument Missale cum scotula pro Episcopo et manebunt prope secundum Diaconum assistentem.

146. Quum Celebrans communicaverit et communicaverint etiam sacri Ministri, si talis usus vigeat, Episcopus sedebit, caput cooperiet pileolo et a primo Diacono assistente accipiet biretum, quo caput cooperiet.

147. Se sistant ante Episcopum Cappellani cum libro et scotula et Episcopus leget ✠. *Communio*, deinde illi denuo recedent et si opus fuerit, accipient Canonem pro benedictione.

148. Quando Celebrans legerit ✠. *Communio* Episcopus nudabit caput et biretum tradet primo Diacono assistenti.

149. Celebrans cantabit *Dominus vobiscum* cum orationibus ac denuo cantato *Dominus vobiscum*, Diaconus cantabit *Ite Missa est* vel *Benedicamus Domino*; Celebrans autem hoc tempore orationem recitabit *Placeat* etc. ut sit in promptu ad solemnem Episcopi benedictionem.

150. Aderunt apud thronum Cappellani cum scotula et Canone aut Missali, itemque afferetur ad Altare tabella seu libellus formulae Indulgentiarum.

151. Pulsatis organis, vel responso a choro *Deo gratias* in cantu, primus Diaconus assistens imponet capiti Episcopi caputium cappae, vel porriget ei biretum, quo caput cooperiet.

152. Celebrans Altare osculabitur et recedet in latus Epi-

stolae se convertens ad Episcopum: Diaconus eodem statu manebit in gradu infra Celebrantem, et Subdiaconus, ut supra, in infimo gradu, vel in plano.

153. Episcopus benedictionem solemnem largietur eodem modo ac superius num. 272. et seqq. cap. XIV. huius libri, ac si fuerit Archiepiscopus, stabit capite nudato eique afferetur ante thronum Crux Archiepiscopalis.

154. Cappellanus a libro adstans in pedes et sustinens adhuc librum apertum, recedet aliquantulum, quum Episcopus dicet *Benedicat vos* etc.

155. Celebrans, Praelati, si aderunt, et Canonici se profunde inclinabunt ad benedictionem Episcopi, ceteri omnes in genua procumbent.

156. Benedictione largita, Episcopus denuo sedebit, et Celebrans conversus ad populum publicabit Indulgentiam, legens formulam praescriptam, nisi post Evangelium habita fuerit sacra concio, quo in casu publicata iam erit a sacro Concionatore.

157. Publicata indulgentia, Episcopus sibi detrahet biretum, si capite retinebat, vel primus Diaconus assistens tollet ei de capite caputium cappae, assurgit et Celebrans leget ultimum Evangelium, quod si fuerit S. Ioannis, genuflectet Episcopus in cathedra ad verba *Et Verbum caro factum est*.

158. Absoluto ultimo Evangelio, sedebit Episcopus et caput rursus operiet bireto, quod ei porriget primus Diaconus assistens.

159. Celebrans cum Ministris descendet de Altari, ante quod aderunt Acolythi cum candelabris, et respective conficient ad Altare reverentiam vel genuflexionem.

160. Se convertent deinde ad Episcopum et reverentiam vel genuflexionem facient atque in sacristiam revertentur.

161. Clerici duo statim ponent faldistorium cum pulvinis ante Altare.

162. Episcopus, bireto de capite detracto, descendet de throno et transiens per chorum benedicet Clerum.

163. Procedet ad faldistorium, brevi tempore orabit, et associatus a Canonicis et Clero adorabit SS. Sacramentum, demum ad suam residentiam se recipiet.

ASSISTENTIA EPISCOPI
CAPPA INDUTI
MISSAE SOLEMNI CELEBRATAE
AB EPISCOPO EXTRANEO.

CAPUT XVIII.

De rebus praeparandis.

Apud Altare SS. Sacramenti. — 1. Faldistorium cum pulvinis coloris officii respondentibus, vel genuflexorium cum strato et pulvinis, ut superius cap. IV.

2. Altare exornabitur pro qualitate festi, quod celebratur, et accendentur saltem sex cerei in candelabris maioribus dum Episcopus ad ecclesiam accedet, et post functionem inde discedet.

3. Si celebrabitur festum alicuius Sancti in Altari minore distincto, inspiciatur quod superius traditum est cap. XIII. num. 3.

Apud Altare maius. — 4. Thronus apparabitur colore officio respondente, cum baldachino et lodice simili cathedrae: aderunt tria scabella pro Assistantibus et gradus sternentur tapeto. Prope cathedram praeparabitur pulvinus concolor paramentis pro Episcopo, ut docebitur inferius.

5. Pavimentum presbyterii contegi poterit tapetis viridis coloris: ante Altare collocabitur faldistorium cum pulvinis, in quo geniculabit Episcopus.

6. Altare instruetur pallio respondente, tobaleis ac tapeto super gradibus strato. Super Altare ponentur sex candelabra cum cereis et Crux aequalis in medio ipsorum. Candelabra erunt plus minusve nobilia pro qualitate festi.

7. In latere Epistolae ante gradus Altaris praeparabitur faldistorium cum tegumento respondente in usum Celebrantis

et prope illud ponetur pulvinus concolor paramentis, utendus pariter a Celebrante, ut inferius.

8. In eodem latere aderit scamnum cum modico postergali et sine suppedaneo, coopertum aulaeo plus minus distincto pro sacris Ministris.

9. Ex eadem parte aderit abacus maior albo mantili connectus, super quo disponentur quae sequuntur: calix cum purificatorio, patena, hostia, palla et bursa, quae continebit corporale: ampullae vini et aquae in pelvicula: campanula: gremiale aequale paramentis pro ipso Celebrante: instrumentum Pacis, si aderit Magistratus: quatuor, ad summum sex intorticia pro elevatione: urceus cum pelvi et mantile seu manutergium in lance argentea: mitra auriphrygiata Celebrantis, si licebit uti etiam pretiosa: cussinus aut legile pro Missali; Missale cum tegumento et signaculis respondentibus pro Celebrante: Evangeliarium cum tegumento, ut supra, et cum manipulo Celebrantis: Epistolarium cum tegumento, ut supra; alterum Missale pro Episcopo; scotula cum candela pro Episcopo: Canon pontificalis pro Celebrante: libellus seu tabella cum formula Indulgentiae; velum humerale pro Subdiacono, thuribulum cum navicula.

10 Prope latus Evangelii statuatur basis pro Cruce Archiepiscopali, si Dioecesanus, qui assistet officio, erit Metropolita.

11. In presbyterio sive ad cancellos ardebunt quatuor, ad summum sex intorticia vel cerei in candelabris maioribus.

In sacristia. — 12. Disponentur super Altari paramenta Celebrantis, videlicet planeta, chirothecae in lance, dalmatica, tunicella, stola, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae contegentur velo concolore eisdem paramentis. In latere Evangelii mitra pretiosa cum velo pro Cappellano a mitra, si licebit uti, secus ponetur auriphrygiata, quae hoc in casu non praeparabitur super abaco apud Altare maius. Ante Altare vel alio loco, ut commodius videbitur, collocabitur sedes camerae decenter ornata cum exiguo tapeto sub ipsa sede. Poterunt etiam statui pulvini duo in aliquo ex genuflexoriis sacristiae, si Episcopus celebrans vellet orare ante aut post Missam.

13. In aliqua e tabulis sacristiae disponentur paramenta pro Ministris, videlicet pluviale pro Presbytero assistente, dalmatica et stola cum manipulo, tunicella cum manipulo, duo cingula, duae albae et amictus duo pro Diacono et Subdiacono, praeter tria bireta pro Ministris praedictis. Caligae, et sandalia Episcopi celebrantis in lance. Urceus, pelvis et mantile in lance. Canon pontificalis et scotula cum candela. Duo candelabra pro Acolythis. Superpellicia pro inservientibus. Vasculum aquae sanctae et aspersorium, quae adhibenda erunt in ingressu Episcopi.

De Functione.

14. Tempore officii sonabunt omnes aut aliquae ex campanis festivo more semel aut pluries iuxta usum cuiusque loci ad functionem annunciandam.

15. Recitata in choro tertia Hora, vel alia pro qualitate Missae, ut praescribunt generales Missalis rubricae tit. XV. nnm. 2. cessabitur ab officio, et sono campanulae sacrarii, dabitur Canonicis et Capitulo signum associandi Episcopum, ut praecedenti cap. IV.

16. Quod ad modum parandi Episcopum celebrantem, ad accessum eiusdem ad Altare, ad ingressum Episcopi in ecclesiam et ad Altare SS. Sacramenti, quum nulla intercedat variatio, servabuntur ea, quae tradita sunt cap. XIV. huius libri a num. 20. usque ad num. 50.

17. Post adorationem SS. Sacramenti procedet Episcopus ad Altare primarium, atque in presbyterium ingredienti assurgit Celebrans, mitram in capite retinens.

18. Ante faldistorium Episcopus salutabit Celebrantem utpote Episcopum, se deinde inclinabit ad Crucem, geniculabit in faldistorio et brevi tempore orabit.

19. Celebrans, quum Episcopus orabit, rursus sedebit in faldistorio suo.

20. Ministri sacri advenienti ad Altare Episcopo et Celebrantem salutanti genuflectent ac si fuerint Canonici, profundam reverentiam conficient.

21. Canonici et ceteri de Clero, Episcopum sequentes, facta respective reverentia vel genuflectione ad Altare, petent subsellia sua et geniculabunt, exceptis duobus Diaconis assistentibus, qui accedent ad Episcopum ut fungantur officio suo.

22. Completa oratione, Episcopus assurget, salutabit Crucem Altaris, deinde Celebrantem, qui assurget et salutationi respondebit, accedet ad thronum, quo priusquam ascendat, benedicet Clerum, vel benedicet transiens per chorum, prout dispositio presbyterii requiret.

23. Ministri Celebrantis, quum Episcopus de Altari discedet iturus ad thronum, facient reverentiam vel genuflectionem, ut supra dictum est.

24. Episcopum ad thronum euntem comitabuntur Diaconi assistentes sequente Caudatario, qui cappae extremitatem posteriorem sustinebit.

25. Clerici duo immediate de medio presbyterio amovebunt faldistorium in quo genuflexerat Episcopus.

26. Episcopus consensu throno, sedebit brevi tempore, tum detracto de capite bireto, quod tradet primo Diacono assistenti, assurget.

27. Assurget etiam Celebrans, qui de suo faldistorio procedet ad Altare, cuius ad medium priusquam veniat, reverentiam profundam faciet versus Episcopum, qui respondebit ipsi salutatione. Ministri ad Episcopum reverentiam vel genuflectionem conficient.

28. Celebranti ad Altare procedenti adstabit a dextris Presbyter assistens, a sinistris Diaconus et a sinistris Diaconi incedet Subdiaconus. Clericus aliquis accipiet ex abaco Evangeliarium cum manipulo Celebrantis et afferet ad Altare, sequens Episcopum, quem sequetur etiam clericus a mitra.

29. Celebrans ante Altare progressus mitram, tollente Diacono, dimittet. Ipse reverentiam, Ministri vel genuflectionem vel reverentiam ad Altare conficient cum eo, et stabunt ante Altare eodem ordine ac superius. Clericus cum Evangeluario geniculabit a sinistris Subdiaconi: alter a mitra stabit post Celebrantem.

30. Celebrans inchoabit Missam et Ministri respondebunt.

31. Idem fiet ab Episcopo, stante in throno, cum Diaconis assistantibus, et a ceteris Canonicis, Beneficiariis, seu Mansionariis in choro.

32. Quum Celebrans dicet *Indulgentiam* etc. clericus sustinens Evangeliarium, accipiet manipulum Celebrantis et tradet Subdiacono.

33. Interim praesto erit prope Altare thuriferarius cum thuribulo.

34. Recitato a Celebrante *Indulgentiam* etc. Diaconus recedet aliquantum retro, et Subdiaconus manipulum osculabitur ex una parte, accedet ad Celebrantem, porriget ei manipulum osculandum, deinde illum inducet in eius brachium sinistrum, osculabitur manum eius, manipulum ligabit taeniis et redibit ad locum suum.

35. Celebrans prosequetur Missam ad *ŷ Deus tu conversus* etc. et dicto *Oremus* ascendet ad Altare.

36. Quum Celebrans ascendet ad Altare, recedet Presbyter assistens prope faldistorium, Diaconus transibit ad dexteram Celebrantis et Subdiaconus accedet ad sinistram ipsius, et uterque aliquantum attollent extremitatem anteriorem vestis eius. Ad Altare ascendet etiam prope Subdiaconum clericus cum Evangeliariorum.

37. Celebrans Altare osculabitur in medio, deinde osculabitur textum Evangelii in libro ei praesentato a Subdiacono, qui illum acceperit a clerico, ut superius traditum est.

38. Evangelio a Celebrante osculato, Subdiaconus librum clausum restituet clerico, qui descendens de Altari cum debitis genuflexionibus illum in abacum reportabit.

39. Ascendet ad Altare thuriferarius, qui tradita Diacono navicula, praesentabit thuribulum apertum Celebranti adstans in pedes. Diaconus incensum cum osculis ministrabit Celebranti, qui cum benedictione consueta illud in thuribulum demittet.

40. Tum Celebrans ritu solito adolebit Altare.

41. Interim Cappellani a libro et scotula accipient ex abaco scotulam et Missale pro Episcopo, procedent ad thronum et locum sument prope secundum Diaconum assistentem.

42. In promptu stabunt prope faldistorium Celebrantis Clerici cum Missali atque alter etiam cum gremiali. Clericus cum mitra ad gradus Altaris accedet.

43. Celebrans incensato Altari, thuribulum restituet Diacono, qui accepto thuribulo, descendet in planum lateris Epistolae simul cum Subdiacono.

44. Caeremoniarius Celebrantis mitram pretiosam ipsi imponet, si licebit uti, secus alteram auriphrygiatam.

45. Deinde Diaconus thurificabit Celebrantem duplici ductu, profunda reverentia honorans ipsum ante et post incensationem, ac thuribulum restituet thuriferario, qui referet illud ad abacum vel in sacristiam, Celebrans cavebit, ne benedictionem donet Diacono, sed respondebit ei modica inclinazione.

46. Celebrans thurificatione accepta, quin redeat ad medium Altaris, se convertet ad Crucem, quam reverebitur, et medius inter Ministros descendet a latere ad faldistorium ibique sedebit. Caeremoniarius advertet, ut ipsi attollat planetam, dalmaticam ac tunicellam, ne his insideat.

47. Diaconus mitram tollet Celebranti, qui assurgit seque convertet ad Altare super sinistram suam. Se sistet ante eum clericus cum libro, et ille leget introitum. Diaconus a dextris, Subdiaconus a sinistris adstabunt ei; Presbyter assistens adstabit Celebranti dextrorsum ante Diaconum, ut monstrare illi possit quid legere e Missali debeat.

48. Se sistent Episcopo duo Cappellani cum scotula et cum libro, ex quo et ipse, deposito bireto, stans leget introitum, deinde recedent praedicti Cappellani et librum cum scotula in abaco deponent.

49. Clericus a mitra deponet in abaco mitram pretiosam et sumet auriphrygiatam.

50. Intera Canonici descendant ad circulum in medium chorum seu presbyterium cum solitis reverentiis ad Altare et ad Episcopum.

51. Deinde Episcopus cum Canonicis et Celebrans cum Ministris recitabunt *Kyrie*.

52. Si protrahetur cantus *Kyrie*, Episcopus benedicet Ca-

nonicos, qui redibunt ad subsellia, sedebit et caput bireto cooperiet.

53. Celebrans etiam, se convertens super sinistram suam sedebit, cooperietur mitra auriphrygiata a Diacono et ab eodem recipiet gremiale super genibus. Ministri sedebunt in suo scamno observantes ordinem cap. XIV huius libri num. 110. notatum.

54. Clericus cum libro pro Celebrante poterit remanere prope faldistorium a latere extra gradus Altaris.

55. Completo cantu *Kyrie*, Ministri nudabunt caput, consurgent, redibunt ante Celebrantem, reverentia eum honorabunt et Diaconus tollet ei gremiale et mitram.

56. Quum assurgent Ministri Celebrantis, redibunt ad circulum Canonici ad recitandum *Gloria in excelsis*.

57. Celebrans assurget, se convertet super sinistram suam et intonabit *Gloria in excelsis*, ritu in Missali praescripto.

58. Ad intonationem hymni praedicti, Diaconus se sistet post Celebrantem, Subdiaconus post Diaconum: post intonationem autem accedent ad latera eius ut cum ipso recitent *Gloria*. Presbyter assistens adstabit semper prope dexteram Celebrantis, ut ei assistat ad librum.

59. Episcopus nudabit caput, biretum tradet primo Diacono assistenti, assurget ad intonationem hymni supradicti cumque ipso consurgent etiam Diaconi assistentes. Intonato, ut supra, hymno, recitabit illum cum Canonicis, in circulo, quo recitato, benedicet Canonicos, qui redibunt ad subsellia, peractis reverentiis usitatis. Beneficarii et Clerici in choro idem praestabunt, prout in aliis Missis solemnibus.

60. Episcopus sedebit et caput cooperiet bireto, quod ei porriget cum osculis primus Diaconus assistens.

61. Presbyter assistens (a) Episcopo, recitato *Gloria* in circulo, non redibit in chorum ad stallum suum, sed ascendet ad thronum et priusquam eius gradus conscendat, reverentiam faciet ante Altare, deinde ad Episcopum ante thronum: tum conscendat thronum et sedebit in scabello assistentiae.

(a) Cf. num. 45. cap. XIII. praec.

62. Cappellani a scotula et libro Episcopi sedebunt in gradibus throni cum Caudatario Episcopi eiusdem.

63. Postquam Celebrans recitaverit *Gloria* cum Ministris, recedet clericus cum libro et praesto erunt alteri duo cum mitra et gremiali.

64. Celebrans conversus super sinistram suam, sedebit in faldistorio, ante quod aderunt tres Ministri, videlicet Diaconus in medio, Subdiaconus a sinistris Diaconi et Presbyter assistens a dextris Diaconi. Reponetur ei mitra auriphrygiata et gremiale a Diacono. Post haec Ministri, facta ad Celebrantem reverentia, sessum ibunt ad scamnum sibi praeparatum.

65. Caput inclinabitur a Celebrante et nudabitur respective ab Episcopo et ceteris omnibus de Clero ad verba *Adoramus te, Gratias agimus* etc. ut praescribitur a rubricis.

66. Sub finem cantus hymni eiusdem, caput aperient et consurgent Ministri, qui venient ante Celebrantem, reverentia eum honorabunt et Diaconus tollet ei gremiale et mitram.

67. In promptu iam erunt prope faldistorium clericus a mitra et alter a gremiali, ac tertius cum libro seu Missali.

68. Diaconus se sistet ante Celebrantem, quando hic detegerit caput, Subdiaconus post Diaconum et Presbyter assistens a dextris faldistorii ut Celebranti indicare possit quae cantanda sint.

69. Detecto a Celebrante capite, consurgent chorus, Diaconi assistentes ac praedicti Cappellani Episcopi, qui sedebant in gradibus throni.

70. Completo *Gloria*, caput nudabit Episcopus, et bireto tradito primo Diacono, assurget.

71. Assurget Celebrans et salutabit populum dicens *Pax vobis* vel *Dominus vobiscum*, nisi cantatum fuerit *Gloria in excelsis*. Chorus respondebit *Et cum spiritu tuo*. Si Altare erit orientale, seu versum ad populum, Celebrans se ad populum convertet super dexteram suam et orationem cantabit post salutationem.

72. Post *Pax vobis* sive *Dominus vobiscum*, Celebrans super sinistram suam se convertet ad Altare et expansis ma-

nibus cantabit orationem sive orationes, quas ipsi in Missali indicabit Presbyter assistens.

73. Sub finem ultimae orationis, Subdiaconus accipiet Epistolarium a Caeremoniario, vel a clerico, sed non discedet de loco suo.

74. Cantatis orationibus, sedebit Episcopus, accipiet biretum a primo Diacono assistente et cooperiet caput.

75. Sedebit etiam Celebrans, cui Diaconus reponet mitram et gremiale. Clericus qui eidem Celebranti sustinuerit librum apertum, facta ad ipsum reverentia, recedet prope faldistorium, ut paratus sit ad sequentes actiones.

76. Presbyter assistens et Diaconus reverentiam conficiet ad Celebrantem et sessum ibunt ad scamnum suum.

77. Quum sederit Celebrans, Subdiaconus, comitante Caeremoniario, sustinens librum ante pectus, reverebitur illum, veniet ante Altare et faciet reverentiam aut genuflexionem ad Crucem; procedet aliquantum versus thronum et reverentiam aut genuflexionem conficiet ad Episcopum; deinde eo veniet, ubi cantanda erit Epistola, aperiet librum, quem sibi ipse sustinens, licet esset Canonicus, cantabit Epistolam.

78. Quod ad modum locumque cantandi Epistolam, advertenda est Altaris positio; qua de re tradita sunt documenta praeced. cap. XIV. num. 139.

79. Dum Subdiaconus ad cantandam Epistolam procedet, Cappellani Episcopo inservientes a libro et scotula, recipient haec et aderunt apud thronum a latere sinistro prope secundum Diaconum assistentem.

80. Completo Epistolae cantu, Subdiaconus librum claudet, et comitante Caeremoniario perget in medium presbyterii, reverentiam vel genuflexionem ad Altare conficiet, se convertet versus thronum et reverentiam vel genuflexionem faciet ad Episcopum, veniet ante Celebrantem et manum, quam ille imponet libro, osculabitur et flexis genibus aut profunde inclinatus benedictionem ab ipso accipiet: deinde Epistolarium clerico tradet et ab altero clerico, qui Celebranti inserviet a libro, accipiet Missale, quod apertum sustinebit ante Celebrantem, donec leget, ut infra.

81. Quum Subdiaconus compleverit cantum Epistolae, nudabit caput et assurget Presbyter assistens Celebranti et accedet ad Celebrantis sinistram ut ipsi indicet quae legere debeat.

82. Duo Cappellani a libro et scotula se sistent cum Missali et scotula ante Episcopum, qui leget Epistolam statim ac legere incipiet Celebrans.

83. Presbyter assistens cum Diaconis assistantibus con-surgunt, quum Episcopus leget.

84. Celebrans et Episcopus legent Epistolam, *Munda cor meum* etc. *Iube Domine* etc. et Evangelium.

85. Interim praesto erit apud abacum thuriferarius cum thuribulo.

86. Diaconus, ad nutum Caeremoniarii, idest quum Celebrans legere incipiet Evangelium, caput aperiet, assurget et accedet ad abacum, ubi recipiet Evangeliarium, quod utraque manu gestabit ante pectus: reverentiam faciet quum transibit ante Celebrantem, deinde reverentiam vel genuflexionem versus Episcopum, quum procedet ad Altare, cuius ante gradus quum pervenerit, conficiet reverentiam aut genuflexionem ad Crucem: ascendet ad Altare: ponet Evangeliarium in media mensa: iterabit reverentiam vel genuflexionem, descendet a latere de Altari et veniet ad dexteram Celebrantis.

87. Postquam Celebrans legerit Evangelium, Subdiaconus Missale claudet ac restituet clerico, qui custodiet, et consistet contra Celebrantem.

88. Evangelio ab Episcopo lecto, duo Cappellani a libro et scotula se recipient ad locum suum. Presbyter assistens cum Diaconis assistantibus sedebunt.

89. Thuriferarius se siset Celebranti et naviculam tradet Diacono; aperiet deinde thuribulum et stans illud obiiciet Celebranti, qui Diacono ministrante, incensum demittet in thuribulum cum benedictione consueta.

90. Diaconus restituet naviculam thuriferario, qui illa recepta, se siset post Subdiaconum. Diaconus idem ascendet a latere ad Altare et genibus flexis in suppedaneo recitabit *Munda cor meum*.

91. Hoc tempore duo Acolythi accipient ex abaco candelabra cum candelis accensis et venient ante Celebrantem, subsistentes a lateribus Subdiaconi. Acolythus qui stabit a dextera advertet ut locum relinquat Diacono.

92. Diaconus assurgit, librum ex Altari accipiet, reverentiam vel genuflexionem conficiet ad Crucem, a latere de Altari descendet, se sistet Celebranti, a quo genuflexus aut profunde inclinatus petet benedictionem, dicens *Iube Domne benedicere* Celebrans respondebit *Dominus sit* etc. benedictionem illi et manum osculandam dabit.

93. Diaconus se addet Subdiacono et simul cum Acolythis ac thuriferario reverentiam conficiet ad Celebrantem: procedent coniunctim ante Altare et respective conficiet reverentiam aut genuflexionem ad Crucem, hoc ipsum deinde facient versus Episcopum et venient eo, ubi cantabitur Evangelium.

94. Quum de Altari discedent Ministri cum Acolythis et aliis, Caeremoniarius Celebrantis tollet ipsi Celebranti gremiale et mitram.

95. Episcopus, postquam ipsi reverentiam aut genuflexionem, ut supra, confecerint, nudabit caput et biretum tradet primo Diacono assistenti.

96. Subdiaconus cum Acolythis in loco quo solet cantari Evangelium, advertent ita se disponere ut neque ad Altare, neque ad Episcopum humeros convertant.

97. Diaconus cantabit Evangelium, se signabit et librum adolebit, ut in aliis Missis solemnibus.

98. Statim ac Diaconus cantabit *Dominus vobiscum* conurgent Celebrans, Episcopus et ceteri omnes. Episcopus et Celebrans paullulum conversi stabunt versus Diaconum.

99. Si genuflectendum sit dum cantatur Evangelium, ut in festo Natalis Domini, Epiphaniae etc. Acolythi et Subdiaconus non genuflectent; tamen genuflectent omnes adstantes et pro Episcopo ponetur pulvinus in gradulo cathedrae, pro Celebrante alter ponetur ante ipsum.

100. Absoluto cantu Evangelii, Subdiaconus librum afferet

osculandum Episcopo, nullam omnino faciens reverentiam aut genuflexionem: tantum, quando Episcopus osculatus erit librum, Subdiaconus, libro clauso, de throno descendet, reverentiam aut genuflexionem peraget ad Episcopum, deinde ad Altare, postremo ad Celebrantem quum ante ipsum pervenerit, et librum tradet clerico, qui super abaco reponet.

101. Acolythi discedent a Diacono, genuflectent ad Episcopum, deinde ad Altare, tum reverentiam conficient ad Celebrantem et pergunt ad abacum ibique candelabra deponent.

102. Diaconus se convertet versus Celebrantem, accipiet a thuriferario thuribulum, adolebit Celebrantem duplici ductu, atque iterata reverentia aut genuflexione ad Episcopum et ad Altare, redibit ad Celebrantem.

103. Dum a Diacono incensabitur Celebrans, Canonici ad circulum descendant. Eodem tempore Presbyter assistens Episcopo, facta ad ipsum reverentia, de throno descendet seque reliquis Canonicis adiunget in circulo.

104. Si fiet sermo seu sacra concio, observabitur quod notatum est cap. X. libri huiusce.

105. Nisi cantandum sit *Credo*, neque Canonici nec Presbyter assistens ad circulum descendant.

106. Thurificatus Celebrans se convertet ad Altare super dexteram suam et e libro sustento a clerico, intonabit *Credo*. In hac intonatione Ministri stabunt eodem ordine ac in intonatione hymni *Gloria*, itemque in recitatione Symboli.

107. Episcopus recitabit *Credo* cum assistantibus et Canonicis in circulo, non utens libro.

108. Dum recitabitur *ꝫ. Et incarnatus* etc. genuflectent omnes, excepto clerico sustinente librum ante Celebrantem. Pro Episcopo ponetur pulvinus in gradulo cathedrae, pro Celebrante, ponetur ante faldistorium.

109. Fine facto recitandi *Credo*, Episcopus benedicet Canonicos, qui cum reverentiis superius indicatis, ad subsellia redibunt.

110. Presbyter assistens Episcopo, non redibit ad stallum suum cum ceteris Canonicis, sed conficiens reverentiam ad Al-

tare, deinde ad Episcopum, rursus ascendet ad thronum et in scabello assistentiae sedebit.

111. Episcopus sedebit et a primo Diacono assistente accipiet biretum, quo caput cooperiet.

112. Celebrans se convertens super sinistram suam sedebit in faldistorio et Diaconus ei reponet mitram et gremiale. Ministri reverentia eum honorabunt et sessum ibunt ad scamnum suum.

113. Assistentes Celebranti sedebunt, ut ad *Gloria*.

114. Ad cantum *ŷ. Et incarnatus* etc. Episcopus, Canonici et Praelati caput nudabunt bireto et inclinabunt; Celebrans caput inclinabit, quin deponat mitram; Ministri caput nudabunt bireto et inclinabunt; ceteri omnes, capite nudato, geniculabunt.

115. Cantato praedicto versiculo, Diaconus assurget, et relicto bireto super scamno, accedet ad abacum, bursam cum corporali accipiet eamque utraque manu sustinebit elatam ferme ad altitudinem vultus sui, et facta reverentia ad Ministros in scamno sedentes, qui respondebunt ei nudando caput, deinde ad Celebrantem praeteriens ante ipsum, et genuflexionem aut reverentiam ad Episcopum transiens ante thronum, itemque ad Altare, conscendet suppedaneum, bursam ponet in medio Altari, extrahet inde corporale, bursam collocabit versus cornu Evangelii, applicans eam candelabris, et corporale explicabit in media mensa. Iterata postea reverentia aut genuflexione ad Crucem, se recipiet ad scamnum, salutabit Ministros et rursus sedebit.

116. Si Cappellani Episcopo inservientes a libro et scotula, resposuerint haec super abaco, consurgent circa finem *Credo* et cum debitis genuflexionibus recipient illa et redibunt ad thronum, prope secundum Diaconum assistentem.

117. Dum ultima verba Symboli canentur, consurgent Ministri, venient ante Celebrantem et reverentia eum honorabunt. Diaconus tollet ei mitram et gremiale, quae tradet clericis respectivis.

118. Si Celebranti licebit uti mitra pretiosa, clericus re-

ceptam a Diacono mitram auriphrygiatam reponet super abaco, accipiet pretiosam et redibit prope faldistorium. Alter clericus receptum a Diacono gremiale reponet super abaco, neque illo in Missa opus est amplius.

119. Aderit etiam prope faldistorium clericus cum Missali pro Celebrante.

120. Praesto erit clericus cum lance pro chirothecis et familiares nobiles vel duo clerici pro lotionem manuum Celebrantis.

121. Completo Symboli cantu, caput nudabit Episcopus, biretum tradet primo Diacono assistenti et assurgit. Tunc assistentes consurgunt et chorus.

122. Celebrans surget, cantabit *Dominus vobiscum* et a sinistris suis conversus ad Altare, cantabit *Oremus* et leget versiculum Offertorii.

123. Diaconus et Subdiaconus stabunt post Celebrantem, quum cantabit *Dominus vobiscum* et *Oremus*, quando autem leget versiculum Offertorii adstabunt ei a lateribus. Presbyter assistens stabit semper a dexteris faldistorii, ut indicet Celebranti quae legenda sint.

124. Cantato a Celebrante *Oremus*, denuo sedebit Episcopus et caput bireto cooperiet quod ei porrigetur a primo Diacono assistente. Se sistunt ante ipsum Cappellani cum libro et scotula, et ipse leget versiculum Offertorii. Cappellani referent ad abacum librum et scotulam.

125. Lecto offertorii versiculo, Celebrans conversus super sinistram suam, rursus sedebit in faldistorio et a Diacono cooperietur mitra pretiosa, si licebit uti, secus mitra auriphrygiata. Tum Diaconus locum sumet a dextris Celebrantis, Subdiaconus a sinistris.

126. Clericus, qui Celebrantis sustinebit Missale, referet ipsum ad abacum, et clausum ponet super legili vel cussino, addens Canonem pontificalem.

127. Sedente Celebrante, Presbyter assistens perget ad abacum et utraque manu accipiet cussinum cum Missali, et cum Canone; cooperiet haec fimbriis Pluvialis et afferet ad

Altare. Transiens ante Celebrantem, reverebitur eum, reverentiam deinde aut genuflexionem ad Episcopum faciet quum transibit prope thronum, et reverentiam aut genuflexionem ad Crucem Altaris quum venerit ante gradus; conscendet suppedaneum, ponet legile seu cussinum super mensa in latere Evangelii, aperiet Missale ad Missam, quae celebratur, et supra Missale aperiet Canonem ad offertorium, ibique Celebrantem expectabit.

128. Presbyterum assistentem euntem ad Altare sequetur clericus, qui deferet lancem pro reponendis chirothecis, ipsumque clericum sequentur duo familiares nobiles, vel duo clerici, quorum unus urceum cum pelvi portabit, alter mantile in lance.

129. Clericus cum lance pro chirothecis veniens ante Celebrantem, reverebitur eum, et consistet ante ipsum sustinens lancem. Diaconus cum osculis tollet annulum Celebranti, deinde pariter cum osculis tollet ei chirothecam dexteram; Subdiaconus chirothecam sinistram, eodem modo ac Diaconus: annulus et chirothecae ponentur in lance sustenta a clerico praedicto, qui, receptis illis, rursus se inclinabit Celebranti et recedet apud Diaconum.

130. Se sistent duo familiares supradicti vel clerici cum lotionis instrumentis et reverentiam facient ad Celebrantem: Ministri accipient mantile seu manutergium, quod expandent in sinu Celebrantis; familiaris qui sustinebit urceum, effundet aquam super manus Celebrantis, supponens pelvim: familiares actionem hanc peragent stantes, non genuflexi, respectu Episcopi ordinarii qui aderit. Celebrans manus absterget mantili, quod sustinebunt Ministri. Postea familiares seu clerici reverentiam ad Celebrantem iterabunt et ad abacum redibunt ubi praedicta intrumenta deponent.

131. A clerico, qui sustinebit lancem cum chirothecis, accipiet Diaconus annulum et cum osculis inseret digito Celebrantis. Tradito annulo, clericus cum lance transibit post faldistorium et lancem cum chirothecis in abaco deponet.

132. Lotis a Celebrante manibus, Subdiaconus perget post familiares nobiles ad abacum: imponetur humeris eius velum

humerale, accipiet calicem cum purificatorio, patena, hostia et palla, afferet haec ad Altare et curabit adesse ibi quum adveniet Celebrans.

133. Acolythus unus ampullas ex abaco accipiet, sequetur Subdiaconum quum ibit ad Altare easque ponet super Altari consistens in angulo a latere Epistolae postquam Subdiaconus ibi calicem posuerit.

134. Celebrans postquam anulum receperit, surget de faldistorio et ad Altare procedet, adstantibus a dextera Diacono, a laeva Caeremoniario, sequente clerico a mitra. Priusquam veniat ad medium Altaris, reverebitur Episcopum, qui non benedicet eum, sed salutationi respondebit nudando caput et aliquantum assurgendo, ut se illi inclinet. Diaconus reverentiam vel genuflexionem ad Episcopum faciet, clericus a mitra genuflectet. Assistentes Episcopo ad hanc actionem consurgent.

135. Celebranti ante Altare pervenienti Diaconus tollet mitram. Celebrans ad Crucem reverentiam, Diaconus genuflexionem aut reverentiam conficiet. Ascendent ad Altare et Celebrans peraget oblationem Hostiae, ut in aliis Missis. Presbyter assistens monstrabit ei quae dicere quaeve facere debeat, sustinens Canonem. Diaconus vinum in Calicem infundet, deinde Subdiaconus ampullam aquae praesentabit Celebranti, dicens *Benedicite Reverendissime Pater* ac Celebrans eam benedicet et recitabit orationem *Deus qui humanae substantiae* etc.

136. Post oblationem Calicis et postquam Subdiaconus, accepta patena, descenderit in planum ante Altare, Celebrans incensum in thuribulum demittet dicens formulam *Per intercessionem* etc. Diaconus cum osculis incensum ministrabit Celebranti. Thuriferarius quo momento praesentabit ei thuribulum. non erit genuflexus.

137. Celebrans adolebit Oblata et Altare solito ritu.

138. Presbyter assistens amovebit ab Altari Missale et Canonem cum cussino seu legili, dum incensabitur latus Altaris, in quo situm erit.

139. Praesto erit prope gradus Altaris clericus cum mitra pretiosa Celebrantis, si uti licebit, secus cum auriphrygiata. In

promptu etiam erunt familiares nobiles Celebrantis, aut clerici duo pro lotionem manuum eiusdem.

140. Celebrans, peracta Altaris thurificatione, thuribulum Diacono restituet.

141. Mitra reponetur Celebranti a Caeremoniario suo, ac Diaconus tunc eum adolebit duplici ductu. Incensato autem a Diacono Celebranti se sistent clerici aut familiares, qui lotionem manibus eius ministrabunt, et is absterget mantili, quod ipsi porriget unus e clericis aut familiaribus praedictis, quibus benedictionem non dabit. Celebrans, abstersis manibus, restituet mantile, et familiares sive clerici redibunt ad abacum ibique urceum, pelvim et mantile deponent. Priusquam Celebrans dicat *Gloria Patri* psalmi *Lavabo*, Caeremoniarius tollet ei mitram, quae reponetur super abaco a clerico illius custode.

142. Dum Diaconus incensabit Celebrantem, Presbyter assistens Episcopo, relicto bireto super scabello, descendet de throno et consistet ante Episcopum.

143. Diaconus postquam incensaverit Celebrantem, perget ad thronum cum debitis reverentiis, et Presbytero assistenti tradet thuribulum.

144. Episcopus caput nudabit bireto, quod primo Diacono assistenti dabit, assurget et stabit iunctis manibus.

145. Presbyter assistens adolebit Episcopum triplici ductu, reverentia eum honorans ante ac post thurificationem.

146. Episcopus accepta thurificatione, benedicet Presbyterum assistentem, sedebit denuo et caput operiet bireto.

147. Presbyter assistens thuribulum restituet Diacono, redibit ad thronum, consistet ante scabellum et biretum manu sustinebit.

148. Diaconus Presbyterum assistentem adolebit, deinde primum Diaconum assistentem, iterabit reverentiam aut genuflexionem ad Episcopum et secundum Diaconum assistentem incensabit.

149. Assistentes postquam thurificationem acceperint, sedebunt et Diaconus adolebit Canonicos et Chorum, quo ordine declaratum fuit cap. V. lib. I. Thurificatis Canonicis, redibit

ad Altare Diaconus, qui Presbyterum assistentem et Subdiaconum thurificabit; restituet thuriferario thuribulum, a quo incensabitur: qui beneficiarios et reliquis de choro thurificabit.

150. Presbyter assistens Celebranti animadvertet ad removendum Canonem de cussino seu legili, quum Celebrans recitaturus erit orationes secretas et ad reponendum pro reliqua Missa.

151. Monebitur Celebrans ne cantare incipiat praefationem, nisi quum innuetur ei, ut tempus detur Diacono peragendi totius Chori incensationem. Priusquam incipiat cantum Praefationis, pileolo nudabitur a Caeremoniario.

152. Praefationis initio, Episcopus sibi de capite detrahet biretum, quod tradet primo Diacono assistenti et assurget. Cum ipso consurgent Assistentes et Chorus.

153. Post verba *Gratias agamus* etc. quoniam completa erit Canonicorum thrificatio, descendunt ipsi ad circulum cum reverentiis consuetis.

154. Presbyter assistens Episcopo, cantatis praedictis verbis, reverentiam faciet ad Episcopum, de throno descendet et cum reliquis Canonicis coïbit in circulo.

155. Interim a duobus clericis ponetur ante Altare faldistorium cum pulvinis pro Episcopo et in promptu erunt clerici quatuor, aut sex cum intorticiis, quae afferenda erunt ad Sanctus.

156. Praefatione cantata, Celebrans recitabit *Sanctus* cum Ministris, itemque Episcopus cum Canonicis.

157. Episcopus benedicet Canonicos, qui cum praescriptis reverentiis ad sua subsellia redibunt. Postea medius inter Diaconus assistentes et sequente Caudatario, cappae sustinente posteriorem extremitatem, descendet de throno, benedicet Clerum et venit ad faldistorium ante Altare locatum, ubi geniculabit.

158. Interea clerici gestantes intorticia ad elevationem, procedunt ante Altare, genuflexionem ad Altare conficiunt deinde ad Episcopum, tum subsistent hinc inde a lateribus Altaris facie ad invicem conversa ibique in genua procumbent, ne tergum vertant Episcopo.

159. Episcopus in faldistorio geniculabit, sibi detrahet pileolum, quem tradere poterit Caudatario et pars anterior cap-pae extendetur super faldistorio a Caeremoniario. Diaconi assistentes a lateribus eius geniculabunt.

160. Subdiaconus, adveniente ad faldistorium Episcopo, advertet ut recedat aliquantum versus partem Epistolae, ne tergum directe ei vertat.

161. Post elevationem Hostiae et Calicis assurgat Episcopus, genuflexionem utroque genu faciet ad SS. Sacramentum, quod adest in Altari, idemque facient Diaconi assistentes et Cappellani, qui cum ipso erunt. Reversus in thronum, stabit, aliquantum conversus ad Altare.

162. A duobus clericis amovebitur faldistorium, quod ante Altare locatum fuerat pro Episcopo.

163. Clerici cum intorticiis, profecto Episcopo de faldistorio, coibunt ante Altare, genuflexionem facient ad Sacramentum, revertentur ad abacum vel in sacristiam et intorticia extinguunt.

164. Sub finem cantus *Pater noster*, Canonici ad circulum descendent, et loco reverentiae ad Altare, genuflexionem ad Sacramentum utroque genu conficient, deinde reverentiam facient ad Episcopum.

165. Episcopus recitabit *Agnus Dei* cum Canonicis, quos postea benedicet; iique reverentia ad Episcopum et genuflexione utroque genu iterata ad SS. Sacramentum, se recipient ad subsellia.

166. Celebrans cum Ministris suis recitabit *Agnus Dei*, Presbyter assistens adstabit ei sinistrorsum, Diaconus dextrorsum et Subdiaconus a dextra Diaconi. Recitato *Agnus Dei*, genuflectent tres praedicti Ministri, Presbyter assistens de Altari discedet et cum reverentia vel genuflexione ad Episcopum, quum transibit ante thronum, veniet in chorum et consistet prope locum Presbyteri assistentis Episcopo. Diaconus transibit ad sinistram Celebrantis, ut assistat ad librum et Subdiaconus remanebit quo loco erit.

167. Presbyter assistens Episcopo, postquam in circulo re-

citaverit *Agnus Dei*. quin genuflectat ad Sacramentum, discedet a suis collegis et iunctis manibus recta ibit ad Altare. Ibi geniculabit in suppedaneo a dextra Celebrantis; quum autem hic recitaverit orationem *Domine Iesu Christe qui dixisti* etc. assurget Presbyter assistens, osculabitur Altare eodem tempore cum Celebrante, et Celebrans eidem assistenti Episcopo donabit pacem, imponens manus humeris eius et dicens *Pax tecum*, cui respondebit Presbyter assistens *Et cum spiritu tuo*.

168. Presbyter assistens praedictus genuflectet ad Sacramentum, de Altari descendet et sine ulla reverentia directe perget ad thronum. pacem praebebit Episcopo, advertens ut manus non super humeros eius sed infra cubitos supponat, eique dicet *Pax tecum*.

169. Idem Presbyter assistens, postquam pacem dederit Episcopo, descendet de gradulo cathedrae, reverentiam profundam faciet ad Episcopum, de throno a latere descendet et in chorum redibit ad stallum suum.

170. Diaconus primus assistens iunctis manibus conscendet gradulum cathedrae, pacem accipiet ab Episcopo, respondens ei *Et cum spiritu tuo*, descendet de gradulo, reverebitur Episcopum et ad eius dexteram revertetur. Hoc ipsum deinde faciet secundus Diaconus assistens, qui redibit ad sinistram.

171. Presbyter assistens Episcopo, reversus in chorum ad locum suum, pacem dabit Presbytero assistenti Celebranti, qui comitatus a Caeremoniario, illam dabit primae Dignitati, quae sedebit supra Presbyterum assistentem, atque ita de ceteris ordine notato cap. VI lib. I. Canonicis pace data, redibit ad Altare et pacem praebebit Diacono, Diaconus Subdiacono, Subdiaconus Caeremoniario, qui reliquis pacem distribuet.

172. Interea Cappellani a libro et scotula recipient ex abaco Missale et scotulam pro Episcopo.

173. Quum Celebrans communicaverit et Communionem exceperint etiam sacri Ministri, si talis usus vigeat, Episcopus sedebit, caput pileolo cooperiet ac bireto, quod ei porriget primus Diaconus assistens. Si Clerus S. Communionem percipiat, servabitur methodus traditus cap. XVII. lib. huius sub num. 178. et seqq.

174. Clericus recipiet mitram Celebrantis et consistet prope gradus Altaris.

175. Presbyter assistens Celebranti dum hic accipiet ablu-tionem, ponet Canonem apertum ad pedem Crucis et Missale super cussino seu legili, quod transferet in latus Epistolae, et prae-bit manutergium Celebranti.

176. Praesto erunt familiares aut clerici cum apparatu lo-tionis manuum pro Celebrante.

177. Sediti, ut supra, Episcopo se sistent Cappellani cum scotula et Missali, ex quo leget versiculum *Communio*, deinde discedent et librum cum scotula ad abacum reportabunt.

178. Celebrans, coopertus mitra lavabit manus, deponet mitram et leget *Communio*.

179. Quum Celebrans legerit *Communio*, ut supra, et ve-niet ad medium Altaris, Episcopus nudabit caput, biretum da-bit primo Diacono assistenti et assurget.

180. Celebrans cantabit *Dominus vobiscum* cum orationi-bus et cantato rursus *Dominus vobiscum*, cantabitur a Diacono *Ite Missa est* vel *Benedicamus Domino*. Responso a choro *Deo gratias* vel supplente organorum sono, Celebrans conver-sus ad Altare recitabit orationem *Placeat* etc. Altare deinde osculabitur et rursus mitra coopertus a Diacono, benedictionem solemnem, ut in aliis Missis, largietur, excepto quod antequam dicat *Pater*, se convertet et inclinabit ad Episcopum, eique Epi-scopus respondebit pari inclinatione.

181. Nisi habitus sit sermo, ipse Celebrans data benedi-ctione, publicabit Indulgentiam nomine Episcopi. Se deinde ad Altare convertet, mitram dimittet per Diaconum et ultimum Evangelium recitabit.

182. Interim procedent ante Altare duo Acolythy cum can-delabris, clerici qui comitabuntur Celebrantem ad Altare, et alter gestans mitram et alter qui sustinebit eius extremitatem vestis, quum exibat de presbyterio.

183. Completa recitatione ultimi Evangelii, Celebrans mi-tra cooperietur a Diacono: de Altari descendet medius inter Ministros, se convertet ad Altare, salutabit Crucem reverentia

profunda: Ministri autem reverentiam facient aut genuflexionem et recipient biretum suum, quod manu sustinebunt et cooperient caput statim ac de presbyterio exierint; Acolythi ceterique clerici genuflexionem ad Altare conficient.

184. Postea Celebrans cum Ministris et clericis conficient reverentiam vel genuflexionem ad Episcopum, qui Celebrantem non benedicet, sed salutabit inclinans caput.

185. Celebrans cum Ministris et clericis redibunt in sacristiam, servantes ordinem superius indicatum.

186. Statim post Celebrantis de Altari discessum, clerici duo faldistorium cum pulvinis pro Episcopo reponent ante Altare. Episcopus de throno descendet, accedet ad faldistorium, genua submittet ac brevi orabit.

187. Postremo associatus a Canonicis et Clero adorabit SS. Sacramentum et ad suam residentiam revertetur.

188. Relate ad Celebrantem, quum pervenerit in sacristiam, observabitur quod traditum est cap. XIV. num. 291. et seqq. libri huius.

DE ASPERSIONE AQUAE BENEDICTAE IN DOMINICIS.
PRAESENTE EPISCOPO IN SUA DIOECESI.

CAPUT XIX.

1. Si in Dominica, in quam incidat aliqua solemnitatis cantabitur Missa pontificalis ab Episcopo, omittetur aspersio aquae benedictae. Sin autem in Dominica, quaecumque ea sit, Episcopus Missae solemni intererit, aspersio praedicta peragetur a Celebrante modo sequenti.

2. Cum Capitulum associabit Episcopum, exhibit e sacratio Celebrans pluviali indutus et medius inter Ministros, praecedentibus Acolythis cum candelabris et clerico, qui gestabit vasculum aquae benedictae cum aspergillo.

3. Quum ad Altare ventum erit, Celebrans reverentiam,

Ministri nisi fuerint Canonici, genuflexionem conficient cum ceteris inservientibus.

4. Celebrans cum Ministris venient ad scamnum sibi prae-
paratum ibique sedebunt, caput bireto cooperientes; Acolythi
candelabra deponent super abaco, ubi consistent, et prope Dia-
conum stabit clericus cum vasculo aquae benedictae.

5. Veniente in presbyterium Episcopo, caput nudabunt et
assurgent Celebrans et Ministri. Celebrans reverentiam, Mini-
stri nisi fuerint Canonici, genuflexionem ad Episcopum confi-
cient, qui dextera eos benedicet; clerici omnes genuflectent.

6. Episcopus orabit genuflexus in faldistorio; post oratio-
nem assurgat atque iterata reverentia ad Altare et benedictione
versus Celebrantem et Ministros, qui ei respondebunt ut supra
ascendet in thronum et sedebit.

7. Si parandus erit, cappam dimittet ac paramentis induet-
ur a Diaconis assistentibus. Sin paramentis abstinebit, sedebit
et caput cooperiet bireto.

8. Quum omnia disposita erunt ad incipiendum officium,
Celebrans, innuente Caeremoniario, discedet de scamno cum
Ministris et clerico, qui deferet vasculum aquae sanctae cum
aspergillo, procedet ad Altare, factis prius respectivis ad Epi-
scopum reverentiis.

9. Quum ventum erit ante Altare, Celebrans reverentiam,
Ministri genuflexionem aut reverentiam conficient et in medio
gradu infimo geniculabunt.

10. Genuflexo Celebrante, Episcopus et ceteri omnes de
Choro consurgent capite nudato.

11. Diaconus cum solitis osculis accipiet aspersorium ac
tradet Celebranti, qui intonabit antiphonam *Asperges me*, vel
alteram *Vidi aquam* tempore paschali, quam prosequetur in
cantu chorus cantorum.

12. Celebrans asperget Altare in medio, a sinistris et a
dextris suis: assurgat, reverebitur Altare, et comitante Caere-
moniario sublevante fimbriam pluvialis, et clerico deferente va-
sculum, perget ad thronum.

13. Quum venerit ante thronum, ipse reverentiam, ceteri

genuflexionem ad Episcopum conficiet et ad thronum ascendent. Episcopus a Celebrante accipiet aspersorium, quod ille porriget ei cum osculo manus, asperget prius se ipsum, tum Celebrantem, postea Diaconos assistentes et reliquos inservientes qui adstabunt throno. Celebrans et Canonici assistentes aspersionem accipient profunde inclinati ceteri inservientes genuflectent.

14. Celebrans aspersorium ab Episcopo recipiet osculans manum eius, de throno descendet cum Caeremoniario et clerico gestante vasculum, iterabit reverentiam ad Episcopum ac reversus ad Altare asperget Diaconum et Subdiaconum, qui post asperionem consurgent et stabunt ante Altare.

15. Postea Celebrans comitatus, ut supra, veniet in chorum et asperget Canonicos, Beneficiarios, clericos ceterosque omnes in choro praesentes, ultimo loco populum, et aspersorium restituet Caeremoniario, hic autem clerico, qui cum vasculo illud super abaco reponet.

16. Clericus aliquis in promptu habebit Missale pro oratione.

17. Celebrans meminerit debitam reverentiam ad Altare et ad Episcopum peragere, quum ante alterutrum transibit.

18. Aspersione absoluta, Celebrans redibit ante Altare et medius inter Diaconum et Subdiaconum cantabit versiculos et orationem e Missali, quod ei sustinebunt Ministri praedicti.

19. Deinde Celebrans et Ministri, facta ad Altare deinde ad Episcopum reverentia, recedent ad scamnum, ubi Ministri sibi induent manipulum; Celebrans autem, dimisso pluviali, induet manipulum et planetam. Post haec Missae initium fiet ritu praescripto in respectivis praecedentibus capitulis.

VARIATIONES QUAE OCCURRUNT IN ASSISTENTIA SOLEMNI
AB EPISCOPO CAPPA INDUTO
PRAESTATA MISSIS FERALIBUS.

CAPUT XX.

1. **Q**uidquid opus est ad rem, praeparabitur methodo tradita. cap. XVII. libri huius.
2. Officium procedet eodem ordine usque ad *Kyrie* Missae, quo tempore a clericis duobus reponetur faldistorium cum pulvinis ante Altare.
3. Quum Episcopus recitaverit *Kyrie* et a circulo dimiserit Canonicos cum benedictione; de throno descendet medius inter Diaconos assistentes, sequente Caudatario et post ipsum Cappellanis a libro et scotula. Episcopus transiens per chorum, benedicet Clerum.
4. Presbyter assistens, recitato *Kyrie* in circulo, non redibit ad thronum, sed cum ceteris Canonicis recedet ad stallum suum.
5. Episcopus ad faldistorium quum venerit, stabit: Celebrans convertetur ad populum et cantabit *Dominus vobiscum*. Monebitur tamen Celebrans ne cantet praedictam salutationem, nisi quando ad faldistorium pervenerit Episcopus.
6. Postea geniculabit Episcopus et a Celebrante canentur orationes praescriptae.
7. Orationibus cantatis, assurget Episcopus, reverebitur Crucem Altaris, transiens per chorum benedicet Clerum et redibit in thronum, ubi sedebit et caput bireto cooperiet.
8. Post ascensum Episcopi in thronum, Presbyter assistens de stallo suo descendet, et facta ad Altare, dein ad Episcopum reverentia, ascendet ad thronum et sedebit in scabello assistentiae.
9. Item postquam Episcopus conscenderit thronum, Subdiaconus sustinens librum Epistolarum ante pectus, procedet ante

Altare, ibi faciet reverentiam etc. cantabit Epistolam et reliqua peragentur ritu superius descripto usque ad *Sanctus*.

10. Quibusdam Quadragesimae diebus praescribitur cantus ✠. *Adiuvā nos Deus* etc. Quocirca advertent cantores ut Tractum cantent commode et cunctanter, ut Episcopus legere possit Epistolam, Graduale, Tractum, *Munda cor meum* et Evangelium.

11. Dum ab Episcopo legetur Epistola etc. a clericis duobus reportabitur faldistorium cum pulvinis in medium presbyterium ante Altare.

12. Statim ac Diaconus osculatus erit manum Episcopi, Presbyter assistens reverebitur Episcopum et a latere de throno discedet, revertens ad stallum suum.

13. Episcopus descendet de throno medius inter Diaconos assistentes, sequente suo caudatario, qui posteriorem extremitatem cappae sustentabit, et Cappellanis a libro et scotula.

14. Transiens per chorum benedicet Clerum, tum in accessu ad faldistorium, tum in reditu ad thronum.

15. Episcopus quum venerit ad faldistorium, geniculabit, cumque ipso geniculabunt omnis Clerus in choro et Celebrans cum Ministris apud Altare, loco unusquisque suo.

16. Genibus ab Episcopo in faldistorio submissis, immediate cantores duo cantabunt cum pausa praedictum versiculum.

17. Post cantum eiusdem versiculi Episcopus assurget, redibit in thronum et sedebit.

18. Clerici duo statim amovebunt faldistorium de medio.

19. Redibit a latere ad thronum Presbyter assistens, eodemque tempore ascendetthuriferarius cumthuribulo.

20. Episcopus incensum, ministrante Presbytero assistente, inthuribulum demittet ac peragetur Sacrum ritibus descriptis, usque ad *Sanctus*.

21. Episcopus recitato Trisagio, procedet ad Altare, geniculabit in faldistorio, ibique genibus flexis permanebit etiam post elevationem usque dum cantatum fuerit a Celebrante *Pax Domini sit semper* etc.

22. Clerici cum intorticiis genibus flexis insistent usque ad

finem consummationis eodemque statu manebunt etiam ad *Agnus Dei*, quum de Altari Episcopus discedet.

23. Cantatis supradictis verbis, Episcopus assurget, cum omnibus assistantibus suis genuflexionem utroque genu faciet ad Sacramentum et redibit ad thronum, quin benedicat Clerum transiens per chorum.

24. Dum Episcopus conscendet gradus throni, Canonici ad circulum descendant.

25. Episcopus in throno recitabit *Agnus Dei* cum Canonicis, qui postea ab ipso dimissis cum benedictione, iterata genuflexione utroque genu ad Sacramentum dein ad Episcopum, ad subsellia se recipient.

26. Celebrans recitare *Agnus Dei* cum Ministris suis non debet, nisi quum ad thronum pervenerit Episcopus.

27. Pax dabitur ordine superius notato.

28. Quum Celebrans communicaverit, clerici sustinentes intorticia, consurgent, coibunt ante Altare et genuflectent, deinde convertentur ad Episcopum et genuflexionem facient postea recedent ad abacum vel in sacristiam, ubi extinguunt et deponent intorticia.

29. Paulo ante quam Celebrans legat versiculum *Communio*, Episcopus assurget, de throno descendet, benedicet Clerum dum transibit per chorum et ante faldistorium consistet.

30. Celebrans lecto *Communio*, convertetur ad populum et cantabit *Dominus vobiscum*.

31. Tunc Episcopus geniculabit eoque statu manebit ad omnes orationes, non excepta oratione *super populum*, si quadragesimale tempus erit.

32. Cantatis orationibus, assurget, reverebitur Crucem, redibit ad thronum, benedicens ut antea Clerum dum per chorum transibit.

33. In throno adstabit in pedes, et Celebrans convertetur ad populum et cantabit *Dominus vobiscum*, quo cantato, subiungetur a Diacono in cantu *Benedicamus Domino*.

34. In reliqua functione omnia peragentur ordine superius tradito.

35. Notandum postremo, quod in Missis ferialibus, in quibus Diaconus et Subdiaconus utentur planetis plicatis, servare debent respectivas rubricas, illas scilicet dimittendi, sumendi stolam latiore etc. ut in aliis Missis solemnibus.

36. Si qua de causa extraordinaria Episcopus Missae feriali assistet pluviali paratus, inspiciantur quae subiiciemus lib. VI cap. IX. in quo trademus regulam servandam in Feria IV Cinerum in capite ieiunii.

VESPERAE, MATUTINUM ET LAUDES
PRO DEFUNCTIS
PRAESENTE IN SUA CATHEDRALI EPISCOPO.

CAPUT XXI.

1. **D**ie prima Novembris post secundas Vesperas omnium Sanctorum, immediate cantandae sunt Vesperae defunctorum pro eorum generali commemoratione; hinc recitato Completorio, cantandum erit Matutinum et Laudes pro fidelibus defunctis. Ita praescribit Caeremoniale Episcoporum lib. II. cap. X. § 1. Ex eiusdem Caeremonialis verbis liquet diversitas ornatus, qui requiritur pro utroque officio, quia quum unum alteri succedere immediate debeat, fieri non potest ut evadat decorus et conveniens, praesertim si Episcopus cantaret secundas Vesperas omnium Sanctorum, postea primas Vesperas pro defunctis. Hanc difficultatem videtur percipisse ipse Caeremonialis compilator, siquidem loco citato asserit quod binae Vesperae praedictae *simul et iunctim in multis ecclesiis recitari solent*. Videntur igitur seiungi posse; ideoque licebit sequi usum Sacelli pontificii, in quo cantantur Vesperae pro defunctis et immediate sequitur Matutinum et Laudes eiusdem officii. Possent igitur, si placeret, cantari Vesperae secundae omnium Sanctorum cum Completorio in choro minori vel in secretario, ubi parari solet Episcopus pro Missis pontificalibus, ut Altare primum cum

presbyterio in totum esset dispositum pro officio defunctorum, atque Episcopus ad ecclesiam accederet pro Vesperis, Matutino et Laudibus defunctorum, praesertim si postridie Missam solemnem esset celebraturus.

De rebus praeparandis.

Apud Altare SS. Sacramenti. — 2. Ante Altare praeparabitur genuflexorium cum strato et pulvinis, ut praecedenti cap. IV. Pallium erit albi coloris et super Altari accendentur candelae e cera alba, saltem quando ibi orabit Episcopus.

Apud Altare maius. — 3. Super Altari ponentur sex candelabra cum Cruce: candelabra ex aurichalco aut ex aere, nec argento neque auro colorata: in candelabris insistent candelae ex cera communi seu lutea, idest non purgata. Altare coeprietur tobaleis quarum superior a lateribus defluet usque ad terram: apponetur pallium nigri coloris et gradus Altaris sternerentur tapeto coloris violacei.

4. Abacus contegetur mantili et super ipse ponentur duo candelabra cum candelis e cera communi.

5. In presbyterio ad cancellos seu balaustrium statuentur candelabra cum intorticiis, aut candelis e cera communi seu lutea. Presbyterium omni ornatu destitutum itemque pavimentum nudum erit. Thronus Episcopi parabitur lodice, baldachino et indumento cathedrae e lana coloris violacei, itemque super gradibus throni sternetur tapetum e panno violaceo.

6. Ante Altare aderit faldistorium cum pulvinis violacei coloris e panno aut serico sine ullo ornamento.

7. Praeparabitur etiam legile nudum cum Breviario ponendum in medio choro ad lectiones cantandas.

8. Si Episcopus non in throno sed in primo chori subsellio sedebit, praeparabitur pulvinus violaceus in subsellio et alter in genuflexorio, si aderit. Super abaco praeparabitur etiam liber cum scotula.

De Officio.

9. Postquam cantatae fuerint Vesperae secundae omnium Sanctorum et recitatum seu cantatum erit Completorium sonabitur campanula sacrarii, ut Canonicis et Clero signum detur associandi Episcopum.

10. Ingrediente in ecclesiam Episcopo, neque campanae festivo more, neque organa sonabunt. Dignior Capituli sine osculis praesentabit Episcopo aspersorium, quo hic signabit seipsum et asperget adstantes, ut assolet. Si fuerit Archiepiscopus, praeferetur ante eum Crux archiepiscopalis, ut in aliis functionibus.

11. Postquam oraverit ante Altare SS. Sacramenti, procedet ad Altare maius et brevi tempore orabit in faldistorio. Interea Canonici et reliqui de Clero occupabunt subsellia sua et genuflectent. Manebunt apud Episcopum propter assistentiam, praeter Caeremoniarium cappellani a libro et scotula, et Caudatarius.

12. Episcopus de oratione surget, salutabit Crucem et perget ad thronum, vel ad primum chori subsellium. Transiens autem ante Clerum non dabit benedictionem.

13. Consenso throno, brevi tempore sedebit; non aderunt tamen Diaconi assistentens nec Presbyter assistens.

14. Quum Episcopus paulisper sederit, ut supra, caput nudabit et biretum tradet Caeremoniario, qui permissione accepta ab Episcopo, innuet cantoribus ut incipiant antiphonam *Placebo Domino*, quae ab ipsis cantabitur ex toto.

15. Cantores duo superpellicio induti, quando cantabitur antiphona, procedent ante Altare, vel in medio chori, genuflectent ad Crucem et ad Episcopum: completo antiphonae cantu, intonabunt psalmum, convertentur ad illam chori partem, quae prosequi cantum psalmi debet deinde iterata genuflexione ad Altare et ad Episcopum, ad locum suum revertentur.

16. Antiphonas omnes intonabunt et prosequentur cantores, qui adstabunt legili choralis, nunquam Episcopus, Canonici aut alii intonabunt eas.

17. Intonito primo psalmo Vesperarum, sedebit Episcopus et caput cooperiet bireto, quod ei porrigetur a Caeremoniario; si sedebit in throno, Cappellani a libro et scotula sedebunt in gradibus illius, ceteri omnes sedebunt suis locis.

18. Completo cantu primi psalmi, cantores repetent in cantu antiphonam, qua repetita, immediate cantabunt antiphonam secundam.

19. Dum cantabitur antiphona secunda, duo cantores induti superpellicio redibunt ante Altare et cum debitis genuflexionibus, ut supra, intonabunt psalmum secundum, et eandem methodum servabunt in reliquis Vesperarum psalmis.

20. Post quintum psalmum Vesperarum repetetur a cantoribus antiphona post psalmum.

21. Hoc tempore duo cantores, quorum officium intonare psalmos, procedent ante Altare et completo cantu antiphonae, cantabunt versiculum. Dum versiculus cantabitur, nec Episcopus neque Canonici nec ceteri de choro assurgent.

22. Cantato versiculo, cantores intonabunt et prosequentur antiphonam ante *Magnificat*.

23. Qui cantores intonabunt psalmos, postquam cantaverint versiculum, expectabunt ante Altare, deinde cantata antiphona, intonabunt *Magnificat*.

24. Ad intonationem *Magnificat* Episcopus nudabit caput et assurget cumque ipso ceteri omnes de choro, et cantabitur praedictum canticum, cuius initio se signabunt Episcopus et reliqui omnes.

25. Sub finem cantici duo Cappellani accipient ex abaco librum et scotulam et consistent prope faldistorium; vel si aderit genuflexorium apud stallum chori, accedent ad Episcopum.

26. Absoluto *Magnificat* cum versiculo *Requiem aeternam* etc. *Et lux perpetua* etc, si Episcopus erit in throno, descendet et veniet ante Altare et consistet ante faldistorium.

27. Antiphona repetita, geniculabit Episcopus in faldistorio et Cappellani praedicti stantes sustinebunt ei librum apertum et scotulam. Episcopus genibus flexis cantabit *Pater noster* et reliquos versiculos: ad orationem *Fidelium* assurget, eamque

cantabit tono feriali cum longa conclusione, idest *Qui vivis et regnas cum Deo Patre* etc.

28. Post orationem cantabit alterum versiculum *Requiem aeternam* etc. postea duo cantores, qui psalmos intonabunt, prope Altare a latere cantabunt ✠. *Requiescant in pace*, a choro respondebitur *Amen* ac tali modo finis Vesperarum fiet.

29. Quod si Episcopus sederet in primo chori stalli et ante stallum adesset genuflexorium, non descendet ad faldistorium in medium presbyterium, sed manebit loco suo. Quando autem repetetur antiphona post *Magnificat*, sedebit et cum ipso sedebunt etiam Canonici et reliquum Cleri.

30. Interim in repetitione antiphonae praedictae, duo Acolythi accipient ex abaco candelabra cum cereis et facta ad Altare genuflexione venient ante Episcopum, cui genuflectent et consistent ante eum stantes. Eodem tempore Cappellani a libro et scotula, accepto ex abaco libro et scotula, se sistent ante Episcopum et facta genuflexione, unus ipsorum sustinebit librum apertum, alter scotulam ante ipsum; vel etiam cappellanus a libro ponet librum apertum super pulvino posito in genuflexorio. Hoc dependebit a forma et altitudine subselliorum choralium.

31. Completo antiphonae cantu, caput nudabit Episcopus; assurget deinde geniculabit in genuflexorio posito ante stallum et cantabit versiculos atque orationem, ut supra. Clerus in choro genuflectet una cum Episcopo, exceptis duobus Acolythis et cappellanis a libro et scotula, qui adstabunt in pedes.

32. Vesperis absolutis, si Episcopus utetur faldistorio, assurget, salutabit Crucem et redibit ad thronum, ubi rursus sedebit. Sin autem genuflexus erit in genuflexorio choralis, assurget et brevi tempore denuo sedebit.

33. Interea statuatur in medio presbyterio legile cum Brevariario ad lectiones cantandas et ab eodem loco amovebitur faldistorium, si necesse fuerit.

34. Postquam Episcopus brevi tempore sedebit, Caeremoniarius signum dabit duobus cantoribus, qui psalmos intonabant, et illi procedent ante Altare, ac facta genuflexione ad

Altare et ad Episcopum, incipient ad legile positum, ut super, in medio choro, et prosequentur cantare invitatorium *Regem cui omnia vivunt* etc. et chorus respondebit versiculis invitatorii.

35. Cantato invitatorio praedicto, duo cantores qui illud cantaverint, permanebunt ante Altare, et cantores qui aderunt ad legile, cantabunt primi nocturni primam antiphonam.

36. Cantata antiphona prima, duo praedicti cantores, stantes ante Altare intonabunt psalmum primum, convertentur ad illam chori partem, quae prosecutura erit cantum ac repetita genuflexione ad Altare et ad Episcopum, et facta inter se mutua inclinatione, se recipient ad locum suum.

37. Absoluto cantu primi psalmi primi nocturni, a cantorum choro repetetur in cantu prima antiphona, deinde cantabitur antiphona secunda, siquidem in hoc officio antiphonae nec praecinuntur neque intonantur ab ullo.

38. Dum antiphona secunda cantabitur, duo cantores qui psalmos intonabunt, procedent ante Altare et eadem exsequuntur quae in primo psalmo: idipsum facient in reliquis omnibus psalmis, non exceptis Laudibus.

39. Quum repetetur in cantu post tertium psalmum tertia antiphona, duo cantores qui psalmos intonuerint, venient ante Altare peragentes debitas genuflexiones, cantabunt versiculum tono rotato, postea iteratis, ut supra, genuflexionibus, redibunt ad locum suum.

40. Statim post versiculum cantatum, Episcopus nudabit caput, biretum tradet Caeremoniario, assurget et recitabit secreto *Pater noster*, ne principium quidem innuens alta voce.

41. Dum recitabitur *Pater noster*, a Caeremoniario invitabitur qui cantare primam lectionem debet; hic autem de stallo suo discedens coibit cum Caeremoniario et procedet ante Altare, conficiens reverentiam si fuerit Canonicus, genuflexionem autem si Beneficiarius, ad Episcopum et ad Altare, vel prius ad Altare postea ad Episcopum, iuxta Altaris situm, et ante legile consistet.

42. Quum Episcopus recitaverit *Pater noster*, sedebit et bireto cooperiet caput. Cum Episcopo sedebunt etiam omnes in choro praesentes.

43. Sedente Episcopo et choro, Canonicus vel alius qui stabit ante legile in medio presbyterio, cantabit lectionem primam.

44. Qua prima lectione cantata, chorus cantorum cantabit primum responsorium.

45. Canonicus vel alius, qui primam lectionem cantaverit, reverentiam faciet aut genuflexionem, ut supra, ad Altare et ad Episcopum, redibit comitante Caeremoniario, ad stallum suum: ubi priusquam sedeat, se inclinabit Caeremoniario, a quo comitatus fuerit, deinde sedebit.

46. Caeremoniarius manebit prope stallum, in quo aderit Canonicus secundus vel alius, qui debebit secundam lectionem cantare, et quando cantores completuri erunt cantum primi responsorii, invitabit ut supra illum cui continget cantare lectionem secundam, deducet eum ad legile et peragentur omnia ea, quae notata sunt ad cantum lectionis primae.

47. Hoc ipsum fiet ad lectionem tertiam, notando tantum, quod quum Caeremoniarius comitatus ad stallum fuerit eum, qui cantaverit tertiam lectionem, redibit ad locum suum.

48. Cantato tertio responsorio primi nocturni, cantores iidem subiicient in cantu antiphonam primam secundi nocturni, et qui duo cantores intonabunt psalmos, procedet ante Aliare ad intonandum primum psalmum nocturni secundi.

49. Eadem methodus servabitur in reliquo officio, tam in intonatione psalmorum, quam in cantandis antiphonis versiculis, responsoriis et lectionibus.

50. Quod ad ordinem cantandi lectiones spectat, dummodo nullus in ecclesia vigeat peculiaris usus, eas cantabunt Canonici, initium sumendo a minus antiquis.

51. Dum cantabitur responsorium nonum, a clerico tollitur de medio choro, seu presbyterio legile cum Breviario adhibitum in cantandis lectionibus.

52. Post cantatum nonum responsorium, cantorum chorus incipiet immediate antiphonam primam ad Laudes, deinde duo cantores intonabunt primum psalmum Laudum, atque ita psalmos reliquos. Initio Laudum sedere pergunt Episcopus et Clerus in choro: itemque sedebit Episcopus ad versiculum et antiphonam cantici *Benedictus*.

53. Si de medio choro remotum prius fuerit faldistorium, reponetur illic a duobus clericis, dum cantabitur praedicta antiphona.

54. Ad intonationem cantici *Benedictus*, Episcopus nudabit caput et assurget. Assurget etiam Clerus in choro. Episcopus ad intonationem cantici antedicti se signabit, idemque facient ceteri omnes.

55. Quod ad preces et orationem post *Benedictus*, observabitur quod superius notatum est ad Vesperas.

56. Completis laudibus, Episcopus assurget, eodemque ordine quo ad ecclesiam accessit; revertetur ad residentiam suam.

MISSA DE REQUIE

AB EPISCOPO IN SUA CATHEDRALI PONTIFICATA.

CAPUT XXII.

De rebus praeparandis.

Apud Altare SS. Sacramenti. — 1. **P**raeparabitur genuflexorium cum strato et pulvinis eiusdem generis ac superius descriptum fuit cap. IV. libri huius.

2. In Altari ardebunt sex cerei saltem quando Episcopus genuflexus adorabit SS. Sacramentum in accessu et discessu de ecclesia.

Apud Altare maius. — 3. Altare instruetur sex candelabris cum Cruce. Candelae erunt e cera communi seu lutea, et candelabra ex aurichalco aut ex aere, non vero argentea. Inter candelabra nullum ponetur ornamentum, quod indicet sollemnitatem, ut vasa cum floribus, reliquiaria etc. Praeter tres tobaleas, quarum superior debet contegere latera Altaris, apponetur pallium nigri coloris (a). Gradus Altaris cooperientur tapeto e panno violaceo. Pavimentum presbyterii nudum erit.

(a) De tobalea Altaris vide adnotationem subiectam n. 2 cap. X. lib. II.

4. Super mensa Altaris^o disponentur paramenta Episcopi, nigri coloris videlicet manipulus, planeta, dalmatica, tunicella, stola, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae contigentur velo eiusdem coloris. In latere Evangelii praeparabitur mitra simplex, idest aut damascena alba aut e tela alba cum laciniis rubeis in vittis (a).

5. Abacus cooperietur albo mantili, super quo ponentur sacra vasa opportuna, quae tamen esse debent ex argento simplici, non auro colorata, videlicet candelabra duo cum candelis e cera lutea seu communi pro Acolythis; calix cum duplici purificatorio, patena cum binis hostiis, palla et corporale intra bursam; ampullae plenae vino et aqua in pelvicula, cum patera pro praegustatione; campanula; intorticia quatuor e cera lutea; urceus cum pelvi et mantilia seu manutergia in lance; velum humerale simplex coloris violacei, si lotio ministrabitur a Magistratu: vasculum aquae sanctae cum aspergillo; thuribulum cum navicula; Canon pontificalis; scotula cum candela e cera alba; epistolarium et evangeliarium cum tegumentis et signaculo nigri coloris, ut paramenta; Missale pro Episcopo cum tegumento et signaculo nigri coloris; gremiale pro Episcopo, quod erit pariter coloris nigri, ut reliqua paramenta; manipuli nigri coloris pro Ministris; cussinus niger vel legile pro Missali. Praeparabitur etiam lodix funebris extendenda super pavimento post Missam, si fiet absolutio, nisi adsit tumulus aut castrum doloris in media ecclesia, de quo sermo erit deinceps; pluviale nigrum pro Episcopo cum formali simplici in lance,

(a) In Caereemoniali Episcoporum lib. I. cap. 17. indicatur quae materia confici et quibus ornamentis instrui debeant mitrae ab Episcopo utendae. Quod ad materiam mitrae simplicis haec habet: *Tertia, quae simplex vocatur. sine auro. ex simplici serico damasceno vel alio, aut etiam lineae, ex tela alba confecta rubeis laciniis, seu frangiis e vittis pendentibus.* Quod autem ad usum, notat quod *Simplici mitra utitur Episcopus feria sexta in Parasceve et in officio et Missis defunctorum.* Consequitur inde, quod usus mitrae argenteae, loco damascenae aut lineae, non multo ante hoc tempus invecus ob incitiam fortasse phrygionis alicuius, est abusivus ideoque in officiis pro defunctis prorsus relinendus.

pontificale (par. 3) instructum tegumento serico simile paramentis.

6. Si Celebrans non fuerit Archiepiscopus, et absolutio fiet ad tumulum, stabilietur Crux processionalis in basi prope latus dexterum Altaris, ac si fuerit Archiepiscopus, praeparabitur tantum stylobata seu basis pro Cruce Archiepiscopali.

7. Scamnum Ministrorum parabitur tapeto e panno violaceo.

8. Thronus Episcopi ornabitur tum in baldachino, tum in postergali et cathedra, lodicibus laneis violaceis, quarum laciniae deberent esse coloris eiusdem. Gradus throni contegentur tapeto simili. Aderunt tria scabella nuda pro Diaconis assistentibus et Presbytero assistente.

9. Si cerae fiet distributio, candelae erunt ponderis proportionalis, quod relationem habeat cum iis, quibus distribuuntur: pro Episcopo autem praeparabitur intorticium. Cera distribuenda erit albi coloris.

10. In medio presbyterio aderit faldistorium in usum Episcopi in accessu ad ecclesiam, et erunt in ipso duo pulvini e serico violaceo simplici sine opere textili, sub faldistorio sternetur parvum tapetum e panno violaceo.

11. In scamnis seu subselliis Canonicorum ponentur paramenta nigri coloris, videlicet pluvialia pro Dignitatibus, planetae pro Canonicis Presbyteris, dalmaticae pro Canonicis Diaconis, tunicellae pro Canonicis Subdiaconis et amictus singulis paramentis.

12. In presbyterio vel prope absidem ardebunt consueta candelabra maiora cum intorticiis aut candelis e cera lutea.

13. Si laudatio funebriſ defuncti fieret, praeparabitur pulpitum convestitum panno nigro simplici sine ullo ornamento.

In sacristia. — 14. Paramenta nigri coloris pro Ministris, nempe dalmatica et stola pro Diacono, tunicella pro Subdiacono, bina cingula, binae albae binique amictus.

15. Pluvialia nigra tria pro Cappellanis a mitra, a libro et a scotula.

16. Pro Subdiacono Crucifero non opus est paramentis.

17. Si fiet absolutio solemnis, disponentur quatuor plu-

vialia nigra cum stolis similibus et quatuor amictus. Aderunt insuper mitrae e tela alba, si absolventes erunt Episcopi; superpellicia pro Cappellanis, qui illis assistant et intorticia albae cerae pro iisdem Episcopis sive absolventibus.

17000

De functione:

18. Recitata in choro Hora nona et cantata Missa de officio currenti post Tertiam, ac etiam altera de feria aut vigilia post Nonam, ut praescribunt generales rubricae Missalis, associabitur Episcopus a Canonicis et Clero, ut praecedenti capite IV.

19. Ingrediente in ecclesiam Episcopo, nullus fiet festivus campanarum sonus.

20. Priusquam Episcopus ad ecclesiam perveniat, accendantur cerei in Altari, in presbyterio, in abaco et in tumulo quoque seu castro doloris, si aderit. Se parabunt sacri Ministri et cappellanus a mitra, et praesto erunt ad Altare, quando illuc adveniet Episcopus.

21. Episcopus in limine ecclesiae aspersorium accipiet a digniore Cleri et asperget se ipsum et adstantes. Monemus quod organorum sonus abstinendum est.

22. Adorabit SS. Sacramentum, deinde accedet ad Altare maius, ubi geniculabit in faldistorio et orabit genuflexus, donec monebitur ut ad thronum ascendat. Adstabunt ei Presbyter assistens et duo Canonici Diaconi assistentes.

23. Canonici subito in suis stallis parabuntur paramentis cuique ordini convenientibus, et aderunt clerici, a quibus vestientur et canonicalia insignia recipientur ab eis dimissa, quae custodientur in canistris, resumenda autem, absoluta functione.

24. In promptu erunt Cappellani a libro et scotula cum Canone et scotula prope thronum, itemque praesto erunt clerici, qui debebunt paramenta Episcopi ad thronum afferre.

25. Quando parati erunt Canonici, Caeremoniarius monebit Episcopum, qui assurget atque iterata ante Crucem reverentia, accedet ad thronum comitatus a Presbytero assistente, a Diaconis assistantibus et Caudatario, qui sustinebit posteriorem eius cappae extremitatem.

26. Clerici duo removebunt de medio presbyterio faldistorium cum pulvinis, in quo Episcopus oraverit.

27. In functionibus mortuariis, utpote luctuosis, Episcopus neminem benedicet; ideoque in accessu de throno ad Altare et de Altari ad thronum et quando incensatur, omittet benedictionem consuetam. Clerus tamen transeunti per chorum Episcopo debet genuflectere, ut in aliis functionibus.

28. Episcopus, consensu throno, sedebit eique se sistent duo Cappellani a libro et scotula, et ipse e Canone recitabit orationes pro paramentis, omittens psalmos cum precibus consuetis et orationes pro sandaliis et chirothecis, quae in hac functione non adhibentur.

29. Distribuentur statim paramenta clericis, et manipulus Episcopi tradetur uni clerico, qui cum ceteris incedens, sequetur illum qui deferet planetam: praesto etiam erunt ministri lotionis.

30. Recitatis ab Episcopo orationibus antedictis, recedent Cappellani cum libro et cum scotula, qui haec deponent in abaco, et in sacristia induto sibi pluviali, immediate prope thronum redibunt. Eodem tempore Cubicularius Episcopi ad thronum accedet, ut cappam eius recipiat.

31. Discedent ex abaco ministri lotionis et venient ad thronum.

32. Episcopus, adiuvantibus Diaconis assistantibus et Cubiculario, qui stabit post secundum Diaconum assistantem, dimittet cappam, et Cubicularius expediet eius vestis extremitatem posteriorem.

33. Presbyter assistens accedet ad Episcopum et annulum de digito eius educet.

34. In hac functione lugubri nemo unquam osculabitur manum Episcopi neque rem, quam ei tradet aut recipiet.

35. Ascendent ad thronum ministri lotionis, Diaconi assistentes extendent mantile super genibus Episcopi, et Presbyter assistens porriget ei alterum mantile pro abstergendis manibus.

36. Dum Episcopus lavabit manus, geniculabunt omnes adstantes, exceptis Canonicis, qui stabunt.

37. Quando de throno discedent ministri lotionis, Diaconus

et Subdiaconus ascendent ad thronum, sequentibus clericis, qui deferent paramenta Episcopi. Presbyter assistens et Diaconi assistentes discedent de throno, se parabunt respectivis paramentis in stallis suis et ad thronum revertentur.

38. Praedicti sacri Ministri, consensu throno, vestient Episcopum amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola, tunicella, dalmatica et planeta; Subdiaconus manipulum eius brachio sinistro inducet, ac postremo Diaconus capiti imponet mitram.

39. Si Celebrans erit Archiepiscopus, in hac functione non utetur S. Pallio.

40. Hoc tempore clerici duo deferent ad tronum manipulos Ministrorum.

41. Episcopo parato, Presbyter assistens inseret anulum in eius digitum dextrum annularem et Ministri praedicti, recedentes aliquantum a latere Episcopi, accipient in brachio sinistro manipulum, quem eis imponent clerici antedicti.

42. Quum Episcopus paratus fuerit, descendet de throno et procedet ad Altare. Praeibit Subdiaconus iunctis manibus, non deferens librum Evangeliorum: sequetur Diaconus a sinistris Presbyteri assistentis: post hunc Episcopus iunctis manibus (non enim adhibetur baculus pastoralis) medius inter Diaconos assistentes. Sequetur eum Caudatarius sustinens eius extremitatem vestis, deinde tres cappellani a libro, a mitra et scotula.

43. Quum ventum erit ante Altare, aliquantum recedent Diaconi assistentes, et circa Episcopum remanebunt reliqui Ministri, videlicet Presbyter assistens a dextra cum Diacono a sinistra, et Subdiaconus adstabit sinistrae Diaconi.

44. Episcopus per Diaconum dimittet mitram et facta ad Crucem reverentia, Missam inchoabit eique Ministri respondebunt.

45. Eodem modo qui aderunt in choro, recitabunt confessionem inter se, observantes totum id, quod fieri solet in aliis Missis.

46. In hac Missa nullo prorsus modo sonabitur organis (a)

(a) Illud inculcatur respectivis ecclesiarum praesidibus, ut tollant abusionem sonandi organis in Missis de requie, qui malus usus in suum

47. Post *Indulgentiam* etc. prosequetur immediate Episcopus reliquos versiculos *Deus tu conversus* etc. nam a principio manipulum habebit.

48. Hoc tempore Cappellani a libro et scotula accipient ex abaco Missale et scotulam pro Episcopo. Clericus a gremiali praesto erit cum ipso ad sequendum Episcopum.

49. Dicto ab Episcopo *Oremus*, Diaconus transibit ad dexteram eius, Subdiaconus accedet ad sinistram, et Presbyter assistens recedet a latere.

50. Ascendet ad Altare Episcopus dicens orationem *Aufer* etc. medius inter Ministros et Altare osculabitur, quando dicet *quorum Reliquae* etc. sed non osculabitur textum Evangelii.

51. Episcopo, osculato Altari, Diaconus reponet mitram, et facta ad Crucem reverentia, medius inter sacros Ministros Episcopus de Altari descendet.

52. In fine graduum aderunt Diaconi assistentes, qui rursus consistent a lateribus Episcopi et Ministri sacri recedent ad scamnum sibi praeparatum loco solito prope latus Epistolae.

53. Episcopus redibit ad thronum, praecedente Presbytero assistente; adstabunt lateribus eius Diaconi assistentes; sequetur, ut supra, Caudatarius et Cappellani a mitra, a libro et scotula. Ultimo loco incedet clericus deferens gremiale.

54. Clerus in choro stabit semper; transeunti vero Episcopo Canonici reverentiam profundam, ceteri genuflexionem facient.

55. Episcopus, consenso throno, sedebit et a secundo Diacono assistente discooperietur mitra.

56. Se sistent Episcopo Cappellani cum Missali et scotula.

57. Episcopus assurget, ac faciens Crucis signum versus

a Musicis commodum invectus est tantummodo. Caeremoniale Episcoporum lib. I. c. 28 num. 13. « In Missis et officiis defunctorum nec organo, nec musica, quam figuratam vocant, utimur sed cantu firmo » Serio etiam id vetat Concilium Rom. tit. XV. cap. VI. habitum a S. P. Benedicto XIII. Confer etiam Commentarium Petri Pompilii Rodotà in epistolam encyclicam Benedicti XIV. in qua agitur de anno Iubilaei, de cultu templorum, de cantu et musica ecclesiastica.

librum incipiet Introitum dicens *Requiem aeternam* etc. et successive recitabit *Kyrie* cum Assistantibus.

58. Deinde, si nondum completus erit cantus *Kyrie*, rursus sedebit et primus Diaconus assistens imponet eius capiti mitram et gremiale genibus.

59. Absoluto *Kyrie* cantu, secundus Diaconus assistens tollet ei gremiale et mitram.

60. Presbyter assistens e manu Cappellani a libro accipiet Missale et obiicit Episcopo.

61. Episcopus assurgit et cantabit *Dominus vobiscum*, deinde orationem tono feriali.

62. Ad cantum orationis omnes geniculabunt, exceptis Presbytero assistente, Diaconis assistantibus, Cappellano sustinente scotulam, et Diacono cum Subdiacono.

63. Sub finem orationis, clericus unus librum Epistolarum tradet Subdiacono, qui sustinens illum ante pectus accedet ad Altare, reverentiam faciet ad Crucem, deinde ad Episcopum et consistet quo loco solet cantari Epistola.

64. Oratione cantata, consurgit Clerus in choro: Presbyter assistens committet Missale Cappellano a libro et secedet ad scabellum suum.

65. Cappellani a libro et scotula recedent prope secundum Diaconum assistentem.

66. Episcopus sedebit, et a primo Diacono assistente reponetur ei mitra et gremiale. Sedebunt etiam Assistentes et Clerus in choro.

67. Subdiaconus cantabit Epistolam, quo cantu absoluto, librum claudens redibit in medium, reverentiam faciet ad Episcopum, deinde ad Altare; postea tradito libro clerico aut Cae-remoniario, qui assistet ei, redibit sessum ad locum suum a latere Diaconi.

68. Cantata Epistola, cantabitur a cantoribus Graduale, Tractus ac tota Sequentia.

69. Cappellani a libro et scotula se sistent ante Episcopum.

70. Diaconi assistentes et Presbyter assistens consurgent.

71. Episcopus e libro leget Graduale, Tractum, Sequentiam,

Munda cor meum et Evangelium. Post *Munda cor meum* non dicit *Iube Domine* etc. nec benedictionem *Dominus sit in corde meo* etc. :

72. Postea recedent Cappellani a libro et scotula et Assistentes denuo sedebunt.

73. Si distributio candelarum facienda sit, poterunt distribui ad mediam partem Prosae seu Sequentiae, vel circa tempus illud, iuxta numerum eorum, quibus erunt distribuendae.

74. Itaque Sacrista, vel alius delegatus curandae distributionis candelarum, principio Sequentiae praesto erit quo loco eadem cera posita erit.

75. Duo, quatuor pluresve clerici super brachiis recipient cereos pro Canonicis pro Beneficiariis seu Mansionariis et ceteris. Tum comitante Caeremoniario, procedent ante Altare et genuflectent ad Crucem; deinde iunctim convertentur ad Episcopum eique etiam facient genuflexionem.

76. Caeremoniarius intortitium tradet Episcopi Cappellano, qui veste talari et pallio indutus stabit prope abacum cum ceteris familiaribus nobilibus.

77. Clerici autem dirimentur per chorum ita, ut qui ceram deferent pro Canonicis, consistant in capite ordinis Canonialis ex parte dextra aut sinistra, in qua erunt, itemque ceteri.

78. Caeremoniarius, tradito intorticio Episcopi, candelas distribuet Canonicis, initium sumens a digniori et descendens ad reliquos iuxta ordinem dignitatis et antiquitatis, atque ita distributione ex una parte absoluta, incipiet ex altera.

79. Hoc ipsum fiet relate ad Beneficiarios seu Mansionarios et ad reliquos.

80. Notandum autem, quod neque Assistentibus nec Ministris Altaris neque Cappellanis Episcopi donanda est candela, quia non possent eam sustinere accensam, occupati in officio suo.

81. ¶ Quum peracta erit distributio, redibunt clerici cum Caeremoniario ante Altare et genuflexiones conficient, ut in accessu.

82. Clerici supradicti vel alii, sibi comparabunt subtilem

candelam, qua debito tempore accendent candelas, idque fiet ad ultimos ferme versus Sequentiae. Ad accendendas autem candelas servabunt methodum eandem ac supra; videlicet, accensa candelula, procedent ante Altare, genuflectent ad Crucem et ad Episcopum, deinde dirimentur per chorum et incipient candelas accendere, servantes ordinem, qui adhibitus fuit in distribuendis.

83. Cappellanus autem Episcopi, qui habebit intorticium accensum, cum debitis genuflexionibus, ad thronum accedet et consistet in latere dextro ad infimum gradum.

84. Ad penultimum aut ad ultimum Sequentiae versum assurgit Diaconus et Evangeliarium recipiet. Hoc deferet ad Altare, faciens primo reverentiam ad Episcopum, deinde ad Altare: conscendet suppedaneum; ponet librum in medio Altari, et genuflexus in extremitate suppedanei recitabit *Munda cor meum* etc.

85. Quum genuflectet Diaconus in suppedaneo, procedent ante Altare Subdiaconus cum Acolythis: hi vero non gestabunt candelabra, sed incedent iunctis manibus subsistent ante infimum gradum, expectantes Diaconum.

86. Postquam Diaconus recitaverit *Munda cor meum*, assurgit et accepto libro Evangeliorum, descendet de Altari et consistet ante ipsum a dextris Subdiaconi.

87. Quum ultima verba ultimi versus canentur Sequentiae, Ministri reverentiam ad Crucem, Acolythi genuflexionem conficiunt.

88. Accedent deinde ad Episcopum et ante infimum throni gradum conficient reverentiam aut genuflexionem, ut ad Altare, postea procedent ad Evangelium cantandum, quo loco assolet.

89. Subdiaconus sustinebit librum (neque enim adhibetur legile) et Acolythi iunctis manibus adstabunt lateribus Subdiaconi.

90. Profectis de throno Diacono, Subdiacono et Acolythis secundus Diaconus assistens tollet gremiale et mitram Episcopo, qui deinde assurgit, quando Diaconus incipiet Evangelium cantare.

91. Evangelio cantato, Diaconus librum claudet, et facta reverentia aut genuflexione, ut ante, ad Episcopum et ad Altare, redibunt ad suum quisque locum: Subdiaconus autem librum tradet Acolytho alicui.

92. Extinguentur candelae, quae distributae et accensae fuerant.

93. Presbyter assistens ante Episcopum sustinebit Missale apertum, et Episcopus cantabit *Dominus vobiscum* et *Oremus*.

94. Cappellanus a libro recipiet Missale a Presbytero assistente, et sustinebit illud ante Episcopum, qui leget Offertorium *Domine Iesu Christe* etc.

95. Interim praesto erunt Ministri lotionis.

96. Hoc etiam tempore a quodam clerico ponetur legile vel cussinus super Altari a latere Evangelii pro Missali Episcopi.

97. Episcopus, lecto Offertorio, sedebit et primus Diaconus assistens rursus ei mitram imponet.

98. Presbyter assistens anulum Episcopi digito detrahet.

99. Cappellani a scotula et libro ascendent ad Altare et Missale apertum ponent super cussino, ibique remanebunt a latere Altaris, tamen extra suppedaneum.

100. Ascendent ad thronum Ministri lotionis et Episcopus lavabit manus. Presbyter assistens mantile porriget Episcopo et anulum rursus inseret eius digito.

101. Abluente manus Episcopo, genuflectent omnes adstantes, exceptis Canonicis et Praelatis, siqui aderunt, qui assurgent ac sedebunt rursus quum Episcopus adiverit ad Altare.

102. Discedent Ministri lotionis, qui manebunt prope abacum usque ad Offertorium propter alteram lotionem.

103. Interea thuriferarius comparabit ignem in thuribulo et Sacrista aderit prope abacum.

104. Diaconus veniet ante Altare, ut expectet Episcopum.

105. Subdiaconus accedet ad abacum et recipiet calicem cum patena, hostiis etc. ac bursam cum corporali, quae erit super patena, et adesse debet in Altari quando perveniet Episcopus.

106. Acolythus ille, qui deferet ampullas vini et aquae cum patera praegustationis in pelvicula, sequetur Subdiaconum.

107. Sacrista quoque Subdiaconum sequetur ad Altare.

108. Profectis de throno Ministris lotionis, Episcopus assurgit et ad Altare procedet. Praeibit Presbyter assistens, sequetur Episcopus medius inter Diaconos assistentes et post eum incedent Caudatarius et Cappellanus a mitra, siquidem reliqui duo Cappellani a libro et scotula aderunt ad Altare.

109. Quando Episcopus venerit ante Altare, recedent Diaconi assistentes, Diaconus autem tollet ei mitram et Presbyter assistens ad eius sinistram accedet. Facient iunctim reverentiam ad Crucem et ascendent ad Altare, quod Episcopus osculabitur in medio.

110. Subdiaconus ad Altare veniet a latere, quum ascendet Episcopus, et calicem tradet Diacono.

111. Diaconus accipiet bursam, extrahet corporale, bursam ponet versus cornu Evangelii applicans ipsam candelabris et corporale in medio explicabit.

112. Postea pallam amovebit a patena et facta probatione hostiarum atque una ex illis tradita Sacristae, qui eam comedit, dabit alteram cum patena Episcopo, qui offeret illam dicens *Suscipe* etc.

113. Idem Diaconus absterget calicem et facta probatione vini et aquae, nempe praegustatis illis a Sacrista, infundet vinum in calicem et Subdiaconus infundet aquae guttas non petens benedictionem ab Episcopo, qui recitabit orationem *Deus qui humanae substantiae* etc. omittens aquae benedictionem.

114. Subdiaconus non accipiens patenam de Altari descendet et consistet ante infimum gradum in media parte ipsius.

115. Peracta ab Episcopo una cum Diacono oblatione Calicis et recitata oratione *In spiritu humilitatis* etc. thuriferarius ascendet ad Altare et praesentabit Episcopo thuribulum apertum.

116. Episcopus incensum, ministrante Diacono, in thuribulum demittet cum formula *Per intercessionem* etc. postea benedicet illud, ut in aliis Missis.

117. Quando Episcopus incensum benedicet, Presbyter assistens amovebit ab Altari librum et recedet de suppedaneo.

118. Subdiaconus ascendet in suppedaneum ad sinistram Episcopi, ut attollat eius planetam tempore thurificationis.

119. In promptu erunt Ministri lotionis.

120. Episcopus ritu consueto incensabit oblata et Altare, ipse deinde a Diacono thurificabitur triplici ductu, ideoque primus Diaconus assistens meminerit ascendere ad Altare, ut mitram Episcopo reponat.

121. Presbyter assistens, dum complebitur thurificatio, reponet librum super Altari et accedet ad dexteram Episcopi.

122. Thurificato Episcopo, Diaconus relinquet thuribulum et consistet apud Presbyterum assistantem; Subdiaconus prope Diaconum stabit.

123. Dum incensabitur Episcopus, consurget chorus: advertatur autem quod, quum Episcopus lavabit manus, Canonici quidem stent, ceteri genuflectant.

124. Episcopo incensato, ascendent ad Altare ministri lotionis; Episcopus lavabit manus; Presbyter assistens porriget ei mantile, quo recepto ab Episcopo et restituto clerico, qui sustinebat illud, redibit ad Missale.

125. Episcopus ad Altare conversus recitabit psalmum *Lavabo* et Diaconus accedet ad dexteram eius.

126. Episcopus, recitato psalmo praedicto, mitram per Diaconum dimittet et redibit ad medium Altaris, sequente Diacono post eum in gradu primo et Subdiacono post Diaconum in infimo gradu, ubi stabunt usque ad *Sanctus*.

127. In Missa procedetur ut in aliis; interea tamen clerici delegati accendendis candelis venient in chorum ordine supradicto et accendent candelas Cleri, omittentes genuflexionem ante thronum, quoniam abest Episcopus.

128. Praefatio ab Episcopo cantabitur tono feriali.

129. In fine praefationis, clerici quatuor afferent intorticia e cera lutea ante Altare pro elevatione ibique manebunt usque ad consummationem inclusive.

130. Circa finem praefationis Diaconus ascendet ad Altare

subsistens a dextris Episcopi, et Subdiaconus etiam ad Altare ascendet ad dexteram Diaconi recitaturus *Sanctus*: quo recitato Diaconus remanebit prope Episcopum, Subdiaconus redibit ad locum suum.

131. Dicente Episcopo orationem *Hanc igitur oblationem* etc. Caeremoniarius vel alius incensum in thuribulum demittet.

132. Subdiaconus transibit in latus Epistolae et accepto a thuriferario thuribulo, consistet ibi, deinde genuflectet et in elevatione thurificabit SS. Sacramentum.

133. Post, elevationem persistent omnes genibus flexis, exceptis Presbytero assistente, Diaconis assistantibus, Diacono et Subdiacono, qui redibit ad locum suum, cappellanis a libro et a scotula, altero a mitra et Caeremoniario.

134. Ad orationem *Pater noster*, quae cantabitur ab Episcopo tono feriali, Diaconus descendet post Episcopum: ad verba *Dimitte nobis* etc. Diaconus tantum ascendet ad Altare, daturus patenam Episcopo.

135. Cantato ab Episcopo *Pax Domini* etc. consurget chorus, et Subdiaconus cum debitis genuflexionibus ascendet ad dexteram Diaconi, recitaturus *Agnus Dei* ibique postea manebit,

136. In hac Missa Pax non donatur.

137. Post consummationem extinguuntur candelae, sedebit Clerus in choro, et discedent clerici cum intorticiis, quae reportabunt ad abacum vel in sacristiam.

138. Episcopus lavabit manus post ablutionem, et complebitur Missa observando quae tradita sunt cap. 10. lib. II. in fine autem Episcopus conversus ad Altare post ultimum *Domine vobiscum* dicet *Requiescant in pace*, quod cantabitur a Diacono ad Altare converso.

139. Episcopus dicet orationem *Placeat* etc. qua finita, osculabitur Altare omittet benedictionem, signabit Altare et seipsum et incipiet Evangelium S. Ioannis, quo incepto, Diaconus ei reponet mitram.

140. Episcopus de Altari descendet medius inter Ministros, salutabit Crucem et perget ad thronum, recitans Evangelium S. Ioannis, quod in throno complebit.

141. Post Missam fiet Absolutio, nunquam enim solemniter celebrari solet quin officium compleatur absolutione, de cuius ritu sermo erit in capitulo sequenti.

142. Si qua de caussa extraordinaria omittenda erit absolutio et deberet Episcopus paramenta dimittere, euntem ad thronum sequentur clerici, qui illa recipient, et Cubicularius qui deferet cappam.

143. Episcopus in throno mitra a Diacono nudabitur ob genuflexionem faciendam ad verba illa *Et Verbum caro* etc.

144. Postea sedebit Episcopus et Ministri deponent manipulos.

145. Diaconi assistentes recedent ad stallum suum, ubi dimissis paramentis, resument habitus chorales et revertentur ad thronum, ut assistant Episcopo.

146. Item, statim ac incipiet Episcopus paramenta dimittere, Canonici in suis stallis sacras vestes deponent et resument insignia choralia.

147. Cappellani a libro et scotula recedent ad pluvialia dimittenda in sacristiam, et induti superpellicio redibunt immediate ad Altare, ut Episcopo inserviant pro gratiarum actione.

148. Ministri autem, dimisso manipulo, exuent Episcopum prius manipulo, deinde successive ceteris paramentis, quae a clericis referentur in Altare et contegentur velo, quo cooperta fuerant.

149. Exuto Episcopo, discedent et in sacristia paramenta deponent.

150. Diaconi assistentes cappam reponent Episcopo adiuvante eius Cubiculario, qui posteriorem extremitatem vestis ipsius constringet.

151. Se sistent Episcopo Cappellani cum Canone et scotula, et ipse leget preces gratiarum actionis.

152. Statuetur interim in medio presbyterio faldistorium cum pulvinis a duobus clericis.

153. Absoluta gratiarum actione, Episcopus de throno descendet, brevi orabit genuflexus in faldistorio et postquam adoraverit SS. Sacramentum, associatus a Canonicis discedet de ecclesia et ad suam residentiam revertetur.

ABSOLUTO PRO DEFUNCTIS
AB EPISCOPO PERAGENDA.

CAPUT XXIII.

1. **D**uplici modo absolutio pro defunctis ritu pontificali peragitur, potest, videlicet cum tumulo sumptuoso in media ecclesia erecto, quod in caeremoniali Episcoporum vocatur *castrum doloris*, vel cum lectica portatili, aut panno seu lodice nigra, quae ponitur in presbyterio ante thronum Episcopi, quum absoluta erit Missa pro defunctis.

2. Distingui igitur hi duo ritus poterunt in solemnem et minus solemnem, ideoque tradetur methodus servanda in primo et in secundo, quam dividemus in duplicem paragraphum, quarum in prima agetur de primo ritu, in altera de secundo.

§ 1.

3. Pro absolutione solemni praeparabitur in media ecclesia castrum doloris vel tumulus formae grandioris, multis cereis ornatus: summitas autem castrum doloris cooperietur lodice nigra, opere magnifico, cum pulvino pariter nigri coloris, super quo ponentur insignia, quae defunctum decorabant. Circa tumulum ardebunt multi cerei vel intorticia e cera communi seu lutea; numerus autem luminum statui poterit ex usu loci et pro qualitate defuncti, in cuius suffragium funus celebratur.

4. Circa tumulum eundem, si quinque absolutiones faciendae erunt, ponentur in quatuor eius angulis quatuor scabellula nuda, aequalia illis, quae adhibentur in throno, et ad caput tumuli, idest versus Altare maius statuatur faldistorium ornatum tegumento nigro pro Episcopo super parvo tapeto coloris nigri aut violacei, ac si quatuor absolventes essent Episcopi, ponetur tapetum exiguum coloris eiusdem sub praedictis scabellis: quod si Celebrans qui cantavit Missam, esset sive Car-

dinalis sive Metropolitanus, faldistorio supponetur suppedaneum, quod cooperietur antédicto tapeto. A lateribus faldistorii ponentur duo scabella pro Diaconis assistantibus, et scabellum alterum pro Presbytero assistente, ut deinceps declarabitur.

5. A lateribus tumuli secundum ecclesiam disponentur scamna cum postergali, sed sine suppedali, cooperta pannis violaceis aut nigris pro Canonicis, ea tamen dispositione ut aliquanto absint a scabellis quatuor absolventium.

6. Sin autem adesset Cadaver, faldistorium ponetur ad pedes cadaveris.

7. Notandum, quod quinque absolutiones peragendae sunt tantummodo in funere, quod celebrabitur in obitu Summi Pontificis, proprii Principis, Cardinalium et Episcoporum, quae absolutiones peragendae sunt tantummodo in ecclesia cathedrali, et inhihentur aliis ecclesiis minoribus, quantumvis privilegiatis. Pro aliis, cuiuscumque sint conditionis, una tantum fiet absolutio. In anniversario autem, vel alio funere, etiam pro Summo Pontifice, pro Principe, pro Cardinalibus et Episcopis fiet semper unica absolutio.

8. Itaque, si Episcopus cantaverit Missam, eaque de causa peragere absolutionem debebit, tradetur duobus clericis pluviale nigrum et formale simplex adhibendum ab Episcopo.

9. Clerici praedicti sequentur alios clericos, qui post Episcopum incedent, recepturi paramenta, ut superius dictum est.

10. Episcopus, consenso throno et completa recitatione ultimi Evangelii, a sacris Ministris exuetur manipulo, planeta, dalmatica ac tunicella, et induetur pluviali nigro, super quo Diaconus ponet formale simplex. Idem Diaconus reponet eius capiti mitram.

11. Si fiet oratio funebris in laudem defuncti, (quae ab Episcopo ordinario, vel eius Vicario generali examinabitur et approbabitur) quando Episcopus indutus erit pluviali, prodibit in medium Orator veste talari et pallio indutus, vel alio habitu qui ei conveniat, dummodo non sit superpelliceum, et facta reverentia aut genuflexione ad Crucem et ad Episcopum, descendet pulpitem, et quin recitet *Ave Maria*, initium statim

faciet orationis, qua peracta, de pulpito descendet neque Indulgentiam publicabit.

12. Circa finem laudationis funebris se parabunt in sacristia quatuor Canonici digniores, ad quos spectabit absolutiones persolvere, et supra rochetum, si utentur eo, vel supra superpellicium induent sibi amictum, stolam et pluviale nigrum ac bireto caput cooperient. Accipient postea candelam, quam dextera aut sinistra sustinebunt, prout docebitur inferius.

13. Sin autem erunt Episcopi, supra rochetum vel si erunt regulares, supra superpellicium induent amictum, stolam et pluviale nigrum sine formali et caput cooperient mitra simplici ex tela alba. Adstabunt eis duo cappellani superpellicio induti, quorum alter inserviet mitrae, alterum deferet intorticium accensum.

14. Absoluta funebri laudatione vel si laudatio non fiet, dum Episcopus dimittet paramenta Missae et induet pluviale, accenduntur candelae omnibus illis, quibus distributae fuerint tempore Missae.

15. Quatuor absolventes exhibunt e sacristia; praeibunt duo iuniores, sequentur duo seniores. Si fuerint Canonici, qui duo incedent dextrorsum, cereum sustinebunt dextera, qui sinistrorsum, sinistra. Sin autem essent Episcopi, incedent eodem ordine ac supra, et habebunt a latere binos cappellanos praedictos, quorum unus gestabit intorticium a latere Episcopi vel dextero vel sinistro iuxta regulam superius traditam.

16. In presbyterium ingressi se disponent ad lineam, videlicet dignior eorum a dextris habebit tertium absolventem, a sinistris secundum, et sinistrae secundi adstabit quartus absolvens.

17. In prebyterio nudabunt caput et salutabunt Episcopum, deinde procedent ante Altare, ubi expectabant Episcopum celebrantem, ideoque inter primum et secundum absolventem relinquetur locus pro Episcopo.

18. Hoc tempore praesto erunt clericus cum vasculo aquae sanctae et aspergillo, thuriferarius cum thuribulo et navicula, duo Acolythi cum candelabris et clericus unus cum Pontificali

adhibendo in absolutionibus supradictis. Subdiaconus accipiet Crucem processionalem vel Archiepiscopalem, si Celebrans fuerit Archiepiscopus, et medium se locabit inter Acolythos.

19. Descendet de throno Episcopus medius inter Diaconos assistentes, qui sublevabunt eius fimbrias pluvialis, sequente Caudatario eius et tribus Cappellanis a libro, a mitra et a scotula et hic deferet scotulam et alter a libro accipiet Pontificale a clerico praedicto, qui manebit prope ipsum pro actionibus peragendis.

20. Diaconus ministrans aderit prope Altare, ut deinde se adiungat ceteris Ministris absolutionis.

21. Episcopus progressus ante Altare, aggregabitur ceteris praedictis absolventibus, qui omnes coniunctim reverentiam ad Altare conficient, deinde procedent ad tumulum, servantes ordinem sequentem.

22. Incedent clavigeri, sive claviger ecclesiae: clericus cum vasculo aquae sanctae a dextris thuriferarii cum thuribulo: Subdiaconus gestans Crucem medius inter Acolythos, ac si Celebrans erit Archiepiscopus, ad eum convertetur imago Crucifixi: sequentur deinde Canonici parati, bini, servantes regulam, ut si fuerint numero dispari, terni incedant ultimo loco in unoquoque ordine: quartus absolvens a sinistris tertii, ac si fuerint Episcopi, quartus habebit cappellanos suos a latere sinistro, tertius a latere dextro: sequentur primus absolvens et secundus a sinistris primi eodem ordine, quo tertius et quartus, ut supra: post quatuor absolventes incedet Diaconus cum Prebytero assistente a dextris, postremo Episcopus medius inter Diaconos assistentes, quem sequetur Caudatarius et tres Cappellani a mitra, a libro et a scotula. Cappellanus Episcopi, qui gestabit intorticium accensum, incedet a dextris primi Diaconi assistentis.

23. In exitu de presbyterio si Absolventes erunt Canonici, bireto cooperient caput; sin autem Episcopi, sibi mitram imponent ante Altare.

24. Quum ventum erit ad castrum doloris seu tumulum, thuriferarius cum clerico deferente vasculum aquae sanctae,

circumbunt tumulum, deinde consistent a dextera faldistorii Episcopi, Crux cum Acolythis ad pedem tumuli, vel si aderit cadaver, ad caput cadaveris subsistet.

25. Canonici parati accedent ad scamna ibi praeparata, advertentes ut locum occupent ordine praestituto, videlicet Dignitates versus faldistorium a dextera ipsius et post eos Canonici Presbyteri: Canonici autem Diaconi a sinistra versus faldistorium contra Dignitates, et post Canonicos Diaconos stabunt Canonici Subdiaconi.

26. Quatuor absolventes sequentur Crucem hoc ordine, nempe quum venerint ad scabellum, quod aderit a dextera faldistorii, absolvens primus salutabit collegam suum, discedet ab eo et locum illum occupabit. Si fuerint Canonici, dum se invicem salutabunt, caput nudabunt bireto, si Episcopi, non dimittent mitram. Ex cappellanis autem alter cum intorticio subsistet a latere dextero Episcopi, alter a mitra, sinistrorsum.

27. Secundus absolvens transibit medius inter tertium et quartum absolventem et veniet ad scabellum quod aderit in angulo tumuli respondente sinistrae Crucis a Subdiacono sustentae, ibique facta sibi mutua inclinatione, ad hoc scabellum accedet quartus absolvens.

28. Tum tertius absolvens transibit ad sinistram secundi et procedentes ulterius ac transeuntes ante Crucem a Subdiacono sustentam, conficient versus ipsam profundam inclinationem. Ad tertium scabellum ubi venerint, quod erit in angulo tumuli respondente dexteræ Crucis, praevia mutua inclinatione, locum ibi sumet absolvens secundus.

29. Tertius absolvens procedens ulterius veniet ad scabellum, quod respondebit sinistrae faldistorii Episcopi.

30. Episcopus autem accedet ad faldistorium positum in capite tumuli, vel ad pedes cadaveris, adstantibus a lateribus eius Diaconis assistantibus, a dextra primi Diaconi Cappellano cum intorticio et aliquanto propius Presbytero assistente; sinistrae autem secundi Diaconi assistantis adstabunt Cappellani a libro et scotula, clericus qui recipere pontificale debet, clerici cum thuribulo et cum vasculo aquae benedictae et ante ipsos Diaconus qui ad Altare ministravit.

31. Unusquisque loco suo, brevi momento sedebit, deinde secundus Diaconus assistens tollet Episcopo mitram.

32. Omnes nudato capite consurgent, ac si quatuor absolventes fuerint Episcopi, mitram sibi ipsi detrahent, quemadmodum facient etiam in posterum, quod heic notamus, ne repetamus alio loco.

33. Se sistet Episcopo Presbyter assistens eique sustinebit Pontificale apertum, ex quo Episcopus tono feriali cantabit orationem *Non intres in iudicium* etc. non praemittens *Oremus* neque ullam faciens variationem, quamquam celebraretur funus pro defuncta aut pro pluribus defunctis, ut fieri solet in Concilio Provinciali, in quo celebratur funus pro omnibus Episcopis provinciae vita functis.

34. Cantata praedicta oratione, sedebit Episcopus et cum eo ceteri omnes.

35. Cantores incipient cantum Responsorii *Subvenite Sancti Dei* etc.

36. Diaconus primus assistens mitram Episcopo reponet.

37. Si absolventes erunt Episcopi, Presbyter assistens, tradito pontificali Cappellano a libro, ibit sessum inter Canonicos loco suo, secus sedebit in scabello praeparato prope dexteram Episcopi, eodem modo quo sedet apud thronum.

38. Cappellanus a libro tradet Pontificale alteri clerico, qui adstabit, ut inserviat ceteris absolventibus.

39. Statim ac sederit Episcopus, duo clerici cum vasculo ac thuribulo, Diaconus ministrans et clericus cum libro accedent ad primum Episcopum absolventem.

40. Quod si primus absolvens non esset Episcopus, thuriferarius manebit prope Episcopum et interea procedent ceteri, quos supra nominavimus.

41. Discedentes conficient respective ad Episcopum reverentiam aut genuflexionem.

42. Ante primum absolventem quum venerint, facient reverentiam et Diaconus subsistet a dextris illius. Dexteræ Diaconi adstabit thuriferarius et dexteræ thuriferarii clericus cum

vasculo aquae benedictae. Clericus cum libro et Caeremoniarius consistent a sinistris illius.

43. Nisi esset Episcopus,thuriferarius procedet deinceps, ut infra.

44. Quum cantores cantaverint *Requiem aeternam* etc. et repetent ✕, *Subvenite*, Cappellanus assistens Episcopo primo absolventi, attollet eius fimbriam dexteram pluvialis et ei se sistet thuriferarius, qui stans praesentabit ipsi thuribulum. Diaconus ministrabit incensum sine osculis, quod praedictus Episcopus demittet in thuribulum cum benedictione consueta.

45. Quod nisi esset Episcopus id faciet Episcopus celebrans, ministrante incensum Presbytero assistente; thuriferarius autem accedet ad primum absolventem cum thuribulo, quum Episcopus demiserit ac benedixerit incensum.

46. Responsorio a cantoribus cantato, secundus Diaconus assistens mitram tollet Episcopo.

47. Diaconus tollet mitram primo Episcopo absolventi, vel nisi erit Episcopus, caput ipse nudabit bireto, quod cum cereo tradet Diacono, hic autem clerico aut Caeremoniario.

48. Ceteri absolventes pariter nudabunt caput, ut supra.

49. Consurgent omnes et cantores cantabunt *Kyrie eleison* etc.

50. Diaconus attollet fimbriam dexteram pluvialis primi absolventis et absoluto cantu *Kyrie*, hic dicet alta voce *Pater noster* et continuabitur secreto.

51. Diaconus a clerico vasculum sustinente accipiet aspersorium et sine osculis tradet illud primo absolventi, qui de suo loco discedens cum Diacono, incedens a dextris suis asperget castrum doloris in lateribus, videlicet versus locum suum, in medio, deinde versus locum quarti absolventis; quando transibit ante ipsum, reverentiam faciet: tum procedet ulterius et salutabit Crucem a Subdiacono sustentam: deinde salutabit secundum absolventem: asperget autem castrum doloris versus absolventem istum, versus medium et versus tertium absolventem, qui aderit in angulo: faciet reverentiam ad eundem, postea ad Episcopum, quando transibit ante ipsum.

52. Reversus ad scabellum suum tradet aspersorium Diacono, a quo accipiet thuribulum et adolebit castrum doloris, servans ordinem traditum in aspersione.

53. Thurificatione peracta, et restituto thuribulo Diacono consistet apud scabellum suum et stabit: Diaconus ei praesentabit librum, ex quo cantabit versiculum *Et ne nos inducas* cum reliquis et orationem *Deus, cui omnia vivunt etc.* Ad *Oremus* ante orationem salutabit Crucem quae aderit ad pedem tumuli vel ad caput cadaveris a Subdiacono sustenta.

54. Orationes recitabuntur singulari aut plurali numero pro circumstantiis: si usurpabitur numerus singularis, exprime-tur etiam nomen et dignitas defuncti. ut verbi gratia *N. Summi Pontificis* vel *N. Pontificis nostri* etc.

55. Absoluta oratione, sedebunt omnes, et cantores incipient cantum Responsorii secundi *Qui Lazarum resuscitasti.* etc.

56. Primus Diaconus assistens reponet Episcopo mitram.

57. Diaconus autem mitram reponet Episcopo primo absolventi, vel si Episcopus non erit, tradet ei biretum et cereum, ac facta reverentia, procedet cum ceteris supra nominatis ad secundum absolventem, qui aderit in angulo respondente dexteræ Subdiaconi sustinentis Crucem.

58. Euntes illuc procedent dextrorsum, ideoque reverentiam conficient quando transibunt ante quartum absolventem et ante Crucem.

59. Thuriferarius, nisi absolventes fuerint Episcopi, discedet ab aliis et redibit ad Episcopum, qui tempore debito demittet incensum in thuribulum, idque fiet etiam in reliquis absolutionibus.

60. Quum illuc venerint, exsequetur illa omnia quae praescripta fuerunt pro primo absolvente, ea tantum differentia, ut secundus absolvens in aspergendo et incensando tumulo, incipiat a suo latere dextro, ideoque in transitu salutabit tertium absolventem. Episcopum, primum absolventem, quartum absolventem et Crucem.

61. Post aspersionem ac thurificationem recitabit, ut supra, versiculos et orationem *Fac, quaesumus, Domine* etc.

62. Post orationem fiet totum id, quod superius praescriptum est, et cantores cantabunt Responsorium *Domine, quando veneris* etc.

63. Diaconus cum ceteris procedet ad tertium absolventem, neque salutabit Crucem, neque Episcopum nec reliquos absolventes, quum sit in eodem latere.

64. Absolvens tertius exsequetur idem quod ceteri. et in aspergendo ac thurificando, procedens a dextris suis salutabit Episcopum, deinde primum absolventem, et incipiet aspergere vel thurificare, salutabit quartum absolventem, Crucem, secundum absolventem et prosequetur aspersionem vel thurificationem in altero latere.

65. Reversus autem ad scabellum suum, cantabit ut supra, versiculos cum oratione *Inclina, Domine* etc.

66. Post orationem tertiam, cantores subiungent in cantu Responsorium *Ne recorderis* etc. et Diaconus cum ceteris procedet ad quartum absolventem, sed transeuntes salutabunt Episcopum, deinde absolventem primum.

67. In aspergendo ac thurificando, quum debeat quartus absolvens initium sumere a dextris suis, postquam dixerit *Pater noster*, procedet et salutabit Crucem, tum secundum absolventem; incipiet aspergere vel thurificare, salutabit tertium absolventem, deinde Episcopum, postea primum absolventem et peraget aspersionem vel thurificationem.

68. Recitabit modo praescripto pro ceteris, orationem *Absolve . . . ut in resurrectionis* etc.

69. Postea cantores cantabunt Responsorium *Libera me, Domine de morte* etc. et Diaconus cum ceteris, facta ad quartum absolventem reverentia, redibunt ad Episcopum et transeuntes per dexteram suam, salutabunt Crucem, absolventem secundum et tertium.

70. Quum ante Episcopum venerint, conficient reverentiam, Diaconus recedet versus secundum Diaconum assistentem et ex parte adversa consistent clerici cum vasculo ac thuribulo. Clericus autem librum deferens, tradet illum Cappellano a libro.

71. Post *Requiem aeternam* Presbyter assistens ministrabit

incensum Episcopo, qui cum benedictione demittet illud in thuribulum sustentum a thuriferario genuflexo.

72. Sub finem responsorii secundus Diaconus assistens mitram tollet Episcopo, qui ad *Kyrie eleison* assurgit et cum ipso ceteri omnes.

73. Cantato *Pater noster*, Episcopus descendet de suppedaneo faldistorii et accipiet aspersorium a Presbytero assistente, qui eo loco manebit, nec praecedens nec sequens Episcopum.

74. Episcopus medius inter Diaconus assistentes, qui finibrias pluvialis attollent, sequente Caudatario sustinente extremitatem vestis talaris, asperget castrum doloris a dextris suis, incipiens in latere ubi aderit primus absolvens.

75. Transiens ante Crucem, reverentiam faciet, ac si ceteri absolventes erunt Episcopi, reverebitur ipsos, non vero si fuerint Canonici.

76. Presbyter assistens adstabit fere ante faldistorium, ut recipiat aspersorium ab Episcopo, eique tradat thuribulum.

77. Episcopus adolebit castrum doloris eodem modo quo asperserit, ac Presbytero assistenti reddet thuribulum.

78. Redibit deinde ad faldistorium, ex libro sustentum a Presbytero assistente recitabit versiculos et orationem *Absolve . . . ut defunctus* etc.

79. Presbyter assistens, sustinens adhuc librum apertum ante Episcopum, recedet aliquantum ad sinistram eius, qui recitata oratione, elevabit dexteram versus castrum doloris et subiungens *Requiem aeternam* etc. signum faciet Crucis, Primus Diaconus assistens attollet finbriam pluvialis Episcopi.

80. Cantores immediate subiungent *Requiescat in pace*, vel *Requiescant in pace* et chorus respondebit *Amen*.

81. Episcopus nullum aliud faciet signum Crucis, nec dicet versiculum *Anima eius* aut *Animae eorum* etc. Quum autem sedebit, reponetur ei mitra a primo Diacono assistente, et sedere continuabit, donec monebitur, ut se addat processioni.

82. Cantato a cantoribus *Requiescat in pace*, proficiscetur Subdiaconus, gestans Crucem, cum Acolythis, ante quos locum sument clerici cum thuribulo et vasculo, eodemque ordine ac

supra, redibunt in chorum, ubi clerici vasculum et thuribulum ponent in abaco et Acolythy pariter candelabra; Subdiaconus autem firmata Cruce in sua basi, redibit ad Altare et consistet versus cornu Evangelii.

83. Interim praesto erunt apud thronum clerici ad recipienda paramenta Episcopi et Cubicularius cum cappa eius.

84. Canonici salutabunt Crucem Altaris et recedent ad subsellia sua.

85. Quatuor absolventes procedent ante Altare ibique se disponent ordine supradicto.

86. Subdiaconus dexteræ locum occupabit post eos itemque Diaconus et Presbyter assistens.

87. Episcopus cum Diaconis assistantibus medium se locabit inter ipsos, reverentiam faciet ad Crucem, ac si absolventes erunt Episcopi, salutabit eos, qui respondebunt pari inclinatione, non dimittentes mitram.

88. Episcopus procedet ad thronum, adstantibus Diacono et Subdiacono: assistentes venient ad stallum suum et paramenta ibi deponent.

89. Quatuor absolventes ordine supradicto redibunt in sacrarium.

90. Canonici et ceteri de choro extinguunt candelas et ubi incipiet Episcopus sacra paramenta dimittere, se illis exuent etiam Canonici.

91. Venient etiam in sacrarium Cappellani a libro et scutula ad pluvialia dimittenda et redibunt in chorum, ut inservant Episcopo in gratiarum actione post Missam.

92. Episcopus, consensu throno, sedebit et a sacris Ministris exuetur paramentis, quae a clericis deferentur ad Altare.

93. Redibunt interim ad thronum Diaconi assistentes induti habitu choralis.

94. Ministri sacri, exuto Episcopo, de throno descendant et sacra paramenta dimittent.

95. A Diaconis assistantibus, adiuvante Cubiculario, Episcopo reponetur cappa: Cubicularius firmabit extremitatem posteriorem vestis episcopalis.

96. Se sistent Episcopo Cappellani a libro et scotula; Episcopus autem leget preces pro Missae gratiarum actione.

97. Clerici duo reponent faldistorium cum pulvinis ante Altare.

98. Completa gratiarum actione, descendet de throno Episcopus, brevi orabit genibus flexis in faldistorio, et associatus a Canonicis adorabit SS. Sacramentum, postea se recipiet ad aedes suas.

99. Hic ordo servabitur, ut superius innutum est, in funeribus celebratis prima vice in obitu Summi Pontificis, proprii Principis, Cardinalium et Episcopi ordinarii ac in ecclesiis cathedralibus tantummodo. In aliis funeribus celebrandis in anniversario aut diebus septimo, tricesimo, qui distinguuntur a primo, si castrum doloris erigetur in media ecclesia, una fiet ab Episcopo absolutio, ceteris quatuor omissis.

100. Quocirca si Episcopus cantabit Missam et post Missam peraget absolutionem, servabitur methodus superius tradita, exceptis praescriptionibus illis, quae statutae sunt pro ceteris quatuor absolventibus, quae ob rationem allatam, locum hic non habent.

101. Sin Episcopus non cantabit Missam, sed tantum intererit Missae, et cupiet deinde peragere absolutionem super tumulum, servabitur ordo sequens.

102. Ante castrum doloris ornatum ut supra, praeparabitur faldistorium instructum tegumento nigro, et sub ipso suppedaneum contextum tapeto violaceo. Neque scamnis neque scabellis opus est pro Canonicis et Assistantibus.

103. Super abaco aderit vasculum aquae sanctae cum aspersorio utendum ab Episcopo, formale simplex in lance, pluviale cum stola nigra, amictus et mitra simplex aut damascena alba aut linea sive e tela alba cum velo seu vimpa pro ministro. Praeparabitur etiam Pontificale (pars. 3.) et scotula cum candelâ, praeter candelabra cum cereis pro Acolythis.

104. Loco solito prope latus Evangelii firmabitur in basi Crux processionalis, vel Archiepiscopalis, pro qualitate Celebrantis.

105. Sacro peracto, et profecto Celebrante cum Ministris, paramenta supradicta Episcopi distribuentur clericis qui ea deferent ad thronum, sequente Cappellano a mitra, qui sibi imponet collo velum, quo mitram sustineat. Ascendet etiam ad thronum cubicularius ut Episcopo cappam detrahat.

106. Pervenientibus clericis cum paramentis ante thronum, Episcopus cappam dimittet, adiuvantibus Diaconis assistantibus et cubiculario, qui extremitatem posteriorem eius vestis expediet.

107. Deinde ab eisdem Diaconis assistantibus induetur amictu, stola et pluviali nigro, super quo primus Diaconus assistens imponet formale. Tum Diaconus idem imponet capiti eius mitram simplicem.

108. Interea praesto erunt clerici cum vasculo ac thuribulo apud Altare: Crucifer indutus superpellicio accipiet Crucem, prope quam sument locum Acolythi cum candelabris ac duo Cappellani a libro et scotula, qui ex abaco acceperint Pontificale et scotulam.

109. Descendet de throno Episcopus et transiens ante Canonicos, qui aderunt in choro, non dabit eis benedictionem et facta ad Altare reverentia, procedetur ad tumultum seu castrum doloris ordine sequenti.

110. Praeibit claviger seu clavigeri ecclesiae: duo clerici cum vasculo aquae sanctae ac thuribulo, et hic ferens thuribulum adstabit sinistrae alterius: Crucifer cum Cruce medius inter Acolythos, ac si Celebrans fuerit Archiepiscopus, vertetur ad eum imago Crucifixi: Episcopus medius inter Diaconos assistentes indutos habitu choralis: caudatarius, qui sustentabit eius vestis extremitatem posteriorem: postremo tres Cappellani a mitra, libro et scotula.

111. Quum ventum erit ad castrum doloris, clerici cum vasculo et thuribulo procedent prope faldistorium ibique subsistent versus partem dexteram. Crucifer cum Cruce et Acolythi cum candelabris venient ad pedem tumuli versus portam ecclesiae. Episcopus petet faldistorium, in quo sedebit, adstantibus Diaconis assistantibus, Caudatarius et cappellanus a mitra stabunt a sinistra prope secundum Diaconum assistantem.

112. Sediti Episcopo secundus Diaconus assistens tollet mitram et se sistent Cappellani a libro et scotula.

113. Episcopus surget ac tono feriali cantabit orationem *Non intres in iudicium* etc.

114. Responso *Amen* a choro, Episcopus sedebit in faldistorio et primus Diaconus assistens reponet ei mitram.

115. Cantores immediate cantabunt Responsorium *Libera me, Domine* etc.

116. Circa dimidium responsorii Presbyter assistens discedet de loco, quem occupabit in choro et facta ad Crucem reverentia, accedet ad Episcopum, ante quem faciet reverentiam et consistet a dextris eius.

117. Cantato a Cantoribus *Ÿ. Requiem aeternam*, se sistent Episcopothuriferarius: Diaconi assistentes attollent eius fimbrias pluvialis: Presbyter assistens ministrabit sine consuetis osculis incensum, quod Episcopus cum benedictione usitata iniiciet in thuribulum a thuriferario genuflexo sustentum.

118. Demisso in thuribulum incenso, quando parum aberit ut cantus responsorii finiatur, secundus Diaconus assistens mitram tollet Episcopo.

119. Ubi cantores incipient *Kyrie eleison*, Episcopus assurgit.

120. Cantato *Kyrie*, Episcopus alta voce dicet *Pater noster*, quod continuabitur secreto, discedet de faldistorio, et Presbyter assistens praesentabit ei aspersorium.

121. Episcopus circumibit tumulum, aspergens ut supra.

122. Aspersione peracta, aspergillum restituet Presbytero assistenti, a quo accipiet thuribulum, quod pariter ei post thurificationem reddet ac revertetur ad faldistorium.

123. Presbyter assistens thuribulum, ab Episcopo redditum, restituet thuriferario et in chorum ad locum suum redibit.

124. Episcopus in faldistorio adstans in pedes recitabit e pontificali, a Cappellano sustento, versiculos cum una ex orationibus statutis pro quinque absolutionibus.

125. Post orationem recedet ex una parte Cappellanus a libro, non claudens pontificale, et Episcopus elevans dexteram

versus tumulum, signum Crucis faciet, dicens *Requiem aeternam* etc. ac responso *Et lux perpetua* etc. cantores subiicient in cantu *Requiescat in pace.* R. *Amen.*

126. Episcopus nullam adiungens aliam precem aut versiculum, sedebit et a secundo Diacono assistente reponetur ei mitra; tum ordine notato in accessu redibitur in chorum ubi Episcopus apud thronum dimittet sacra paramenta, et facta oratione ad Altare, deinde ad SS. Sacramentum, associatus a Canonicis et Clero revertetur ad residentiam suam.

S. II.

127. Absolutio minus solemnis, quando aberit castrum doloris a media ecclesia, peragetur sequenti modo.

128. Praeparabuntur in abaco candelabra pro Acolythis, vasculum aquae sanctae cum aspergillo; thuribulum, rituale aut Missale in quo extet adiunctus absolutionis ritus, et coopertum erit tegumento nigro; scotula cum candela, mitra simplex damascena vel linea alba cum velo, amictus, stola cum pluviali nigro et formale simplex in lance. Aderit iam parata seu lodix nigra, sternenda ante thronum Episcopi, vel lectica aut parvus tumulus coopertus lodice nigra, ponendus, ut supra, ante thronum.

129. Statim post peractum Sacrum, distribuentur clericis paramenta Episcopi, quae deferent ad thronum ubi de choro discesserit Celebrans cum Ministris.

130. Diaconi assistentes, adiuvante Cubiculario, tollent capam Episcopo, cui deinde induent amictum, stolam et pluviale nigrum, super quo ponetur formale, et primus Diaconus assistens capiti imponet mitram.

131. Dum parabitur Episcopus, clerici duo ponent ante thronum lecticam, aut extendent lodicem nigram.

132. Sedente Episcopo, sedebit chorus, et cantores cantabunt Responsorium *Libera me, Domine* etc.

133. Aderunt apud abacum duo clerici cum vasculo ac thuribulo.

134. Item aderunt prope secundum Diaconum assistentem duo Cappellani cum Missali, aut Rituali et cum scotula.

135. Quando a cantoribus cantabitur *ŷ. Requiem aeternam*, cum debitis genuflexionibus ad Altare et ad Episcopum ascendent ad thronum clerici cum vasculo ac thuribulo.

136. Presbyter assistens a latere ascendet ad thronum et consistet a dextris Episcopi.

137. Cantato praedicto versiculo, Presbyter assistens incensum ministrabit Episcopo, qui cum benedictione consueta imponet illud in thuribulum sustentum a thuriferario genuflexo: Diaconi assistentes attollent eius fimbrias pluvialis.

138. Sub finem cantus Responsorii duo Acolythi accipient candelabra et cum debitis genuflexionibus accedent ad thronum et consistent ante ipsum, sed aliquantum inter se dirempti, ne aspersionem et thurificationem impedian.

139. In fine cantus praedicti secundus Diaconus tollet mitram Episcopo, qui assurget statim ac cantores incipient cantare *Kyrie eleison*.

140. Episcopus subiunget *Pater noster*, quod continuabitur secreto, et a Presbytero assistente accepto aspersorio, asperget versus lecticam vel pannum nigrum in medio, a sinistris et a dextris suis.

141. Restituet aspersorium Presbytero assistenti et accepto thuribulo ab eodem, adolebit eodem modo, quo asperserit.

142. Presbyter assistens receptum ab Episcopo thuribulum restituet thuriferario et descendens a latere de throno redibit ad locum suum.

143. Clerici pariter cum thuribulo et vasculo descendant de throno et cum debitis genuflexionibus ad abacum redibunt ubi illa deponent.

144. Cappellani a libro et scotula se sistunt Episcopo, qui cantabit versiculos *Et ne nos* etc. atque orationem recitatam in Missa: postea subiunget *Requiem aeternam* etc. nullum faciens Crucis signum. Cantato deinde *ŷ Requiescat in pace* cum *Amen* a cantoribus, Episcopus nullum addens verbum, Crucis signum faciet versus lecticam vel pannum nigrum et sedebit.

145. Discedent Acolythi cum candelabris, quae reportabunt ad abacum.

146. Tolleitur de medio lectica seu pannus niger.

147. Episcopus dimittet sacras vestes et cappam resumet, eodemque tempore reponetur in medio ante Altare faldistorium cum pulvinis pro Episcopo.

148. Episcopus de throno descendet ac brevi orabit genuflexus in faldistorio; associabitur a Canonicis, adorabit SS. Sacramentum et se recipiet ad residentiam suam.

ASSISTENTIA AB EPISCOPO PLUVIALI PARATO
PRAESTANDA MISSAE SOLEMNI DE REQUIE
A CANONICO CELEBRATAE

CAPUT XXIV.

De rebus praeparandis.

Apud Altare SS.

Sacramenti. — 1. **P**raeparabitur faldistorium vel genuflexorium cum strato et pulvinis, ut descriptum est cap. IV. libri huius.

2. Accendentur cerei in sex candelabris, quando Episcopus adorabit SS. Sacramentum in accessu ad ecclesiam et in discessu ab eadem.

Apud Altare maius. — 3. Altare maius ornabitur sex candelabris et Cruce simili. Cerei erunt e cera lutea seu communi, candelabra ex aurichalco vel ex aere, non argento neque auro colorata. Nullus inter candelabra ponetur ornatus, qui festum indicet aut solemnia. Praeter tres tobaleas, quarum superior debet latera Altaris contegere, ornabitur pallio nigro. Super Altari disponentur paramenta Episcopi, videlicet pluviale cum stola nigra, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae cooperientur velo nigro: prope paramenta aderit formale

simplex in lance, et in latere Evangelii, mitra simplex aut damascena aut e tela alba cum vimpa seu velo pro cappellano, qui gestabit ipsam. Altaris gradus sternentur tapeto coloris violacei.

4. Pavimentum presbyterii nullo cooperietur tapeto.

5. Abacus contegetur albo mantili et super ipso disponentur quae ad Missam opus sunt, scilicet calix cum purificatorio, patena cum hostia et palla, bursa cum corporali, quae contegentur velo nigro calicis. Aderunt ampullae vini et aquae in pelvicula: mappula: campanula: duo aut quatuor intorticia pariter e cera communi pro elevatione: thuribulum cum navicula: vasculum aquae sanctae cum aspersorio: scotula cum candela e cera alba: Missale instructum veste et signaculis nigri coloris pro Episcopo, in cuius fine extet adiunctus absolutionis ritus: alterum simile cum eadem veste ut supra, pro Celebrante: pulvinus niger aequalis paramentis vel legile pro Missali Celebrantis: Epistolarium et Evangeliarium cum tegumento, ut supra. Prope abacum praeparabitur lodix nigra sternenda ante gradus throni pro absolutione, vel lectica cooperta lodice nigra.

6. Prope Altare in latere Evangelii, si Ordinarius erit Metropolitanus, statuatur basis pro stabilienda Cruce Archiepiscopali.

7. In latere autem Epistolae praeparabitur scamnum consuetum pro Celebrante et Ministris contextum panno seu tapeto violaceo.

8. Thronus Episcopi in baldachino, in cathedra et in postergali, ornabitur lodicibus panni violacei, quae erunt et ipsae instructae praetextis sericeis coloris eiusdem. Aderunt tria scabella pro Assistantibus, et gradus throni sternentur tapeto violaceo. Aderit etiam pulvinus niger aequalis paramentis, quo utetur Episcopus in genuflexione ad ultimum Evangelium.

9. In medio presbyterio prope Altare disponentur pro Episcopo faldistorium cum pulvinis violaceis, nullo textili opere ex auro aut argento distinctis, et faldistorio supponetur parvum tapetum laneum coloris violacei.

10. Ponentur in presbyterio candelabra maiora cum inter-

ticiis aut cereis e cera communi, numero non minore quatuor, nec sex maiore.

In sacristia. — 11. Disponentur paramenta nigri coloris pro Celebrante et Ministris, videlicet planeta, stola et manipulus pro Celebrante; dalmatica, stola et manipulus pro Diacono; tunicella et manipulus pro Subdiacono; tria cingula, tres albae tresque amictus. Praeterea duo candelabra cum candelis e cera communi pro Acolythis et superpellicia quae satis sint pro inservientibus.

In functione.

12. Sub finem Officii, si vigebit usus, signum functionis dabitur campanis luctuose pulsandis.

13. Officio absoluto, sonabitur campanula sacrarii, qua nunciabitur Canoniciis et Clero, ut associant Episcopum.

14. Induuntur interim in sacrario vestibus sacris Celebrans et Ministri, qui praecedentibus Acolythis cum candelabris accensis, procedent ad Altare.

15. Quum ad Altare ventum erit, Celebrans reverentiam, ceteri omnes genuflexionem ad Crucem conficient, excepto casu, quo etiam sacri Ministri essent Canonici, qui tunc non genuflexionem, sed reverentiam ad Crucem facient.

16. Acolythis, depositis in abaco candelabris, ibi consistent. Celebrans cum Ministris recedent ad scamnum sibi praeparatum ibique sedebunt. Si supererunt alii clerici adstabunt in pedes prope abacum.

17. Ingrediente in ecclesiam Episcopo, non pulsabuntur festivo more campanae neque sonabitur organis.

18. Episcopus, adorato SS. Sacramento, precedet ad Altare maius.

19. Quum intrabit in presbyterium, Celebrans et Ministri caput aperient et assurgent: Celebrans reverebitur eum profunda inclinatione, Ministri genuflexione, qui si fuerint Canonici, salutabunt eum eodem modo ac Celebrans.

20. Episcopus salutabit Crucem et geniculabit in faldistorio, non donans benedictionem Celebranti nec Ministris.

21. Canonici et ceteri de Clero occupabunt locum quisque suum in choro, exceptis Canonicis Diaconis assistantibus.

22. Clerici, quorum officium afferre ad thronum paramenta Episcopi, una cum Cappellano a mitra, geniculabunt apud Altare.

23. Diaconi assistentes medium inter se accipient Episcopum et prope ipsum stabunt Caudatarius et Cappellani a libro et scotula.

24. Assurget Episcopus, atque iterata ad Crucem reverentia, ad thronum accedet, adstantibus a lateribus eius Diaconis assistantibus et sequentibus Caudatario, sustentante extremitatem posteriorem cappae, Cappellanis a libro et scotula, ac Cubiculario, qui cappam recepturus erit.

25. Episcopus transiens per chorum dum procedet ad thronum, abstinebit a benedicendo Clero. Hic tamen in transitu Episcopi genua submittet, ut in aliis functionibus.

26. Profecto de Altari Episcopo, tolletur de medio a duobus clericis faldistorium cum pulvinis, et immediate paramenta Episcopi distribuentur clericis destinatis, qui coniunctim ea deferent ad thronum.

27. Dignitates et Canonicis circulum non efficient quando se parabit Episcopus. nec facient ad *Kyrie*, ad *Sanctus* et ad *Agnus Dei*.

28. Pervenientibus clericis cum paramentis ad thronum, Episcopus assurget et cappam dimittet, adiuvantibus Diaconis assistantibus et Cubiculario, qui subsistet prope secundum Diaconum assistentem. Cubicularius expediet Episcopo extremitatem posteriorem vestis talaris et secum feret cappam, quam complicabit, relaturus in fine officii.

29. Diaconi assistentes induent Episcopum amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali nigro, super quo firmabitur formale simplex. Sediti deinde Episcopo primus Diaconus assistens imponet mitram.

30. Interea Celebrans cum Ministris de scamno discedent et cum debitis reverentiis consistent ante Altare versus cornu Evangelii.

31. Episcopus de throno descendet medius inter Diaconos

assistentes, sequente Caudatario sustentante extremitatem vestis eius, et Cappellano a mitra.

32. Episcopus transiens per chorum, non benedicet Clerum. Adstanti deinde ante Altare secundus Diaconus assistens tollet mitram. Celebrans autem accedet ad Episcopum et adstabit lateri eius sinistro.

33. Episcopus incipiet Missae introitum et Celebrans respondebit.

34. Diaconi assistentes recedent post Episcopum et stantes recitabunt Confessionem inter se.

35. Ministri Celebrantis recedent post ipsum, stantes versus latus Evangelii si erunt Canonici, secus genuflexi, et Confessionem inter se recitabunt.

36. Ceteri geniculabunt, itemque Clerus in choro, exceptis Canonicis et Praelatis, si qui aderunt.

37. Quum Episcopus recitaverit *Indulgentiam. absolutionem* etc. Celebrans respondebit *Amen*, reverebitur eum et recedet.

38. Ministri assurgent et Celebrans medius consistet inter eos, quibuscum prosequetur recitare reliquos *ŷ. Deus tu conversus* etc.

39. Diaconi assistentes, profecto Celebrante, approximabunt ad Episcopum, qui cum eis prosequetur reliquos versiculos usque ad *Oremus* (a).

40. Cappellani a libro et scotula, accipient ex abaco Missale et scotulam pro Episcopo, et praesto erunt prope thronum.

41. Episcopus, dicto *Oremus* et facta ad Altare reverentia, a primo Diacono assistente cooperietur mitra et quin donet benedictionem Celebranti et Clero, perget ad thronum, Ministris praedictis aliis comitantibus, sequentibus aliis.

42. Profecto de Altari Episcopo, Celebrans cum Ministris ad Altare ascendet, dicens orationem *Aufer a nobis* etc. Deinde Altare osculabitur et transibit ad Missale, ibi positum a clerico in principio Missae, leget Introitum, et recitabit *Kyrie* alternatim cum Ministris.

(a) Inspiciatur adnotatio subiecta num. 40. cap. XIII. huiusce libri.

43. Clerici duo reponent faldistorium cum pulvinis ante Altare.

44. Episcopus, consenso throno, sedebit et a secundo Diacono assistente nudabitur mitra.

45. Ante eum se sistent Cappellani cum scotula et Missali; ipse assurgens et signum Crucis faciens versus librum, leget introitum, post quem recitabit *Kyrie* alternatim cum Assistentibus. Canonici *Kyrie* recitabunt ad invicem stantes in choro, non descendentes ad circulum, idemque facient ceteri de choro.

46. Dicto *Kyrie*, Episcopus sedebit et primus Diaconus assistens imponet ei mitram.

47. Descendet de throno Episcopus et procedet ad Altare consistens in faldistorio.

48. Diaconus secundus tollet ei mitram et cessabit cantus *Kyrie*.

49. Celebrans veniet in medium Altaris, quo osculato, convertetur ad populum, cantabit *Dominus vobiscum* ac responso *Et cum spiritu tuo*, Episcopus geniculabit in faldistorio, super quo fimbriae pluvialis extendentur ab Assistentibus.

50. Celebrans reversus ad Missale cantabit tono feriali orationem respondentem, ad quam omnes geniculabunt, exceptis Diacono, Subdiacono et Caeremoniario qui assistet Celebranti.

51. Completa oratione, assurget Episcopus et facta reverentia ad Crucem, cooperietur mitra a primo Diacono assistente, redibit ad thronum et sedebit.

52. Sedebunt etiam Assistentes et chorus.

53. Presbyter assistens, ubi thronum conscenderit Episcopus, de suo stallo descendet, prodibit in medium presbyterium, salutabit Altare, deinde Episcopum ante thronum, ascendet ad thronum et sedebit in scamno assistentiae.

54. Subdiaconus, quum in thronum ascenderit Episcopus, recipiet librum Epistolarum, procedet ante Altare et genuflexionem faciet aut reverentiam ad Crucem, deinde reverentiam aut genuflexionem ad Episcopum et perget ad cantandam Epistolam eodem ordine ac superius cap. XIII. num. 137.

55. Celebrans interea leget Epistolam, Graduale et Sequentiam.

56. Subdiaconus, cantata Epistola, claudet librum, redibit in medium presbyterium, iterabit ad Episcopum reverentiam aut genuflexionem, idemque deinde faciet ad pedem Altaris et libro tradito Caeremoniario vel clerico alicui, redibit ad Celebrantem et consistet a dextris Diaconi.

57. Cantata Epistola, se sistent Episcopo Cappellani cum Missali et scotula. Episcopus leget Epistolam, Graduale, Sequentiam, postea iunctis manibus *Munda cor meum* etc. et Evangelium.

58. Quando Episcopus leget Epistolam et reliqua, Assistentes adstabunt in pedes et sedebunt rursus, quum legere desierit ac recesserint Cappellani cum libro et scotula.

59. Celebrans, lecta Sequentia, dicet *Munda cor meum* in medio Altari, deinde leget Evangelium in altero Altaris latere, ubi Subdiaconus posuerit Missale.

60. Postea Celebrans cum Ministris, peracta ad Crucem reverentia, descendant a latere de Altari et considebunt in scamno. Si distribuendae Clero sunt candelae, servantur quae diximus cap. XII. huius libri num 73. et seqq.

61. Sub finem Sequentiae, surget Diaconus, accipiet librum Evangeliorum, reverebitur Celebrantem; progressus ferme ante Altare faciet reverentiam vel genuflexionem ad Episcopum; veniet ante Altare, faciet reverentiam vel genuflexionem ad Crucem; ascendet ad Altare, ponet in media mensa librum Evangeliorum, et genuflexus in extremo suppedaneo, iunctis manibus recitabit *Munda cor meum* etc.

62. Subdiaconus cum Acolythis, iunctis manibus, quia candelabra non gestant, peracta ad Celebrantem tantum reverentia, procedent recta ad pedem Altaris, ibique subsistent, stantibus Acolythis a lateribus Ministrorum.

63. Diaconus recitato *Munda cor meum* etc. assurget, librum Evangeliorum accipiet, de Altari descendet et a dextris Subdiaconi consistet.

64. Iunctim conficiet reverentiam aut genuflexionem ad

Altare, convertentur deinde versus Episcopum, Subdiacono adstante a sinistris Diaconi, peragent genuflexionem aut reverentiam ad Episcopum et procedent ad Evangelium cantandum ordine superius innuto cap. XIII. num. 161.

65. Episcopus, dimissa mitra per secundum Diaconum assistentem, assurget et ad cantum Evangelii stabit iunctis manibus.

66. Celebrans, profectis Ministris antedictis, ascendet a latere ad Altare et consistet in latere Epistolae conversus ad Diaconum, qui cantabit Evangelium.

67. Cantato Evangelio, Diaconus claudet librum, quem apud se retinebit Subdiaconus.

68. Ministri cum Acolythis, ordine supradicto facient genuflexionem aut reverentiam ad Episcopum et procedent ante Altare, ubi peracta respective reverentia vel genuflexione, Subdiaconus librum tradet cuidam Acolythorum.

69. Ministri se disponent post Celebrantem et Acolythis ad abacum redibunt.

70. Celebrans cantabit *Dominus vobiscum* et *Oremus*, deinde leget Offertorium.

71. Episcopus, dicto a Celebrante *Oremus*, sedebit, coeperietur mitra a primo Diacono assistente, tum venientibus Cappellanis cum libro et scotula, leget Offertorium.

72. Diaconus transibit ad dexteram Celebrantis et Subdiaconus, facta reverentia vel genuflexione ad Crucem Altaris, perget ad abacum, accipiet calicem, in quo aderit bursa cum corporali et eum afferet ad Altare.

73. Praesto erit interea thuriferarius cum thuribulo.

74. Diaconus corporale explicabit in media mensa, porriget deinde patenam cum hostia Celebranti, qui peraget oblationem Hostiae et Missam prosequetur ritu tradito pro aliis Missis cantatis.

75. Thuriferarius vel Caeremoniarius afferet ad thronum thuribulum et statim post discessum utriusque Cappellani, cum libro et scotula, qui haec referent ad abacum, ascendet cum debitis genuflexionibus et naviculam tradet Presbytero assistenti, qui consistet a dextris Episcopi.

76. Episcopus incensum in thuribulum demittet recitans orationem *Per intercessionem* etc. ac benedicet.

77. Thuriferarius thuribulum reportabit ad Altare, tradet ipsum Diacono, hic autem Celebranti, qui thurificabit Oblata et Altare ritu consueto.

78. Diaconus adolebit Celebrantem duplici ductu ac thuribulum restituet thuriferario, qui deferet illud ad pedem throni.

79. Presbyter assistens, manu sustinens biretum, de throno descendet, tradet biretum thuriferario, et accepto ab eo thuribulo, reverentiam faciens ante et post thurificationem, triplici ductu incensabit Episcopum, qui hoc actu assurgat ac totus chorus cum eo.

80. Episcopus post thurificationem sedebit denuo, cumque ipso chorus et Assistentes.

81. Presbyter assistens, thuribulo restituto thuriferario, recipiet ab eo biretum, iterabit reverentiam ad Episcopum et ad Altare, postea redibit ad stallum suum in chorum.

82. Ad *Per omnia saecula* ante Praefationem, secundus Diaconus assistens mitram tollet Episcopo, qui non discedet de throno sed adstabit in pedes, recitaturus deinde *Sanctus* una cum Assistentibus.

83. Praesto erunt interea clerici cum intorticiis e cera lutea pro elevatione.

84. Sic etiam clerici duo reponent ante Altare faldistorium cum pulvinis pro Episcopo.

85. Recitato *Sanctus*, Episcopus sedebit et primus Diaconus assistens reponet eius capiti mitram.

86. Clerici cum intorticiis procedent ante Altare, genuflectent ad Crucem, deinde convertentur et genuflectent ad Episcopum: postea dirimentur et geniculabunt a lateribus Altaris, facie ad invicem versa; eoque statu manebunt usque ad exitum Consummationis.

87. Episcopus resumpta mitra, descendet de throno et veniet ad faldistorium ante Altare. Ibi secundus Diaconus assistens ei tollet mitram, primus pileolum, deinde geniculabit in faldistorio, eoque statu manebit donec cantatum erit *Pax Domini* ante *Agnus Dei*.

88. Diaconi assistentes extendent fimbrias pluvialis super faldistorio, postea geniculabunt a lateribus Episcopi.

89. Subdiaconus recedet aliquantum versus partem Epistolae, ne tergum directe vertat ad Episcopum.

90. Subdiaconus idem in elevatione thurificabit SS. Sacramentum et hanc ob causam recipiet thuribulum, in quo positum iam erit incensum a thuriferario vel a Caeremoniario.

91. Cantato a Celebrante *Pax Domini* et responso a choro *Et cum spiritu tuo*, assurget Episcopus et genuflexionem ad SS. Sacramentum faciet utroque genu, et eius Assistentes hoc ipsum exsequentur. Primus Diaconus assistens reponet eius capiti pileolum et mitram.

92. Episcopus redibit in thronum ibique sedebit. Diaconus secundus assistens tollet ei mitram, primus pileolum; assurget, et Chorus tunc incipiet cantare *Agnus Dei*.

93. Celebrans cum Ministris, Episcopus cum Assistentibus et Clerus in choro recitabunt *Agnus Dei*.

94. Interea Cappellani a libro et scotula resument ex abaco Missale et scotulam et redidunt prope secundum Diaconum assistentem.

95. Quum Celebrans consummaverit Calicem, Episcopus sedebit et a primo Diacono assistente reponetur ei pileolus et mitra.

96. Clerici cum intorticiis consurgent, coibunt ante Altare, genuflexionem conficient ad Crucem, deinde ad Episcopum, postea pergent ad abacum vel in sacristiam, ubi extinguunt ac deponent intorticia.

97. Cappellani cum libro et scotula se sistent Episcopo, qui leget *✕. Communio*, postea recedent et meminerint ex abaco sumere librum alterum pro absolutione, nisi ritus illius insertus sit in fine Missalis.

98. Quando Celebrans transibit in latus Epistolae ad legendum *Communio*, Episcopus assurget, de throno descendet ad faldistorium, quo quum venerit, mitra nudabitur a secundo Diacono assistente.

99. Episcopus ibi adstabit in pedes, expectans quoad Celebrans cantet *Dominus vobiscum*.

100. Responso a choro *Et cum spiritu tuo* geniculabit Episcopus, et Diaconi assistentes extendent pluviale illius super faldistorio.

101. Ad orationem geniculabunt omnes, ut ad alteram ante Epistolam.

102. Cantato *postcommunio*, Episcopus assurgit, reverentiam faciet ad Crucem et a primo Diacono assistente reponetur ei mitra.

103. Episcopus redibit in thronum, ibique sedebit; a secundo Diacono assistente nudabitur mitra, deinde rursus assurgit.

104. Tunc Celebrans cantabit *Dominus vobiscum*, et Diaconus *Requiescant in pace*.

105. Celebrans recitata oratione *Placeat* etc. leget ultimum Evangelium, in cuius fine genuflectet etiam Episcopus stans in throno.

106. Postea Episcopus sedebit ac rursus cooperietur mitra a primo Diacono assistente.

107. Discedent de Altari Celebrans cum Ministris et redibunt in sacrarium ad sacra indumenta dimittenda.

108. Postremo peragetur absolutio, ordine declarato capite praecedenti.

ASSISTENTIA EPISCOPI CAPPÀ INDUTI
MISSAE SOLEMNI DE REQUIE A CANONICO CELEBRATAE,
ET DE ABSOLUTIONE PERAGENDA A CELEBRANTE,
PRAESENTE EPISCOPO.

CAPUT XXV.

De rebus praeparandis.

Apud Altare SS. Sacramenti. — 1. **P**raeparabitur faldistorium vel genuflexorium cum strato et pulvinis ut notatum est cap. IV. huius libri.

2. Accendentur sex consueti cerei in Altari, quando Episcopus adorabit SS. Sacramentum in accessu ad ecclesiam et in discessu ex eadem.

Apud Altare maius. — 3. Altare instruetur sex candelabris ex aurichalco aut ex aere, non argento neque auro coloratis et Cruce simili candelabris. Cerei sunt e cera lutea seu communi, neque ullum ornamentum inter candelabra ponetur, quod festum indicet aut solemnia. Praeter tres tobaleas, superior quarum cooperiet latera Altaris, apponetur pallium nigri coloris. Super mensa praeparabitur Missale in cuius fine insertus sit ritus absolutionis, cum veste nigra et signaculis similibus pro Celebrante positum in cussino aequali paramentis, vel super legili. Gradus Altaris cooperientur tapeto coloris violacei.

4. Pavimentum presbyterii nudum erit.

5. Abacus contegetur alba tobalea et super ipso ponentur quae opus sunt ad Missam, videlicet calix cum purificatorio, patena cum hostia et palla, bursa cum corporali, quae omnia cooperientur velo calicis nigro. Aderunt insuper ampullae plenae vini et aquae in pellicula; mappula; campanula; duo vel quatuor intorticia e cera lutea pro elevatione; thuribulum cum na-

vicula; vasculum aquae benedictae cum aspergillo; pluviale nigrum pro Celebrante absolutionem peracturo; Epistolarium et Evangeliarium, utrumque cum veste nigra et signaculis similibus; Missale cum eodem tegumento uteudum ab Episcopo et scotula cum candela e cera alba. Praeparabitur etiam prope abacum lodix funerea extendenda ante Altare pro absolutione, aut lectica cum lodice nigra.

6. Prope latus Evangelii statuatur basis, si opus fuerit, pro Cruce archiepiscopali.

7. Scamnum Celebrantis et Ministrorum collocabitur in latere Epistolae et convestietur panno coloris violacei.

8. Thronus Episcopi instruatur tegumento violaceo, ac tum ornatus baldachini, tum lodix et vestis cathedrae esse debent laneae, ornatae praetextis et laciniis e serico violaceo. Gradus throni sternentur tapeto violaceo. Aderunt in throno tria scabellula pro Assistentibus, et pulvinus e panno violaceo in usum Episcopi ad genuflectendum in ultimo Evangelio.

9. In medio presbyterii ponetur faldistorium cum pulvinis e serico violaceo sine ullo opere textili, et faldistorio supponetur parvum tapetum laneum coloris eiusdem.

10. In principio presbyterii disponentur candelabra maiora cum intorticiis aut candelis e cera communi, numero non maiore sex, neq. minore quatuor.

In sacristia. — 11. Praeparabuntur paramenta nigri coloris pro Celebrante et Ministris, videlicet planeta, stola et manipulus pro Celebrante, dalmatica, stola et manipulus pro Diacono, tunicella et manipulus pro Subdiacono, tria cingula, tres albae tresque amictus et superpellicia pro inservientibus.

12. Aderunt etiam candelabra cum candelis e cera lutea pro Acolythis.

De functione

13. Sub finem officii, signum functionis dabitur campanis luctuose pulsandis, si talis fuerit loci consuetudo.

14. Completo officio, sonabitur campanula sacrarii, quod

signum erit Canonicis et Clero associandi Episcopum, ut cap. IV. praecedenti.

15. In sacristia sacra paramenta sibi induent Celebrans et Ministri; qui postea praecedentibus Acolythis gestantibus candelabra cum cereis accensis, proficiscentur ad Altare.

16. Quo quum venerint, Celebrans reverentiam, ceteri omnes genuflexionem ad Crucem conficient. Si tamen Ministri fuerint Canonici, facient et ipsi, ut Celebrans, reverentiam. Deinde Celebrans cum Ministris sedebunt in scamno praeparato, et Acolythi, depositis in abaco candelabris, ibi consistent expectantes adventum Episcopi.

17. Ingrediente in ecclesiam Episcopo non sonabunt festivo more campanae, multo minus sonabitur organis.

18. Postquam Episcopus adoraverit SS. Sacramentum, procedet ad Altare maius.

19. Quando autem intrabit in presbyterium, Celebrans et Ministri caput aperient et assurgent; Celebrans salutabit eum profunda reverentia, Ministri vero genuflexione, nisi fuerint Canonici.

20. Episcopus reverebitur Crucem et geniculabit in faldistorio, non benedicens Celebrantem nec Ministros.

21. Canonici et ceteri de Clero occupabunt locum quisque sibi in choro attributum.

22. Diaconi assistentes locum sument a lateribus Episcopi, ac prope ipsum adstabunt Caudatarius et Cappellani a libro et scotula.

23. Quum omnes occupaverint locum suum, Celebrans cum Ministris discedent de scamno et transeuntes post Episcopum, Celebrans approximabit ad sinistram eius, et Ministri locum sument post Celebrantem, aliquem passum stantes longe ab ipso, ac nisi fuerint Canonici, geniculabunt, ut infra.

24. Episcopus assurget et clerici duo faldistorium cum pulvinis amovebunt.

25. Episcopus adstante sinistrae eius Celebrante, accedet ad Altare et sine alia profunda reverentia ad Crucem, inchoabit Missam, in qua respondebit Celebrans, et ad verba *Tibi Pater*

ac *Te Pater*, convertetur ad Episcopum, quemadmodum Episcopus convertetur aliquantum ad eum, quando dicet *Vobis fratres* et *Vos fratres*.

26. Diaconi assistentes stabunt post Episcopum et inter se recitabunt Confessionem. Idem facient Ministri stantes aut genuflexi, ut supra docuimus. Cappellani a libro et scotula genibus flexis ipsi quoque recitabunt Confessionem. Hoc ipsum faciet Clerus, iuxta rubricam citatam superius.

27. Quum Episcopus recitaverit *Indulgentiam* etc. et Celebrans responderit *Amen*, Diaconi assistentes redibunt ad latera Episcopi, qui cum eis prosequetur reliquas preces *Deus tu conversus* (a).

28. Celebrans se inclinabit Episcopo, discedet a latere eius, medius accipietur a Ministris, qui si genuflexerant, assurgent et cum eis prosequetur reliquos versiculos *Deus tu conversus* ecc.

29. Cappellani a libro et scotula accipient ex abaco Missale cum scotula pro Episcopo et redibunt prope eundem.

30. Episcopus, dicto *Oremus*, non subiungens aliam orationem, reverebitur Crucem Altaris, deinde procedet ad thronum, assistantibus ei suis Diaconis, et sequentibus Caudatario, sustinente eius extremitatem cappae et cappellanis a libro et scotula. Episcopus ex Altari discedens non benedicet Celebrantem, nec transiens per chorum, benedicet Clerum.

31. Celebrans cum Ministris, reverentia aut genuflexione respective facta ad Episcopum euntem ad thronum, quanquam benedictionem non dederit, ascendent ad Altare, Celebrans recitabit orationem *Aufer a nobis* etc. osculabitur Altare, accedet ad Missale et leget introitum, stantibus a dextris eius Ministris, ut in aliis Missis solemnibus.

32. Episcopus, consenso throno, brevi tempore sedebit, donec se sistentibus ei Cappellanis cum libro et scotula, assurget ac faciens Crucis signum versus Missale, leget introitum.

33. Interea clerici duo reponent ante Altare faldistorium cum pulvinis pro Episcopo.

(a) Vide adnotationem subiectam num. 40. cap. XIII. libri huiusce.

34. Lecto ab Episcopo introitu, recedent Cappellani a libro et scotula et Episcopus recitabit *Kyrie* cum Diaconis assistentibus. Hoc ipsum facient ad invicem Canonici in choro; nunquam enim in Missis pro defunctis descendant ad circulum. Celebrans etiam recitabit *Kyrie* cum Ministris suis.

35. Episcopus de throno descendet et cum Diaconis assistentibus procedet ad Altare et stans consistet in faldistorio.

36. Cantores absolvent cantum *Kyrie*.

37. Celebrans veniet ad medium Altaris cum Ministris, ut in aliis Missis solemnibus, et conversus ad populum cantabit *Dominus vobiscum*, chorus respondebit *Et cum spiritu tuo*.

38. Episcopus geniculabit in faldistorio, cumque ipso geniculabunt ceteri omnes, exceptis Diacono, Subdiacono et Caeremoniario qui assistet Celebranti.

39. Celebrans tono feriali cantabit orationem respondentem Missae, quae celebratur.

40. Oratione cantata, assurgit Episcopus et ceteri omnes cum eo.

41. Episcopus rediit in thronum, sedebit et caput operiet bireto, quod ei porriget primus Diaconus assistens.

42. Presbyter assistens, statim ac Episcopus thronum conscenderit, de suo stallo descendet, reverentiam ad Altare faciet, reverebitur Episcopum, ad thronum ascendet et sedebit in scabello assistentiae.

43. Profecto de Altari Episcopo, clerici duo e medio tollent faldistorium cum pulvinis et deponent seorsim.

44. Subdiaconus recipiet librum Epistolarum et ubi Episcopus sederit in throno, procedet ante Altare, reverentiam aut genuflexionem efficiet ad Crucem, deinde ad Episcopum, et perget ad cantandam Epistolam loco solito, cum animadversione superius innuta cap. XIII. num. 147.

45. Cantata Epistola, Subdiaconus librum claudet, rediit in medium chorum, reverentiam aut genuflexionem ad Episcopum faciet itemque ad Crucem quum venerit ante Altare, librum tradet Clerico et rediit prope Celebrantem ad dexteram Diaconi.

46. Celebrans leget Epistolam, Graduale et Sequentiam dum cantabitur Epistola, deinde in medio Altaris recitabit solam orationem *Munda cor meum* etc. ac translato a Subdiacono in latus Evangelii Missali, leget ibi Evangelium (a).

47. Cantata Epistola, se sistent Episcopo Cappellani cum libro et scotula, et Episcopus leget Epistolam, Graduale, Sequentiam, postea iunctis manibus *Munda cor meum* et Evangelium.

48. Assistentes, non excepto Presbytero assistente, adstant in pedes, quando Episcopus leget quae superius notata sunt.

49. Celebrans, lecto Evangelio, redibit ad medium Altaris et Ministri consistent a lateribus eius. Reverentiam conficient ad Crucem, descendant a latere de Altari, venient ad scamnum, ubi sedebunt et caput bireto cooperient.

50. Lecta ab Episcopo Epistola etc. recedent Cappellani a libro et scotula, rursusque sedebunt Assistentes.

51. Interim a cantoribus cantabitur Prosa, seu Sequentia. Si distribuendae sint candelae, servabitur quod tradidimus cap. XII. huius libri num. 73. et seqq.

52. Ad ultimam Sequentiae stropham assurget Diaconus, biretum relinquet in scamno et accepto Evangeliorum libro, salutabit Celebrantem et procedet ad Altare. Priusquam tamen ante Altare perveniat, reverentiam faciet vel genuflexionem ad Episcopum, tum perget et reverentiam aut genuflexionem efficiet ad Crucem, conscendet suppedaneum et super Altari ponet librum Evangeliorum. Postea geniculabit in suppedaneo et recitabit *Munda cor meum*.

53. Quando Diaconus genuflectet et dicet *Munda cor meum*, assurget Subdiaconus, quem sequentur duo Acolythi iunctis manibus, quia candelabra non gestabunt, et facta reverentia ad Celebrantem, pergent directe ante Altare ibique consistent expectantes Diaconum. Acolythi consistent a lateribus Ministrorum.

54. Diaconus recitato *Munda cor meum*, assurget, librum accipiet, de Altari descendet et coibit cum Subdiacono et Acolythis, consistens a dextris Subdiaconi.

(a) Licebit Celebranti, quum redibit ad Altare, legere Evangelium sub finem cantus Sequentiae. Aliter tamen insinuavimus, ut Celebrans eodem tempore legat quae leget Episcopus.

55. Quum absolutus erit cantus Sequentiae, Acolythi genuflexionem ad Altare conficiet, Ministri autem reverentiam, si fuerint Canonici, secus et ipsi genuflexionem.

56. Convertentur deinde versus Episcopum, cui reverentiam vel genuflexionem, ut supra, exsequentur et procedent ad Evangelium cantandum, notando tamen quod superius traditum fuit cap. XIII. num 101.

57. Celebrans, quando Ministri praedicti de Altari discedent, surget, biretum relinquet in scamno, ad Altare ascendet a latere et veniens in cornu Epistolae, convertetur ad Diaconum, qui cantabit Evangelium.

58. Episcopus caput nudabit bireto et detracto sibi de capite etiam pileolo, assurget.

59. Diaconus cantabit Evangelium.

60. Cantato Evangelio, Diaconus claudet librum, quem Subdiaconus tradet Acolytho, iterabunt reverentiam aut genuflexionem ad Episcopum, venient deinde ante Altare, et reverentia aut genuflexione ibi quoque peracta, Acolythi redibunt ad abacum, Ministri consistent post Celebrantem, Celebrans autem conversus ad populum cantabit *Dominus vobiscum*. Postea conversus ad Altare, cantabit *Oremus* et leget Offertorium.

61. Episcopus, cantato Evangelio, sibi pileolum in capite reponet.

62. Thuriferarius interim in promptu erit eum thuribulo.

63. Cantato a Celebrante *Oremus*, Episcopus sedebit rursusque caput operiet bireto.

64. Cappellani cum Missali et scotula se sistent Episcopo qui leget Offertorium.

65. Diaconus ascendet ad dexteram Celebrantis et Subdiaconus, praemissa genuflexione vel reverentia ad Crucem Altaris, veniet ad abacum, accipiet calicem et afferet ipsum ad Altare simul cum bursa corporalis posita super calice.

66. Interea thuriferarius thuribulum afferet ad thronum et lecto ab Episcopo offertorio, ascendet illuc et tradet naviculum Presbytero assistenti, qui accedet ad Episcopum eique ministrabit incensum sine osculis.

67. Episcopus incensum ingeret in thuribulum, recitans formulam *Per intercessionem* etc. et benedicet illud.

68. Celebrans ritu consueto oblata et altare thurificabit.

69. Post Altaris thurificationem incensabitur Celebrans a Diacono duplici ductu et Episcopus triplici ductu a suo Presbytero assistente, qui post thurificatione recedet ad stallum suum in choro.

70. Statuetur interea faldistorium cum pulvinis ante Altare.

71. In promptu etiam stabunt clerici cum intorticiis pro elevatione.

72. Episcopus assurget ad cantum praedictum et recitato *Sanctus* cum Assistantibus, descendet de throno.

73. Veniet ad faldistorium, ubi sibi detrahet pileolum et geniculabit, insistens genibus usque ad *Pax Domini* ante *Agnus Dei*.

74. Absoluta praefatione, procedent ante Altare clerici cum intorticiis, conficientes genuflexionem ad Altare, deinde ad Episcopum; tum dirimentur et geniculabunt a lateribus Altaris, facie ad invicem versa.

75. Subdiaconus thurificabit SS. Sacramentum in elevatione, eique a thuriferario dabitur thuribulum in quo ponetur incensum ab altero clerico, non a Subdiacono.

76. Cantato *Pax Domini* et responso a choro *Et cum spiritu tuo*, assurget Episcopus et facta cum Assistantibus genuflexione utroque genu ad Sacramentum, redibit in thronum.

77. Ibi recitabit *Agnus Dei* cum Assistantibus, idemque faciet Celebrans cum Ministris suis, et Chorus. Cantores incipient cantare *Agnus Dei* non ante hoc tempus.

78. Quum Celebrans communicaverit, Episcopus sedebit et caput bireto cooperiet. Se sistent ei Cappellani cum libro et scotula; ipse leget versiculum *Communio*.

79. Clerici cum intorticiis consurget et iunctim facient genuflexionem ad Altare, dein ad Episcopum, et recedent ad abacum vel in sacristiam, ubi extinguunt et deponunt intorticia.

80. Quando Celebrans ad Missale accedet lecturus *Communio*, Episcopus de throno descendet ad faldistorium.

81. Episcopus adstabit in pedes ante faldistorium, et Celebrans conversus ad populum cantabit *Dominus vobiscum*.

82. Tunc Episcopus geniculabit cumque ipso ceteri omnes, ut supra, et Celebrans cantabit orationem.

83. Oratione absoluta, Episcopus assurget, reverebitur Crucem et redibit in thronum.

84. Reverso in thronum Episcopo, Celebrans conversus ad populum cantabit *Dominus vobiscum*, et Diaconus postea cantabit ✕. *Requiescant in pace*.

85. Celebrans osculabitur Altare et recitabit Evangelium S. Joannis, in quo Episcopus et ceteri omnes genuflectent, ut supra dictum est, ad illa verba *Et Verbum caro factum est*.

86. Interea de medio presbyterio tolletur faldistorium Episcopi: ante Altare autem extendetur lodix nigra a duobus clericis, vel ponetur lectica mortuaria, ne tamen impediat transitum Celebranti ei Ministris.

87. Absoluto Evangelio, sedebit Episcopus et Clerus in choro. Celebrans cum Ministris facta ad Crucem reverentia, descendet a latere de Altari et veniet prope scamnum.

88. Ibi iam aderit pluviale Celebrantis, allatum ab uno ex Acolythis. Ministri dimittent manipulum; Celebrans dimittet planetam et manipulum et induet pluviale.

89. Cantores statim intonabunt Responsorium *Libera me Domine* etc.

90. Celebrans cum Ministris revertentur ad Altare et consistent in latere Epistolae, ut in introitu Missae.

91. Thuriferarius interea in promptu habebit thuribulum, et clericus aliquis accipiet vasculum aquae sanctae, expectans dum tempus erit coeundi cum thuriferario.

92. Quando a cantoribus cantabitur ✕ *Requiem aeternam*. Presbyter assistens a latere ad thronum redibit et consistet a dextris Episcopi.

93. Eodem tempore ad thronum accedet Caeremoniarius vel thuriferarius cum thuribulo, et accepta navicula a Presbytero assistente, qui Episcopo ministrabit incensum, Episcopus in thuribulum demittet incensum, proferens formulam *Ab illo benedicaris* etc. et benedicet illud.

94. Presbyter assistens, facta ad Episcopum reverentia, redibit in chorum ad locum suum.

95. Caeremoniarius reversus ad Altare, thuribulum tradet thuriferario, qui se addens alteri clerico sustinenti vasculum aquae sanctae veniet cum eo ad Altare, et consistent non longe a suppedaneo in latere Evangelii.

96. Principio *Kyrie eleison*, Episcopus nudabit caput et assurget; item assurget Chorus.

97. Completo *Kyrie*, Celebrans stans in eodem Epistolae latere, cantabit *Pater noster* et prosequetur secreto. Transibit deinde ad medium Altaris, et Diaconus advertet, ut adsit in latere Evangelii. Tum faciet cum Ministris reverentiam ad Crucem, et conversus ad lodicem nigram seu lecticam, accipiet aspersionem a Diacono et asperget in medio, a sinistris et a dextris suis: restituet aspersionem Diacono, a quo accipiet thuribulum, et adolebit eodem modo ac supra. Reddito Diacono thuribulo, rursus convertentur ad Crucem, conficient reverentiam et redibunt ad Missale positum in cornu Epistolae, ubi Celebrans dicet *ŷ. Et ne nos* cum iis qui sequuntur, et orationem. Postremo dicet versiculum *Requiem aeternam* etc. et cantato a cantoribus altero *ŷ. Requiescat in pace, Amen*, nihil subiiciens, de Altari cum Ministris descendet.

98. Immediate a duobus clericis amovebitur lodix funerea vel lectica, qua opus fuit in absolutione et reponetur faldistorium cum pulvinis pro Episcopo.

99. Aderunt ad pedem Altaris Acolythi cum candelabris, qui coibunt cum Celebrante et Ministris, fiet iunctim ab omnibus reverentia aut genuflexio, ut praescriptum fuit, ad Altare, postea ad Episcopum, discedent de choro et redibunt in sacrarium ad sacra indumenta dimittenda.

100. Profecto Celebrante cum Ministris et restituito ante Altare faldistorio, Episcopus de throno descendet ad faldistorium ibique brevi orabit.

101. Assurgens de oratione, iterabit reverentiam ad Crucem et associatus a Clero, adorabit SS. Sacramentum; postremo ad aedes suas se recipiet.

ASSISTENTIA AB EPISCOPO ORDINARIO PLUVIALI PARATO
PRAESTANDA MISSAE SOLEMNI DE REQUIE
CELEBRATAE AB ALTERO EPISCOPO,
EIDEM ORDINARIO SUBIECTO.

CAPUT XXVI.

De rebus praeparandis.

Ad Altare SS.

Sacramenti. — 1. **P**raeparabitur faldistorium cum pulvinis violaceis, vel genuflexorium cum strato et pulvinis eiusdem generis ac superius cap. IV.

2. Altari applicabitur pallium coloris respondentis officio eiusdemque coloris erit conopoeum, quo tegetur tabernaculum: ardebunt cerei sex e cera alba in candelabris maioribus, saltem in accessu Episcopi ad ecclesiam et in discessu eius ex eadem.

Ad Altare maius. — 3. Thronus parabitur lodicibus et baldachino coloris violacei, ut capite praecedenti: aderunt scabelli pro tribus Assistantibus: gradus sternentur tapeto ex panno violaceo. Prope thronum ponetur pulvinus e serico nigro in usum Episcopi.

4. Pavimentum presbyterii erit omni tapeto destitutum. Ante Altare statuatur faldistorium cum pulvinis violaceis, in quo geniculabit Episcopus.

5. Altare instruetur pallio nigri coloris, cum tobaleis, quarum superior cooperiet latera usque ad imum, et super gradus tapeto violaceo. In Altari aderunt candelabra ex aurichalco aut ex aere, non argento neque auro colorata, sex numero, cum Cruce simili; cerei autem sunt e cera lutea seu communi. Quaecumque alia ornamenta ab Altari excluduntur:

6. Super Altaris mensa disponentur paramenta nigri coloris pro Episcopo, videlicet pluviale cum stola, Crux pecto-

ralis, cingulum, alba et amictus, quae contegentur velo sericeo nigri coloris. Prope paramenta ponetur formale simplex in lance. In latere Evangelii mitra damascena aut ex tela alba, cum velo pro cappellano.

7. In latere Epistolae ante gradus Altaris statuetur pro Celebrante faldistorium convestitum indumento aequali paramentis. Faldistorio autem supponetur parvum tapetum violaceum.

8. In eodem latere aderit scamnum cum brevi postergali, sine suppedaneo, coopertum panno coloris violacei, quo utentur sacri Ministri.

9. Ex eadem parte prope murum situs erit abacus contectus alba tobalea, in quo disponentur quae sequuntur; videlicet calix cum purificatorio, patena cum hostia et palla, bursa cum corporali: ampullae vini et aquae in pelvicula: campanula: gremiale aequale paramentis pro Episcopo celebrante: numero quatuor intorticia e cera lutea pro elevatione: urceus cum pelvi et mantile in lance: cussinus aut legile pro Missale cum veste aequali paramentis pro Celebrante: Evangeliarium cum veste, ut supra, itemque Epistolarium: alterum Missale cum veste simili pro Episcopo in cuius fine additus extet ritus absolutionis; scotula cum candela e cera alba pro Episcopo: canon pontificalis pro Celebrante, alter pro Episcopo: thuribulum cum navicula: candelae e cera alba distribuendae Clero: intorticium distinctum pro Episcopo, alterum pro Celebrante: ad absolutionem peragendam post Missam praeparabitur vasculum aquae sanctae cum aspersorio et Rituale formae grandioris instructum tegumento aequali paramentis, si in fine Missalis non sit additus ritus in absolutione servandus.

10. Si absolutio peragetur apud castrum doloris praeparatum in media ecclesia, vel super cadaver, praeparabitur faldistorium cum indumento nigro super parvo tapeto nigro aut violaceo ad caput castri doloris, vel cadaveris; sin fiet super tumulum aut super pannum sternendum ante Altare, praeparabitur seorsim tumulus sive lodix nigra collocanda ante Altare post Missam.

11. Prope latus Evangelii ponetur basis pro firmanda Cruce archiepiscopali, si Ordinarius officio assistens, erit Metropolitana.

12. Si non erit Archiepiscopus ac si fiet absolutio ad castrum doloris vel super cadaver, praeparabitur Crux hastilis apud abacum.

13. In presbyterio sive ad balastrum disponentur sex candelabra maiora cum cereis aut intorticiis e cera lutea.

In sacristia. — 14. Disponentur super altari paramenta nigri coloris pro Celebrante, nempe manipulus, planeta, dalmatica, tunicella, stola, Crux pectoralis, cingulum, alba, amictus, quae contegentur velo concolore paramentis ipsis. In latere Evangelii ponetur mitra e tela alba cum vimpa seu velo pro Cappellano eam gestaturo.

15. Poterunt etiam poni duo pulvini e panno violaceo in uno ex genuflexoriis sacristiae, si Episcopo celebranti placeret vacare peculiari orationi ante et post Missam.

16. Ante Altare vel alio loco, ut commodius videbitur, praeparabitur sedes cameralis super exiguo tapeto.

17. In una ex tabulis sacristiae disponentur paramenta nigri coloris pro Ministris, videlicet pluviale pro Presbytero assistente; pro Diacono autem et Subdiacono bini manipuli, dalmatica cum stola, tunicella, bina cingula, binae albae, bini amictus ac tria bireta. Urceus cum pelvi et mantile in lance. Canon Pontificalis et scotula, quae adhibebitur a Celebrante in sacristia tantummodo. Duo candelabra cum candelis e cera lutea pro Acolythis. Superpellicea sufficienti numero pro clericis inservientibus. Vasculum aquae sanctae cum aspersorio pro accessu Episcopi ad ecclesiam.

De functione.

18. In antecessum functionis dabitur signum campanis paulisper sonantibus, secundum cuiusque loci consuetudinem.

19. Missa solemnis celebrabitur postquam completum erit Officium matutinum ita ut, si incideret in Quadragesimam, recitandae erunt Vesperae post Missam de requie.

20. Sono campanulae sacristiae signum dabitur Capitulo et Canonicis adesse tempus associandi Episcopum, ut cap. IV. prae-

cedenti. Notabitur tantum, quod non sonanda sunt organa in ingressu Episcopi, neque campanae festivo more.

21. Episcopus celebrans aderit in sacristia circa horam praestitutam, itemque aderunt Ministri et clerici inservientes.

22. Presbyter assistens induet superpelliceum idque etiam facient clerici inservientes, quibus a Caeremoniario attribuetur officium cuique suum, nisi praecedenter fuisset eisdem indicatum.

23. Episcopus celebrans, monente Caeremoniario, sedebit in sede et ex Canone, quem ei sustinebit clericus una cum altero sustinente scotulam ardentem, leget orationes praescriptas pro paramentis, omittens reliquas pro caligis et chirothecis, quae in Missis de requie non adhibentur.

24. Hoc tempore, adiuvantibus clericis duobus, induentur sacri Ministri praedictis paramentis, excepto manipulo, quem assument postquam paraverint Episcopum.

25. Acolythi accendent cereos in candelabris, quae gestabunt euntes ad Altare.

26. Lectis ab Episcopo celebrante orationibus antedictis, discedent duo clerici cum canone et scotula, quae reponent quo loco fuerunt praeparata.

27. Diaconus et Subdiaconus, capite aperto, discedent de loco, quo paramenta induerint, reverentiam in media sacristia conficient ad Altare sive ad imaginem principalem, venient ante Episcopum celebrantem, et facta ante ipsum reverentia, consistent a lateribus eius, Diaconus nempe a dextris, Subdiaconus a sinistris.

28. Interea clericis distribuentur paramenta Celebrantis et in promptu erunt etiam Ministri lotionis.

29. Celebrans, adivantibus Ministris, dimittet mantelletum, ac si utetur, etiam mozzetam, quae recipietur ab eius Cubiculario.

30. Presbyter assistens aderit prope dexteram Celebrantis, eiusque digito educet annulum sine osculis usitatis.

31. Cubicularius Celebrantis advertet ut vestis eius expediat extremitatem posteriorem.

32. Se sistent Episcopo duo nobiles eius familiares, vel iis

absentibus, duo clerici cum urceo et pelvi, ac mantili pro manuum lotionem.

33. Ministri accipient mantile, quod sustinebunt extensum ante Episcopum celebrantem, qui sedens capite operto bireto, manus lavabit et mantili absterget, sed nemini dabit benedictionem post ablutionem. Biretum tradet alicui familiarium nobilium, deinde a Diacono, adiuvante Subdiacono, parabitur amictu, alba, cingulo, Cruce pectorali, stola, tunicella, dalmatica et planeta. Subdiaconus advertet, ut eius brachio sinistro manipulum imponat, postquam indutus fuerit planeta.

34. Presbyter assistens, quando parabitur Celebrans, induet pluviale, adiuvante clerico.

35. Parato Celebranti Diaconus imponet mitram, et simul cum Subdiacono facta ad eum reverentia, discedentes ab ipso redibunt quo loco induerunt paramenta, et brachio sinistro excipient manipulum, namque ibi praesto erunt clerici duo ad hoc officium delecti.

36. Profectis Ministris ad sumendos manipulos, ut supra, Presbyter assistens se sistet Celebranti et facta ante eum reverentia, eius digito annulari dextro anulum inseret, deinde iterata reverentia, consistet a dextris eius.

37. Ministri postquam manipulum brachio induerint, redibunt ad Episcopum celebrantem, reverentiam conficient, et Diaconus consistet a sinistris eius, Subdiaconus a sinistris Subdiaconi.

38. Quum Episcopus perventurus erit ad Ecclesiam, Caeremoniarius Celebrantis innuet Acolythis, ut accipiant candelabra cum cereis ardentibus et bireta porriget sacris Ministris et Presbytero assistenti.

39. Acolythi procedent ante Episcopum et apud ipsos ceteri clerici, exceptis duobus delegatis altero ad gestandam Episcopi mitram, altero ad sustentandam extremitatem posteriorem vestis.

40. Episcopus celebrans, innuente Caeremoniario, assurgit, convertetur ad Altare sive ad imaginem praecipuam sacrarii et una cum Ministris atque clericis salutabit illam et procedetur ad Altare maius.

41. Praecedere poterit unus claviger ecclesiae, si aderit, deinde duo Acolythi cum candelabris, ardentibus cereis, ceteri clerici inservientes, Subdiaconus, Celebrans cum Presbytero assistente a dextris et Diacono a sinistris, sequentibus duobus praedictis clericis, seu Cappellanis et familiaribus nobilibus, si quibus utetur.

42. Advertet Celebrans, ne quem benedicat, etiamsi quis ei transeunti geniculetur.

43. Si transeundum erit ante Altare SS. Sacramenti, genuflectetur ab omnibus, et genuflexio fiet vel iunctim ad lineam, vel a binis iuxta capacitatem loci. Episcopus dimittet mitram et pileolum ac genuflectet super pavimento nudo, ut praescribit Caeremoniale, idest nullo utens pulvino et simul cum sacris Ministris.

44. Ubi Celebrans pervenerit ad Altare maius, dirimentur Acolythi et secedent ad latera ante infimum gradum, ceteri clerici dividuntur prope Acolythos alter post alterum, ut liber detur transitus Celebranti et Ministris. Celebrans procedet cum Ministris ante Altare, transeunte Subdiacono ad sinistram Diaconi. Ibi Celebrans reverentiam, Ministri et clerici, comprehensis Acolythis, genuflexionem ad Crucem conficient. Si tamen Ministri fuerint Canonici in propria ecclesia utentur reverentia.

45. Postea Celebrans veniet ad faldistorium et sedebit, adstantibus sinistrae eius Presbytero assistente, Diacono et Subdiacono, qui servabunt eundem statum quem Celebrans, videlicet humeris ad Altare conversis. Acolythi pergunt ad abacum, in quo deponent candelabra, et una cum ceteris clericis se ordinabunt ad lineam ante abacum ipsum.

46. Monendus est clericus delegatus sustinendo extremitatem vestis Celebranti, quod cessabit officium eius statim ac perveniet ante Altare Episcopus dioecesanus; recipiet extremitatem vestis praedictae tunc solum, quum Sacro peracto, Celebrans discedet de Altari, in sacrarium rediturus.

47. Ingrediente in ecclesiam Episcopo, neque organa sonabunt, neque campanae festivo more, ut supra est praemonitum.

48. Episcopus in ecclesiam ingressus adorabit SS. Sacramentum, deinde procedet ad Altare maius.

49. Quando Episcopus intrabit in presbyterium, assurget Celebrans.

50. Progressus ante faldistorium Episcopus priusquam vereatur Crucem, salutabit Celebrantem utpote Episcopum. Ministri sacri se profunde inclinabunt ad Episcopum, si fuerint Canonici, sin minus genuflectent.

51. Canonici et ceteri de Clero, qui sequebantur Episcopum, facta reverentia aut genuflexione ad Crucem Altaris, recedent ad subsellia sua, exceptis duobus Diaconis assistantibus, qui locum sument prope Episcopum.

52. Clerici, quorum officium afferre ad thronum paramenta Episcopi, geniculabunt prope Altare.

53. Orante Episcopo, Celebrans sedebit, assurgente autem de oratione, assurget.

54. Fine orandi facto, Episcopus assurget, salutabit Crucem altaris, deinde Celebrantem (in quo actu Ministri reverentiam vel genuflexionem, ut supra, ad eum conficient) ad thronum accedet ac transiens per chorum, vel priusquam conscendat thronum, non benedicet Clerum.

55. Episcopum ad thronum euntem comitabuntur duo Diaconi assistentes, sequentur autem Caudatarius, sustinens posteriorem cappae extremitatem, et Cubicularius.

56. Clerici duo faldistorium de medio presbyterio removebunt statim ac discesserit Episcopus, et reponent illud seorsim prope abacum.

57. Hoc tempore distribuentur clericis paramenta Episcopi.

58. Episcopus, consenso throno, sedebit; appropinquantibus autem clericis cum paramentis, sibi detrahet biretum, assurget ac Diaconi assistentes, adiuvante Cubiculario, tollent ei cappam.

59. Cubicularius expediet Episcopi extremitatem posteriorem vestis talaris, et recepta eius cappa, descendet de throno et recedet in sacristiam, ubi illam complicabit, relaturus post Missam ad Episcopum.

60. Dignitates et Canonici non efficient circulum, quando parabitur Episcopus.

61. Diaconi assistentes Episcopum parabunt amictu, alba,

cingulo, Cruce pectorali, stola et pluviali, super quo ponetur formale. Postea Diaconus primus assistens imponet eius capiti mitram.

62. Quando Episcopus induetur pluviali, Diaconus mitram tollet Celebranti, qui cum Diacono et Subdiacono procedet ad Altare; et facta ibi ad Crucem reverentia a Celebrante et genuflexione aut reverentia a Ministris, recedet cum eis seorsim ante Altare in latus Evangelii.

63. Presbyter assistens Celebranti, manebit in latere Epistolae post faldistorium Celebrantis ipsius.

64. Episcopus assurgit, descendet de throno et non benedicens Clerum, procedet ad Altare, adstantibus eius lateribus Diaconis assistantibus, qui attollent eius fimbrias pluvialis, sequente Caudatario et Cappellano a mitra.

65. Ante gradus Altaris Episcopo adstanti tolletur mitra a secundo Diacono assistente.

66. Celebrans discedet a Ministris et aggregabitur Episcopo a sinistris eius.

67. Diaconi assistentes adstabunt in pedes post Episcopum, et Ministri Celebrantis post Celebrantem ipsum, advertentes ut absint ab eodem tres aut quatuor passus, et nisi fuerint Canonici, procumbent in genua. Ceteri Cappellani Episcopi geniculabunt post Diaconos assistentes. Presbyter assistens Celebranti, geniculabit loco supra indicato, nisi fuerit Canonicus, secus adstabit in pedes, clerico a latere eius genuflexo, qui respondebit ei in Confessione.

68. Episcopus, approximabit ad Altare simul cum Celebrante inchoabit Missam, eique respondebit Celebrans, qui in *Confiteor* ad verba *Tibi Pater* ac *Te Pater* convertetur aliquantulum ad Episcopum.

69. Diaconi assistentes Confessionem recitabunt inter se. Idem facient Ministri Celebrantis. Presbyter assistens Celebranti recitabit eam cum clerico supradicto. Cappellani Episcopi idem facient inter se.

70. In choro recitabitur Confessio, ut in aliis Missis cantatis.

71. Cèlebrans, postquam responderit *Amen* ad *Indulgentiam* etc. salutabit Episcopum, discedet ab eo et redibit ad Ministros suos, qui si genuflexerant, consurgent et se collocabunt a lateribus eius, qui prosequetur cum illis recitare versiculos *Deus tu conversus* etc.

72. Profecto a latere Episcopi Celebrante, iterum accedent ad eius latera Diaconi assistentes, quibuscum prosequetur *Ÿ. Deus tu conversus* etc.

73. Cappellani a libro et scotula accipient ex abaco scotulam et Missale pro Episcopo et redibunt prope eum, secuturi deinde ad thronum.

74. Episcopus, dicto *Oremus* nihil aliud adiiciet; reverebitur Crucem et a primo Diacono assistente reponetur ei mitra. Postea nullam reverentiam faciens nec benedicens Clerum, ad thronum ascendet comitatus et secutus a Ministris praedictis, ibique sedebit.

75. Quando Episcopus ad thronum ascendet, Celebrans medius inter sacros Ministros ad Altare ascendet, recitans orationem *Aufer a nobis* etc. et altare tantum osculabitur; deinde a Diacono mitra ei reponetur. Celebrans, facta reverentia ad Crucem et Ministri genuflexione aut reverentia, descendant a latere de Altari et venient ad faldistorium, in quo Celebrans sedebit.

76. Aderit prope faldistorium Celebrantis clericus cum Missali, itemque prope thronum aderunt cappellani cum libro et scotula pro Episcopo, ut superius innutum est.

77. Celebranti in faldistorio sedenti Diaconus tollet mitram: Celebrans assurget et a sinistris suis convertetur ad Altare.

78. Quum a Diacono mitra nudatus fuerit Celebrans, secundus Diaconus assistens mitram tollet Episcopo, qui assurget.

79. Hoc ipso tempore a clericis duobus reponetur in medio presbyterio cum pulvinis faldistorium, in quo geniculabit Episcopus.

80. Celebrans et Episcopus legent e Missali introitum et ad prima verba facient Crucis signum versus librum dextera, sinistram pectori applicantes.

81. Diaconus et Subdiaconus adstabunt a lateribus Celebrantis aliquantulum retrò et Presbyter assistens a dexteris eius et quid legere e Missali debeat, ipsi indicabit.

82. Postquam Celebrans et Episcopus legerint introitum, recitabunt uterque cum Assistantibus et cum Ministris alternatim *Kyrie*, itemque Clerus in choro.

83. Episcopus postquam recitaverit *Kyrie*, sedebit et a primo Diacono assistente reponetur ei mitra: deinde assurgit atque eodem, ac supra, comitatu descendet de throno, nullam donans benedictionem Clero, ad faldistorium sibi praeparatum, ibique secundus Diaconus assistens mitram ei tollet et cantores immediate cessabunt a cantu *Kyrie*.

84. Episcopo ante Altare progresso, Diaconus et Subdiaconus locum sument post Celebrantem, qui conversus super sinistram suam cantabit versus populum *Dominus vobiscum*. Idem Celebrans super sinistram suam convertetur ad Altare ac tono feriali cantabit orationem respondentem.

85. Ad cantum orationis omnes geniculabunt, exceptis Celebrante et Ministris eius, qui stabunt, videlicet Presbytero assistente, Diacono, Subdiacono et Caeremoniario, qui eidem Celebranti assistent. Quando Episcopus geniculabit in faldistorio, advertent Diaconi assistentes, ut in faldistorio extendant fimbrias pluvialis eius.

86. Completa oratione, assurgit Episcopus cumque ipso ceteri omnes, qui genuflexerant, reverebitur Crucem altaris, reponetur ei mitra a primo Diacono assistente, et associatus, ut supra, ascendet in thronum ibique sedebit.

87. Sedente Episcopo, sedebunt etiam Clerus in choro et Assistantes.

88. Celebrans postquam cantaverit orationem, convertetur sepe sinistram suam, sedebit in faldistorio, cooperietur mitra a Diacono et ab ipso recipiet gremiale super genibus.

89. Interim a clerico vel a Caeremoniario tradetur Epistolarium Subdiacono.

90. Presbyter assistens Episcopo, ubi in thronum ascenderit Episcopus, descendet de stallo suo, prodibit in medium

presbyterium, reverebitur Crucem, deinde Episcopum ante thronum, conscendet thronum, et sedebit in scabello assistentiae.

91. Subdiaconus, post ascensum Episcopi in thronum, accepto Epistolario, ut supra, reverebitur Celebrantem, procedet ante Altare, faciet reverentiam aut genuflexionem ad Crucem, deinde ad Episcopum, et perget ad Epistolam cantandam quo ordine declaratum est cap. XIII. num. 76. libri huius.

92. Diaconus cum Presbytero assistente, quando discedet Subdiaconus ad cantandam Epistolam, salutabunt Celebrantem et recedent ad scamnum sibi praeparatum, ubi sedebunt ea tamen animadversione, quae superius tradita est, ut Presbyter assistens sedeat propius Episcopum, iuxta situm scamni praedicti.

93. Duo Cappellani, qui inservient a libro et scotula, sub finem Epistolae in promptu erunt prope secundum Diaconum assistentem, librum et scotulam sustinentes.

94. Item aderit prope Celebrantem clericus cum Missali, quo Celebrans utetur.

95. Cantata Epistola, Subdiaconus claudet librum. redibit in medium presbyterium, conficiet genuflexionem aut reverentiam ad Episcopum, dein ad Altare, venient ante Celebrantem, reverebitur ipsum, tradet Epistolarium Caeremoniario vel clerico, a quo comitatus fuerit et acceptum a clerico Missale Celebrantis sustinebit apertum ante Celebrantem legentem.

96. Quum Subdiaconus compleverit cantum Epistolae, Presbyter assistens Celebranti nudabit caput, assurget, biretum relinquet suo loco in scamno et ad sinistram Celebrantis accedet, ut assistat ipsi in lectione Epistolae, Gradualis, Sequentiae, *Munda cor meum* et Evangelii.

97. Cantata Epistola, se sistent Episcopo Cappellani cum Missali et scotula.: Episcopus leget Epistolam, Graduale, Sequentiam et iunctis manibus *Munda cor meum* atque Evangelium.

98. Quando Episcopus leget Epistolam et reliqua, ut supra, Assistentes stabunt; sedebunt autem quum compleverit lectionem praedictam et discesserint Cappellani cum libro et scotula.

99. Cantata Epistola, ut supra, Celebrans leget Epistolam etc. post lectionem autem praedictam, Subdiaconus restituet Missale clerico, a quo acceperit, et una cum Presbytero assistente, facta reverentia ad Celebrantem, venient ad scamnum et sedebunt ordine superius innuto, et caput bireto cooperient.

100. Item postquam Episcopus legerit Epistolam cum reliquis supra enumeratis, recedent de throno duo Cappellani cum libro et scotula, et Assistentes sedebunt. Si candellae distribuuntur, servabitur quod cap. XII. libri huius num. 73. et seqq. tradidimus.

101. Sub finem cantus Sequentiae, caput aperiet Diaconus, assurget, Evangeliarium accipiet, transiens autem ante Celebrantem, reverebitur eum, deinde procedens ferme ad medium Altaris, genuflexionem ad Episcopum aut reverentiam conficiet; progressus ante Altare genuflexionem aut reverentiam ad Crucem. Ascendet ad Altare ponet in media mensa librum Evangeliorum et genibus flexis in extremo suppedaneo, recitabit iunctis manibus *Munda cor meum* etc.

102. Dum Diaconus assurget recepturus librum Evangeliorum, nudabunt caput Presbyter assistens et Subdiaconus, qui se sistent Celebranti et reverentiam conficiet. Presbyter assistens consistet a sinistris Celebrantis; Subdiaconus contra ipsum. Acolythi iunctis manibus sequentur Subdiaconum et a lateribus eius subsistent.

103. Diaconus, recitato *Munda cor meum* etc. assurget, accipiet Evangeliarium, genuflexionem faciet aut reverentiam, descendet de Altari et recta perget ad Celebrantem. Diaconus aggregabit se a sinistris Subdiaconi et Acolythi, qui omnes reverentiam ad Celebrantem conficiet. Procedent deinde iunctim ante Altare et peragent respective reverentiam vel genuflexionem: venient ante thronum et conficiet reverentiam aut genuflexionem ad Episcopum, tum pergent ad cantandum Evangelium, ordine tradito cap. XIII num. 100. libri huius.

104. Profectis de throno Ministris, Diaconus secundus assistens mitram tollet Episcopo, qui assurget et stabit iunctis manibus dum cantabitur Evangelium.

105. Quando praedicti Ministri discedent de throno, tollentur Celebranti gremiale et mitra a suo Caeremoniario. Celebrans ad cantum Evangelii assurget.

106. Cantato Evangelio, Diaconus claudet librum, quem apud se retinebit Subdiaconus.

107. Interim prope thronum aderunt duo Cappellani cum libro et scotula; prope Celebrantem clericus cum Missali.

108. Ministri et Acolythi ordine supra demonstrato genuflexionem aut reverentiam ad Episcopum conficient, dein procedent ante Altare, ubi genuflexionem pariter facient aut reverentiam et Subdiaconus tradet librum Acolytho cuidam: venient postea ante Celebrantem et reverentia eum honorabunt.

109. Acolythi redibunt ad abacum et Ministri unus post alium consistent ante Celebrantem, qui cantabit *Dominus vobiscum* et conversus ad Altare super sinistram suam cantabit *Oremus* et e Missali leget Offertorium.

110. Cantato a Celebrante *Oremus*, Diaconus et Subdiaconus accedent ad eius latera, ut ad Introitum.

111. Cantato, ut supra, *Oremus* a Celebrante, Episcopus sedebit et a primo Diacono assistente reponetur ei mitra. Se consistent ante ipsum Cappellani cum scotula et libro, ex quo leget versiculum Offertorii, quo lecto, recedent Cappellani et scotulam librumque deponent.

112. Praesto erunt familiares nobiles cum instrumentis lotionis ac thuriferarius cum thuribulo.

113. Lecto Offertorii versiculo, Celebrans conversus super sinistram suam sedebit in faldistorio ac Diaconus reponet ei mitram. Postea Diaconus consistet a dextris, Subdiaconus a sinistris Celebrantis, humeris ad Altare conversis.

114. Qui clericus Missale sustinebat ante Celebrantem, reportabit illud ad abacum, clausum ponet super cussino vel leghi et adiunget etiam Canonem pontificalem.

115. Sedente Celebrante, Presbyter assistens ex abaco accipiet utraque manu cussinum cum Missali et canone, cooperiet haec fimbriis pluvialis et afferet ad Altare. Transiens ante Celebrantem reverebitur eum, genuflexionem deinde aut reve-

rentiam conficiet ad Episcopum praeteriens thronum et reverentiam vel genuflexionem ad Crucem altaris ante gradus; conscendet suppedaneum, ponet cussinam seu legile super mensa in latere Evangelii, Missale aperiet ad Missam, quae celebrabitur, et supra Missale aperiet Canonem ad Offertorium, ibique Celebrantem expectabit.

116. Euntem, ut supra, ad Altare Presbyterum assistantem sequentur duo familiares nobiles Celebrantis, vel duo clerici quorum alter deferet urceum cum pelvi, alter lancem cum mantili.

117. Postquam Presbyter assistens transierit ante Celebrantem, Diaconus e Celebrantis digito educet annulum quem retinebit apud se. Familiares nobiles aut clerici cum instrumentis lotionis se sistent Celebranti cum debitis reverentiis: Ministri accipient mantile et in gremio Celebrantis extendent: familiaris ille, qui sustinebit urceum, effundet aquam super manus Celebrantis, supponens pelvim: haec familiares peragent stantes; non genuflexi, respectu Episcopi ordinarii, qui aderit. Celebrans manus absterget mantili, quod sustinebant Ministri.

118. Familiares nobiles, seu clerici reverentiam ante Celebrantem iterabunt et redibunt ad abacum, in quo reponent instrumenta praedicta.

119. Diaconus annulum reponet digito dextro annulari Celebrantis.

120. Lotis a Celebrante manibus, Subdiaconus perget ad abacum, accipiet calicem cum purificatorio, patena, hostia, palla et bursa cum corporali et afferet ad Altare, ubi curabit adesse quo momento perveniet illuc Celebrans.

121. Acolythus unus accipiet ampullas cum pelvicula ex abaco, sequetur Subdiaconum euntem ad Altare, eas ponet in mensa et consistet in angulo Altaris a latere Epistolae, postquam Subdiaconus calicem super mensam posuerit.

122. Celebrans, postquam ei repositus erit annulus, surget de faldistorio et procedet ad Altare, adstantibus a dextris eius Diacono, a sinistris Caeremoniario suo, sequente clerico a mitra. Priusquam perveniat ad medium Altaris, reverebitur Episcopum,

qui nequaquam benedicet eum, sed respondebit salutationi assurgens aliquantulum et caput inclinans. Diaconus reverentiam aut genuflexionem, clericus a mitra genuflexionem conficiet ad Episcopum. Assistentes Episcopo consurgent et Presbyter assistens ad Episcopi dexteram accedet.

123. Ubi Celebrans ante Altare venerit, Diaconus tollet ei mitram. Celebrans reverebitur Crucem et Diaconus genuflexionem conficiet aut reverentiam. Ascendent ad Altare, quod Celebrans osculabitur in medio. Ibi aderit Subdiaconus cum calice. Diaconus corporale educet de bursa, quam ponet loco solito, explicabit corporale in media mensa, deinde Celebrans peraget oblationem Hostiae, ut in aliis Missis. Presbyter assistens indicabit ei quae legenda quaeve facienda sint, Canonem sustinens super Altari. Diaconus vinum in calicem infundet, Subdiaconus aquam, non petens benedictionem ab Episcopo aut a Celebrante. Hic autem nullum efficiens Crucis signum super aquam, recitabit orationem *Deus qui humanae substantiae*.

124. Quando Celebrans ad Altare procedet,thuriferarius sequetur eum et cum debitis genuflexionibus perget ad thronum. Consenso autem throno, tradet naviculam Presbytero assistenti, qui adstabit Episcopo dextrorsum, et apertum thuribulum, genibus flexis, Episcopo praesentabit. Presbyter assistens incensum sine osculis ministrabit Episcopo, qui demittet illud in thuribulum, recitans formulam *Per intercessionem* etc. et cum benedictione.

125. Subdiaconus, postquam in Calicem infuderit aquam, de Altari descendet, conficiet genuflexionem aut reverentiam in medio et conscendet suppedaneum ad sinistram Celebrantis, ut planetam eius attollat in thurificatione Altaris.

126. Thuriferarius thuribulum referet ad Altare et tradet Diacono, hic autem Celebranti, qui Oblata et Altare adolebit ritu usitato.

127. Presbyter assistens Celebranti amovebit ab Altari cussinum seu legile cum Missali et Canone, quando incensabitur Altare in latere Evangelii.

128. Aderit interea prope Altare clericus cum mitra Ce-

lebrantis, et familiares nobiles, vel duo clerici cum apparatu lotionis.

129. Celebrans, thurificatione peracta, reddet Diacono thuribulum.

130. Caeremoniarius Celebrantis reponet eius capiti mitram, qua imposita, Diaconus duplici ductu adolebit Celebrantem.

131. Postquam Diaconus thurificaverit Celebrantem, thuribulum restituet thuriferario. Diaconus cum Subdiacono ascendent in gradum superiorem ad latera Celebrantis et extensum ante ipsum sustinebunt mantile. Presbyter assistens Celebranti approximabit eius latei dextero, et porriget mantile sine osculis ad extergendas manus. Unus ex eius familiaribus aut clericis ministrabit ei lotionem. Quum absterserit manus, tolletur ei mitra a Diacono, qui postea cum Subdiacono sequentur eum ad medium Altaris, stantes unus post alterum.

132. Dum Diaconus adolebit Celebrantem, Presbyter assistens Episcopo, manu sustinens biretum, descendet ante thronum. Veniet illuc etiam thuriferarius, qui recipiet ab eo biretum et tradet thuribulum, quo ipse Presbyter assistens thurificabit Episcopum triplici ductu, reverentiam peragens ante ac post thurificationem eius.

133. Episcopus assurgit iunctisque manibus excipiet incensationem; postquam thurificatus erit, sedebit rursus. Advertet, ne benedicat Presbyterum assistentem post incensationem.

134. Presbyter assistens reddet thuribulum thuriferario et ab ipso resumet biretum suum: tum se recipiet ad locum suum in chorum, functus iam officio assistentiae. Thuriferarius autem reportabit thuribulum ad abacum vel in sacrarium.

135. In thurificatione Episcopi consurgent Assistentes et Chorus, sedente autem Episcopo, considebunt omnes, ut ante.

136. Presbyter assistens Celebranti advertat, ut amoveat Canonem a cussino seu legili, quando Celebrans recitaturus erit orationem secretam e Missali, et reponat deinde pro reliqua Missa. Ante praefationem Caeremoniarius tollet pileolum Celebranti, quod super abacum reponet.

137. Paulo ante quam incipiatur Praefatio, secundus Dia-

conus assistens mitram tollet Episcopo, qui assurget ad *Per omnia saecula* ante Praefationem ac deinde recitabit *Sanctus* cum Assistantibus suis, quod fiet etiam a Clero.

138. Sub finem Praefationis in promptu erunt clerici cum intorticiis e cera lutea pro elevatione.

139. Clerici duo reponent ante Altare faldistorium cum pulvinis pro Episcopo.

140. Recitato *Sanctus*, Episcopus sedebit et primus Diaconus assistens mitram eius capiti reponet.

141. Clerici cum intorticiis procedent ante Altare, genuflectent ad Crucem et ad Episcopum, dirimentur et geniculabunt a lateribus Altaris, facie ad invicem conversa, et genuflexi manebunt usque ad totam Communionem.

142. Episcopus assurget, de throno descendet et non benedicens Clerum, veniet ad faldistorium ante Altare. Ibi a secundo Diacono assistente nudabitur mitra, et pileolo a primo, dein geniculabit in faldistorio eoque statu manebit donec cantatum erit *Pax Domini* ante *Agnus Dei*. Diaconi assistentes extendent super faldistorio fimbrias pluvialis, postea geniculabunt a lateribus eius.

143. Advertat Subdiaconus, ut recedat aliquantulum versus partem Epistolae ne tergum directe vertat ad Episcopum.

144. Idem Subdiaconus in elevatione thurificabit SS. Sacramentum, et accipiet thuribulum, in quo positum iam sit incensum a thuriferario, vel a Caeremoniario.

145. Cantato a Celebrante *Pax Domini* etc. ac responso a Choro *Et cum spiritu tuo*, Episcopus assurget, genuflexionem faciet utroque genu ad SS. Sacramentum, idemque facient Assistantes eius. Diaconus primus assistens reponet ei pileolum et mitram.

146. Redibit ad thronum Episcopus ibique sedebit. Secundus Diaconus assistens tollet ei mitram, primus pileolum, assurget ac tum incipiet Chorus cantare *Agnus Dei* etc.

147. Celebrans cum Ministris, Episcopus cum Assistantibus et Clerus in choro recitabunt *Agnus Dei*.

148. Cappellani a libro et scotula recipient ex abaco Mis-

sale et scutulam et redibunt prope secundum Diaconum assistentem.

149. Quum Celebrans consummaverit Calicem, Episcopus sedebit eique e Diacono primo assistente reponetur pileolus et mitra.

150. Clerici cum intorticiis consurgent, coibunt ante Altare, genuflectent ad Crucem, deinde ad Episcopum et redibunt ad abacum vel in sacrarium, ubi extinguunt ac deponent intorticia.

151. Se sistent Cappellani cum libro et scotula ante Episcopum, qui leget *✠. Communio*, postea recedent, advertentes ut sumant ex abaco librum alterum pro Absolutione, nisi ritus iste insertus sit ad calcem Missalis.

152. Clericus recipiet mitram Celebrantis et aderit prope gradus Altaris.

153. Presbyter assistens Celebranti, dum ab ipso Celebrante accipietur ablutio, ponet Canonem apertum ad pedem Crucis et Missale super cussino seu legili quod referet ad latus Epistolae, et porriget mantile Celebranti.

154. In promptu etiam erunt familiares nobiles, vel clerici cum instrumentis lotionis pro Celebrante.

155. Celebrans coopertus mitra lavabit manus, dein mitram dimittet et leget *Communio* Subdiaconus absterget calicem, complicabit corporale, et omnia referet ad abacum.

156. Quando Celebrans leget ut supra, *Communio*, Episcopus assurget, de throno descendet ac veniet ad fadistorium ante Altare, ubi secundus Diaconus assistens tollet ei mitram.

157. Episcopus stabit, expectans donec Celebrans cantet *Dominus vobiscum*.

158. Responso a choro *Et cum spiritu tuo*, geniculabit Episcopus et Diaconi assistentes extendent super faldistorio fimbrias eius pluvialis.

159. Ad orationem geniculabunt omnes ut ad primam ante Epistolam.

160. Cantato *Postcommunio*, Episcopus assurget, salutabit Crucem Altaris et primus Diaconus assistens reponet ei mitram.

161. Episcopus redibit ad thronum et sedebit: secundus Diaconus assistens tollet ei mitram; deinde rursus assurget.

162. Tunc Celebrans cantabit *Dominus vobiscum*, et Diaconus *Requiescant in pace*.

163. Celebrans subiunget orationem *Placeat* etc. post quam osculabitur Altare, dein versus cornu Evangelii recitabit Evangelium S. Ioannis.

164. Ad verba illa *Et Verbum caro factum est*, Episcopus genuflectet uno genu in cathedra sua, ideoque poterit supponi pulvinus.

165. In promptu erit prope Altare clericus cum mitra Celebrantis, clericus alter qui sustineat extremitatem posteriorem eius vestis, alique clerici quatuor, qui eum comitentur ad sacrarium, siquidem Acolythi manebunt in presbyterio, ut Episcopo in absolutione inserviant.

166. Recitato Evangelio, sedebit Episcopus ac rursus operietur mitra a primo Diacono assistente.

167. Celebranti, absoluta recitatione Evangelii, reponetur mitra a Diacono. Medius inter Ministros descendet de Altari, convertetur ad ipsum et reverentiam profundam ad Crucem faciet, dum Ministri genuflexionem aut reverentiam conficient, qui receptis biretis caput operient in aditu presbyterii: clerici, qui comitabuntur aut praecedent Celebrantem, conficient genuflexionem.

168. Deinde Celebrans cum Ministris et clericis peraget respective reverentiam vel genuflexionem ad Episcopum, qui assurgit aliquantum et reverentiae Celebrantis respondebit se inclinans.

169. Celebrans cum Ministris et Clericis redibit in sacrarium ordine in principio declarato, ubi paramenta dimittet, ut praeced. cap. XIV. num. 290.

170. Episcopus absolutionem peraget super tumulum sive super castrum doloris vel super cadaver, eodem ordine ac superius cap. XXIII. huiusce libri.

171. Relate ad assistentiam heic descriptam, observetur animadversio innuta circa finem cap. XIV. num. 303. quae valet etiam pro capite praesenti.

ASSISTENTIA AB EPISCOPO CAPPÀ INDUTO
PRAESTANDA MISSAE SOLEMNI DE REQUIE,
AB EPISCOPO EXTRANEO CELEBRATAE.

CAPUT XXVII.

De rebus praeparandis.

Ante Altare SS. Sacramenti. — 1. **P**raeparabitur genuflexorium ornatum strato et pulvinis, ut praecedenti cap. IV. vel faldistorium cum pulvinis violaceis.

2. Altari applicabitur pallium respondens colori officii currentis, eiusdemque coloris erit conopoeum, quod ornabit tabernaculum, ubi conditum erit SS. Sacramentum. In candelabris maioribus aderunt cerei ex alba cera; qui ardebunt saltem quo tempore Episcopus adorabit SS. Sacramentum ut in accessu ad ecclesiam, ita in discessu ex eadem.

Apud Altare maius. — 3. Thronus parabitur lodicibus et baldachino coloris violacei ut cap. XXV. praecedenti; aderunt tria scabella pro Assistentibus: gradus sternentur tapeto coloris violacei. Prope thronum ponetur pulvinus e panno violaceo utendus ab Episcopo.

4. Pavimento presbyterii nullo cooperietur tapeto. Ante Altare praeparabitur faldistorium cum pulvinis violaceis in usum Episcopi, quando geniculabit.

5. Altare instruetur pallio nigro, tobaleis, quarum superior latera prorsus cooperiet ac tapeto violaceo super gradibus. Aderunt sex candelabra ex aurichalco aut ex aere non argento neque auro colorata, cum Cruce simili, neque ipsis aliud interponetur ornamentum. Cerei sunt ex cera lutea seu communi.

6. In latere Epistolae ante gradus Altaris locabitur pro Celebrante faldistorium ornatum veste aequali paramentis. Faldistorio supponetur exiguum tapetum e panno violaceo.

7. In eodem Epistolae latere aderit scamnum sine suppedali, instructum brevi postergali, et contextum panno laneo violaceo pro sacris Ministris.

8. Ex eadem parte prope parietem ponetur abacus alba tobalea coopertus, in quo disponentur quae opus sunt ad functionem, nempe calix cum purificatorio, patena cum hostia et palla, bursa cum corporali: ampullae vini et aquae in pellicula: campanula: gremiale aequale paramentis pro Episcopo celebrante: intorticia ex cera lutea pro Elevatione, quatuor numero: urceus cum pelvi et mantile in lance: cussinus aut legile pro Missali: Missale cum veste aequali paramentis pro Celebrante, in cuius fine additus extet ritus absolutionis: Evangeliarium et Epistolarium cum veste, ut supra: alterum Missale cum veste simili pro Episcopo: scotula cum candela e cera alba pro Episcopo: Canon pontificalis pro Celebrante: alter similis pro Episcopo: thuribulum cum navicula: candelae ex cera alba distribuendae Clero et intorticium distinctum pro Episcopo, alterum pro Celebrante: ad absolutionem paragendam post Missam praeparabitur vasculum aquae sanctae cum aspergillo: pluviale pro Celebrante et Rituale formae grandioris instructum veste simili paramentis, si Missali absolutionis ritus non sit insertus.

9. Si absolutio peragetur ad castrum doloris preparatum in media ecclesia, vel super cadaver, praeparabitur faldistorium cum tegumento nigro super exiguo tapeto nigro aut violaceo ad caput cadaveris vel castrum doloris; sin autem fiet super tumulum aut super pannum nigrum, ponendum ante Altare, tumulus ipse seu pannus niger collocandus ante Altare post Missam, praeparabitur seorsim.

10. Prope latus Evangelii statuatur basis pro firmanda Cruce Archiepiscopali, si Ordinarius, qui assistet officio, fuerit Metropolitanus.

11. Quod si nec erit Archiepiscopus, et absolutio peragetur super cadaver vel super castrum doloris, praeparabitur Crux hastilis prope abacum; quae praeparabitur etiam si adesset Crux Archiepiscopalis, quando absolutionem exsequetur Celebrans. Ad cancellos seu balaustrium aderunt sex candelabra maiora cum intorticiis aut candelis e cera lutea.

In sacristia. — 12. Disponentur super altari paramenta nigri coloris pro Celebrante, videlicet manipulus, planeta, dalmatica, tunicella, stola, Crux pectoralis, cingulum, alba et amictus, quae contegentur velo concolore eisdem paramentis. In latere Evangelii ponetur mitra linea alba cum vimpa seu velo pro Cappellano, mitram gestante.

13. Ante Altare vel alio loco, ut commodius videbitur, praeparabitur sedes cameralis super exiguo tapeto. Poterunt praeparari duo pulvini e panno violaceo in uno ex genuflectoriis sacristiae, si Episcopus Celebrans vellet peculiariter orare ante et post Missam.

14. In una ex mensis sacristiae disponentur paramenta nigri coloris pro Ministris, nempe pluviale pro Presbytero assistente, pro Diacono autem et Subdiacono bini manipuli, dalmatica cum stola, tunicella, bina cingula, binae albae binique amictus; insuper tria bireta pro Ministris praedictis. Urceus cum pelvi et mantile in lance; canon pontificalis et scotula pro Celebrante. Duo candelabra cum candelis e cera lutea pro Acolythis. Superpellicia quae satis sint pro numero clericorum inservientium. Vasculum aquae sanctae cum aspergillo adhibendum in Episcopi ad ecclesiam accessu.

De functione.

15. Ante functionem signum dabitur campanis brevi tempore luctuose pulsandis, pro consuetudine cuiusque loci.

16. Missa solemnis celebrabitur post officium matutinum, seu post Nonam et post Missam feriae aut vigiliae, si forte incideret.

17. Sono campanulae sacristiae signum dabitur Canonicis et Capitulo associandi Episcopum, ut cap. IV. libri huius.

18. De modo parandi Episcopum Celebrantem, de accessu eiusdem ad Altare, de accessu Episcopi ad Ecclesiam et ad Altare SS. Sacramenti, quia nulla occurrit variatio, servabitur quod traditum est praecedentibus capitulis XIV. et XXIV.

19. Ad ingressum Episcopi in ecclesiam non sonabitur

festivo more campanis, organa autem silebunt, ut lococit. notatum fuit.

20. Postquam adoraverit SS. Sacramentum, Episcopus procedet ad Altare maius, quando autem intrabit in presbyterium, Celebrans assurget, mitram in capite retinens.

21. Episcopus progressus ante faldistorium, salutabit Celebrantem, utpote Episcopum, reverebitur deinde Crucem, geniculabit in faldistorio et brevi orabit.

22. Celebrans, orante Episcopo, rursus sedebit in faldistorio.

23. Ministri, pervenienti ad Altare Episcopo et Celebrantem salutanti genuflectent, sin essent Canonici, reverentiam conficient.

24. Canonici et ceteri de Clero, qui sequentur Episcopum, facta respective reverentia aut genuflexione ad Altare, recedent ad stallum quisque suum et geniculabunt, exceptis Diaconis assistantibus, qui consistent prope Episcopum, ut, fungantur officio suo.

25. Oratione peracta, Episcopus assurget, salutabit Crucem Altaris, deinde Celebrantem qui assurget ac salutationi respondebit, accedet ad thronum nec benedicet Clerum priusquam illuc ascendat.

26. Ministri Celebrantis, quando discedet Episcopus, respondebunt salutationi, ut supra.

27. Episcopum ad thronum euntem comitabuntur duo Diaconi assistentes et sequetur Caudatarius, qui cappae extremitatem posteriorem sustinebit.

28. Clerici duo amovebunt de medio presbyterio faldistorium, in quo genuflexit Episcopus, et ponent illud seorsim.

29. Episcopus, consenso throno, brevi tempore sedebit; deinde capite nudato bireto, quod tradet primo Diacono assistenti, assurget.

30. Surget etiam Celebrans, qui discedens de faldistorio suo, procedet ad Altare et priusquam veniat ad medium illius, reverebitur Episcopum, qui respondebit ei salutans. Ministri conficient ad Episcopum genuflexionem aut reverentiam.

31. Celebrans procedens ad Altare habebit a dextris Pre-

sbyterum assistentem, a sinistris Diaconum; Subdiaconus incedet a sinistris Diaconi; sequetur clericus a mitra.

32. Celebranti, ante Altare quum ventum erit, Diaconus tollet mitram. Celebrans reverentiam, Ministri genuflexionem aut, si fuerint Canonici, reverentiam conficient et consistent ante Altare, ordine supra demonstrato.

33. Celebrans Missam exordietur et respondebunt Ministri. Clericus cum mitra stabit post Celebrantem.

34. Episcopus stans in throno, recitabit, ut Celebrans, confessionem cum Diaconis assistentibus. Hoc ipsum faciet Clerus in choro.

35. Dicto *Oremus*, Celebrans ascendet ad Altare; Presbyter assistens Celebranti recedet prope faldistorium; Diaconus transibit ad dexteram, Subdiaconus ad sinistram Celebrantis, et uterque attollent aliquantulum eius vestium extremitatem anteriorem.

36. Episcopus hoc tempore sedebit cum Assistentibus suis.

37. Celebrans quum ascenderit ad Altare, osculabitur ipsum in medio et Diaconus reponet ei mitram.

38. Interea praesto erunt prope thronum duo Cappellani cum Missali et scotula pro Episcopo: item aderit prope faldistorium clericus cum Missali, pro Celebrante.

39. Celebrans recepta mitra, reverentiam faciet ad Crucem, Ministri genuflexionem aut reverentiam. Deinde conversus super sinistram suam, a latere cum Ministris descendet ad faldistorium, in quo sedebit. Ministri cum Presbytero assistente se sistent ante eum et reverentiam conficient. Diaconus ei tollet mitram.

40. Celebrans assurgit et super sinistram suam convertitur versus Altare. Presbyter assistens adstabit eius dextrae, Diaconus et Subdiaconus a lateribus paullo retro. Se sistet ei clericus cum Missali, ex quo Celebrans leget Introitum, monstrante ei Presbytero assistente quae legere debeat. Celebrans incipiens introitum non signabit se; manu tamen sinistra pectori applicita, dextera Crucis signum faciet versus librum.

41. Eodem tempore se sistent Episcopo Cappellani, alter

cum scotula, alter cum libro. Episcopus nudabit caput, biretum tradet primo Diacono assistenti, assurget leget introitum, Crucis signum faciens versus librum.

42. Interim a clericis duobus reponetur in medio presbyterio faldistorium cum pulvinis pro Episcopo.

43. Postquam Episcopus legerit introitum recedent duo praedicti Cappellani et referent ad abacum scotulam et librum.

44. Tum ab Episcopo cum Assistantibus, a Celebrante cum Ministris et a Clero in choro alternatim recitabitur *Kyrie*.

45. In Missa de requie nunquam a Canonicis fient circuli ante Episcopum.

46. Post *Kyrie* Episcopus descendet de throno ad faldistorium in medium presbyterium, ibique adstabit in pedes.

47. Ubi Episcopus ad faldistorium descenderit, Diaconus locum sumet post Celebrantem et Subdiaconus post Diaconum. Celebrans conversus ad populum super sinistram suam, cantabit *Dominus vobiscum*, deinde rursus convertetur ad Altare.

48. Responso a choro *Et cum spiritu tuo*, Episcopus, Assistentes et Clerus geniculabunt, exceptis Presbytero assistente Ministris et Caeremoniario, qui stabunt cum Celebrante, et clerico qui sustinebit Missale eidem Celebranti.

49. Celebrans tono feriali cantabit orationem praescriptam.

50. Oratione cantata sedebit Celebrans, eique a Diacono reponetur mitra et gremiale.

51. Episcopus post orationem assurget, reverentiam faciet ad Altare, et non benedicens Clerum, redibit in thronum, ubi sedebit et caput bireto cooperiet.

52. Statim ac de Altari discesserit Episcopus, clerici duo removebunt de medio faldistorium, quo usus erit Episcopus, et reponent illud seorsim.

53. Sedente in throno Episcopo, Subdiaconus recipiet Epistolarium et facta ad Celebrantem reverentia, procedet ante Altare, faciet genuflexionem aut reverentiam ad Crucem, deinde conversus ad Episcopum faciet genuflexionem et perget ad cantandam Epistolam ritu superius descripto cap. XIII. num. 137.

54. Diaconus et Presbyter assistens Celebranti, statim ac

de Altari discesserit Episcopus, praemissa ad Celebrantem reverentia, pergant ad scamnum sibi praeparatum ibique sedebunt, servantes ordinem supra demonstratum, et caput bireto cooperient.

55. Postquam Episcopus ad thronum pervenerit, Presbyter assistens Episcopo, descendet de stallo, quod occupabat in choro, prodibit in medium presbyterium ante Altare et salutabit Crucem; procedet deinde ante thronum, reverebitur Episcopum, ascendet in thronum et sedebit in scabello ad assistentiam praestandam.

56. Sedente Episcopo considebit etiam Clerus in choro.

57. Sub finem cantus Epistolae, clericus in promptu habebit Missale Celebrantis prope faldistorium; praesto etiam erunt apud thronum duo Cappellani cum Missali et scotula pro Episcopo.

58. Absoluto Epistolae cantu, Subdiaconus librum claudet, redibit ante Altare, genuflexionem aut reverentiam faciet ad Crucem, convertetur versus thronum et exsequetur genuflexionem aut reverentiam ad Episcopum, ibit ante Celebrantem, reverebitur eum et relinquet Epistolarium. Accipiet Missale et apertum sustinebit ante Celebrantem, ex quo ipse leget Epistolam, Graduale, Sequentiam, *Munda cor meum* et Evangelium.

59. Presbyter assistens Celebranti, finito Epistolae cantu, assurgit atque accedet ad sinistram Celebrantis, ut assistat ipsi supradicta legenti.

60. Duo Cappellani se sistent Episcopo cum libro et scotula, quando completus erit cantus Epistolae, et ille Epistolam leget ac reliqua; ut supra.

61. Assistentes throno consurgent quando Episcopus leget, ut supra.

62. Postquam Celebrans legerit Evangelium, Subdiaconus Missale claudet ac tradet clerico, qui referet illud ad abacum. Postea Subdiaconus cum Presbytero assistente, reverentiam conficiet ad Celebrantem, recedent sessum ad scamnum suum et caput cooperient.

63. Quando Episcopus legere desierit, ut supra, recedent duo Cappellani cum libro et scotula, Assistentes autem sedebunt. Si candelae Clero distribuentur, servabitur quod cap. XII. huius libri sub num. 73. et seqq. traditum est.

64. Sub finem cantus *Dies irae*, caput nudabit Diaconus, assurget et recipiet Evangeliarium, quod afferet ad Altare, ideoque reverentiam exsequetur prius ad Celebrantem, deinde reverentiam aut genuflexionem versus Episcopum, priusquam perveniat ad medium Altaris, postremo ad Crucem ante Altare; conscendet suppedaneum, librum deponet in Altari, geniculabit in extremitate suppedanei et recitabit *Munda cor meum*. Assurget, librum accipiet, iterabit genuflexionem aut reverentiam ad Crucem in suppedaneo, et a latere ante Celebrantem descendet.

65. Dum Diaconus assurget ut recipiat Evangeliarium, Presbyter assistens et Subdiaconus caput nudabunt bireto et Acolythi iunctis manibus sequentur eos et iunctim venient ante Celebrantem.

66. Diaconus redibit ante Celebrantem et coibit cum Subdiacono et Acolythis; conficiunt reverentiam ad Celebrantem et procedent ante Altare; peragent respective reverentiam vel genuflexionem ad Crucem, deinde venient ante thronum et peragent genuflexionem aut reverentiam ad Episcopum: demum procedent ad Evangelium cantandum, quo ordine descripsimus num. 100. ejusdem capituli XIII.

67. Presbyter assistens Celebranti consistet a sinistris eius.

68. Quando Diaconus in eo erit, ut cantet Evangelium, tolletur Celebranti gremiale et mitra a Caeremoniario suo; Celebrans autem assurget et convertetur versus Diaconum, qui cantabit Evangelium.

69. Episcopus et ipse caput aperiet bireto, quod tradet primo Diacono assistenti et assurget.

70. Sub finem Evangelii cantati, advertent in promptu esse Cappellani cum libro et scotula prope thronum, et clericus cum Missali Celebrantis apud faldistorium.

71. Completo cantu Evangelii, Diaconus claudet librum,

quem sustinebit Subdiaconus, et una cum Acolythis conficient genuflexionem aut reverentiam ad Episcopum, deinde ante Altare: tum venient ante Celebrantem et reverentiam conficient. Subdiaconus librum tradet alteri ex Acolythis. Diaconus locum sumet post Celebrantem et Subdiaconus post Diaconum.

72. Celebrans convertetur ad populum, cantabit *Dominus vobiscum* et super sinistram suam conversus ad Altare cantabit *Oremus*, postea leget versiculum Offertorii. Cantato a Celebrante *Oremus*, Ministri accedent ad latera eius.

73. Interea praesto erunt familiares nobiles vel clerici duo pro manuum ablutione Celebrantis: in promptu etiam erit thuriferarius cum thuribulo apud Altare in plano lateris Epistolae.

74. Quum Celebrans cantaverit *Oremus*, Episcopus sedebit, operiet caput bireto et e libro, quem ei praesentabunt Cappellani praedicti, leget Offertorium. Assistentes adstabunt in pedes donec Episcopus Offertorium leget, deinde sedebunt. Iidem cappellani postquam Episcopus legerit offertorium, referent ad abacum librum et scotulam.

75. Sedente Episcopo, sedebit Clerus in choro.

76. Celebrans, lecto Offertorio, conversus super sinistram suam, sedebit in faldistorio et a Diacono reponetur ei mitra: Diaconus locum sumet a dextris, Subdiaconus a sinistris eiusdem Celebrantis.

77. Qui clericus sustinebat Missale Celebranti, referet illud ad abacum et ponet cum Canone super cussino seu legili.

78. Sedente Celebrante, Presbyter assistens perget ad abacum, utraque manu accipiet cussinum cum Missali, et Canone, haec fimbriis pluvialis cooperiet et afferet ad Altare. Transiens ante Celebrantem, reverebitur eum; genuflexionem deinde aut reverentiam faciet ad Episcopum, transiens versus thronum, et genuflexionem aut reverentiam ad Crucem Altaris ante gradus; tum ascendet in suppedaneum, cussinum vel legile ponet super mensa in latere Evangelii, aperiet Missale ad Missam, quae celebrabitur, ac super Missale aperiet Canonem ad Offertorium, ibique expectabit Celebrantem.

79. Euntem ad altare Presbyterum assistentem sequentur

familiares nobiles, aut clerici, qui deferent urceum cum pelvi et mantile pro Celebrante, ante quem consistent. Diaconus anulum e Celebrantis digito educet. Deinde Diaconus et Subdiaconus accipient mantile et extensum sustinebunt in gremio Celebrantis, cuius super manus aquam stans effundet familiaris aut clericus. Celebrans manus absterget mantili, quod sustinebunt Ministri. Post manuum ablutionem familiares, sive clerici, iterabunt reverentiam ad Celebrantem et redibunt ad abacum, in quo reponent res supra indicatas. Diaconus anulum rursus inseret Celebrantis digito annulari.

80. Lotis a Celebrante manibus, Subdiaconus perget ad abacum et calicem accipiet cum purificatorio, hostia, palla, bursa cum corporali et afferet ad Altare, curans ut adsit illic quo momento perveniet Celebrans.

81. Acolythus unus accipiet ampullas cum pelvicula ex abaco, sequetur Subdiaconum ad Altare procedentem, easque ponet in mensa, consistens in angulo a latere Epistolae postquam Subdiaconus calicem ibi posuerit.

82. Celebrans, postquam anulum resumpserit, surget de faldistorio et procedet ad Altare, adstantibus Diacono a dextris et Caeremoniario a sinistris eius; sequetur clericus a mitra. Priusquam perveniat ad medium Altaris, reverebitur Episcopum, qui salutationi respondebit nudando caput bireto et assurgendo aliquantum de sede ut se illi inclinet. Diaconus faciet genuflexionem aut reverentiam ad Episcopum, clericus a mitra genuflexionem. Assistentes Episcopo ad hanc actionem assurgent.

83. Celebrans ante Altare progressus, mitra nudabitur a Diacono. Reverentiam ipse, et Diaconus genuflexionem aut reverentiam ad Crucem conficient. Ascendent ad Altare, et mensam Celebrans in medio osculabitur. Aderit ibi Subdiaconus cum calice, ut supra, et Celebrans peraget oblationem Hostiae, ut in aliis Missis. Presbyter assistens indicabit ei quae dicenda quaeve facienda sint, sustinens Canonem, Diaconus vinum in calicem infundet, Subdiaconus aquam, benedictionem non petens ab Episcopo neque a Celebrante. Celebrans tamen dicet orationem *Deus qui humanae substantiae* etc.

84. Post oblationem Calicis, Subdiaconus descendet de Altari, peraget genuflexionem aut reverentiam ad Crucem, ascendet ad sinistram Celebrantis, ut incensationis tempore attollat eius planetam.

85. Celebrans incensum demittet in thuribulum sibi praesentatum a thuriferario non genuflexo recitans formulam *Per intercessionem* etc. et cum benedictione. Postea Celebrans ipse thurificabit Oblata et Altare solito ritu.

86. Presbyter assistens ab altari amovebit Missale cum Canone in cussino seu legili, dum latus Evangelii eiusdem Altaris incensabitur.

87. Adstabit prope gradus Altaris clericus cum mitra et in promptu erunt etiam familiares nobiles, vel clerici duo pro manuum ablutione Celebrantis.

88. Celebrans, peracta Altaris thurificatione, tradet Diacono thuribulum.

89. Caeremoniarius Celebrantis reponet ipsi mitram, et Diaconus eum duplici ductu adolebit, postea thuribulum restituet thuriferario, qui referet illud ad thronum.

90. Presbyter assistens Episcopi descendet ante thronum et Episcopum ipsum stantem triplici ductu thurificabit, et quin ad thronum revertatur ad stallum suum in choro se recipiet.

91. Thurificato Celebrante, Diaconus cum Subdiacono ascendent in gradum superiorem ad latera Celebrantis, accipient mantile, quod extensum ante Celebrantem sustinebunt et unus familiarium eius, vel clericus effundet aquam super manus ipsius. Celebrans manus absterget ac mantile restituet Diacono, hic reddet familiari nobili vel clerico, qui una cum socio redibunt ad abacum et res in lotionem adhibitas deponent. Sub finem psalmi *Lavabo*, Diaconus tollet Celebranti mitram, quae a clerico referetur ad abacum.

92. Celebrans ad medium Altaris redibit, sequentibus Diacono et Subdiacono, post eum stantibus uno post alium, et prosequetur Missam.

93. Priusquam Celebrans incipiat cantum Praefationis, tolletur ei pileolus. Clerici duo reponent ante Altare faldistorium cum pulvinis in usum Episcopi, quando geniculabit.

94. Praefationis initio Episcopus deponet biretum quod tradet primo Diacono assistenti, et assurget. Cum ipso consurgent Assistentes et Clero in choro.

95. In promptu erunt clerici cum intorticiis e cera lutea ad *Sanctus*.

96. Cantata Praefatione, Celebrans recitabit *Sanctus* cum Ministris, Episcopus cum Assistentibus et Clerus in choro alternatim.

97. Interim clerici, gestantes intorticia, procedent ante Altare, genuflexionem conficiet ad ipsum, deinde ad Episcopum, dirimentur et geniculabunt a lateribus Altaris, facie versa ad invicem, ne tergum ad Episcopum convertant, eoque statu manebunt usque ad totam Communionem.

98. Episcopus, recitato *Sanctus*, de throno descendet medius inter Diaconos assistentes, sequente Caudatario, qui posteriorem extremitatem eius cappae sustinebit. Clerum non benedicet. Veniet ad faldistorium ibique geniculabit et sibi tollet de capite pileolum. Diaconi assistentes extendent super faldistorio partem anteriorem cappae et in genua procumbent a lateribus eius.

99. Subdiaconus, ubi Episcopus descenderit ad faldistorium, advertet ut recedat aliquantum versus cornu Epistolae, ne tergum Episcopo directe convertat.

100. Idem Subdiaconus thurificabit SS. Sacramentum in elevatione, eamque ob causam recipiet thuribulum, in quo praeventive positum sit incensum a Caeremoniario vel alio clerico.

101. Cantato a Celebrante *Pax Domini* etc. et responso a choro *Et cum spiritu tuo*, assurget Episcopus, genuflexionem utroque genu conficiet ad SS. Sacramentum, quod aderit in Altari, itemque Diaconi assistentes, caudatarius et cappellani qui aderunt apud eum.

102. Episcopus redibit in thronum capite nudato, ibique adstabit in pedes.

103. Cantorum chorus incipiet cantare *Agnus Dei*, quum Episcopus in thronum redierit.

104. Celebrans etiam cum Ministris, Episcopus cum Assi-

stentibus et Clerus in choro recitabunt *Agnus Dei*, quum ipse Episcopus reversus erit in thronum.

105. Cappellani a libro et scotula advertent ut haec resument et praesto sint non longe a throno.

106. Quum Celebrans sumpserit Calicem, Episcopus sedebit, caput operiet pileolo et bireto, quod ei porrigetur a primo Diacono assistente.

107. Clerici sustinentes intorticia, consurgunt, coibunt ante Altare, genuflexionem conficiunt ad Crucem, dein ad Episcopum et revertentur ad abacum vel in sacristiam, ubi intorticia extinguunt ac deponent.

108. Se sistunt Episcopo duo Cappellani cum scotula et libro, ex quo leget ✠. *Communio*: tum Cappellani praedicti recedent et super abaco res indicatas reponent.

109. Interea clericus recipiet mitram Celebrantis et praesto erit prope gradus Altaris: in promptu etiam erunt familiares nobiles, vel clerici pro manuum lotionem Celebrantis eiusdem.

110. Dum Celebrans accipiet ablutionem, Presbyter assistens ponet Canonem ad pedem Crucis; et positum Missale super cussino seu legili transferet in latus Epistolae, et manu-tergium porriget Celebranti.

111. Celebrans, coopertus mitra, lavabit manus, mitram dimittet ac leget ✠. *Communio*.

112. Quando Celebrans leget, ut supra, *Communio*, Episcopus nudabit caput, biretum tradet primo Diacono assistenti, assurget, descendet de throno et veniet ad faldistorium ante Altare.

113. Episcopus ibi stabit, expectans dum Celebrans cantet *Dominus vobiscum*.

114. Responso a choro *Et cum spiritu tuo*, geniculabit Episcopus et cum ipso ceteri omnes, quemadmodum dictum est de oratione ante Epistolam.

115. Cantato *Postcommunio*, Episcopus assurget, salutabit Altare, redibit in thronum ibique adstabit in pedes.

116. Tunc Celebrans cantabit *Dominus vobiscum*, et Diaconus *Requiescant in pace*.

117. Celebrans subiunget orationem *Placeat* etc. post quam osculabitur Altare et in latere Evangelii recitabit Evangelium S. Joannis.

118. Ad verba illa *Et Verbum caro factum est*, Episcopus genuflectet uno tantum genu versus Altare in sua cathedra et ad hanc rem poterit ipsi apponi pulvinus.

119. In promptu erit prope Altare clericus cum mitra Celebrantis.

120. Sacro peracto, Celebrans a Diacono mitra cooperietur, reverentiam ipse ad Crucem, Ministri genuflexionem aut reverentiam conficient, et de Altari cum Ministris ad faldistorium a latere descendet.

121. Celebrans absolutionem peraget super tumulum sive castrum doloris, vel super cadaver, in qua observabitur ordo descriptus cap. XXIII libri huiusce et cap. VII. lib. VIII.

122. Illud tantum notandum est, quod si Celebrans accedet ad castrum doloris sive ad cadaver, accedet cum Ministris suis tantummodo et Episcopus cum Clero in choro remanebit. Celebrans proficiscens ad peragendam absolutionem, reveretur Episcopum, qui respondebit ei nudando caput bireto et assurgendo aliquantulum. Episcopus et Clerus in choro, in stando et in sedendo tempore absolutionis, congruent cum ipso Celebrante.

123. Expleto absolutionis ritu, Celebrans cum suis Ministris ad sacrarium se recipiet sacra paramenta dimissurus.

124. Reponetur a duobus clericis ante Altare faldistorium cum pulvinis pro Episcopo, amota prius lodice funerea vel lectica, si ibi pro absolutione apposita fuit.

125. Profecto Celebrante cum Ministris, et reposito ante Altare faldistorio, Episcopus de throno descendet ad faldistorium, ibique brevi orabit.

126. Post orationem assurget, iterabit reverentiam, ad Crucem, et a Clero associatus SS. Sacramentum adorabit, et postmodum ad suas aedes revertetur.

INDEX.

CAPUT I.	De electione Episcopi	Pag.	3
CAPUT II.	De habitu Episcopi		5
CAPUT III.	De ingressu seu primo accessu Episcopi ad suam Ecclesiam Cathedralem		15
CAPUT IV.	De accessu Episcopi ad Ecclesiam pro sacris functionibus persolvendis		27
CAPUT V.	De Missa lecta ab Episcopo celebranda . . .		31
CAPUT VI.	De officio Cappellanorum Missae lectae ab Epi- scopo inservientium		34
CAPUT VII.	De Matutino solemnī cum Laudibus celebrato ab Episcopo		42
CAPUT VIII.	De Vesperis pontificalibus, quae Missam ponti- ficalem postridie celebrandam praecedunt . . .		61
CAPUT IX.	De Missa pontificali ab Episcopo in sua Ca- thedrali celebranda		78
CAPUT X.	De sacra concione post evangelium Missae so- lemnīs celebrante Episcopo, vel coram ipso aut etiam absente		112
CAPUT XI.	De S. Communionē distribuendā in Missa pon- tificali Episcopi ordinarii		120
CAPUT XII.	De Vesperis pontificalibus Episcopi in sua Ca- thedrali, quum Missam postridie non cantat . . .		126
CAPUT XIII.	Assistentia Episcopi pluviali parati in Missa so- lemnī a Canonico celebrata		139
CAPUT XIV.	Assistentia Episcopi ordinarii pluviali parati Missae solemnī ab altero Episcopo cele- bratae		162
CAPUT XV.	De Vesperis ab Ebdomadario parato cantatis assistente Episcopo cappa induto quum po- stridie indutus cappa Missae solemnī inte- rerit		196
CAPUT XVI.	Assistentia Episcopi ordinarii cappa induti in vesperis solemnibus ab Episcopo extraneo celebratis		206

CAPUT XVII.	Assistentia praestanda ab Episcopo cappa induto Missae solemni quae cantabitur a Canonico . . . . . »	218
CAPUT XVIII.	Assistentia Episcopi cappa induti Missae solemni celebratae ab Episcopo extraneo »	235
CAPUT XIX.	De aspersione aquae benedictae in Dominicis praesente Episcopo in sua Dioecesi . . »	256
CAPUT XX.	Variationes quae occurrunt in assistentia solemni ab Episcopo cappa induto praestata Missis ferialibus . . . . . »	259
CAPUT XXI.	Vesperae, Matutinum et Laudes pro defunctis praesente in sua cathedrali Episcopo . »	262
CAPUT XXII.	Missa de Requie ab Episcopo in sua Cathedrali pontificata . . . . . »	269
CAPUT XXIII.	Absolutio pro Defunctis ab Episcopo peragenda »	284
CAPUT XXIV.	Assistentia ab Episcopo pluviali parato praestanda Missae solemni de Requie a Canonico celebratae . . . . . »	300
CAPUT XXV.	Assistentia Episcopi cappa induti Missae solemni de Requie a Canonico celebratae, et de absolutione peragenda a Celebrante, praesente Episcopo . . . . . »	311
CAPUT XXVI.	Assistentia ab Episcopo ordinario pluviali parato praestanda Missa solemni de Requie celebratae ab altero Episcopo, eidem Ordinario subiecto . . . . . »	321
CAPUT XXVII.	Assistentia ab Episcopo cappa induto praestanda Missae solemni de requie, ab Episcopo extraneo celebratae . . . . . »	340

Errata.

Corrige.

Pag	42	lin.	18	genuflexorio	genuflexorium
»	58	»	5	in thonum	in thronum
»	82	»	6	apue	apud
»	91	»	28	abstantibus	adstantibus
»	»	»	31	Praesbyter	Presbyter
»	94	»	14	scundus	secundus
»	105	»	13	quator	quatuor
»	113	»	25	concessum	consessum
»	114	»	28	alquantum	aliquantum
»	125	»	35	ab angelo	ab angulo
»	126	»	27	Anate	Ante
»	129	»	4	assistentes a subsistent	assistentes subsistent
»	»	»	5	numere frugantur	munere fungantur
»	»	»	8	concitantibus illium	comitantibus illum
»	131	»	8	sistens	sistent
»	133	»	10	coumque	eumque
»	135	»	5	turiferarius	thuriferarius
»	137	»	2	dluviali	pluviali
»	142	»	32	fealdistorium	faldistorium
»	143	»	6	descendet	descendent
»	»	»	11	mitra-	mitram
»	146	»	23	post cum	post eum
»	157	»	7	descendet	descendent
»	159	»	34	Ita	Ite
»	164	»	2	Evangeliarum	Evangeliarium
»	173	»	27	fucrii	fuerit
»	179	»	33	Domine	Domne
»	188	»	24	exequentur	exequantur
»	194	»	13	i	ibi
»	205	»	13	detraet	detrahet
»	214	»	12	se signabunt	caput nudabunt et se signabunt
»	222	»	14	ritu consueto incensum	ritu consueto episcopus incensum
»	274	»	11	ad tronum	ad thronum
»	206	»	30	prebyterio	presbyterio
»	311	»	16	cedelabra	candelabra
»	318	»	6	post thurificatione	post thurificationem
»	320	»	28	ut praescriptum fuit, ad altare	ut praescriptum fuit in accessu ad altare
»	»	»	31	restituito	restituto
»	327	»	32	descedet	descendet
»	330	»	16	Celebras	Celebrans
»	341	»	21	Pavimento	Pavimentum
»	351	»	13	Clero	Clerus

Ex errorum multiplicitate facile colliges auctorem gravissimae se dispo-
nere infirmitati in qua omnia morientium sacramenta ei ministrata fuere.

